ИЗВѢСТИЯ

НА

ИСТОРИЧЕСКОТО ДРУЖЕСТВО

ВЪ СОФИЯ.

Книга II.

1906 година.

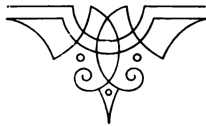

СОФИЯ.
Придворна Печатница на Братия Прошекови

Крумовото законодателство.

(Историко-правна студия).

Прѣнебрѣжителното отнасяне къмъ далечното ни минало се е отзовало, между друго, и върху изучването на Крумовото законодателство. Нашата историческа литература досега не е обърнала специялно никакво внимание върху тоя толкозъ важенъ прѣдметъ. За Крумовитѣ закони въ старитѣ исторически трудове или не се е казвало нищо, или се е казвало нѣщо съвсѣмъ пѫтьомъ, и то комахай все погрѣшно. Едва неотдавна се появи у насъ специялна една малка статия[1]).

Въ тая наша кратка студия ние ще се занимаемъ съ слѣднитѣ точки отъ Крумовото законодателство:

1. Литературата;

2. Текстътъ на Крумовото законодателство;

3. Погледъ върху това законодателство отъ гледище на достовѣрностьта му: 1. историческо и 2. юридическо гледище;

4. Прѣгледъ на правната страна: а) прѣстѫпления; б) наказания и

5. Общи положения.

I.

На Раковски, който въ величието на историческото минало на България искаше да намѣри потикъ за настоящето и бѫдещето, на Раковски ние длъжимъ първитѣ свѣдѣния въ българската книжнина за Крумовото законодателство. Колко и да не бѣха научно-критически трудоветѣ на патриярха на българската революционна публицистика, той въ историческо-битовнитѣ си изслѣдования хвърли заченки за редъ изучвания. Много дори отъ „патриотическитѣ“ блѣнове на писателя не останаха безполезни за сетнѣшнитѣ изучвания.

---

[1]) Думата е за статията: *Крумовитѣ закони* отъ Н. П. Благоева, Сп. на Юрид. Д-во. IV. 308—326.

Трудътъ на Георги Стойковъ Раковски: „Нѣколико рѣчи о Асѣню Първому“ се появи въ Бѣлградъ въ 1860 г.*) Тукъ Р., съ свойствения нему възторгъ, напомня, че „повѣстность спомянува съ отважность крумово законоустановление — Les institutions du roi Crumn“. И слѣдъ това Р. привежда познатата версия за падането на аварското царство, за това, какъ Крумъ поискалъ отъ „опитнитѣ старци авари“ да узнае причинитѣ за туй падане, какъ тѣ му отговорили, че тѣзи причини били многобройни и различни: „първа причина е била клюка, коя отдалечаваше отъ нашего Хакана вѣрни и праведни съвѣтници, и направи та падна правителство въ неправедни и беззаконни ржцѣ; послѣ развратность сждниковъ, кои бѣха упрѣдѣлени да правосждятъ народа, като се сдружиха съ лицемѣрци и крадливци; послѣ изобилие вина нанесе пиянство. Авари изгубиха народно си чувство, като се изнѣжиха и изтъщиха тѣла; най-послѣ, лакомство въ търговщина съвърши наше разорение. Авари станаха търговци (спекуланти) лъжеха единъ другиго и братъ брата си унеправдаше. . . Крумъ, като слушалъ тѣзи причини и като провидѣлъ, че ако не поправи тия работи и негово царство ще пропадне, рѣшилъ и поставилъ закони, които е одобрилъ народъ, като се събрали на общенародно засѣдание. Тия закони съдържали слѣдния отъ колко е намъ съхранила византийска повѣстность:

1. Да се развалятъ лозята по всичка България.

2. Да се даде всѣкиму просѣку (слѣпцу) обдържание, и ако би таковий се уловилъ пакъ да проси, да го продаватъ като робъ.

3. Всѣки българинъ, кой наковлади (наклопа, обвини) нѣкого си да се гужда въ желѣза, доде се изпита, и ако го е наковладилъ лъжовно, клюкарь да губи глава.

4. Крадещимъ да трошатъ колѣна“.

Р. не посочва, за жалость, източника на своята версия за Крумовото законодателство. То не е съотвѣтно съ познатия старъ паметникъ на Свида — както ще видимъ. Р. поддържа, че българитѣ сж имали висока култура и по-рано отъ Крума. „Българи прѣди християнство, казва той, имали обширно законодавие, а то оправдава историци, кои съ отваж-

*) Пълното заглавие на труда: Нѣколико рѣчи о Асѣню Първому, великому царю българскому, и сыну му Асѣню Второму. У Болградъ. Печатана въ кн. сърб. книгопечатница. 1860. 128. стр. и 3 таблици.

ность пишатъ за Les institutions du roi Crumn... Но Крумъ ли е първия законодавецъ български? — Не! ние навеждаме тукъ него, защото виз. повѣстность го е съхранила и то е още поважно за насъ, че иностранни и неприятели българскому роду писали о тому. Болгарски първи законодавецъ е билъ въ Индия — Ману, кого закони сѫ си принесли българи въ прѣселение си отъ Индия въ Европа...*) „Исти закони ... заставили български посланници да прѣдложатъ Римъ папу такива подробности". Думата е тука за Responsa Nicolai Papae Р. отива по-нататъкъ и навежда, че България имала пълни граждански закони, които постъпенно се измѣнили съгласно „съ духомъ христианства".

Слѣдъ Раковски ние не срѣщаме никого отъ българскитѣ историци прѣзъ епохата на турското владичество — въ това число и съставителитѣ на разни рѫководства — да донесе нѣщо повече по въпроса. Та не само у насъ, но, доколкото ми е познато, и въ руската литература нѣма нѣщо повече отъ казаното у *Хилфердинга* въ 1855 г.**) Послѣдниятъ посочва първоизточника на приведенитѣ отъ него въ съкращение Крумови закони: „Има за Крума, казва той, забѣлѣжително прѣдание, запазено отъ извѣстния византийски компилаторъ Свида". И Хилфердингъ привежда въ съкращение това прѣдание и тѣзи закони. Другитѣ познати менъ руски историци, които засѣгатъ Крумовата епоха въ своитѣ трудове по историческото ни минало — Юр. Венелинъ[1]), В. Макушевъ[2]), М. Соколовъ[3]), Л. Добровъ[4]) и Бобриковъ[5]) не говорятъ нищо за Крумовото закононодателство.

Въ югославянската, а именно въ хърватската книжнина Д-ръ В. Богишичь първи прѣпечата грѫцкия текстъ на Свида въ своя трудъ Pisani zakoni na slovenskom jugu (I. Zakoni izdani najvišom zakonodatelnom vlašču i samostalnim državam. Na sviet izdala jugoslav. akademija znanosti i umjetnosti. U Zagrebu. 1872.

---

*) Раковски, 34

**) Гильфердингъ, Письма объ исторіи сербовъ и болгаръ. I. Москва. 1855. вж. стр. 38—39.

[1]) *Ю. Венелинъ.* Критически издирвания на историята българска. Прѣведе отъ руски Б. Петковъ. ч. I. М. Земунъ. 1855 г.

[2]) *В. Макушевъ.* Задунайскіе и адріатическіе славяне. В. 1867.

[3]) *М. Соколовъ.* Изъ древней исторіи болгаръ. Спб. 1876.

[4]) *Л. Добровъ.* Южное славянство, Турція и соперничество европейскихъ правительствъ на Балканскомъ полуостровѣ. Историко-политическіе очерки. Срб. 1879.

[5]) Г. Бобриковъ. Историческо обозрѣние на България. Бук.

стр. 201). Богишичъ повтаря изказаното прѣди него мнѣние на Хилфердинга, а именно, че законитѣ на Крума „сѫ най-малко поне общъ отзивъ отъ прѣданията за законодателната дѣятелность на тоя именно владѣтель". (стр. 11).

Българскитѣ съставители на рѫководства по отечествената история въ доосвободителната епоха все сѫ поменали нѣщо за Крумовото законодателство. Такива сѫ: Д. Войниковъ[1]), Т. Шишковъ[2]), Д. Т. Душановъ[3]), и Д. В. Манчевъ[4]).

Въ учебника на Войникова поводътъ за издаването на Крумовитѣ закони е сѫщия, който ни дава и Раковски. Наредбитѣ, обаче, на тия закони сѫ по́-други. Тѣ сѫ слѣднитѣ:

1. Който отъ чиновницитѣ въ правителството употрѣби нѣкоя интрига (кощунство) и клевета, também и който отъ членоветѣ на съвѣта се улови за нѣкое подкупване, най-първо ще се увѣри царьтъ за него и, слѣдъ строго изпитване погрѣшката му, ще се осѫди на смърть.

2. Никой отъ богатитѣ да не прибира у дома си обвинения за неправда или за грабежъ чиновникъ, защото инакъ ще му се вземе имането.

3. За да се не опиватъ хората, та да правятъ лошавини въ пиянството си, да се изтъргнатъ всичкитѣ лозя.

4. Който се улови въ кражба да му се отрѣжатъ рѫцѣтѣ; а ако нѣкой отъ сиромашия е открадналъ, на такъвъ да се строшатъ краката за да не може да проси: само за първи пѫть неговитѣ приятели да събиратъ помежду си нѣщо за да му помогнатъ; а който на такъвъ не помогне да се вземе иманьето му"[5]).

У Д. Т. Душановъ законитѣ на Крума сѫ изложени въ друга редакция и съ друго съдържание:

1. Всѣки чиновникъ и членъ отъ съвѣта да се осѫжда на смърть, когато се улови и докаже, че е билъ за нѣщо подкупенъ или е употрѣбилъ нѣкаква си клевета, интрига.

---

[1]) *Д. Войниковъ.* Кратка българска история. Второ издание. Издава Хр. Г. Дановъ, 1879.

[2]) *Т. Шишковъ.* Исторія на бълг. народъ. Новъ учебникъ въ 2 части назначенъ за по-горнитѣ класове на нар. наши училища. Цариградъ. 1873. VIII + 322.

[3]) *Д. Душановъ.* Кратка българска история по питане и отговори. Трето издание. Хр. Г. Дановъ. 1874.

[4]) *Д. В. Манчовъ.* Кратъкъ изводъ отъ бълг. история. Пловд 1880. — Манчовъ има и други нѣколко издания

[5]) *Войниковъ,* посоч. съчин. стр. 48—49.

2. Да се земе за хазната всичкия имотъ на тогова, който се улови, че е прибралъ или крилъ въ кжщата си нѣкой чиновникъ, който е вече обвиненъ като грабитель или онеправдитель.

3. Да се изкоренятъ всичкитѣ лозя за да се не опиватъ хората.

4. Да се отрѣзватъ ржцѣтѣ и строшаватъ колѣнѣтѣ на уловенитѣ въ кражба, а тъй сжщо и на изедницитѣ. Ако ли нѣкой попроси нѣщо, да му се събира, колкото му трѣба, каквото да бждатъ беднитѣ обезгрижени и да се не изхайтватъ да крадатъ. Не върви ли нѣкой по тия закони, да се обажда [1]).

У Шишкова тоя законъ на Крума е букваленъ прѣводъ отъ Хилфердинга [2]).

Слѣдъ освобождението, учебницитѣ се дѣлятъ на двѣ категории: едни, по старому, продължаватъ да даватъ своитѣ ранни свѣдѣния за Крумовитѣ закони. Къмъ тѣхъ се присъединяватъ и нѣкои новосъставени учебници. Други почватъ да мълчатъ за този прѣдметъ, като подражаватъ, струва ми се, на Д-ръ К. Иречекъ, който, въ своята пълна и обширна „История на българитѣ", не казва нищо по прѣдмета [3]).

Отъ научнитѣ изслѣдвания или компилации, засѣгващи Крумовата епоха у насъ въ по-ново врѣме, трѣба да се поменатъ тия трудове, които привеждатъ изцѣло или вкратцѣ и Крумовитѣ закони. Такива сж:

1. *С. Н. Миларовъ.* История на Българския народъ. Пловдивъ. 1885 г. Авторътъ не обажда, отгдѣ заема своеобразнитѣ си свѣдѣния и тълкувания на Крумовитѣ наредби, които нарича „знаменити фанатически закони" и които доказвали, че „Крумъ е черпалъ вдъхновение за издаването на тоя законъ не просто отъ хуманитарни и високо образователни съображения, а отъ религиозния изворъ — мухамеданството".

---

1) *Душановъ*, п. съч. стр. 40.

2) Ср. Шишковъ, стр. 220; Хилфердингъ, стр. 33.

3) Такива сж разнитѣ учебници и ржководства на Добри Ганчевъ, Полихронъ Нейчовъ и др.

Въ моитѣ учебници, ако и да съмъ се водилъ главно по Иречковата история, азъ съмъ заелъ приведеното въ тѣхъ по Крумовото законодателство отъ Хилфердинга и Душанова. Въ послѣдното ми издание, обаче, по една прѣпоржка отъ м-ството на народното просвѣщение, вслѣдствие на една *рецензия*, азъ бѣхъ принуденъ да изключа пасажа за Крумовитѣ закони.

2. *Родопски*. Нѣщо върху стародавното бълг. законодателство (Пер. Сп. год. IV. кн. XVII. стр. 262—251). — Авторътъ заема извлѣчение за К. з. отъ лексикографа Свида. Но, ако се сравни съ текста, изгледва, че авторътъ не го е виждалъ. Той казва, че Крумъ издалъ петь закона и ги посочва, споредъ Свида, но за два отъ тѣхъ нѣма ни помень у византийския лексикографъ. Тѣ сѫ: 1. Вѣроломнитѣ кредитори (лихваритѣ) да се наказватъ; 5. Недоволнитѣ отъ своето състояние да се наказватъ.

3. *А. Иширковъ*. Крумъ (812—814). Сп. „Бълг. Прѣгледъ", г. II, кн. 7. — Авторътъ привежда по Свида закона на Крума, но и той не е напълно вѣренъ спрямо текста. Наредбата за крадцитѣ е прѣдставена, като че ли се касае, кога само сиромахъ човѣкъ бѫде осѫденъ за кражба.

4. *Г. Баласчевъ*. Бѣлѣжки върху веществениата култура на старобългарското ханство и основанието му въ Европа. С. 1902. — Авторътъ посветява на три мѣста по една страница на Крумовитѣ закони (40, 44, 53). Но и той, види се, както и всички негови прѣдшественици, не ще е ималъ прѣдъ очи самия текстъ на Свида или пъкъ въ изложението му ще има нѣкоя погрѣшка. Авторътъ дори критикува онѣзи, които приемали, че „за клевета въ туй законодателство стояло смъртно наказание". „Въ оригинала, казва той, нѣма подобно нѣщо".

5. *Г. Н. Благоевъ*. Крумовитѣ закони, отъ Н. П. Благоевъ. Списание на Юр. Др. г. IV. кн. 7—8. Въ тоя трудъ първи пѫть въ българската книжнина се появява единъ сносенъ прѣводъ изъ Свида на Крумовитѣ закони.

6. *Професоръ В. Златарски*. Въ неговитѣ литогр. лекции се говори за К. з. и се привежда най-вѣрно текста на петьтѣ Крумови наредби по Свида.

II.

Най-ранъ поменъ и текстъ за Крумовото законодателство се срѣща у византийския лексикографъ и хронистъ *Свида*, който е живѣлъ около вѣкъ и половина слѣдъ Крума.

До неотдавна за Свида имаше само мъгляви свѣдѣния. Сега може се каза нѣщо повечко. Самата личность на Свида остава загадъчна; прѣдполага се, че той е билъ отъ духовно звание. Грамадниятъ неговъ *Лексиконъ* се появилъ въ много рѫкописи около края на X в. отъ Р. Х. Той е забѣлѣжителенъ по

своята пълнота и енциклопедическа ерудиция. Лексиконътъ на Свида е нѣщо срѣдно между обичайнитѣ въ Византия словари и съврѣменнитѣ наши енциклопедии. Прѣобладающъ въ него е историко-филологическия материялъ; по-слабо е прѣдставена ест. история и географията. Споредъ мнѣнието на компетентни изучвачи, особно сѫ цѣнни биографическитѣ и историко-литературнитѣ статии, които запълнятъ много праздноти въ старoврѣмската литература и правятъ Лексикона на Свида незамѣнимо пособие за историка и филолога. Както се види, авторътъ е заемалъ отъ други прѣдшественици и компилации, но има и негови самостоятелни издирвания. Много нѣщо е заелъ отъ други словари (на Харпократиона и Хелладия), отъ историческата компилация на Константина Багрянородний (за ранното врѣме), отъ хрониката на Георгия Монаха (за по-къснитѣ врѣмена) и отъ други*).

Въ тоя Лексиконъ на Свида подъ думата българи (βουλγαροι) се даватъ нѣколко свѣдѣния за Тервела и послѣ се минава на врѣмето на Крума. Сѫщитѣ българи унищожили аваритѣ. Попита Кремъ (Крумъ) аварскитѣ плѣнници: „Отъ какво мислите, че загина началникътъ (архонтъ) и всичкиятъ народъ?" — И тѣ отговориха: „Отъ това, че се умножиха взаимнитѣ обвинения, загинаха по̀-храбритѣ и по̀-умнитѣ; послѣ, несправедливитѣ и крадцитѣ станаха съучастници съ сѫдиитѣ; послѣ отъ пиянството, защото, като се умножи виното, всички станаха пияници; послѣ — отъ подкупничеството; послѣ — отъ търговията, защото всички, като станаха търговци, взаимно се мамѣха. И наистина, погибѣль произлѣзе отъ това.

„А като чу това, той (Крумъ) свика всички българи и заповѣда, като законоположи:

---

*) Първенъ е изаденъ тоя Лексиконъ отъ Дм. Халкондилъ. Миланъ, 1499. — Едно сетнѣшно издание носи насловъ: Σουιδας. Suidae lexicon post Ludolphum Kusterum ad Codices manuscriptos recensuit *Thomas Gaisford* S. T. P. Aedis *Christi Decanus* necnon graecae linguae professor Regius. — Tomus I. A Q. — Стр. 1930. **Oxonii.** E typographeo academico MDCCCXXXIV, Tomus II, К—Ψ. Въ нашата Нар. Библиотека има критич. издание отъ Th. Gaisford. Оксфордъ, 1834. Друго издание на Годфрида Бернхарда [1852—1853] прѣдставлява забѣлѣжителенъ филол. трудъ. Това издание го има и въ Унив. ни Библиотека. Пълниятъ му насловъ е:

Σουιδας. Suidae lexicon graece et latine ad fidem optimarum librorum exactum post *Thomam Gaisfordum* recensuit et annotione critica instruxit *Godofredus Bernhardy. Halis et Brunsvigae* sumptibus schwetschkorum *(M. Bruhn) A. 1853.*

Ἐάν τις κατηγορήσῃ τινός, μὴ ἀκουέσθω πρότερον, ἢ δεθεὶς ἐξετασθῇ καὶ εἴγε συκοφαντῶν εὑρεθήσεται καὶ ψευδόμνος ἀναιρείστω.

Μηδὲ ἐξίστω τινὶ κλέπτοντι μεταδοῦναι τροφῆς. ἢ τάχα τοῦτο τολμῶν τις δημευέσθω.

Καὶ τοῦ κλέπτου μὲν συγκλᾶν τὰ σκέλη.

Τοὺς δὲ αμπελῶνας πάντας εκριζῶσαι ἐκέλευσε.

Τῷ δὲ αἰτοῦντι παντὶ μὴ ἁπλῶς διδόναι, ἀλλὰ τὴν αυτάρκειαν αὐτοῦ, ὡς μὴ καὶ αὖθις αὐτὸν δέεσθαι. ἢ τάχα δημευέσθω δμὴ οὕτω ποιῶν.

Ако нѣкой обвини (набѣди) нѣкого, прѣдварително да се не слуша, но, вързанъ, да се разпита. И ако се намѣри, че той е бѣдилъ (клеветилъ) и лъгалъ — да се убие.

Нито се допуща нѣкому да дава на крадещия храна. И ако нѣкой се осмѣли на това, да се конфискува (имота му).

И на крадещия да се строшатъ свирките (на краката).

А всичкитѣ лозя да се изкоренятъ — заповѣда.

И на всѣки просещъ да не се дава просто (безразборно), а споредъ потрѣбата му, за да не би пакъ сѫщиятъ да проси. Който пъкъ не върши това — да се конфискува (имота му)*).

Това е единъ, сравнително, буквален преводъ, провѣренъ съ съдѣйствието на добри познавачи на срѣдновѣковния гръцки езикъ. Като се сравни, ще се види, че тоя прѣводъ не отговаря ни на едно отъ съдържанията, които у насъ сѫ приписани на Крумовитѣ закони. Види се, авторитѣ на българскитѣ учебници и рѫководства сѫ се помамили единъ отъ други; ни единъ не е ималъ прѣдъ видъ текста, а поукрасили това съдържание pour le besoin de la cause, както се казва (за нуждата на дѣлото), съобразявайки мѣркитѣ отъ текста на закона съ злинитѣ, поради които се узнало, че пропаднало аварското царство. Оттукъ ние срѣщаме у най-стария, Войниковия, учебникъ по Бълг. история и пò-послѣ у Душановия, законоположени отъ самитѣ съставители наредби противъ „интриги на чиновницитѣ“, „за тогозъ който отъ членоветѣ на съвѣта се улови въ нѣкое подкупване“, за „богатитѣ да не прибиратъ у дома си обвинения за неправда или за грабежъ чиновникъ“, за „богатитѣ да не за-

---

*) Сравн. текста у Σουίδας. Λεξικον, подъ думата Βουλγαροι. Бернхардовото изд. Tomi primi pars prima, стр. 1017—1018.

крилватъ грабители", „за изѣдницитѣ" и др. мѣрки, каквито нѣма въ текста на Крумовото законодателство, споредъ Свида.

Азъ ги наричамъ законоположени отъ самитѣ съставители наредби, защото не знамъ да има други, какъвъ и да билъ, освѣнъ Свидовия, източникъ, отгдѣто да се знае друго нѣщо за законодателството на Крума.

Нека кажа тукъ, че най-вѣренъ до текста на Свида е учебникътъ, издаденъ отъ Д. В. Манчовъ. Отъ раннитѣ съчинения най-близко до Свида е Раковски.

Още Богишичъ въ своитѣ Pisani zakoni na slovenskom jugu [U Zagrebu, 1872 г.], като привежда грѫцкия текстъ на Кр. закони изъ Свида, посочва на прѣводитѣ отъ Хилфердинга, Раковски и Войникова, като на несъвсѣмъ вѣрни... „Тѣзи прѣводи или перифрази сѫ много различни помежду си и твърдѣ смѣли: ни единъ отъ тѣхъ не е вѣрно прѣдалъ ни думитѣ, ни смисъла. Особено първата и послѣдната точки така невѣрно сѫ прѣведени, че цѣлото имъ съдържание съвсѣмъ е различно отъ това на оригинала" *).

Самъ Богишичъ не дава никакъвъ прѣводъ. Той се задоволява да приведе текста.

III.

Прѣди да разгледаме Крумовото законодателство като източникъ на старото българско право, налага ни се самъ по себе въпроса: може ли да се приема съобщението на Свида като вѣрно свидѣтелство за сѫществуването на такива Крумови закони? Инакъ казано, дали наистина е издавалъ Крумъ подобни закони?

Тоя въпросъ ние си позволяваме да разрѣшимъ утвърдително. И ето нашитѣ съображения:

Най-напрѣдъ, нѣма защо да се не дава вѣра на самия Свида. Обстоятелството, че той е живѣлъ въ срѣдата на X вѣкъ, около вѣкъ и половина слѣдъ Крумовото царуване, не дава достатъчно основание да се опровергава голословно съобщението му. Свида, както видѣхме, е заемалъ своитѣ свѣдѣния отъ разни прѣди него писани сбирки, лексикони, хроники и истории. Самъ лично е правилъ издирвания, узнавалъ, забѣлѣзвалъ. Нѣкои неточности въ подробноститѣ на неговитѣ

*) Bogišič. Pisani zakoni, стр. 11.

съчинения наистина се забѣлѣзватъ; но подобни нѣща сѫ толкозъ възможни и понятни и за най-достовѣрния източникъ, било писатель или хронографъ. Кому не се е случило дори за нѣкое най-извѣстно събитие да чете разнообразни и често най-противорѣчиви описания? Въ случая не сѫ важни подробноститѣ. Важно е сѫществото. Важни сѫ: 1) фактътъ, че Крумъ се занимавалъ съ уреждане закони въ държавата си; 2) че той е издалъ такива закони, които му сѫ били внушени отъ нуждата на неговото врѣме и отъ условията на народния животъ.

Ако речемъ да се отнасяме и най-критически, и най-скептически, по право, къмъ свѣдѣнията на Свида, и тогазъ трѣбва да приемемъ най-малко мнѣнието на Хилфердинга по въпроса. Като нарича „забѣлѣжително за Крума прѣдание“ съобщението, дадено отъ византийския компилаторъ, Хилфердингъ прибавя: „Това прѣдание е като че ли отгласъ на дѣятелността на Крума-законодатель; историческата му основа е несъмнѣна *)“.

Има други исторически и културни съображения, които пледиратъ силно въ полза на положението, че Крумъ е могълъ да бѫде законодатель на горѣприведенитѣ законодателни наредби. Да си спомнимъ епохата, въ която Крумъ се явява на българския прѣстолъ. Това е било врѣме на смутове и бѣдствия. Неотдавна България токо-що била установена като държавна организация отъ Аспаруха; тя успѣла да внуши на околнитѣ си съсѣди почеть, та и страхъ прѣдъ доблестьта и добродѣтелитѣ на своитѣ военни водачи; тя успѣла да влѣзе въ търговски и мирни политически договори съ Византия, принудена да уважава новия си съсѣдъ, и, нѣщо повече, да му плаща данъкъ. Тервелъ бѣше вече сѣдалъ на византийския прѣстолъ редомъ до гордия василевсъ, и цариградскиятъ народъ колѣничи прѣдъ него, като прѣдъ свой собственъ господарь. Българитѣ спасяватъ дори Цариградъ отъ арабитѣ (716 год.)**).

Но слѣдъ Тервела настава друго врѣме. Десетки години слѣдъ него (Тервела) византийскитѣ лѣтописци мълчатъ за България. Що става тамъ? Веднажъ българска войска се мѣрва по пѫтя къмъ византийската граница, но потърпѣва пораже-

**) Гильфердингъ, Письма, 39.
*) Гильфердингъ, Письма 33.

ние. Какъвъ дълбокъ прѣвратъ е дошълъ да измѣни хероическата насока въ българския животъ? Малкото свѣдѣния, които имаме, ни даватъ единъ ключъ за обяснение. Българитѣ слѣдъ Тервела възставатъ противъ царствуващия родъ Дуло — родътъ на Аспаруха, избиватъ го; явява се Кормисошъ, но и той загинва отъ новъ мятежь; на прѣстола се явява Телецъ (760—764), „високомѣренъ и пъленъ съ юношеска отважность", който подновилъ традиционнитѣ нашествия противъ империята. Обаче въ страната се продължаватъ междуособицитѣ между славянски и българскй болѣри. Телецъ не сполучва въ своя походъ противъ Византия; новъ и усиленъ мятежь въ страната; качватъ на прѣстола Сабина; но и той не се харесалъ — билъ много тихъ и миролюбивъ господарь. Народно събрание се свиква и гръмко заявява: „Долу Сабинъ. Поради него България се подчинява на гърцитѣ". Сабинъ бѣга (762—763). Като силуети или фигури въ калейдоскопъ се мѣркатъ разни владѣтели. Тѣхното сваляне и качване, междуособнитѣ борби, крамоли и недоволства съставлявали на Византия — характеристиката на епохата. Константинъ Копронимъ не единъ пѫть се втурва въ българскитѣ прѣдѣли. Кратковрѣменното замогване на България при Телерика и Кардама не измѣнили много положението.

Въ това именно врѣме на българския прѣстолъ се възкачва Крумъ. Нѣма сериозенъ историкъ, който да е изучвалъ епохата на Крума и да не е призналъ нравственото величие на тоя български господарь. Дори такъвъ отчаянъ отрицатель на добродѣтели у старитѣ български князе и царе, изобщо скептикътъ въ българската държавна история и дѣятелность, какъвто е Добровъ[1]), и той отдава длъжимото Круму. „Икономическото развитие на страната, — казва Добровъ — е съставлявало прѣдметъ на най-голѣмата загриженность на Крума, за когото се е сложило съвсѣмъ несправедливо прѣдставление, като за дивъ и свирѣпъ звѣръ. Вѣроятно, отсѣчената

[1]) Въ своето скептическо отнасяне къмъ българскитѣ владѣтели отъ оная епоха, Добровъ нарича „илюзия" и „панславизмъ" твърдѣнието, че българската държава въ IX в. (т. е въ врѣмето на Крума) е била разширявана отвъдъ Дунава, че е обемала часть отъ Сърбия, Унгария и сѣверната часть отъ Тракия. Туй „прѣсловуто и обширно бълг. царство, което се допирало до Карловата монархия, е създадено отъ прѣкалено разгорещената фантазия на българския патриотизмъ и сантиментаденъ панславизмъ". При все това, Добровъ признава величието на Крума и забѣлѣжителната му държавническа дѣятелность. Вж. Добровъ, пос. съч. стр. 68—77.

отъ Крума глава на византийския императоръ Никифора е играла не малка роль въ това прѣдставление, създадено отъ изпоплашеното въображение на гърцитѣ, съврѣменници на събитието. Крумъ не е страдалъ отъ такава мания на завоевания, както по-сетнѣшнитѣ бълг. царе; неговитѣ войни показватъ, че той се е стремилъ къмъ такива приобрѣтения, които сѫществено били необходими за трайното и всестранно развитие на държавата. Така, той завладѣлъ цѣлата приморска область съ градоветѣ Анхияло и Дебелтъ; той укрѣпилъ сѣверната дунавска граница; единъ отъ градоветѣ — Прѣславъ (нинѣшната Силистра?) станалъ врѣменно негова столица; той заловилъ Срѣдецъ, като краенъ и твърдъ оплотъ на западната граница на България и, при това, единъ отъ богатитѣ търговски центрове. При всичкитѣ си бойове, освѣнъ врѣменнитѣ изгоди, Крумъ всѣкога добивалъ редица условия, които опрѣдѣляли търговскитѣ сношения на България съ гърцитѣ. Редомъ съ това, той канилъ и довеждалъ изъ Византия людие, технически образовани, като не обръщалъ внимание на религиозното и национално различие. . . Тоя „свирѣпъ езичникъ", както го наричатъ гръцкитѣ му съврѣменници, като откарвалъ въ плѣнъ по десетки хиляди християни, не само не ги прѣслѣдвалъ, но, ползувайки се отъ прѣвъзходството на тѣхнитѣ знания, покровителствувалъ християнитѣ, уреждалъ тѣхнитѣ колонии, които съставлявали, тъй да се рече, кадри за разпространението на търговско-промишленнитѣ класове" *).

Отъ цѣлата военна, вънкашна и вѫтрѣшна дѣятелность на Крума изпъква наявѣ неговото гениялно схващане на положението на България. Той вижда, че вѫтрѣшнитѣ борби, крамоли, недоразумѣния, само тровятъ държавния организъмъ, и той наложилъ на страната и на всички своя авторитетъ и яката си воля. Той прѣсѣкълъ охотата да си играятъ съ прѣстола всевъзможни авантюристи, честолюбци и партии. Той се постаралъ да помири българскитѣ и славянски болѣри, като си приближилъ еднитѣ и другитѣ, и направилъ отъ тѣхъ свои помощници. Крумъ съзналъ своята задача, като владѣтель, възможно пълно за онова врѣме и пригодилъ за изпълнението ѝ въ всѣко отношение. Той се погрижилъ да внесе редъ навсѣкѫдѣ вѫтрѣ въ страната и да направи България по-

*) Добровъ, 76, 77.

читана отвънъ, както бѣше въ врѣмето на Аспаруха и на Тервела.

Крумъ воювалъ, не само за да разширява държавата си, но и да окрѫглява границитѣ й; той гледалъ въ тия граници да влѣзатъ и онѣзи заддунавски славяни, които правѣли часть отъ цѣлото племе. Този Крумъ не можалъ да не се загрижи за едно законодателство въ страната.

Ако нѣкои слависти — Хубе*), Зигель[1]) и Флорински[2]) — сѫ съгласни да признаятъ Симеона за авторъ на Законъ Соудный Людьмъ, и то само затуй, че 1. отъ закони тогазъ имало голѣма нужда; 2. защото Симеонъ билъ прѣдвидливъ, ученъ и мѫдъръ царь, — съ още повече основания може да се поддържа, че Крумъ е билъ „законодательтъ" на познатитѣ наредби, които сигурно не сѫ били само петь, както ни ги прѣдава Свида. Въ врѣмето на Крума имаше не по-малка нужда отъ закони. За Симеона нѣма никакви данни, никакви слѣди, никакви загатвания, нито поне прѣдания, че е авторъ на З. С. Л., а Свида свидѣтелствува, че Крумъ законодателствувалъ и посочва законитѣ му.

Крумовото законодателство, извикано отъ потрѣбитѣ на народа, е отговаряло на неговата тогавашна правна съвѣсть. Обично-правниятъ кодексъ на българския народъ не е билъ никакъ въ разрѣзъ съ тия строги, дори жестоки, нагледъ, наказания, които сѫ се прѣдвиждали за лъжливитѣ доносчици, за укривателитѣ, крадцитѣ, пияницитѣ и просецитѣ. За оная епоха тѣ сѫ отговаряли напълно. Отъ съпоставлението, което правимъ съ тогавашни народни правди, съ държавни кодекси, ние идваме до заключение, че наказанията въ Крумовитѣ закони не сѫ по-жестоки отъ тия на съврѣменнитѣ му законодателства. Напротивъ, въ нѣкои отношения, тѣ сѫ по-меки, по-хуманни.

Напразно нѣкои си допускатъ леко отнасяне къмъ тия закони на Крума, като ги наричатъ дори смѣшни; напрасно прибавятъ, че тѣ били „фанатически", навѣяни само отъ една мухамеданска религия. Нито едното, нито другото. Законитѣ

---

*) R. Hube, Droit romain et byzantin chez les peuples slaves. стр. 20.

[1]) Th. Zigel. Lectures of Slavonic law. London, 1902. на стр. 18. Вж. „Юр. Прѣгледъ", XI стр, 407. Въ Ю. Пр." е прѣведена цѣлата глава отъ книгата на Зигеля за България..

[2]) Проф. *Т. Д. Флоринскій.* Древнѣйшій памятникъ болгарскаго права. Кіевъ 1904. стр. 14.

на Крума сѫ много солидни, както ще видимъ малко по-сетнѣ; тѣ нѣматъ нищо общо съ мухамеданството, — Крумъ едва ли е ималъ извѣстие за началата му; напротивъ, неговитѣ законодателни мѣрки сѫ били такива, каквито трѣбвало да бѫдатъ и каквито е имало и въ други страни.

Както вече сѫ го казали и други, Кр. з. се потвърдяватъ отъ това, което не много по-късно ние срѣщаме въ размѣненитѣ прѣговори между българскитѣ пратеници на Бориса и папа Николая. Въ R. N. P. ние четемъ и за лъжливитѣ доносители, и за крадцитѣ, и за пиянството. И какви сѫ наказанията, които сѫ прилагали споредъ тогавашнитѣ български „закони“ и „обичаи“ и за които Борисовитѣ пратеници съобщаватъ на папа Николая? — Обикновено смъртно наказание. И папата постоянно съвѣтва „милосърдие“, като натяква, че тъй лесно сѫ прѣдавали всѣки прѣстѫпникъ на смърть[1]).

При това, тѣзи нужди, които е удовлетворило Крумовото законодателство, ние виждаме по-късно, слѣдъ покръстването, че се съзнаватъ сѫщо така и удовлетворяватъ съ новоредактирани, заети и приспособени у насъ закони, които въ много точки напълно си приличатъ. Нека прибавя, че, както К. з. почватъ отъ заплашване съ строги наказания къмъ лъжливитѣ доносители, З. С. Л. почва слѣдъ първата статия за християнската вѣра сѫщо така съ прѣдупрѣждение противъ лъжливитѣ доносители. Това едно, а друго — З. С. Л. посвѣтява доста много прѣдписания на кражбата.

Най-послѣ, не излишно е да приведа и едно прѣдание въ народнитѣ приказки за царь Кр. з. Азъ го заемамъ отъ книжката „Отмѣнение на Крумовия законъ за лозята“ (легенда изъ Добруджа отъ Ганчо. — Свищовъ. 1903 г. стр. 14[2]). То състои въ това, че царь Крумъ, като видѣлъ, че войницитѣ и велможитѣ му го ударили на пиянство, свикалъ царски

---

[1]) Ср. особно текста на 84 въпросъ-отговоръ на Responsa Nicolai Papae ad Consulta balgarorum, който се отнася до лъжливитѣ обвинители. Тоя отговоръ гласи: Requirendum a nobis ducitis quid de eo juodicandnm sit, qui quemlibet falso criminatus fuerit et postmodum accusator fallax apparuerit. De hoc quemvis venerandae leges abunde quod justum est innuant; nos tamen potius cum Apostolo vos ad misericordiae viscera quam se Deus super sacrificium velle testatar, semper coaven't cxhortari etc.

[2]) Задъ псевдонима Ганчо се крие Р. Г. Каракашевъ, началникъ на митница въ Варна и София. Жално е, че г. Каракашевъ не ни дава точни свѣдѣния, отъ кого държи това прѣдание и не ни го е прѣдалъ съ думитѣ на разказвача.

съвѣтъ отъ първенцитѣ си, казалъ имъ, защо ги вика, и поискалъ мнѣнието имъ. Тѣ намѣрили, че туй пиянство е опасно за царството, неприятельтъ може да се ползува отъ него, па и нивитѣ оставали непосѣти, та рѣшили „да се изкоренятъ лозята въ царството“. Единъ пияница искалъ да възразява, но не го изслушали. Излѣзла, изпълнила се царската заповѣдь, разлѣло се всичкото вино въ долища и рѣки, а, за да се прѣкрати и скришното пиянство отъ укрити вина, било заповѣдано на всички, щомъ се мръкне, всички кѫщи, дюкяни, ханища и пр. да бѫдатъ затворени, и никой да не смѣе да ходи нощемъ по улицитѣ до съмване. Въ столицата за стража били пущани лъвове, които, щомъ срѣщали нѣкого, разкѫсвали го. Така се продължавало нѣколко години. Прѣди издаванието на тая царска заповѣдь, синътъ на една вдовица — Маврудъ, билъ отишълъ на работа и кяръ въ Византийската империя. На майката се досвидѣло за виното, що имала, та го заровила въ една делва въ земята. Върналъ се синъ й при режима на новия Крумовъ законъ. Гостила Мавруда майка му, бѣсѣдвали весело и, отъ дума на дума, разправила му тя за заповѣдьта, но не обадила за виното. Като похапналъ отъ добритѣ майчини госби, Маврудъ взелъ да вика: „да ми е сега малко винце“. Не стърпѣла майката, обадила за зарoвеното вино, извадила го, сръбналъ Маврудъ, сгорещилъ се, поискалъ да иде на другата улица да види леля си, не се оплашилъ отъ лъва, излѣзълъ, срѣщналъ го, разкъсалъ го съ рѫцѣ, посѣтилъ леля си, изноплашена отъ станалото, и се върналъ у дома си. Напразно го заплашвали съ „царски заповѣди“ и „строгости“, той билъ привикналъ на „голѣма свобода“ въ Цариградъ. На другия день разкѫсването на лъва стигнало до ушитѣ на Царя. Той извикалъ Мавруда и искалъ да узнае, какъ е утрепалъ звѣра. М. разказалъ, че това се дължи на „спастреното майчино вино“. Крумъ сезиралъ изново „царския съвѣтъ“ съ ревизия на закона за виното. Мѫдрецитѣ въ съвѣта проговорили: „виното не е криво за разпуснатостьта и лѣнивостьта; криви сѫ нашитѣ първенци, които, за да грабятъ населението по-лесно, устрояватъ му пиршества и го залъгватъ съ обѣщания. Прѣстѫпно е, виното да се пие извънъ мѣрка; който надвиши — става на овца; който прѣпие съвсѣмъ извънъ мѣрка — става *свирѣпъ звѣръ* или *свиня;* „отъ такива пияници бѣга и лудиятъ“; „вино трѣбва да се пие съ мѣрка“.

„Слѣдъ тия необорими аксиоми", казва брошурката, „всички признали грѣшката за първата мѣрка, и царьтъ веднага издалъ заповѣдь за подновяването на лозята, за пиенето на виното, като опрѣдѣлилъ и днитѣ прѣзъ годината за пиршества, за сватби и други. Казватъ, че оттогава и досега останало, сватбитѣ да се правятъ къмъ пролѣть, когато не сѫ засилени полскитѣ работи, и прѣзъ зимата, слѣдъ гроздоберъ, когато всички пакъ такива работи сѫ привършени". Самъ Маврудъ билъ назначенъ за управитель на мѣркитѣ и царски виночерпецъ. Споредъ тѣзи мѣрки се давало вино на войницитѣ, а за пиянитѣ имало наказание *).

Ако тази приказка е вѣрна — а за вѣрностьта ѝ ме удостовѣрява лично съобщительтъ ѝ — трѣбва къмъ доказателствата за Крумовото законодателство да се прибави и народното прѣдание. Истина е, че обикновено приказката бива измислица и не е както пѣсеньта, която обикновено е фактъ; но и приказкитѣ не сѫ лишени съвършено отъ реална подкладка; и въ тѣхъ обикновенно има отгласи отъ прѣдание.

IV.

Наредбитѣ на Крумовскитѣ закони, така, както ги прѣдставя Свида, обематъ прѣдписания за петь прѣстѫпни дѣяния:

1. Лъжливъ доносъ;
2. Укривателство;
3. Кражба;
4. Пиянство;
5. Просячество.

Ние ще ги разгледаме поотдѣлно.

1. *Ако нѣкой обвини нѣкого, прѣдварително да се не слуша (т. е. да не му се дава вѣра), но, вързанъ, да се разпита. И ако се намѣри, че той е бѫдилъ (клеветилъ) или е лъжецъ — да се убие.*

Тази статия прѣдвижда за лъжливия доносъ — смъртьта (ἀναιρείσθω). Споредъ нѣкои тълкувания, би могло по-право да се каже: да бѫде обѣсенъ.

Това прѣстѫпно дѣяние — обвинение нѣкого чрѣзъ набѣдяване и лъжа — не е обикновена клевета. То е лъжливия,

*) Отмѣнение на Крумовитѣ закони, стр. 19.

клеветническия доносъ, сикофантството — френската dénonciation calomnieuse, набѣдяването на нашия новъ Н. З. Законътъ на XII таблици е наказвалъ тоя родъ прѣстѫпно дѣяние съ jus talionis, т. е. клеветническиятъ обвинитель е билъ подлаганъ на сѫщото наказание, съ което би билъ наказанъ обвиняемиятъ, ако не е било истинско приписваното му дѣяние, много пѫти съ смърть[1]). У германцитѣ на лъжливия доноситель сѫщо така е прѣдстояло талионно възмездие[2]). Обвинительтъ билъ длъженъ да даде залогъ до изхода на процеса. Съ други думи, той се е поставялъ въ онова положение, което е единъ видъ „връзване“ — това, което сега у насъ се нарича „неуклонение отъ сѫдъ“. Френскитѣ ордонанси отъ 1534 год. и по-послѣ прѣдвиждали за лъжливия доносчикъ: 1. обезщетение; 2. най-голѣмото наказание, което набѣдениятъ би понесълъ, ако би се наказалъ за приписваното му прѣстѫпно дѣяние. Таквизъ наказания били изобличение, парична глоба, изгонване, смърть.

Ще каже, много по̀-късно отъ Крумовото законодателство се прѣдвиждало смъртно наказание за тежкото лъжливо обвинение. Не може да се каже, че Кр. з. е било по-строго въ това отношение и отъ тогава дѣйствуващето византийско право. Цѣлесъобразность и утилитарни побуждения сѫ диктували тази строга мѣрка. Лъжливиятъ доносъ въ България е ставалъ причина за редица загинвания на лични и прѣдни хора. Билъ ли е прѣдупрѣденъ Крумъ съ аварското нещастие, или не, не е толкова важно. Единъ държавенъ мѫжъ отъ ръста на Крума, съ голѣмъ умъ, вѣщина и проницателность, само по тоя начинъ е могълъ да прѣсѣче краката на лъжливия доносъ, тая туна бѣда (ифтира), за която у народа ни се е сложила пословицата: „да те пази Богъ отъ туна бѣда“.

Приведената статия употрѣбява характерната грѫцка дума: συκοφαντῶν; σῦκον ще каже смокиня-φαινω — обявявамъ, заявя-

[1]) Въ Византийското право имаше сѫщото законоположение. Въ Прохирона (Законъ Градски) четемъ: Клеветникъ таковѣй же страсти повиненъ есть [Глава 48, гр. 19 ст. 14]. А въ Еклогата на Льва Исаврянина и Константина Копронима е казано: Клеветници вней же винѣ, аще уклевещутъ кого, да осужени будутъ тою же страстію. [Глава 16, ст. 19]. Ср. *С. С. Бобчевъ,* Старобълг. правни паметници, стр. 138. — Въ грѫцкия текстъ на Еклогата глава 17, чл. 51 казва: Οἱ συκοφάνται ἐν οἵᾳ δ' ἂν αἰτίᾳ συκοφαντῶσί τινα, τῇ ταὐτοπαθείᾳ ὑποκείσθωσαν. Ср. Ecl. ad. Proch. m. XXI. 21. Prochir, XXXIX ie. Harm. VI 9, 3 C 10 [9. 46].

[2]) Rauter. Droit criminel, t. I., p. 18.

вамъ. Въ Атина още имало законъ, съ който се забранявало внасянето на смокини безъ мито. Който се укривалъ, безъ да плати, считалъ се за контрабандистъ и се наказвалъ като такъвъ. Изпървенъ сикофантъ билъ обявительтъ за тая контрабанда, по-късно сикофантитѣ взели да ковладятъ и невинни хора съ користни цѣли. Отъ тукъ и самата дума почва да се употрѣбява вмѣсто лъжливъ доносчикъ [1]).

И у насъ думата *клевета* — първоначално е означавала просто обаждане, наковлаждане, съобщаване. А по-късно, когато наковлаждачитѣ почнали да злоупотрѣбяватъ въ клеветитѣ си, думитѣ „клевета" и „клеветникъ" добили прѣстжпното си значение.

Че лъжливитѣ, клеветническитѣ доносители сж били язва въ България, както и другадѣ, доказателство е питането (84), което българскитѣ пратеници на Бориса правятъ къмъ папа Николая за това: какъ да се постжпва, кога нѣкой обвини нѣкого, et postmodum accusator fallax apparuierit. И папата, както и въ други случаи, казва: милосърдие [2]). Та и нашиятъ З. С. Л. въ втората си статия прѣдвижда талионно възмездие за лъжливитѣ доносители: туже казнь чайте. То ще каже, ако нѣкой донесе за нѣкого, че е държавенъ измѣнникъ или му припише дѣяние, наказуемо съ смърть, а се докаже, че доносительтъ е лъгалъ, — прѣдстои му смъртно наказание. Така, впрочемъ, бѣше у насъ до неотдавна още дѣйствуващето турско наказателно право (чл. 213 отъ О. н. з.) прѣди издаването на новия нашъ Н. з. въ 1896 год.

Интересно съвпадение е и това, че както първата статия на Кр. з., така и първитѣ три статии отъ Кодекса на Хаму-

---

[1]) Въ периода на разцъвтѣването на атинската демокрация, думата „сикофанти" доби политическо значение и означаваше ония твърдѣ много професионални обвинители и доносчици, които за лични користи и придобивки завождаха процеси противъ по-състоятелнитѣ хора, като се надѣваха да ги принудятъ да имъ платятъ нѣщо или да получатъ, ако се спечели дѣлото, часть отъ отнетия по сждъ имотъ. Атинското законодателство допускаше всѣкому да бжде обвинитель прѣдъ сждъ противъ нарушителитѣ на държавнитѣ закони. Който обвиняваше успѣшно, даваше му се награда. Това законоположение създаде голѣми злоупотрѣбления, като се обърна на срѣдство за прѣслѣдване прѣдни и богати людие на Атина, които бѣха прицѣлна точка на сикофантитѣ Много атически списатели сочатъ на обществения врѣдъ отъ *сикофонтията* (Аристофанъ, Демостенъ, Есхинъ и др.). Противъ нея билъ издаденъ, най-послѣ, и законъ, но тя все сжществувала, до дѣто сжществувала демокрацията. Въ сждилищата сикофонтитѣ играли тази роль, която демагозитѣ въ народнитѣ събрания — *агора*. Ср. Сикофанти у Брокгауза и Ефрона.

[2]) Вж. бѣлѣжката тукъ, на стр. 16 подъ черта, гдѣто се привежда самия текстъ на въпросо-отговоръ 84 отъ R. N. P.

раби се занимаватъ съ лъжливия доносъ: обвини ли нѣкой нѣкого въ чародѣйство, а не може да го докаже; обвини ли нѣкой въ какво-годѣ прѣстжпление прѣдъ старѣйшинитѣ, а не може да го докаже, — то му прѣдстои — смърть*).

Освѣнъ материялната наказателна наредба, тая статия отъ К. з. съдържа още и процесуалното постановление: какъ да се постжпва съ „доносчика“. Той не се слуша, т. е. не му се вѣрва веднага, а вързанъ (δεθεὶς) се изпитва; тукъ „вързанъ“ не трѣбва да се взема въ буквалния смисъль на думата, а просто, че той се задържа догдѣ се издири характера на обвинението му, както въ Германия се е земалъ единъ залогъ за неотклонение. Можалъ е да бжде и вързанъ. Връзването е вънкашенъ бѣлѣгъ на личното задържане. Нашитѣ хрисовули знаятъ „вѧзати“ вѣроятно въ сжщия смисълъ.

2. *Нито се допуща на крадеца да се дава храна. И ако нѣкой се осмѣли на това, да бжде конфискуванъ (имота му).*

Статията се отнася до укривателството — друга язва особно въ слабо културнитѣ страни, гдѣто не може да има обширна и организована полиция. Даване храна тукъ може да се вземе и въ букваленъ, и въ прѣносенъ смисъль. Даване храна на крадцитѣ, безъ да се обади на властитѣ, въ много законодателства е било равносилно съ укривателство. А да се даде храна, обикновено е свързано съ даване подслонъ, убѣжище. Това е укривателство, особно ако това поведение зачести и се обърне на обикновено занятие. Укривателство има двояко: на прѣдмети отъ прѣстжпление и на прѣстжпници. Въ нашия случай се има прѣдъ видъ едно специфично укривателство: на крадци. Крумъ е усѣщалъ твърдѣ добрѣ значението на укривателството на крадцитѣ и затова е прѣдвидѣлъ строгото наказание — конфискуване на имота на такъвъ укриватель.

---

*) Ср. стр 15. Вавилонскій царь правды Аммураби и его новооткрытое законодательство въ сопостановленіи съ законодательствомъ Моисеевымъ. А. П. Лопухинъ. Петроградъ. 1904. Ср. още La loi de Hamourabi par B. Scheil. Paris. 1904. Тоя кодексъ на Вавилонския царь Хамураби биде откритъ въ 1901 г. прѣзъ мѣсецъ декемврий въ Суза отъ г. Моргана, написанъ на плочи, а дешефриранъ отъ г. B. Scheil. Ако досега се мислѣше, че Моисеевото законодателство е най-ранното, съ това откриване, кодексътъ на Хамураби става най-ранния отъ всички законодателни паметници Г-нъ Шейлъ го счича да е изданенъ 2000 години прѣди Рож. Христово, други поставятъ 2300 години. Нѣмски прѣводъ има отъ Винклеръ и английски — отъ Джонъ Босквилъ.

3. *И на крадцитѣ да се строшатъ свиркитѣ (на краката).*

Кражбата навсѣкждѣ е била прѣслѣдвана и наказвана строго. Строшаване свиркитѣ (на краката) не е било никакъ жестоко наказание, като се вземе прѣдъ видъ, че мютилационнитѣ възмездия и наказания сж били обичайни не само у всички по̀-ранни народи, но и въ византийското законодателство. Рѣзане носъ, уши, ржцѣ, крака, изваждане очи за кражба се срѣща у всички народи дори въ много по̀-късни стадии на тѣхното обществено развитие. Строгостьта къмъ крадеца у българитѣ е доказана и отъ R. N. P.

Споредъ *кодексътъ на Ману* за кражба, уврѣдениятъ има право да убие автора ѝ на мѣстото, дори когато тази кражба е за нѣколко просени класове. Сжщиятъ кодексъ изрежда, въ какви случаи наказанието за кражба е отсичане на пръстъ, на ржка, на носъ, на кракъ. При рецедивъ, отсича се втората ржка, кракъ и пр. У *старитѣ гърци* за кражба на прѣдметъ, по̀-скжпъ отъ 50 драхми, имало смърть. Които крадѣли храна — се считали за обезчестители на Церера, богинята на посѣвитѣ и плодородието, и за това — смърть. Солонъ смегчилъ наказанията, като ги обърналъ на глоби. Въ Римъ, споредъ XII т. кражбата била furtum manifestum и nec manifestum. Явната кражба се наказвала въ извѣстни случаи съ смърть — ако крадецътъ е билъ робъ; ако ли е билъ свободенъ — той ставалъ робъ на окрадения. За тайната кражба имало повечко снизхождение.

Византийското право било не по-меко отъ Крумовото законодателство спрямо крадцитѣ. Въ Прохирона (Законъ градски) се прѣдвижда отсичане ржцѣтѣ на онѣзи, които откраднатъ конь или муле въ врѣме на бой (Глава 48. Гр. 39, ст. 53). Сжщо и за сиромаситѣ, ако повторятъ кражбата си, да имъ се отсѣкатъ ржцѣтѣ (Ib., ст. 54). Сжщи приблизително сж наказанията и по Еклогата, отгдѣто сж заети въ нашия З. С. Л. „Който откара за трети пжть чуждо стадо, да му се отсѣкатъ ржцѣтѣ“.

Въ Германия, споредъ законод. на Карла V, за кражбитѣ е прѣдвидѣна мжчителна смърть. За конокрадството у герм. — смърть чрѣзъ побиване съ камъне. Въ Англия за селянитѣ при по̀-малки кражби — отрѣзване ухо, ржка, кракъ; при по-голѣми — смърть.

Отъ славянскитѣ права, сръбското по Душ. з. било доста жестоко. „Гусарь (т. е. разбойникъ) да се обѣси стръмоглавъ,

а тать (крадецъ) да се ослѣпи", казва ст. 145[1]). Руск. псковска судна грамота прѣдвижда за конокрадство смърть.

Като се съпоставятъ тѣзи наказания съ прѣдвидѣното въ Крумовия законъ, не се вижда никаква жестокость.

4. *А всичкитѣ лозя да се изкоренятъ, заповѣда.*

Нѣма нищо странно въ това мѣроприятие на Крума — единственото, което се е намѣрило отъ него за рационално противъ пиянството. Въ всички врѣмена и въ всички страни пиянството е било зло, което е привличало грижитѣ и вниманието на законодателя[2]). Какви не наказания и други репресивни мѣрки не сѫ се измисляли! Но всичко това е бивало напраздно. И до день днешенъ човѣчеството продължава да дава многобройни жертви на тоя гибѣленъ порокъ, който води и къмъ прѣстѫпления. Ние видѣхме, че народното прѣдание внася поправка въ наредбата на Крума за изкореняване на лозята. Не е невъзможно, една крайна мѣрка, намѣрена наї-напрѣдъ цѣлесъобразна, да е била отсетнѣ отмѣнена. Та и ние, които живѣемъ въ зората на XX в., правимъ подобни отмѣнения и колко често, и колко бърже!

Въ днешно врѣме антиалкоолицитѣ лѣкари изискватъ въздържание отъ всѣкакви спиртни напитки като единствено спасение. Отъ гледище на разумность, Крумъ е постѫпилъ умѣстно.

А може прѣданието да е прѣувеличило, както става въ такива случаи, Крумовото запрѣщение на пиянството! Това прѣувеличение е дошло до Византия въ тоя видъ, въ който ни се прѣдставлява отъ Свида единъ и половина вѣкъ слѣдъ

---

[1]) Въ панагонъ на това, селото, въ което се укриватъ разбойници и крадци, да се развали и, освѣнъ това, да се доведе вързанъ господаря на селото, да плати всички причинени отъ казанитѣ поврѣди и пакъ да се накаже като разбойникъ и крадецъ. Ср. Новакович, Законик С. Душана, подъ ст. 145.

[2] Суетонъ ни разправя за едно напомняще Крумовото разпореждане законодателство на Домицияна. Ето го: Sueton, Domit: ad summam quandam ubertatem vini, frumenti vero inopiam, existimans nimio vinearum studio neglegi arva, edixit, ne quis in Italia novelaret, utque in provincii vineta succiderentur relicta ubi plurimum dimidia parte; nec exequi rem perseveravit.

„При голѣмото понѣкога изобилие на вино, а пъкъ недостатъкъ въ хранитѣ (Домициянъ), като считалъ, че отъ много голѣмо усърдие къмъ лозята се прѣнебрѣгватъ посѣвитѣ (нивята), заповѣдалъ, щото никой въ Италия да не засажда нови лозя, а въ провинциитѣ лозята да се изкоренятъ, като се остави половината отъ тѣхъ само тамъ, гдѣто ги има най-много; обаче той не настоявалъ за изпълнението на това нѣщо".

Ср. Schiller, Geschichte der römischen Kaiserzeit I стр. 53[1], който, на основание на още други нѣкои факти, тълкува разпоредбата на Домицияна (царувалъ отъ 81 до 96 год.) въ смисълъ, че Домициянъ не е искалъ да монополизира чрѣзъ нея виненото производство въ полза на Италия, но да ограничи разточителностьта и лукса.

Крума. Може Крумъ да е заповѣдалъ само най-строго прѣслѣдване на пияницитѣ и наказването имъ! Може да е наредилъ нѣкои драконовски мѣрки противъ продавачитѣ и производителитѣ на вината! Но изкореняването на лозята сѫщо не се изключва като една мѣрка противъ пиянството.

Нека прибавимъ и това, че на лозята въ извѣстни проповѣди на богомилитѣ се е гледало като на източникъ на зло — пиянство. Тѣ учели, че „вино и жена отъ діавола еста" и доказвали, че и тукъ е виновенъ Сатанаилъ, защото той именно, а не Богъ е посадилъ *лозето*. Виното прѣвръща въ добитъкъ тогозъ, който го пие. Една часть отъ Христовия кръстъ била лозова пръчка*). Прѣслѣдването на пиянството, ако не изкореняването на лозята, е могло да бѫде обектъ на едно законодателствуване отъ Крума.

5. *И на просещия да не се дава просто, а споредъ потрѣбата му, за да не се явява повторно да проси. Който пъкъ не върши това — да се конфискува (имота му).*

Както пиянството, така и просията винаги е задавала грижи на законодателя. Въ всѣка страна въ първитѣ още епохи на едно благоустройство подирвани сѫ срѣдства противъ просията.

Въ Римъ всѣки консулъ въ своитѣ наредби прѣдписвалъ мѣрки за изгонване изъ подвѣдомственитѣ му области опаснитѣ людие, въ реда на които влязяли и просяцитѣ. На всѣкѫдѣ просячеството е гледано като опасно занятие.

Крумовата наредба за прѣмахване на просията изглежда и рационална, и съотвѣтна съ българскитѣ нрави и обичаи. У насъ, и въ старина, и по́-късно, на просията се гледа като на нѣщо недостойно за здравъ човѣкъ. Моглъ е да проси само слѣпъ и сакатъ; но и за таквизъ се гледа да се не скитатъ насамъ, натамъ, а да имъ се създаде едно положение, за да не просятъ. У насъ и доднесъ на просията се гледа като на зло, което въ селскитѣ общини прѣмахватъ, като дадатъ възможность на нѣмащия да се снабди съ стрѣха, да работи и да се храни. Особно това е било необходимо въ онова врѣме, когато честитѣ, даже постояннитѣ войни сѫ давали значителенъ брой сакати, инвалиди. За таквизъ Крумъ разпорежда, и много разумно, да не имъ се дава безъ разборъ милостиня, а да се обзаведатъ така, че да не ходятъ да просятъ.

---

*) *Галаховъ* Истор. рус. слов. Ср. Вино и Виногр. лоза въ Енц. Словарь на Брокхауза.

По никой начинъ не може да се тълкува тази статия въ смисъль, че съ „нея се искало да се прѣмахне подкупа“[1]), а възможно — „и търговията и да се накажатъ подкупницитѣ и лъжцитѣ“ [2]).

Трѣбва голѣма напънь на една фантазия, за да се счете, че тая статия би могла да се прѣведе така: „всѣки, който иска и приема подкупъ, и събира повече отъ установенитѣ и достатъчни повинности и берии, както и онзи, който мами, наказва се съ конфискуване на имота“ [3]).

V.

Три вида наказания срѣщаме въ Крумовитѣ закони: 1. *смърть;* 2. *членовредителство* и 3. *конфискация на имотъ.* И тритѣ тѣзи наказания сж били познати на старитѣ българи, като не говоримъ за съврѣменнитѣ тѣмъ други славянски и неславянски народи.

1. Смъртното наказание се прѣдвижда само за лъжливия сикофантъ, за този, който направи противъ нѣкого доносъ, а послѣ се докаже, че е извършилъ това клеветнически и зломишлено. Това наказание, както видѣхме, не е било нито жестоко, нито строго. То е могло да бжде у насъ и до прѣди издаването на послѣдния Н. З., който съ своята ст. 200 дѣли наказанието за набѣдяване на двѣ категврии: а) строгъ тъмниченъ затворъ до петь години — ако набѣдяването има за прѣдметъ прѣстжпление; б) съ тъмниченъ затворъ до една година — въ всѣки други случай. „Клеветникътъ, казва чл. 213 на От. Наказателенъ законъ, се осжжда на сжщото наказание, съ което щѣше да се накаже този, който би извършилъ дѣлото, за което се клевети“. По тая статия би могълъ да се накаже дори съ смърть оня, който припише клеветнически нѣкому злодѣяния и прѣстжпления по 48 и слѣд. 55. и слѣд. отъ О. Нак. законникъ, които се отнасятъ до държавна измѣна и злодѣяния противъ външната и вжтрѣшна сигурность на държавата.

2. Членоврѣдителството е било много разпространено въ старина; то е било присжще въ голѣми размѣри на византийското право. К. з. прѣдвижда само единъ видъ: строша-

---

[1]) *Н. Благоевъ.* 321.
[2]) Ibid. 322.
[3]) Ibid. 322.

ване пищелкитѣ. То е било съгласно и съ народния правогледъ и съ други законодателства отъ срѣднитѣ вѣкове.

Членовредителнитѣ наказания (mutilations) иматъ своето обяснение въ jus talionis. Въ срѣднитѣ вѣкове тѣ сж били особно разпространени. Въ едно писмо на Абелара се чете слѣдното: „Тѣ ми отсѣкоха частитѣ отъ тѣлото, съ които бѣхъ извършилъ това, отъ което се оплакваха, послѣ побѣгнаха. Двама между тѣхъ, които бѣха арестувани, бидоха лишени отъ очи и дѣтородни удове“ [1]). По силата на талионното право, на богохулителитѣ езика се дупчалъ съ нажежено желѣзо или се отсичалъ. Нѣкои сждилища осждждали свидѣтелитѣ на отсичане ржката (юмрука), ако не платятъ глоба [2]). Въ нѣкои страни за лъжливо свидѣтелство се губѣли устната и носътъ до зжбитѣ [3]). Вилхелъ Завоеватель заповѣдалъ: „Запрѣтявамъ да се убива или обѣсва прѣстжпника, кой и да билъ; но ще му изваждатъ очитѣ, ще му отсичатъ краката или ржцѣтѣ, та да не остава отъ него друго, освѣнъ единъ живъ дънеръ, за споменъ на прѣстжплението му [4])“.

Нашиятъ З. С. Л., като съставянъ въ епоха, когато грѣйнали надъ България първитѣ хуманни лжчи на християнството, изхвърля на много мѣста членовредителнитѣ наказания. Но нѣкждѣ той ги запазилъ, както виждаме въ статии 6, 7, въ които за блудъ на чърнецъ (калугеръ) и за женитба съ кръстница наказанието е отрѣзване на носа [5]).

Въ народнитѣ умотворения не на едно мѣсто се говори за отсичане ржцѣ, нозѣ, избалакване очи.

3. Конфискация. К. З. прѣдвижда конфискуването на имотъ въ два случаи: а) когато нѣкой укрива крадци; б) когато нѣкой не прѣгледва достатъчно нуждаещия се просякъ.

Конфискацията на всичкия имотъ е едно отъ най-старитѣ наказания. Тя се появява още въ онова врѣме, когато прѣстжплението се е наказвало съ частно отмъстяване, което често се изразявало въ разграбване имота на виновния. И до

1] Lettres complètes d'Abélard et d'Hèloise [trad. Gèrard], стр. 19.

2] Assises de Ierusalem, стр. 163.

3] Michelet, Origines durd. fr. 382.

4] Lois de Guillaume, roi d'Angleterre, стр 67.

5) 6 Блудящему чърнцоу, по законоу людскому, носъ урезати. — 7. Иже куепетру свою пиметъ себѣ въ женоу, по законоу людскому носа има обѣма оурезати и разлучити я. Кърмчая кн., Глава 46. *С. С. Бобчевъ*. Староб. цр. паметници, стр. 94.

сега въ Кабилия конфискацията на имотитѣ служи за да се доставятъ *тимашерети* (публични гощавки) на цѣлото село.

Въ стара *Гърция* всички законодателства допускали пълната конфискация (δήμευσις) въ извѣстни случаи. Конфискованиятъ имотъ се дѣлѣлъ на три дѣла: десетина за Атина, третина за доносчика, останалото за хазната.

Въ Римъ конфискацията се наричала най-напрѣдъ publicatio, защото, както въ Гърция, въ най-ранно врѣме народътъ самъ е разграбвалъ или раздѣлялъ имота на прѣстѫпника. Въ извѣстно врѣме конфискацията е имала религиозенъ характеръ. По-късно тя придружавала смъртното наказание и изгнанието. Народътъ самъ рѣшавалъ за всѣки отдѣленъ случай, да стане ли конфискация, или не. Постъпенно станало обичай, да се смѣта конфискацията неизбѣжно послѣдствие на всички наказания, които водѣли подиръ себе-си пълно лишение отъ права. Хазната почти постоянно изплащала дълговетѣ на осѫдения; на дѣцата му запазвали имотна часть. Юстиниянъ отмѣнилъ конфискацията въ своитѣ повели. Въ срѣдневѣковна Европа конфискацията се обосновавала съ феодалната система: тъй като всичката земя принадлежала на сюзерена, той можалъ да я отнема за невѣрность и други прѣстѫпления. Въ Франция тя се практикувала въ широки размѣри до великата революция, когато се отмѣни, като се запази въ сила само *специялната конфискация* на прѣстѫпни или запрѣтени нѣща. Тази конфискация е приета и въ всички други законодателства.

Изобщо, конфискацията е била сѫщо така позната въ старото славянско право, както и въ византийското. Тя е близко до руското „потокъ и разграбление", въ каквото се е изразила конфискацията. За у насъ ние нѣмаме сигурни данни, какъ се е извършвала конфискацията върху лицето, осѫдено на това наказание.

У руситѣ „потокъ и разграбление" най-напрѣдъ имали неопрѣдѣлено значение: лицето било лишено отъ права, съ него и съ челядьта му можало да се направи всичко, то било вънъ отъ законна защита, а имотътъ му се разграбвалъ отъ народа. Въ лѣтописитѣ се казва: „Въ Новгородѣ, 1209. Мирошкинъ дворъ и Дмитровъ зажгоша, а животи ихъ поимаша, и села ихъ разграбиша и челядь". Разграбения имотъ понѣкога си дѣлили „по всему городу по 3 гривни". Но тамъ, гдѣто били организовани княжествата — имотътъ постѫпвалъ въ владѣние на князя.

Изобщо, пълната конфискация, като се почне отъ найранната ѝ форма — потокъ и разграбленне, е била разпространена твърдѣ много въ руското право*). Ако Руска Правда знае потокъ и разграбление, то по Уложението отъ 1644 се назначава за политически прѣстжпления и за разбой — въ съединение съ смъртното наказание, за многократно кормчество, — въ съединение съ кнутъ и силка, дори за пушене тютюнь — на едно съ кнутъ. Споредъ думитѣ на Котошихина к. се е прилагала и на помѣщицитѣ, които злоупотрѣбявали съ своята власть надъ крестянитѣ. Въ 19 ст. к. се допуска за полит. прѣстжпления. Едва въ 1864 год. излѣзе въ Русия Височ. повеление, щото конфискацията да се налага рѣдко.

Вѣроятното е, че и у насъ, вече като е било организовано Българското княжество при Крума — имотътъ се е конфискувалъ въ полза на князя.

VI.

Като се подложи на обстоятелствено изучване текстътъ на Крумовото законодателство, както е изложенъ у Свида, може да се дойде до слѣднитѣ положения:

1) Врѣмето, когато е царувалъ Крумъ, нуждитѣ на българския народъ и на държавата, правосъзнанието, което е характеризирало тогавашнитѣ народни маси — всичко това е извиквало или поне е можало да извика такива наредби, каквито се срѣщатъ въ така-нареченитѣ Крумови закони.

2) Наредбитѣ на Крума за лъжливия доносъ (туна бѣда) за укривателството, за кражбата се потвърдяватъ напълно отъ послѣдующитѣ паметници, каквито сж: Responsa Nicolai Papae ad consulta bulgarorum, Законъ Соудный Людъмъ, а сжщо така и отъ сравнителни изучвания на другитѣ срѣдневѣковни славянски и неславянски законодателства.

3) Наредбата за изкореняването на лозята, било като се взема въ буквалния ѝ смисълъ, било като се смѣта за строго прѣслѣдване на пиянството, прѣслѣдване на което отзивътъ, догдѣ стигне въ Цариградъ, е взелъ крайното изложение въ формулата на Свида — и тази наредба сжщо така почива върху глжбоко схващане една държавна потрѣба и народната правна съвѣсть.

---

*. Ср. *Владимирскій Будиновъ*, Обзоръ истор р. право. III изд. стр. 317, 348.

4) Наредбата за просячеството е напълно сходна съ демократическитѣ славянски възгледи и обичаи. Тя се е практикувала и практикува досега въ нѣкои славянски страни. Слѣди отъ нея въ прѣживѣлици се срѣщатъ и у насъ.

5) Ако историко-правницитѣ слависти П. Хубе (Droit romain et greco-byzantin chez les peuples slaves, стр. 20), Зигель (Lectures on slavonic law. 12), поддържатъ че Законъ Соудный Людъмъ е дѣло на Симеона само по съображения: 1) че е имало нужда отъ подобни закони; 2) че Симеонъ е билъ единъ знаменитъ ученъ и високо културенъ за врѣмето си човѣкъ, — то още повече трѣбва да се каже сѫщото за Крума, когато едно прѣко историческо свидѣтелство на Свида потвърдява това.

6) Наказанията, прѣдвидѣни въ Крумовитѣ закони, не сѫ нито по-жестоки, нито по-нецѣлесъобразни отъ наказанията за подобни прѣстѫпни дѣяния отъ онова врѣме. Тѣ не противорѣчатъ и на наказанията отъ българския обичаенъ кодексъ, ако прѣнесемъ новитѣ му наредби къмъ оная епоха.

7) До доказване на противното, съобщението на византийския лексикографъ Свида не може да се счита за невѣрно.

Тоя, който би отрекълъ вѣрностьта на това съобщение, ще трѣбва да се яви съ научно-критически данни, които да оборватъ обстоятелствено не само съобщението отъ Свида, но и всичко, което иде да го потвърди въ послѣдующитѣ наши правни паметници.

Крумовото законодателство, въ тѣзи наредби, които ни дава Свида, има своята реална историческа основа. То е отговаряло на народнитѣ потрѣби и правосъзнание. А задачата на тоя рефератъ за Крумовото законодателство бѣше да извикаме заслуженъ наученъ интересъ къмъ единъ нашъ толкова важенъ историко-законодателенъ паметникъ.

София, май, 1906.

С. С. Бобчевъ.

Бендида.

Отъ д-ра Г. И Кацаровъ.

Оскждните свѣдѣния, които даватъ за тракитѣ античнитѣ автори, се попълнватъ въ много отношения отъ археологическитѣ находки. Можемъ да се надѣваме, че тоя изворъ за историята и културата на старитѣ траки, който токо-що е отворенъ, въ бждеще ще тече по-обилно; сигурно нашитѣ познания за тѣхъ ще се разширятъ въ много отношения; и тогава чакъ ще можемъ да сждимъ по-справедливо за влиянието, упражнено отъ тракитѣ върху тѣхнитѣ съсѣди, най-вече върху гърцитѣ. Такова влияние въ религиозната область е вече отчасти установено; въ бждеще то ще се опрѣдѣли по-ясно. Несъмнѣно, това ще може да увеличи интереса ни къмъ тоя народъ, който едно врѣме е обиталъ всички тия мѣста, дѣто днесъ живѣятъ българи въ компактна маса, и голѣма часть отъ който е прѣтопена въ славянитѣ, що заели Балканския полуостровъ [1]).

Тукъ ние ще се занимаемъ съ едно отъ важнитѣ тракийски божества — *Бендида*. Извѣстно е, че първо систематично изложение на тракийската религия даде *Томашекъ* въ съчинението си: „Die alten Thraker" (II, 1). Обаче отъ 1894 г., когато се появи Томашековиятъ трудъ, добихме нови свѣдѣния за тракийската религия изобщо и специялно за богинята Бендида, тъй щото, вѣрваме, нѣма да бжде излишно да разгледаме тоя въпросъ отново, толкозъ повече, че въ нашата литература тия нови свѣдѣния не сж познати.

Името на богинята е Βενδῖς (род. Βενδῖδος), ала се срѣща и формата Μενδῖς: трѣбва да забѣлѣжимъ, че въ тракийския

---

[1]) в. *H. Schurz,* Völkerkunde, 1903, стр. 145 ст.

[2]) *Tomaschek,* Thraker, II, 1, 47; *Preller-Robert,* Griech. Mythol. I, 327 сл. *Knauck* у Pauly-Wissowa, Realenc. der klass. Altertumsw. III, 270 дѣто е указана и друга литература; в. и I Supplement, 247.

езикъ *b* често минува въ *m*[3]); срѣщатъ се и тракийски лични имена, произведени отъ името на богинята, напр. Βενδίδωρ, тъй като и въ Тракия лични имена били произвеждани отъ божески или просто божески имена се употрѣбявали и като лични[4]). Въ Ситонския полуо-въ сѫществувалъ и градъ съ име Μένδα

Тази тракийска богиня била сродна съ гръцката Артемида[5]); старитѣ автори поне я идентифициратъ съ нея[6]). Това прави вече Херодотъ (V, 7), който казва: θεοὺς δὲ σέβονται μούνους τούσδε, Ἄρεα καὶ Διόνυσον καὶ Ἄρτεμιν (богове почитатъ само тия: Аресъ, Дионисъ и Артемида)[7]). Гръцката Артемида, ако и да носи гръцко име, крие обаче въ себе-си чърти, заети отъ една малоазиятска богиня [8]); както е извѣстно, тя е тѣсно свързана съ Аполона и Лето, божества, които гърцитѣ сѫ заели отъ „малоазиятското" племе, т. е. отъ неиндоевропейското население, което обитавало М. Азия и островитѣ на Егейското море прѣди дохаждането на гърцитѣ[9]). Гърцитѣ се стараели да сближатъ чуждата богиня, която намѣрили въ М. Азия, съ своята Артемида. Подобна богиня ще да е била и Бендида, която, както казахме, сѫщо така се отъждествява съ Артемида; може би, тя е минала у тракитѣ отъ по-старото население, което обитавало М. Азия и Тракия[10]). Интересно е да забѣлѣжимъ, че култътъ на Бендида е билъ разпространенъ и въ М. Азия, дѣто, може би, е билъ занесенъ отъ тракитѣ но възможно е, Бендида да е домашна въ М. Азия отъ много по-старо врѣме.

Въ Перикловo врѣме култътъ на Бендида билъ приетъ

---

3) *Kretschmer,* Einleitung in die Gesch. d. griech. Sprache, 236.

4) *G. Kazarow,* Zur Religion der alt Thraker, II, въ *Klio,* VI, стр. 169. *Г. И. Кацаровъ,* въ Пер. Спис., кн. 63 (1902), стр. 731.

5) В. за нея главно *Wernicke* у Pauly Wissowa, II, 1335 сл.

6) В. мѣстата, цитирани у *Roscher,* Lexik. der griech.-röm. Mithologie I, 1, стр. 779 сл.

7) *Добруски* (Мин. Сборникъ, кн. 16—17, стр. 48) казва: Ἥρα, римската Юнона, която Херодотъ поменува между тракийскитѣ божества заедно съ Зевса, е била зачитана въ Тракия като небесна царица и пр." Това е грѣшка, произлѣзла отъ прибързано прѣвеждане на Томашека [II, 1, стр. 59]: „Ἥρα welche Herodot unter den thrakischen Gottheiten samt Zeus *nicht* anführt war jedenfalls . . . . die Himels Königin".

8) *Wilamowitz,* Hermes, 38 (1903), стр. 583 сл.

9) *Wilamovitz-Moellendorff,* цит. м., стр. 575 сл. „Лето" е дошла отъ Ликия; на ликийски „lada" значи жена; това име напомнюва славянската „Лада": в. *Селивановъ,* въ „Филолог. Обозрѣніе" I, 127.

10) *G. Katzarow,* въ Arch. für Religionswissenschaft, 1906, стр. 287 сл.

въ Атина: поне Платонъ („Държава“, I, 327 a) казва, че въ врѣме на диялога върху „Политията“ за пръвъ пѫть атинцитѣ празднували праздника ѝ въ Пирея; но възможно е, частниятъ културна Бендида е да билъ въведенъ много по-рано въ Пирея [11]). Храмътъ ѝ се намѣрвалъ въ Мунихия близо до тоя на Артемида [12]). За праздника [13]) ѝ въ Пирея на 19-и таргелионъ (май—юний) дава свѣдѣния Платонъ (Polit. 327 a); Сократъ говори: „Слѣзохъ вчера въ Пирея заедно съ Главкона, синъ на Аристона, за да се помоля на богинята и защото искахъ да погледамъ праздненството, какъ ще го извършатъ, понеже сега за пръвъ пѫть го правятъ. Хубава ми се видѣ, наистина, и процесията на домашнитѣ, но не по-малко прилична се виждаше и тая, която уреждаха тракитѣ“ [14]). По-нататъкъ се вижда отъ Платона (Полит. 328 a), че вечерьта ставало надпрѣварване съ факли на коне въ честь на богинята (λαμπάδια ἔχοντες διαδώσουσι ἀλλήλοις ἁμιλλώμενοι τοῖς ἵπποις); слѣдъ това слѣдвалъ нощенъ праздникъ, който билъ свързанъ съ веселъ пиръ [15]) и ималъ навѣрно оргиястиченъ характеръ [16]).

Въ по-ново врѣме се откриха и паметници, които ни показватъ, какъ сѫ си прѣдставлявали вънкашностьта на богинята. На единъ барелъефъ отъ начало на IV в. пр. Хр., сега въ Британския музей [17]), богинята е изобразена въ ловджийско облѣкло; тя е обута въ високи кожени чизми (πέδιλα νε βρων, Herod. 7,75), облѣчена е съ кѫса туника, която е сдиплена и стегната въ талията, та колѣнѣтѣ ѝ оставатъ голи. Надъ нея

---

[11]) *Hartwig,* Bendis, стр. 26; *O. Gruppe,* Griech. Mythologie II, 1556.

[12]) *Xenoph.* Hell. II, 4, 11: ὥστε ἐμπλῆσαι τὴν ὁδὸν ἣ φέρει πρός τε τὸ ἱερὸν τῆς Μουνιχίας Ἀρτέμιδος καὶ τὸ Βενδίδειον.

[13]) Той се наричалъ Βενδίδεια; за него в *Stengel,* Die griech. Kultus altertümer, 2-о изд. 214; *A. Mommsen,* Feste der Stadt Athen 2-о изд. 488. Бѣлѣжкитѣ на Добруски, Мсб. XI, 93, за тоя праздникъ не сѫ вѣрни.

[14]) Κατέβην χθὲς εἰς Πειραιᾶ μετὰ Γλαύκωνος τοῦ Ἀρίστωνος προσευξόμενός τε τῇ θεῷ καὶ ἅμα τὴν ἑορτὴν βουλόμενος θεάσασθαι τίνα τρόπον ποιήσουσιν ἅτε νῦν πρῶτον ἄγοντες. Καλὴ μὲν οὖν μοι καὶ ἡ τῶν ἐπιχωρίων πομπὴ ἔδοξεν εἶναι, οὐ μένιοι ἧττον ἐφαίνετο πρέπειν ἣν οἱ Θρᾷκες ἔπεμπον.

[15]) Plat. Polit. 354 A: ταῦτα δή σοι, ἔφη, ὦ Σώκρατης, εἱστιάσθω ἐν τοῖς Βενδιδείοις.

[16]) В. *Hartwig,* Bendis, стр. 2.

[17]) Възпроизведенъ у *Hartwig,* Bendis, табл. 2.; у *Foucart,* Mélanges Perrot, стр. 96.

отъ едното ѝ рамо се спуща кожа, която покрива часть отъ гжрдитѣ, и на пояса е пристегната съ ремъкъ; покрива сжщо и корема ѝ. Богинята е наметната съ пелерина (ямурлукъ), дълга до прасцитѣ на краката ѝ; това е тракийската Ζείρα [19]) която носѣли, споредъ Ксенофонта [20]), и тракийскитѣ войници и каквато и доднесъ се употрѣбява на нѣкои мѣста въ България. На главата си богинята носи качулка (ἀλωπεκίς) съ наведенъ напрѣдъ връхъ, която (качулка) покрива и врата и пада на раменатa; съ дѣсната ржка държи номеръ, съ лѣвата се опира на копие. Foucart забѣлѣзва, че това е промѣна на първоначалния типъ, тъй като богинята имала епитетъ δέλογχος (у комика Кратина), значи носѣла първоначално двѣ копия [21]).

По сжщия начинъ е изобразена богинята и въ копенхагенския барельефъ [22]), който е по-младъ; само облѣклото е малко измѣнено.

Неотдавна *Cumont* [23]) публикува и една нова мраморна статуйка на богинята (висока 0·45 м.) отъ края на IV в. пр. Хр., намѣрена, вѣроятно, въ Лаврионъ; тамошнитѣ мини се обработвали отъ роби, между които имало и траки: тѣ навѣрно сж въвели тамъ култа на националната си богиня. Тукъ нѣма да описваме статуйката; достатъчно е да забѣлѣжимъ, че облѣклото ѝ изобщо прилича на онова въ по-горѣ описания барельефъ. До лѣвия кракъ на богинята лежи куче, за да се означи, че тя е покровителка на ловцитѣ [24]).

Въ копенхагенския рельефъ сж изобразени, покрай Бендида, и други божества, които сжщо сж тракийски. Изобразенъ е единъ непознатъ богъ, *Делоптесъ* (Δηλόπτης), като брадатъ мжжъ, опиращъ се на жезълъ. Тоя богъ и „други божества“ сж споменати въ единъ надписъ, който ще съобщимъ по-долу; между тия „други божества“ трѣбва да се

[19]) За тая дума в. *Tomaschek* цит. м. II, 1, стр. 11.

[20]) Anab. 7, 4. 4: Ζειρὰς μέχρι τῶν ποδῶν ἐπὶ τῶν ἵππων ἔχουσιν, ἀλλ'οὐ χλαμύδας; в. Herod. VII, 75: Θρῇκες δὲ ἐπὶ μὲν τῇσι κεφαλῇσι ἀλωπεκέας ἔχοντες ἐστρατεύοντο, περὶ δέ τὸ σῶμα κιθῶνας, ἐπὶ δὲ ζειρὰς περιβεβλημένοι ποικίλας, περὶ δὲ τοὺς πόδας τε καὶ τὰς κνήμας πέδιλα νεβρῶν.

[21]) Другояче схваща значението на δίλογχος *Rohde*, Psyche, 3-о изд. II, 105, заб. 1.

[22]) *Hartwig*, табл. I; *Foucart*, ц. м. стр. 97.

[23]) Въ Revue Archéologique, 1903, II, стр. 381 сл.

[24]) За други изображения на Бендида в. *Hartwig*. Bendis, стр. 16 сл.; сжщо и *Trendelenburg*, Bendis, 1898.

подразбиратъ нимфитѣ, които сѫщо тъй сѫ прѣдставени на барельефа заедно съ Хермеса и Пана[25]).

Споренъ е въпросътъ за бога *Делоптесъ*, който се споменува и въ единъ самоски рельефъ[26]). Foucart мисли, че това име е тракийско и че, слѣдователно, имаме прѣдъ себе тракийски богъ; сѫщото мнѣние застѫпва и *Cumont*[27]). Противно мнѣние изказа *С. А. Жебелевъ* въ една статия[28]), която Foucart не познава. Споредъ Жебелева, Δηλόπτης е образувано по аналогия на грѣцкитѣ ἐπόπτης, πανόπτης и нѣма нищо тракийско; това име липсва сѫщо и въ извѣстнитѣ досега тракийски божества. Отъ изображението на тоя богъ въ горѣказания рельефъ — изображение, което нѣма нищо типично, не можемъ направи никакво заключение за сѫществото на бога. Затова Жебелевъ се опитва да опрѣдѣли значението му споредъ методата на Узенера, изложена въ прочутото му съчинение „Götternamen“. По значението си Δηλόπτης подхожда къмъ Δήλιος, епитетъ на Аполона, който има свръзка съ „ясновидството“; въ Делоптеса трѣбва да виждаме едно отъ неопрѣдѣленитѣ божества съ „опрѣдѣлено“ име, което (божество) заглъхнало, слѣдъ като се създалъ „личния“ богъ съ собствено име (т. е. Аполонъ), комуто Делоптесъ отстѫпилъ функциитѣ си[29]). И *O. Gruppe*[30]), който сѫщо така не познава статията на Жебелева, мисли, че името „Делоптесъ“ е грѣцко.

Напротивъ, намъ се струва, че Делоптесъ трѣбва да се счита за тракийски богъ. Наистина, той още не е намѣренъ въ Тракия, но това не е силенъ аргументъ, защото ние изобщо много малко познаваме имена на тракийски божества. Като имаме прѣдъ видъ, че Тракия въ археологическо отношение далечъ още не е изслѣдвана и че тя сигурно крие въ нѣдрата си много паметници, можемъ да се надѣваме, че единъ день това име ще изпъкне въ нѣкой надписъ. Нови тракийски имена дѣйствително се откриватъ; откакъ Томашекъ е събралъ тракийскитѣ имена, станаха ни извѣстни доста нови

---

25) *Foucart,* ц. м. стр. 48

26) Athen. Mitteilungen XXV (1903), 172, n. 48: Ἥρως Δηλόπτης.

27) У Pauly-Wissowa, IV 2459; в. и I Supplement, стр. 340.

28) Журн. Мин. Народн. Просв. 1901, окт. стр. 60 сл.

29) И *Perdrizet* (Rev. des études anciennes, 1903, стр. 267, цитирано у *Wilhelm*, стр 131) свързва тоя богъ съ „видѣнията“, които праща на вѣрующитѣ.

30) Griech. Meythologie und Relig. II, 1555, заб. 3.

лични имена, които още не сѫ събрани наедно; изпъкна даже и името на единъ непознатъ богъ Δαβατόπειος [31])

Сѫщо трѣбва да се забѣлѣжи, че Делоптесъ е изобразенъ въ релъефа заедно съ други тракийски божества (Бендида, нимфитѣ, Хермесъ), отъ което можемъ съ право да заключимъ, че и той е тракийски [32]). По-вѣроятно е, че тракийскитѣ оргеони въ Пирея сѫ почитали, покрай Бендида, свое домашно божество, а не нѣкой тъменъ, заглъхналъ вече грѫцки богъ.

Но нека се повърнемъ отново къмъ Бендида. Нейнитѣ почитатели въ Пирея образували дружество отъ оргеони (κοινὸν των ὀργεώνων), въ което участвували само траки. Уредбата на това дружество била сѫщата, както и на други подобни дружества [33]); то си имало чиновници: жрецъ и жрица, двама ежегодно избирани епимелети (ἐπιμεληταί), хиеропои (ἱεροποιοί), ковчежникъ (ταμίας) и секретарь (γραμματεύς). Ежемѣсечно епимелетитѣ и хиеропоитѣ свиквали редовно събрание на оргеонитѣ (ἀγορὰ κυρία), въ което се разглеждали дружествени работи. Въ него чиновницитѣ давали отчетъ и получавали похвали и награди. Жрецътъ се грижалъ за култа, водѣлъ инвентаръ на оброчнитѣ дарове и приемалъ извѣстни парични приноси за жъртви (въ III в. пр. Хр.); въ IV в. пр. Хр. тия пари получавали хиеропоитѣ. Въ III в. обаче се явява специяленъ ковчежниятъ (ταμίας), който завежда касата на дружеството. Епимелетитѣ се грижели за поддръжката на храма, за приготвянето на праздницитѣ и пр. По-рано тѣ се грижели и за написването и приготвянето на декретитѣ, но по-сетнѣ тая служба минува у секретаря (γραμματεύς).

Имаме запазени дружествени рѣшения (декрети), съ които се опрѣдѣлятъ почести на заслужили магистрати. За образецъ нека съобщимъ, въ прѣводъ, единъ почетенъ декретъ за нѣкой-си Стефанъ, навѣрно епимелетъ на дружеството (отъ II в. пр. Хр.) [34]). Началото на надписа е загубено; по-нататъкъ че-

[31] В. надписа въ Мсб. кн. 18, стр. 766; моята статийка въ *Klio*, VI 170. У *Kalinka*, Antike Denkmäler in Bulgarien, тоя надпись липсва, при всичко че кн. 18 на Сборника тамъ е използувана.

[32]) *Foucart*, ц. м. стр. 99.

[33]) *P. Foucart*, Les associations réligieuses chez les Grecs (1873). *E. Ziebarth*, Das griech. Vereinswesen, стр 31, 194 сл. *Schömann-Lipsius*, Griech. Altertümer, II, 573.

[34]) Публикуванъ отъ *Demargne* въ Bull. de Corr. Hellen. 1899. стр. 370 сл Споредъ *Wilhelm* (в. цит. по-долу мѣсто, стр. 133) тоя декретъ на домашни (атински) оргеони; отъ други декретъ, още непубликуванъ, било извѣстно, че тракийскитѣ оргеони сѫ награждавали съ дѫбовъ вѣнецъ.

темъ: „Той наглеждà поправката на светилището, както приличаше, урежда̀ и процесията по достоенъ за богинята начинъ, старайки се ревностно и разходвайки и отъ собственитѣ си срѣдства; и за всичко друго, що трѣбваше прѣзъ годината, той се погрижи хубаво и прилично. И тъй, за да се покажатъ и оргеонитѣ, че отдаватъ приличната благодарность на тия, които винаги ревностно сѫ се старали, — на добъръ часъ! оргеонитѣ рѣшиха да похвалятъ Стефана за благочестието му къмъ *Бендида, Делоптесъ и другитѣ богове* и за ревностьта му къмъ оргеонитѣ да го овѣнчаятъ съ маслиненъ вѣнецъ, за да служи като образецъ за съревнование на всички останали оргеони, които желаятъ да бѫдатъ благочестиви къмъ боговетѣ и да показватъ ревностьта си къмъ оргеонитѣ, знаейки, че ще получатъ достойна благодарность отъ оргеонитѣ. (Рѣши се още) Да му се даде мѣсто и за оброченъ даръ[35]) въ храма, гдѣто се види прилично (οὗ ἂν εὐσχήμον εἶναι φαίνηται). Секретарьтъ да напише тоя декретъ на каменъ стълбъ и да го постави при дара; за направата (на стълба) и написването ковчежникътъ да отдѣли[36]) (μερίδαι) станалия разходъ. Оргеонитѣ на Стефана".

Въ Пирея сѫществували и други дружества на чужденци, които си почитали нѣкое свое божество. Атинцитѣ, като желаели да привличатъ и задържатъ чуждитѣ търговци, позволявали имъ да си съграждатъ храмове за култа на своитѣ национални божества. Така е било и съ тракитѣ; обаче при тѣхъ намѣрваме нѣщо особено, което липсва при другитѣ чужди култове: именно, тѣхната богиня Бендида била приета между държавнитѣ богове; атинскитѣ хиеропои ѝ принасяли жъртва на държавни разноски. Коя е причината за приемането на Бендида въ обществения култъ на Атина? Единъ надписъ[37]), намѣренъ въ Пирея, дава отговоръ на този въпросъ; поради важностьта му ние го съобщаваме тука въ прѣводъ. Той гласи буквално:

[35]) Имало обичай, службашътъ, като излизалъ отъ длъжность, да посвещава за споменъ единъ даръ въ храма на богинята.

[36]) Разбира се, отъ дружествената каса.

[37]) Публикуванъ отъ *А. Wilhelm*, Jahreshefte des Österr. Arch. Instit. V, (1902), 127 сл. и *Foucart*, цит. м., стр. 100. Нашиятъ прѣводъ е спорѣдъ текста на Foucart; *Wilhelm* отстѫпва на нѣкои мѣста отъ *Foucart'a*.

„Богове“.

„Въ архонтството на Полистрата[38]), на 8-и хекатомбеонъ[39]), въ редовно събрание, Сосий, синъ на Хипократа, прѣдложи: понеже атинскиятъ народъ е далъ само на тракитѣ между другитѣ народи право на землевладѣние и съграждане на храмъ[40]) споредъ дадения отъ Додона оракулъ, а сѫщо (и право) да тръгватъ въ процесия отъ олтаря на Пританея, — и сега избранитѣ въ града (Атина) да построятъ храмъ мислятъ, че трѣбва да се намѣрватъ въ приятелство помежду си. И тъй, за да се покажатъ и оргеонитѣ, че се покоряватъ на закона на града, който заповѣдва, тракитѣ да уреждатъ процесията въ Пирея, и (за да покажатъ) че сѫ приятелски настроени къмъ оргеонитѣ въ града, — на добъръ часъ! нека оргеонитѣ рѣшатъ: празничната процесия, споредъ желанието на градскитѣ (оргеони), да се урежда задружно, свинята пъкъ (τὴν δὲ ὗν) отъ Пританея къмъ Пирея да върви въ редоветѣ на пирейскитѣ (оргеони), а пъкъ епимелетитѣ въ Пирея да ги приематъ, като приготвятъ въ Нимфея[41]) гѫби и лихени съ вода, и вѣнци, и обѣдъ въ светилището, както приготвятъ и за себе-си. Когато ставатъ жъртвоприношенията, жрецътъ и жрицата, освѣнъ молитвитѣ, които произнасятъ, да се молятъ и за градскитѣ оргеони по сѫщия начинъ, та, като стане това и като е сговорно цѣлото племе, да се принасятъ жъртвитѣ на боговетѣ и всичко друго, що е необходимо, споредъ старитѣ обичаи на тракитѣ и споредъ законитѣ на града, и цѣлото племе да бѫде въ добри и благочестиви отношения къмъ боговетѣ. И когато желаятъ[42]) да се явятъ при оргеонитѣ[43]) за друго нѣщо, нека винаги да иматъ достѫпъ на първо мѣсто слѣдъ разискванията за свещенитѣ работи. . .“[44]).

Отъ горното е ясно, че привилегията на тракитѣ е дадена отъ народното събрание въ Атина по порѫка на додонския оракулъ; затова въ култа участвува и държавата. Съ врѣме числото на тракитѣ се увеличило, и тѣ рѣшили да по-

[38]) Въ срѣдата на III в. пр. Хр.: *Wilhelm*, стр, 136.
[39]) Тоя мѣсецъ отговаря на 1/2 юлий и 1/2 августъ.
[40]) На Бендида.
[41]) Храмъ на нимфитѣ, който се намиралъ близу до светилището на Бендида.
[42]) т. е. градскитѣ оргеони.
[43]) т. е. пирейскитѣ оргеони.
[44]) Краятъ е фрагментиранъ.

строятъ новъ храмъ на богинята въ самия градъ и да образуватъ ново дружество оргеони за култа ѝ. За да не произлѣзатъ крамоли между двѣтѣ дружества, тѣ се съгласяватъ да уреждатъ процесията задружно; ала свинята, която се е принасяла въ жъртва на богинята, трѣбвало да върви между пирейскитѣ оргеони, за да се види, че тѣ иматъ по-стари права [45]. Не ще съмнѣние, че и въ самата Тракия свинята ще да е била култово животно на Бендида; както се вижда, развъждането на свинетѣ въ Тракия е било доста разпространено. Аристотель [46]) дори ни е спазилъ извѣстие за начина, по който тракитѣ угоявали свинята; той казва; „тракитѣ угояватъ свинетѣ, като имъ даватъ да пиятъ на първия день; слѣдъ това прѣскачатъ най-напрѣдъ единъ день, послѣ два, послѣ три и четири, до седемь".

По-нататъкъ надписътъ ни учи, че празничната процесия тръгвала отъ олтаря въ Пританея и се отправяла въ Пирея (Мунихия); близо до храма на Бендида се намѣрвало и светилище на нимфитѣ. Foucart твърди, че, вѣроятно, тамъ се е заколвала жъртвата; въ лихенитѣ се събирала кръвьта; съ гѫбитѣ съ изчиствала жъртвата; съ вѣнцитѣ се украсявали присѫтствуващитѣ. Сѫщиятъ ученъ мисли, че се е извършвало нѣкакво кърваво кръщение, както при култа на тракийската богиня Котито; Стрибонъ (X, 470) поне сближава котитиитѣ и бендидиитѣ.

Трудно е да се опрѣдѣли по-точно сѫществото на Бендида [47]). Както се вижда, тя е била богиня-майка, която храни хората, животнитѣ и растенията и на която се подчинява цѣлокупната природа; обяснимо е, слѣдователно, дѣто тя се идентифицира и съ лемноската Велика богиня (μεγάλη θεός) или съ Кибела. Къмъ това сочатъ и малкото свѣдѣния, които имаме за култа ѝ. За праздника ѝ вече говорихме по-горѣ. Спорѣдъ Херодота [48]), тя носѣла прозвището „царица" (βασιλείη),

[45]) В. *Foucart* стр. 101 сл.

[46]) De anim. histor. VIII, 6: οἱ δὲ Θρᾷκες πιαίνουσι τῇ μὲν πρώτῃ πιεῖν διδόντες, εἶτα διαλείπουσιν ἡμέραν μίαν τὸ πρῶτον. μετὰ δὲ ταῦτα δύο, εἶτα τρεῖς καὶ τέτταρας μέχρι τῶν ἑπτά.

[47]) *Roscher,* Lexic. стр. 781 сл.

[48]) IV, 33: οἶδα δὲ αὐτὸς τούτοισι τοῖσι ἱροῖσι τόδε ποιεύμενον προσφερές, τὰς Θρηικίας καὶ τὰς Παιονίδας γυναῖκας, ἐπεὰν θύωσι τῇ Ἀρτέμιδι τῇ Βασιλείῃ, οὐκ ἄνευ πυρῶν καλάμης ἐχούσας τὰ ἱρά.

което, както се прѣдполага, е прѣводъ на варварското ѝ име. Тракийскитѣ жени принасяли на богинята жъртви, овити въ пшеничена слама — сѫщо, каквито сѫ били и жъртвитѣ на хиперборейцитѣ [49]). Такива жъртви се принасяли и въ Атика [50]). Отъ Калиника (Vita S. Hypatii) получаваме нѣкои извѣстия за витинската Артемида, която е вѣроятно Бендида: поне е извѣстно, че въ Витиния м. априлъ се наричалъ Βενδίδειος. Тая витинска богиня прѣзъ пролѣтния си праздникъ се явява на светията съ свърхчовѣшка голѣмина, като жена, която преде и пасе свине [51]); веднага си спомняме за отношенията на Бендида къмъ свинята, което споменахме по-горѣ. Томашекъ [52]) дава и тълкувание на името; споредъ него, „Бендида“ произлиза отъ индогерм. *bhendt* (= свързвамъ) и значи „съединителка“; затова той я счита и покровителка на брака и съвмѣстното живѣние на хората. И Кречмеръ приема тая етимология; обаче заключението, което Томашекъ вади отъ нея, е проблематично.

Освѣнъ въ Пирея, Бендида имала култъ и въ Лаврионъ, и въ Саламинъ [53]). Единъ неинъ храмъ (Bendidium templum) се намѣрвалъ, споредъ Ливия (38, 41, 1), на западния брѣгъ на долна Марица; сѫщо и въ Македония (при Филипи) имало нейно светилище [54]). Не ще и дума, че тя е имала храмове и въ Тракия; Лукиянъ [55]) изрично споменува бендидинъ храмъ въ тая область.

Името „Бендида“ въ паметницитѣ на Тракия още не е намѣрено [56]), тя се явява тамъ подъ името „Артемида“ или „Дияна“; Артемида, както учатъ намѣренитѣ въ Тракия паметници, се схващала отъ тракитѣ главно като *ловджийка;* тукъ се забѣлѣзва влиянието на тракийската прѣдстава за Бендида, която е, както видѣхме, и богиня-ловджийка. Начинътъ, по който се изобразява Артемида въ Тракия, е повлиянъ отъ грцкото изкуство, както се вижда отъ намѣренитѣ релефи. По тоя

49) В. моята статия въ „Пер. Спис.“ 1906, стр. 244 сл.
50) Corp. Inscr Att.; c. I 210, frag. k.
51) *Gruppe,* цит. с. II 1557, заб. 6.
52) Цит. съч. стр 47.
53) *Gruppe,* II, 1556.
54) C. I. Lat. III, 14406 c.: Bendidei sacr[um].
55) Icarom. 24: καὶ τὸ Βενδίδειον ἐγένετο ἐν Θρᾴκῃ. За важностьта на култа на Бендида в. и *Лукиянъ,* Jupit. trag. 8.
56) Въ надписа у *Kalinka,* цит. м. стр. 335, п. 433, не може да се търси името на Бендида, както забѣлѣзва и самъ Kalinka.

въпросъ тука нѣма да говоримъ; достатъчно е засега да укажемъ на публикуванитѣ въ Министерския Сборникъ (кн. 16 и 17, стр. 28 сл.) паметници[57]), а сѫщо *Kalinka*, Antike Denkmäler in Bulgarien, стр. 151 сл.

София, 8 юний 1906.

---

[57]) Бѣлѣжкитѣ на Добруски (стр. 28) за Бендида и Артемида не сѫ достатъчни; той не познава важното изслѣдване на *Hartwig*, което цитирахме по-горѣ и което за пръвь пѫть даде по-точно понятие за Бендида. Надписътъ М. Сб. 16—17, стр. 29, n⁰3 погрѣшно е издаденъ отъ Добруски: в. *Kalinka*, № 174.

Помощнитѣ войски на римската провинция Мизия.

Отъ **Д-ръ Б. Филовъ**.

Римското владичество въ Мизия е една тема, която не докосва непосрѣдствено българската история. Неговото изучване нѣма и самостоятелна историческа стойность, каквато иматъ, напр., сѫдбинитѣ на цѣлъ единъ народъ. Защото Мизия, като една отъ римскитѣ провинции, не прѣдставя самостоятелно дѣйствуващъ културенъ или политически факторъ и не може, слѣдователно, да има своя специялна история въ пълната смисъль на думата. Нейнитѣ сѫдбини, вънъ отъ локалния си интересъ, който нѣма нищо общо съ науката, иматъ историческа стойность и значение само дотолкозъ, доколкото сѫ часть отъ единъ по-голѣмъ исторически процесъ или, съ други думи, до колкото ни интересуватъ отъ гледището на едно завършено културно развитие.

Че сѫдбинитѣ на провинцията Мизия могатъ и трѣбва да се третиратъ отъ гледището на римската история, т. е. съ огледъ къмъ това, доколко тѣ хармониратъ съ общото развитие на римската държава, какви цѣли сѫ прѣслѣдвали и каква политика сѫ водили римлянитѣ въ тази страна и какво сѫ тѣ направили за нейното материялно и културно подигане — това е нѣщо, което се разбира само по себе-си. Обаче, като се поставимъ на гледището на други народи и врѣмена, ние можемъ да се запитаме, какво влияние сѫ упражнили римлянитѣ въ всички направления върху мѣстното трако-илирийско население и доколко създадената отъ тѣхъ не само въ Мизия, но и въ другитѣ дунавски провинции специфична култура се е отразила върху дошлитѣ по-късно въ тѣзи мѣста народи. Съ други думи, сѫдбинитѣ на провинцията Мизия могатъ да бѫдатъ третирани и отъ гледище на българската история, за която тѣ сѫщо не сѫ безъ значение.

Това нѣщо е на прьвъ погледъ, може би, не съвсѣмъ ясно; затова нека ми бѫде позволено да направя едно малко отклонение и да кажа нѣколко думи по този поводъ. Венелинъ започва своята Българска история съ дохаждането на българитѣ отсамъ Дунава. Това, което тѣ сѫ намѣрили въ заетата отъ тѣхъ страна, не го интересува. Константинъ Иречекъ прави вече голѣма стѫпка напрѣдъ и слѣдъ географичния прѣгледъ посвещава една отдѣлна глава на трако-илирийцитѣ и римлянитѣ, за послѣднитѣ отъ които на всѣки случай споменува твърдѣ малко. Обаче за опитъ, да се прослѣди въздѣйствието на мѣстната римска култура върху славянската, и у него (Иречека) още не може да се говори, макаръ че и тукъ той туря начало, като отбѣлѣзва минаването на латински думи въ българския езикъ, и то не само на собствени имена, но и на такива, като фурня, оцетъ, клисура, царь и др.[1]) А между това прослѣдяването на посоченото въздѣйствие не само въ езика, но и въ другитѣ проявления на народния животъ е найважното въ случая. Съ право изтъква напослѣдъкъ професоръ *Wilcken* въ встѫпителната си рѣчь по случай поемането на катедрата по стара история въ лайпцигския университетъ, че една отъ основнитѣ проблеми на историята е отношението на разнитѣ народи единъ къмъ другъ и опрѣдѣлянето на степеньта и направлението на взаимното имъ въздѣйствие[2]). Навсѣкждѣ, гдѣто два народа сѫ дошли въ непосрѣдствено съприкосновение, каквито и да сѫ били тѣхнитѣ взаимни отношения, по културниятъ отъ тѣхъ винаги е влиялъ въ по-голѣма степень върху другия, отколкото обратно. Не може да има, слѣдователно, никакво съмнѣние, че и римската култура въ Мизия и Тракия е повлияла значително върху тази на балканскитѣ славяни, и ние бихме могли да приемемъ, че това влияние е било толкозъ по-силно, колкото по-рано поставимъ дохаждането на славянитѣ на Балканския полуостровъ. Обаче трѣбва да признаемъ, че опитътъ, да се опрѣдѣли степеньта и направлението на това влияние, би срѣщналъ, поне за сега, непрѣодолими мѫчнотии. Прѣди всичко, безъ да се гледа на оскѫднитѣ свѣдѣния на старитѣ писатели отъ това врѣме и

---

[1]) На латински furnus, acetum, clausura, caesar. Ср. Иречекъ, История на българитѣ, стр. 133—135 и 144 съ заб. 9.

[2]) *U. Wilcken,* Hellenen und Barbaren въ Ilberg's Neue Jahr bücher 1906 стр. 459.

на невъобразимия хаосъ, който царува въ тѣхъ по отношение на имена и мѣста, ние даже не познаваме още добрѣ самата римска култура въ Мизия и Тракия, която би ни дала опорна точка за по-нататъшни издирвания въ това направление. Когато се опознаемъ основно съ тази култура, едва тогава ще може да се заговори съ по-голѣма положителность за нейното влияние върху славянскитѣ прѣселници.

Въ такава смисъль трѣбва да се разбира значението на римското владичество въ Мизия и Тракия за българската история, и върху всестранното изучване на тѣзи двѣ провинции би трѣбвало да се обърне по-голѣмо внимание, отколкото до сега. Като се ограничимъ съ Мизия, която само ни интересува тукъ, можемъ да кажемъ, че засега ние не знаемъ за нея почти нищо друго, освѣнъ най-главнитѣ моменти отъ външната ѝ история. Вѫтрѣшното ѝ развитие, което е много поважно, още ни е съвсѣмъ неизвѣстно. А пъкъ тъкмо въ това направление ние можемъ да очакваме най-точни и разнообразни свѣдѣния отъ епиграфичнитѣ паметници, които почти всѣки день ни дава земята въ такова изобилие, стига само да искаме и да умѣемъ да се ползуваме отъ тѣхъ.

Между разнитѣ въпроси, съ които би трѣбвало да се занимаваме при едно всестранно изучване на Мизия, най-важниятъ е, безъ съмнѣние, въпросътъ за нейната военна организация. Защото самото създаване на провинцията се дължи изключително на военно-стратегични съображения, и сѫдбинитѣ ѝ сѫ тѣсно свързани съ сѫдбинитѣ на нейната провинциялна армия. [1]).

Тази армия — exercitus Moesiacus въ римскитѣ паметници [2]) — се е състояла отъ 4 части: 1) легиони (legiones), които сѫ образували нейната ядка; 2) помощни войски (auxilia), които се дѣлятъ на отдѣления кавалерийски (alae) и пѣхотни (cohortes); 3) отдѣления съ особни национални орѫжия — тъй-нареченитѣ numeri [3]), и 4) флота на Дунава,

[1]) Мотивитѣ, които сѫ диктували уреждането на провинцията Мизия и характера на римската политика на долния Дунавъ се опитахъ да очертая по-рано въ една статия въ Бълг. Сбирка XIII, 1906, стр. 378—384 и 422—427.

[2]) Това название се срѣща въ древнята литература напр. у *Suet.* Vesp. 6; Hist. Aug. vit. Claud. 15 (въ формата Moesos exercitus) а върху надписи въ CIL. VI 1450 = *Dessau*, Inscr. sel. 2935 (exercitus Mysiacus). Обаче exercitus Moesiae inferioris: CIL. VI 33032 = *Dessau*, Inscr. sel. 2537. Ср. тоже CIL. XII 1358.

[3]) Върху тѣзи numeri знаемъ засега още твърдѣ малко. Ср. *Mommsen*, Hermes XIX, 1884, стр. 219 сл. и XXII, 1887, стр. 547 сл., *von Domaszewski*

която, слѣдъ реформирането ѝ отъ Веспасияна, носи името classis Flavia Moesica [1]).

Това подраздѣление, общо за всички римски провинциялни армии, е било обусловено не само отъ разнитѣ родове оръжия и тактични цѣли, но и отъ разното юридическо положение на служащитѣ въ отдѣлнитѣ войскови части войници [2]).

Легионитѣ на Мизия, доколкото прѣдставятъ едно цѣло, азъ разгледахъ вече по-рано въ една специялна студия, гдѣто се опитахъ главно да рѣша нѣкои спорни хронологични въпроси [3]). Като нейно продължение се явява настоящата работа върху помощнитѣ войски на Мизия, която, слѣдователно, ще гони подобни цѣли, както и тази върху легионитѣ, т. е. главно да опрѣдѣли, кои и колко помощни войски сѫ стоели въ Мизия до врѣмето на Диоклецияна и какви промѣни сѫ ставали съ течение на врѣмето въ тѣхния съставъ, които промѣни ние ще трѣбва да разберемъ въ свръзка съ политическитѣ събития въ долнодунавскитѣ провинции. Върху тѣхната вѫтрѣшна организация, особно върху народностьта на служилитѣ въ тѣхнитѣ редове войници, — въпроси, които сѫ отъ най-голѣма важность за историята на римската колонизация въ Мизия — тукъ нѣма да се спирамъ, понеже тѣ изискватъ съвсѣмъ другъ начинъ на изучване, па и въобще тѣхното третиране засега още би било твърдѣ прибързано [4]).

у *Pauly-Wissowa,* Real-Encycl. II, 1896, стр. 2621 (подъ думата auxilia) *Cagnat* у *Daremberg et Saglio,* Dict. des antiquités подъ думата numerus (Не ми бѣше достѫпно *A. Stappers,* Les milices locales de l'Empire romain, Musée belge 1903 стр. 198—246 и 301—334). Безъ съмнѣние, тѣзи numeri сѫ идентични съ онѣзи военни части, за които *Hyginus,* De munition. castr. 29 *Domaszewski* употрѣбява термина nationes; тѣ сѫ се рекрутирали изъ варварското, покорено отъ римлянитѣ, население, били сѫ въоръжени съ разни национални оръжия (лѫкове, прашки, и др.) и сѫ се групирали въ отдѣления съ неравна численость. Отъ края на третото столѣтие терминътъ numerus е станалъ постепенно употрѣбителенъ за всѣко военно отдѣление, което е образувало тактична единица.

1) Така се нарича тя въ военния дипломъ отъ 92 г. сл. Хр., CIL. III p. 858 + p. 1966. Ср. тоже и надписитѣ CIL. III 7552: [cla(ssis)] Fl(aviae) Moesi(ca)e, III 8716: classis [Flaviae] Moesicae и III 14214[34]: c(lassis) F(laviae) M(oesicae. Върху самата флота гл. *Fiebiger* у *Pauly-Wissowa,* Real-Encycl. III стр. 2646 сл.

2) *Marquardt,* Röm. Staatsverwalt. II[2] стр. 442 слл., гдѣто сѫ третирани обстойно и въпроситѣ отъ общъ характеръ за римскитѣ войски, върху които въпроси азъ не мога тука да се спирамъ.

3) *B. Filow,* Die Legionen der Provinz Moesia von Augustus bis auf Diokletian (Klio, Beiträge zur alten Geschichte, 6. Beiheft) Leipzig 1906.

4) Наистина, въпросътъ за народностьта на римскитѣ войници въобще принципиялно е вече рѣшенъ отъ *Mommsen* (Die Konskriptionsordnung

Нѣколко думи върху *източницитѣ*, отъ които черпимъ нашитѣ свѣдѣния за помощнитѣ войски, мисля, че нѣма да бѫдатъ излишни.

Въ литературата помощнитѣ войски се споменуватъ много рѣдко, и то съвсѣмъ мимоходомъ, тъй че подобни извѣстия обикновено нѣматъ голѣмо значение [1]). Главниятъ източникъ сѫ тъй нареченитѣ военни дипломи [2]) — двѣ свързани съ телъ бронзови плочки, които съдържатъ прѣписъ отъ указа (constitutio) на императора, съ който указъ сѫ се давали на прослужилитѣ 25 и повече години въ помощнитѣ отдѣления войници, както и на членоветѣ на тѣхнитѣ сѣмейства, пълни граждански и брачни права (civitas et conibium). Тѣзи дипломи иматъ голѣма важность, защото въ тѣхъ се указва точно деня и годината, когато е издаденъ указътъ; изброяватъ се нѣколко отдѣления, които по това врѣме сѫ се намирали заедно въ извѣстна провинция [3]); а освѣнъ това споменува се още името на провинциялния управитель (legatus Augusti pro praetore), името на началника на отдѣлението (praefectus или tribunus alae или cohortis), гдѣто е служилъ войникътъ, комуто е дадена дипломата, и, най-послѣ, името и мѣсторождението на самия войникъ [4]).

Извѣстнитѣ досега военни дипломи, на брой 113, почти всички сѫ издадени съ нужнитѣ критични забѣлѣжки отъ Mommsen въ третия томъ на Corpus Inscr. Lat. и сѫ означени по редъ съ латински нумера, споредъ които и азъ

---

der röm. Kaiserzeit, Hermes XIX, 1884, стр. 1—79 и 210—234; ср. сѫщо и *Seeck*, Rhein. Museum XLVIII, 1893, стр. 602 слл.) а специялно върху народностьта на войницитѣ отъ първия Италийски легионъ, който отъ 69 год. сл. Хр. е стоялъ въ Novae (Стъкленъ при Свищовъ), е писалъ напослѣдъкъ *F. Beuchel.* De legione Romanorum I Italica, Lipsiae, 1903 p. 28—32. Ала въпросътъ още не е третиранъ отъ гледище на римската колонизация въ Мизия, чрѣзъ което би се хвърлило свѣтлина върху послѣдната.

[1]) Така, напр., за мизийскитѣ auxilia се говори у *Tacit.* Annal. XII 15, гдѣто става дума за оставени въ Боспоранското царство кохорти, които безъ съмнѣние сѫ били взети отъ Мизия. На друго мѣсто (Hist. I 79). Тацитъ споменува, че двѣ мизийски кохорти били избити отъ роксоланитѣ при нападението имъ въ Мизия прѣзъ зимата на 68/69 год. Ср. *B. Filow*, цит. съч. стр. 12 съ заб. 7 и стр. 24.

[2]) Терминътъ диплома е билъ употрѣбяванъ за тѣзи документи още въ римско врѣме. Ср. *Suet.* Nerva 12: quibus diplomata civitatis Romanae singulis dedit

[3]) Въ никоя диплома не се изброяватъ всичкитѣ auxilia, които прѣзъ извѣстно врѣме сѫ се намирали въ означената въ дипломата провинция, но само по-голѣма или по-малка часть отъ тѣхъ.

[4]) По-голѣми подробности върху уредбата и съдържанието на дипломитѣ дава *Mommsen* въ CIL. III p. 2006—2038.

ги цитирамъ[1]). Текстътъ на тѣзи отъ тѣхъ, които се отнасятъ до мизийскитѣ auxilia (на брой 8) и които читательтъ ще трѣбва да има постоянно прѣдъ очитѣ си, прибавихъ съ особна арабска нумерация въ края на студията си, като внесохъ въ тѣхъ нѣкои незначителни поправки и допълнения, за които ще говоря по-долу.

Втората главна група източници сѫ латинскитѣ и гръцки надписи, въ които се споменуватъ помощнитѣ войски и чиято стойность е различна споредъ съдържанието и запазването на надписа. Най-послѣ, къмъ една третя група можемъ да причислимъ нѣкои отнасещи се тукъ изображения, черепи и папири, послѣднитѣ отъ които ни даватъ свѣдѣния прѣимуществено за египетскитѣ войски.

Всичко, което ни е извѣстно засега върху римскитѣ помощни войски въобще, е събрано и използувано напослѣдъкъ отъ *Cichorius* въ реалната енциклопедия на *Pauly-Wissowa* подъ думитѣ ala и cohors[2]). Обаче, прѣдъ видъ на най-новитѣ епиграфични находки, нѣкои значителни допълнения въ работитѣ на *Cichorius* ставатъ необходими. Освѣнъ това, като разглеждаме специялно войскитѣ само на една провинция, прѣдъ насъ изпъкватъ цѣлъ купъ въпроси, които *Cichorius* не е могълъ да засегне, но на които ние тъкмо затова трѣбва да обърнемъ особно внимание. Изобщо, цѣльта на *Cichorius*, въ противоположность на посочената по-горѣ задача на настоящата работа, е била само да даде, доколкото позволяватъ източницитѣ, накратко и поотдѣлно историята на всѣко помощно отдѣление. При все това, за да избѣгна излишна разпространеность, ще гледамъ, по възможность, да не повтарямъ писаното отъ *Cichorius*, съ което ще трѣбва да се допълнятъ моитѣ бѣлѣжки.

Най-послѣ, трѣбва още да забѣлѣжа, че започвамъ разглеждането на мизийскитѣ помощни войски отъ врѣмето, когато Мизия е била раздѣлена на горна и долна, т. е. отъ 86 год. сл. Хр.[3]). Кои помощни отдѣления сѫ стоели по-рано

[1]) CI L. III p. 1957—2038, гдѣто сѫ повторени съ приетата сега нумерация и издаденитѣ по-рано на стр. 843—919 дипломи. Допълнения се намиратъ на стр. 2212—2214 и 2328[64]—2328[72]. Къмъ тѣхъ трѣбва да се прибави още дипломата отъ 78 год. въ Rev. archéol. 1906 II стр. 222 n[0] 99.

[2]) *Pauly-Wissowa*, Real-Encycl. I, 1894, стр. 1224—1269 и IV, 1900, стр. 231 - 356.

[3]) Ср. върху тази дата *B. Filow*, цит. съч., стр. 3 заб. 1.

въ Мизия и какво е било тѣхното количество — това сѫ въпроси, на които засега само съ прѣдположения може да се отговори [1]).

I. Горна Мизия.

Свѣдѣнията ни върху помощнитѣ войски на горна Мизия сѫ още съвсѣмъ недостатъчни, макаръ че тъкмо за тѣхъ напослѣдъкъ сѫ намѣрени много нови паметници. Тукъ му е мѣстото да изкажа моята сърдечна благодарность на проф. Никола Вуличъ въ Бѣлградъ, който бѣ тъй любезенъ да ми проводи текста на нѣколко необнародвани още латински надписи отъ Сърбия, които азъ ще цитирамъ на надлежното мѣсто.

Отъ дипломитѣ имаме засега само една за горна Мизия, а именно CIII = n⁰ 2 отъ 93 год. сл. Хр., намѣрена въ Неговановци (Видинско), която е била обнародвана и коментирана за пръвъ пѫть отъ В. Добруски въ МСб. XIV (1897) стр. 634 сл. [2]) и сега се пази въ Софийския Народенъ Музей.

1. *Alae.*

Въ споменатата диплома отъ 93 год. се изброяватъ само слѣднитѣ три кавалерийски отдѣления:

1) Ala Claudia nova [3]), която, както се вижда отъ дипломата XIV = n⁰ 1, е дошла отъ Германия въ Мизия малко прѣди

[1]) Къмъ тѣзи войски сигурно е принадлежала една досега още неизвѣстна ala Capit(onis). Надгробниятъ камъкъ на единъ ветеранъ отъ тази ala (I ст. сл. Хр) е намѣренъ напослѣдъкъ въ Хърлецъ (Ряховско) и сега се пази въ Софийския Народенъ Музей (инв. n⁰ 3340). Отъ кохортитѣ сѫ стояли сигурно въ нераздѣлената още Мизия I Cisipadensium и I Sugambrorum veterana (гл. по-долѣ подъ съотвѣтственитѣ заглавия), а може би и I Aquitanorum veterana, която, обаче, най-късно отъ 74 год. сл. Хр. е била вече въ Германия (гл. *Cichorius*, cohors, стр. 242). — Въ едно писмо, което получихъ, слѣдъ като настоящата работа бѣ вече турена подъ печатъ, проф. *Ritterling* ми съобщава, че вѣроятниятъ съставъ на мизийскитѣ помощни войски прѣди раздѣлянето на Мизия е билъ слѣдния: 1) alae: Bosporanorum, Dardanorum, Hispanorum, Scubulorum, Hispanorum Campagonum (?), а може би и I и II Pannoniorum (отъ врѣмето на Клавдия); 2) cohortes: I Aquitanorum veterana, I Sugambrorum veterana, I (?), II и III Augusta Cyrenaica, I Ubiorum equitata, II Mattiacorum (?), II Gallorum Macedonica, I Cisipadensium, I Cretum, I Hispanorum veterana (?), II Hispanorum Cyrenaica, I Lusitanorum Cyrenaica, I Cilicum и една или нѣколко отъ cohortes Cypriae.

[2]) Ср. сѫщо и коментара отъ *Bormann*, Jahresh. des oesterr. archaeol. Instit. I, 1898, стр. 170 слл.

[3]) *Cichorius* стр. 1237 сл.; *Bormann*, цит. м. стр. 178 заб.

82 год. сл. Хр. и подиръ раздѣлянето на послѣдната провинция е останала въ горна Мизия. Прѣдположението на *Cichorius,* че тази ala е идентична съ долномизийската ala I Claudia Gallorum[1]), изгубва слѣдъ намирането на дипломата отъ Негованoвци всѣка вѣроятность, понеже сега се установява, че двѣтѣ въпросни alae не само сѫ имали разни официялни имена, но сѫ стоели и въ двѣ разни провинции. Какво е станало по-късно съ ala Claudia nova, това въ всѣки случай не знаемъ. Вѣроятно е, обаче, че тя е останала въ горна Мизия, тъй като въ други провинции не се срѣщатъ никакви слѣди отъ нея. Единъ vet(eranus) ex dec(urione) al(ae) Cl(audiae) се споменува въ единъ надгробенъ надписъ отъ Турну-Северинъ (Drobetae)[2]), отъ който, обаче, не може да се прави никакво заключение за мѣстопрѣбиванието на споменатата ala. Сѫщото нѣщо важи и за други два надгробни надписа на бивши знаменосецъ и офицеръ отъ тази ala, единиятъ отъ които е намѣренъ въ Арчаръ (Ratiaria)[3]), а другиятъ въ Амазия (Amasia, въ сѣверна Мала-Азия)[4]).

2) Ala II Pannoniorum[5]), за която *Cichorius,* още прѣди намирането на дипломата отъ Негованoвци, е прѣдполагалъ, че къмъ края на първото столѣтие е стояла въ горна Мизия[6]). Въ врѣме на дакийскитѣ войни на Траяна тя е минала въ Дакия, гдѣто и останала[7]). Възможно е, това да е станало още въ 102 год., когато въ Дакия, както ще видимъ по-долѣ[8]),

1) Гл. върху нея по-долѣ II 1.

2) CIL. III 14216⁷.

3) Този надписъ, отъ който сега въ Соф. Народенъ Музей се пази само дѣсната половина, ще трѣбва да се чете така:... [ia]... [ex sig]nif(ero) alae Cl [aud(iae) nov]ae, mil(itavit) an(nis) XXXIII, de[c(urio)] col(oniae) Ulp(iae) Traia(nae) Rat(iariae), vixit ann(is) LXX, h(ic) s(itus) est, Flavia Prima patron(o) b(ene) m(erenti) f(aciendum) c(uravit). Въ копието на Басановичъ, МСб. XI стр. 67 (ср. CIL. III 14217, гдѣто погрѣшно е казано, че надписътъ е издаденъ отъ Добруски), стои въ 4. редъ на сега загубената лѣва половина ясно de col(onia). Обаче това трѣбва да е грѣшка при прѣписването, понеже нито самото изражение е право граматически, нито пъкъ мѣстото му е тамъ, ако съ него е трѣбвало да бѫде означено мѣстожителството.

4) CIL. III 13635: L. Sempronius.... M[a]cedo, dec(urio) alae Claudia[e] nova[e].

5) *Cichorius* стр. 1254, *Bormann* стр. 177 заб.

6) Намѣрениятъ въ Митровица (Sirmium въ Панония) фрагментъ отъ надгробенъ надписъ CIL. III 10223, вѣроятно на нѣкой ветеранъ отъ ala II Pannoniorum, е безъ значение за мѣстопрѣбиванието на тази ala.

7) Гл. *Cichorius* стр. 1254. Това нѣщо се потвърждава и отъ намѣренитѣ напослѣдъкъ дакийски надписи CIL. III 12540 и 12542.

8) Гл. подъ ala I Asturum (II 1).

сѫ били оставени и други войски, макаръ че новопокорената страна тогава още не е била уредена като римска провинция [1]).

3) Ala praetoria [2]), вѣроятно идентична съ ala I praetoria [3]), която споредъ дипломата XVII въ 85 год. е била още въ Панония. Въ такъвъ случай тя ще е дошла въ Мизия при общата дислокация на дунавскитѣ войски въ 86 год., причинена отъ дакийскитѣ войни на Домициана [4]), и ще е останала въ горна Мизия. Обаче още въ 114 год. тя е заминала заедно съ голѣма часть отъ мизийската войска за Азия, поради войната на Траяна съ партитѣ [5]) и е останала тамъ, отначало вѣроятно въ Кападокия, а по-кѫсно е минала въ Армения, дѣто я споменува Not. dign. orient. XXXVIII 26.

Безъ съмнѣние, освѣнъ изброенитѣ въ дипломата отъ Неговановци три alae, въ горна Мизия сѫ стояли и други, отъ които, обаче, досега още не сѫ намѣрени никакви слѣди. *Ritterling* (директоръ на Визбаденския музей) прѣдполага въ едно писмо до виенския професоръ *Bormann* [6]), че къмъ края на първото столѣтие въ тази провинция сѫ стояли още слѣднитѣ три alae:

4) I Bosporanorum *(Cichorius* стр. 1234).

5) I Hispanorum Campagonum *(Cichorius* стр. 1236).

6) I Flavia Gallorum Tauriana *(Cichorius* стр. 1245).

Макаръ въ извѣстнитѣ сега паметници на тѣзи три alae и да не се срѣщатъ никакви указания за това, че тѣ сѫ стояли въ горна Мизия, все пакъ прѣдположението на *Ritterling* ми се вижда твърдѣ сполучливо. Особно за ala I Bosporanorum и ala I Hispanorum Campagonum, за чието мѣстопрѣбивание прѣзъ първото столѣтие нѣмаме никакво извѣстие, може да се твърди съ по-голѣма сигурность, че тѣ сѫ били и тогава въ горна Мизия, тъй като прѣзъ второто столѣтие ги намираме въ Дакия, дѣто трѣбва да сѫ минали слѣдъ покоряването на тази страна изъ една отъ съсѣднитѣ

[1]) Обикновено се приема, че Дакия е станала римска провинция едва въ 107 год. сл. Хр. Ср *Marquardt,* Röm. Staatsverw. I[2] стр. 308 сл.; *von Domaszewski,* Rhein. Museum XLVIII (1893) стр. 243; *Jung,* Fasten der Provinz Dacia 1894, стр. 1 сл.

[2] *Bormann* стр. 178 заб.

[3]) Върху нея гл. *Cichorius* стр. 1258 и CIL. III 10257 (= 3272).

[4]) Гл. *B. Filow,* цит. съч. стр 37—40.

[5]) Гл. CIL III 600 = *Dessau,* Inscr. sel. 2724 и бѣлѣжкитѣ у *B. Filow,* стр. 67—72.

[6]) Jahresh. des oesterr. archaeol. Instit. I, 1898, стр. 175 заб. 7

провинции. Че тази провинция е била горна Мизия, това е, разбира се, само прѣдположение, обаче твърдѣ вѣроятно, понеже помощнитѣ войски на Панония, Далмация и долна Мизия отъ това сѫщото врѣме ни сѫ доста добрѣ извѣстни.

Отъ друга страна, трѣбва още да се забѣлѣжи, че наистина притежаваме отъ първото столѣтие намѣрениятъ въ единъ кастелъ въ Сирия, близо до Ефратъ, надгробенъ надписъ на нѣкойси Scaurus, конникъ отъ ala Bosphoranorum[1]), безъ съмнѣние идентична съ ala I Bosporanorum[2]), поради който надписъ *Cichorius* приема, че тази ala прѣзъ първото столѣтие се е намирала въ Сирия, а не въ горна Мизия. Обаче, макаръ че споменатиятъ Scaurus се е поминалъ на дѣйствителна служба и, слѣдователно, самата ala трѣбва да е била тогава въ Сирия, — все пакъ въпросниятъ надписъ още не показва, че ala I Bosporanorum е била установена въ Сирия. Понеже знаемъ, че тъкмо мизийската армия е изпращала голѣми отряди въ Сирия почти при всѣка война съ партитѣ[3]), — то много по-вѣроятно е, че при единъ такъвъ случай, а именно поради войната въ врѣме на Нерона[4]), и ala I Bosporanorum е отишла отъ Мизия на ефратската граница, гдѣто въ борба за величието на римската империя е сложилъ коститѣ си и швейцарецътъ Scaurus.

Колкото пъкъ за ala Tauriana, освѣнъ имената на нѣкои нейни командири[5]), знаемъ още само обстоятелството, че въ началото на 69 год. сл. Хр. тя се е намирала заедно съ първия италийски легионъ въ Lugdunum (сегашниятъ Лионъ)[6]). Но, понеже споменатиятъ легионъ още сѫщата година прѣзъ ноемврий е дошалъ въ Мизия,[7]) гдѣто е и останалъ, то възможно е, заедно съ него да е дошла въ Мизия и ala Tauriana. По-голѣма сигурность върху сѫдбата на тази ala ще могатъ да ни дадатъ само бѫдѫщи епиграфични находки.

---

[1]) CIL. III 6707 = *Dessau.* Inscr. sel. 2510 отъ Телъ-ел-Ганиме: Scaurus | Ambitouti f(ilius) | domo Nantuas | eques ala(e) | [B]osphoranorum | h(ic) [s(itus)] e(st).

[2]) За изоставянето на нумера I гл. стр. 68.

[3]) Гл. *B. Filow* стр. 88 и посоченитѣ въ регистра мѣста подъ думата Partherkriege.

[4]) Върху участието на мизийската войска въ тази война гл. *B. Filow.* стр. 7 и 15.

[5]) Освѣнъ споменатия отъ *Cichorius,* още Sextus Pompeius Sabinus (CIL. III 12299).

[6]) *Tacit.* Hist. I 59. 64.

[7]) *B. Filow* стр. 27 съ заб. 9.

Както и да е, ние можемъ да приемемъ, че въ края на първото столѣтие въ горна Мизия сѫ се намирали около 6 alae. Обаче 3 отъ тѣхъ (n° 2, 4 и 5) сѫ минали слѣдъ покоряването на Дакия въ послѣдната провинция, а сѫщо и ala praetoria е напустнала въ 114 год. горна Мизия. Дали на тѣхно мѣсто сѫ дошли въ горна Мизия други alae, и колко, — това за сега не може да се установи.

2. *Cohortes.*

Споредъ споменатата вече нѣколко пѫти диплома отъ Негованови (CIII = n° 2), въ горна Мизия сѫ се намирали въ 93 год. слѣднитѣ 9 кохорти:

1) I Antiochensium. (*Ritterling* при *Bormann,* Jahresh. des oesterr. archaeol. Instit. I, 1898, стр. 179 заб.; *Cichorius* стр. 241).

2) I Cilicum. (CIL. III 8250; *Bormann,* Oesterr. Jahresh. I стр. 178 заб.; *Cichorius* стр. 270; *von Premerstein* и *Vulič*, Oesterr. Jahresh. IV, 1901, Beibl. стр. 135. Гл. по-долѣ II 2).

3) I Cisipadensium. (*Bormann* ib.; *Cichorius* стр. 271. Гл. сѫщо по-долѣ II 2). *Bormann* приема съ право, като се основава на единъ надписъ отъ Истрия[1]), че тази кохорта се е намирала въ Мизия още въ началото на първото столѣтие сл. Хр.

4) I Cretum. (*Bormann* ib.; *Cichorius* стр. 276).

5) II Gallorum Macedonica equitata. (*Bormann* ib. стр. 179 заб.; *Cichorius* стр. 288).

6) V Gallorum. (*Bormann* ib.; *Cichorins* стр. 291 и CIL. III 12632 [не 12436, както по погрѣшка стои у *Cichorius*]). Тази кохорта въ 84 и 85 год. сл. Хр. е била въ Панония (дипломи XVI и XVII), обаче още на слѣдната година трѣбва да е дошла въ горна Мизия поради войната на Домициана съ дакитѣ.

7) I Flavia Hispanorum miliaria equitata. (*Bormann* ib. стр. 178 заб.; *Cichorius* стр. 295 сл.; CIL.III 8278 и 14619). Тухли съ печата на тази кохорта, намѣрени въ околностьта на Костолацъ (Viminacium) въ Oesterr.

[1]) CIL. V 8185 и Oesterr. Jahresh. I стр. 178 заб.: L(ucius) Campanius L(uci) f(ilius) Pol(lia) Verecundus [ve]teran(us) leg(ionis) IIII Scy[th(icae), s]ignifer, (centurio) c(o)ho(rtis) [I | C]isipadensium | [te]stamento fieri iussi[t]. Четвъртиятъ скитски легионъ е напусналъ Мизия вѣроятно въ 56/57 год. сл. Хр., за да отиде въ Сирия. Гл. *B. Filow,* стр. 20 слл.

Jahresh. VI, 1903, Beibl. стр. 55 n° 80. За друга такава тухла, намѣрена при Голубацъ, ми съобщава проф. Вуличъ.

8) V Hispanorum equitata. (*Bormann* ib. стр. 179 заб.; *Cichorius* стр. 302). Тази кохорта е дошла въ Мизия наскоро прѣди 82 год. сл. Хр. (гл. дипломата XIV = n° 1)

9) IV Raetorum. (*Bormann* ib.; *Cichorius* стр. 327).

Освѣнъ тѣзи деветь кохорти намъ сѫ извѣстни отъ намѣренитѣ въ горна Мизия надписи още слѣднитѣ четире, за които сѫщо тъй може да се твърди, че къмъ края на първото столѣтие сѫ се намирали въ тази провинция:[1])

10) III Brittonum. (CIL. III 1703, 3; *Cichorius* стр. 264).

11) III Campestris civium Romanorum, вѣроятно miliaria. (*Cichorius* стр. 266). Тухла съ печата на тази кохорта, намѣрена въ околностьта на Костолацъ (Viminacium), въ Oesterr. Jahresh. VI, 1903, Beibl. стр. 55 n° 79.

12) II Hispanorum scutata Cyrenaica. (CIL. III 1703,1+p.1024 и 8074, 20; *Cichorius* стр. 299). И тази кохорта ще е дошла въ горна Мизия изъ Панония наскоро слѣдъ 85 год., вѣроятно поради войната на Домициана съ дакитѣ.

13) I Thracum Syriaca equitata. (*Cichorius* стр. 337). Надписи: CIL. III 8261 = *Dessau,* Inscr. sel. 2733, CIL. III 8262, 14575, 14579 и Oesterr. Jahresh. VIII, 1905, Beibl. стр. 19 n° 57, всички намѣрени въ Равна (Timacum minus), гдѣто трѣбва да е билъ лагерътъ на тази кохорта. Напослѣдъкъ е намѣренъ пакъ въ Равна и надгробниятъ камъкъ на Q. Valerius Germanus vet(eranus) coh(ortis) I Thrac(um), за който ми съобщава проф. Вуличъ. Прѣкорътъ Syriaca показва, че тази кохорта се е намирала отначало въ Сирия, отдѣто е била прѣмѣстена по-кѫсно въ Мизия, и то, вѣроятно, още прѣди раздѣлянето на тази провинция, тъй като въ единия отъ надписитѣ (CIL. III 8261 = *Dessau,* Inscr. sel. 2733) за нея се казва просто coh(ors) I Thrac(um) Syr(iaca) in Moesia, а не in Moesia superiore. Слѣдъ раздѣлянето на провинцията, тя е останала въ горна Мизия и прѣзъ

[1]) Не може да се каже сѫщото и за cohors VII Breucorum, макаръ че тухла съ нейния печатъ е намѣрена въ Костолацъ (Oesterr. Jahresh. VIII, 1905, Beibl. стр. 9 n° 28). Извѣстно е, че тази кохорта е принадлежала къмъ войскитѣ на съсѣдната провинция Панония (по-кѫсно къмъ долна Панония, гл. *Cichorius* стр. 259) и слѣдователно въ горна Мизия тя ще да е дошла само за малко, било поради нѣкоя война, било по другъ нѣкой случай.

второто столѣтие сл. Хр.[1]) *Cichorius* я отъждестява съ онази cohors I Thracum, която, споредъ дипломата XIX, въ 86 год. се е намирала въ Юдея. Обаче това изглежда невѣроятно, понеже въ такъвъ случай кохортата би трѣбвало да се казва Iudaica, а не Syriaca, както стои въ всичкитѣ надписи.

Ritterling, въ споменатото вече по-горѣ писмо до *Bormann*, прѣдполага, че въ горна Мизия къмъ края на първото столѣтие сѫ стояли, освѣнъ изброенитѣ до тука, още слѣднитѣ три кохорти:

14) II Flavia Commagenorum equitata. *(Cichorius* стр. 274).

15) IV Hispanorum equitata. *(Cichorius* стр. 302).

16) II Flavia Numidarum. *(Cichorius* стр. 320).

Наистина, въ горна Мизия не сѫ намѣрени още никакви слѣди отъ прѣстояването на тѣзи кохорти. Но, понеже ние не знаемъ, гдѣ сѫ стояли тѣ прѣзъ първото столѣтие, а прѣзъ второто ги намираме въ Дакия, — то възможно е, както приехме по-горѣ и за нѣкои alae, и тѣ да сѫ били въ съсѣдната на Дакия горна Мизия.

За всичкитѣ изброени до тука 16 кохорти може да се твърди, съ повече или съ по-малко сигурность, че сѫ се намирали въ горна Мизия най-кѫсно отъ 86 год. сл. Хр. Нѣкои отъ тѣхъ, които посочихме вече по-горѣ, сѫ дошли въ Мизия тъкмо по това врѣме, за да усилятъ мизийската армия, която въ царуването на Домициана е трѣбвало толкозъ често и не винаги съ успѣхъ да се бори противъ силнитѣ и добрѣ организирани тогава даки[2]). Други, като cohors I Cisipadensium, сѫ се намирали въ нераздѣлената още Мизия много по-отрано. Обаче за повечето отъ тѣхъ не може да се опрѣдѣли точно врѣмето, когато сѫ дошли въ Мизия. Както и да е, за сигурно може да се счита, че слѣдъ общото размѣстяне на войскитѣ въ долнодунавскитѣ провинции прѣзъ 86/87 год. въ състава на горномизийската армия на първо врѣме не сѫ станали вече сѫществени промѣни. Обаче слѣдъ траяновитѣ дакийски войни осемь отъ кохортитѣ (nº nº 5, 7, 10—12 и 14

[1]) *von Premerstein* и *Vulić*, Oesterr. Jahresh. IV, 1901, Beibl. стр. 143.

[2]) По сѫщия поводъ трѣбва да е дошла въ Мизия врѣменно и панонската cohors I Montanorum. Ср. *von Premerstein* и *Vulić*, Oesterr. Jahresh. VI, 1903, Beibl. стр. 44 сл.

— 16) сѫ минали, заедно съ посоченитѣ по-горѣ (стр. 51) три alae, въ новообразуваната провинция Дакия, тъй че отъ това врѣме помощнитѣ войски на горна Мизия сѫ били намалени на половина. Какви промѣни сѫ станали по-кѫсно въ тѣхния съставъ, това засега още не може да се установи съ положителность. При все това, изглежда, че тѣ сѫ били намалени още повече, понеже прѣзъ второто столѣтие ние намираме двѣтѣ кохорти I Cilicum и I Cisipadensium въ долна Мизия, гдѣто първата е минала още въ траяново, а втората, вѣроятно, въ хадрияново врѣме.[1])

Това намаление на помощнитѣ войски въ горна Мизия е било обусловено, отъ една страна, отъ промѣната въ устройството на пограничната защита слѣдъ уреждането на провинцията Дакия, а отъ друга — отъ настѫпилия миръ на долния Дунавъ слѣдъ войнитѣ съ дакитѣ. По-рано горномизийската армия е имала за задача да пази дунавската граница отъ Бѣлградъ чакъ до Арчаръ, античната Ratiaria, гдѣто е стоялъ, вѣроятно, цѣлъ легионъ. Слѣдъ покоряването на Дакия тази граница наполовина е била затворена отъ новообразуваната провинция, и Ratiaria е изгубила стратегичното си значение. Наредъ съ старата крѣпость Viminacium (Костолацъ), гдѣто е стоялъ седмиятъ клавдиевъ легионъ, добива важно значение сега и Singidunum (Бѣлградъ) съ лагера на четвъртиятъ флавиевъ легионъ[2]). Viminacium и Singidunum ставатъ отъ това врѣме опорната точка на римското владичество въ горна Мизия и сѫ държали въ покорство язицитѣ въ долината на рѣка Тиса. Благодарение на тѣзи силни позиции и на късата граница, голѣма часть отъ помощнитѣ войски въ горна Мизия сѫ станали излишни и сѫ могли да бѫдатъ изпратени въ Дакия, гдѣто съсѣдството съ немирнитѣ сѣверни племена е изисквало уреждането на многобройни малки кастели по билото на трансилванскитѣ планини и въ равнината на изтокъ по течението на рѣката Олту, които кастели, споредъ римската военна практика, е трѣбвало да се завзематъ отъ помощнитѣ войски.

Едва маркомано-сарматскитѣ войни на Марка Аврелия, прѣзъ врѣме на които дунавскитѣ провинции сѫ били най-

[1]) Гл. по-долѣ II 2.
[2]) Гл. *B. Filow*, стр. 61—63.

много изложени на опастность, сѫ причинили едно общо усилване на гарнизонитѣ както въ другитѣ провинции, тъй и въ горна Мизия.

По това врѣме сѫ били образувани разнитѣ cohortes Aureliae[1]), а именно I Aurelia nova Pasinatum civium Romanorum miliaria[2]), II Aurelia nova Sacorum[3]) и II Aurelia nova miliaria equitata civium Romanorum[4]), чието прѣдназначение е било да пазятъ пограничната мѣстность между Далмация и горна Мизия, около градоветѣ Сопотъ, Губеревци и Стойникъ въ днешна западна Сърбия[5]) и въ чиито редове римскитѣ власти не сѫ се поколебали да приематъ даже разни вагабонти и нехранимайковци. Обаче не може да се каже, че тѣзи три кохорти сѫ образували часть отъ армията на горна Мизия, понеже споменатата погранична мѣстность, както показватъ напослѣдъкъ *von Premerstein* и *Vulić* е принадлежала административно, поне въ врѣмето на Марка Аврелия, къмъ провинцията Далмация[6]). Сигурно, обаче, сѫ се числили къмъ армията на горна Мизия други двѣ cohortes Aureliae, а именно:

17) I Aurelia Dardanorum. (CIL. III 8251 отъ Нишъ. *Cichorius* стр. 280). Нѣкой си M. Aur(elius) Salvianus (centurio) coh(ortis) I Aur(eliae), vix(it) ann(is) XL се споменува въ единъ неизданенъ надгробенъ надписъ отъ Равна[7]).

18) II Aurelia Dardanorum miliaria equitata. Надписи: CIL. III 14556. 14576 (=Oesterr. Jahresh. IV, 1901, Beibl. стр. 143 nº 49); Jahresh. VI, 1903, Beibl. стр. 42 nº 48, 43 nº 49 и 46 nº 51—2; VII, 1904, Beibl. стр. 5 nº 6. За два още необнародвани надгробни надписа, единиятъ на T. Fl(avius) Maximus vet(eranus) ex dec(urione) coh(ortis) II Aur(eliae) Dar(danorum), vix(it) an(nis) LXX, другиятъ на Sep(ti-

1) Сравни върху тѣзи кохорти *von Premerstein* и *Vulič*, Oesterr. Jahresh. III, 1900, Beibl. стр 151 сл. и VI, 1903, Beibl. стр. 43, гдѣто е посочена и другата литература.

2 CIL. III 14545. Ср. Oesterr. Jahresh. III, 1900, Beibl. стр. 151 и 163 nº 63.

3) CIL. III 14217[6]. Ср. Oesterr. Jahresh. ib. стр. 152 и 157 nº 54.

4) CIL. III 14537. Ср. Oesterr. Jahresh. ib. стр. 151 и 164 nº 65.

5) *von Premerstein* и *Vulič*, Oesterr. Jahresh. ib. стр. 152.

6) Oesterr. Jahresh. ib. стр. 155 Противъ теорията на *von Domaszewski*, Archaeol.-epigr. Mitteil. XIII, 1890, стр. 129—154, споредъ която митническитѣ граници сѫ съвпадали съ провинциялнитѣ и която е послужила по-рано и за опрѣдѣляне на западната граница на горна Мизия, ср. *C. Patsch*, Röm. Mitteil. XX, 1905, стр. 223—229

7) Споредъ съобщение отъ проф. Н. Вуличъ.

mius) Super vet(eranus) ex h(astato) c(ohortis) II A(ureliae) D(ardanorum), v(ixit) a(nnis) LX, и двата намѣрени въ Равна (Timacum minus), а сжщо и за една тухла съ надписъ c(ohors) Dard(anorum) тоже отъ Равна, ми съобщава проф. Н. Вуличъ. Върху самата кохорта сравни *von Premerstein* и *Vulič* Oesterr. Jahresh. IV, 1901, Beibl. стр. 144 и VI, 1903, стр. 43.

Интересно е, че въ имената на тѣзи двѣ кохорти не се срѣща прилагателното nova, както въ имената на споменатитѣ по-горѣ три кохорти отъ далматино-мизийската погранична мѣстность. Това навежда на мисъль, че онѣзи cohortes Aureliae, които не сж означени като novae, сж били образувани по-рано, може би много по-рано отъ началото на маркоманската война въ 166 год., която война послѣ е станала причина да се образуватъ нови такива кохорти. Обаче това прѣдположение остава още хипотетично, понеже надписитѣ, които притежаваме сега за тѣзи кохорти, не сж по-стари отъ втората половина на второто столѣтие сл. Хр.

*

Отъ изложеното дотукъ става явно, че ние знаемъ приблизително пълния съставъ на горномизийската армия само за края на първото столѣтие, прѣди избухването на траяновитѣ дакийски войни. Ако искаме да изчислимъ нейното количество за това врѣме, получаваме слѣднитѣ числа:

6 alae	по	кржгло	500	души	=	3000	души.
14 cohortes	„	„	500	„	=	7000	„
2 „ miliariae	„	„	1000	„	=	2000	„
2 легиона	„	„	6000	„	=	12000	„
			всичко			24000	души.

Слѣдъ образуването на провинцията Дакия, горномизийската армия ще е брояла приблизително само около 18000 души.

II. **Долна Мизия.**

Сравнително много по-пълни и по-подробни свѣдѣния имаме за помощнитѣ войски на долна Мизия, а именно шесть военни дипломи: XXX = n° 3 отъ 99 год., намѣрена въ Пловдивъ, сега въ Парижъ; XXXI = n° 4 сжщо отъ 99 год., намѣрена въ Олтина, сега въ Букурещъ; XXXIII = n° 5 отъ 105 год. съ непознато произхождение, сега въ Будапеща;

XXXVIII = nº 6 отъ приблизително 112 год., намѣрена въ Адамклиси, сега въ Букурещъ; XLVIII = nº 7 отъ 134 год., намѣрена въ Гюргево, сега тоже въ Букурещъ; и най-послѣ CVIII = nº 8 отъ 138 год., намѣрена близо до Търново, сега въ Народния Музей въ София. Освѣнъ това притежаваме още значително количество повече или по-малко важни надписи, които ще приведа на надлежното мѣсто.

Първитѣ три отъ споменатитѣ дипломи, както и дипломата XLVIII = nº 7, сѫ запазени съвсѣмъ добрѣ, а въ дипломитѣ XXXVIII = nº 6 и CVIII = nº 8 липсватъ имената на нѣколко alae и cohortes. Опититѣ, които сѫ направени досега за тѣхното подпълване, сѫ съвсѣмъ произволни, и затова нѣма да ги вземемъ въ внимание.

Датата на дипломата XXXVIII = nº 6 отъ Адамклиси не е запазена, обаче може да се опрѣдѣли съ доста голѣма вѣроятность. Споменатата въ нея ala I Flavia Gaetulorum, споредъ дипломата XXXIX, въ 114 г. се е намирала въ долна Панония. Отъ друга страна, единъ надписъ, намѣренъ вѣроятно въ Иглица (Troesmis)[1]), показва, че P. Calpurnius Macer, който въ дипломата отъ Адамклиси (XXXVIII = nº 6) се посочва като управитель на долна Мизия, е заемалъ тази длъжность въ 112 год. Затова и дипломата отъ Адамклиси трѣбва да е приблизително отъ сѫщото врѣме, и то прѣди 114 год., когато ala I Flavia Gaetulorum се е намирала вече въ долна Панония.

Особно внимание заслужватъ двѣтѣ едноврѣменни дипломи XXX = nº 3 и XXXI = nº 4 отъ 14 Августъ 99 год. сл. Хр., въ първата отъ които се изброяватъ 3 alae и 7 cohortes, а въ втората 3 alae и 6 cohortes. Споредъ както приематъ *Tocilescu* и *Bormann*[2]) еднаквата дата на тѣзи двѣ дипломи се обяснява чрѣзъ това, че тѣ сѫ били издадени поотдѣлно за помощнитѣ войски на всѣки единъ отъ двата тогавашни легиони на долна Мизия, I Italica и V Macedonica. Колкото за това, коя именно диплома се отнася до по-

---

[1]) CIL. III 777: imp(eratori) Caes(ari) div[i] fil(io) Nervae Traiano | Au[g(usto)] Ger(manico) Dacico, pont(ifici) max(imo), [tri]b(unicia) pot(estate) | XVI, imp(eratori) VI, co(n)[s(uli)] V[I], p(atri) p(atriae), P. Calpurnio Macro | Caulio Rufo leg(ato) Aug(usti) pro p[r(aetore)].

[2]) Archaeol.-epigraph. Mitteil XI, 1887, стр. 26 и Oesterr. Jahresh. I, 1898, стр. 175.

мощнитѣ войски на legio I Italica и коя до тѣзи на legio V Macedonica, може да се приведе само слѣдниятъ аргументъ. Споменатата въ дипломата XXXI = n° 4 ala I Pannoniorum се е числѣла, както ще видимъ по-долѣ[1]), къмъ помощнитѣ отдѣления на legio V Macedonica. Затова трѣбва и другитѣ изброени въ сжщата диплома отдѣления да сж се числили, поне въ 99 г., къмъ сжщия легионъ. Дипломата XXX = n⁰ 3 ще се отнася, въ такъвъ случай, до помощнитѣ войски на legio I Italica.

Въпрѣки това, пакъ не може да се приеме, че въ 99 г. въ долна Мизия сж се намирали само изброенитѣ въ двѣтѣ дипломи 19 отдѣления, понеже по това врѣме може да е имало и такива отдѣления, въ които случайно не сж се намирали солдати, които да сж прослужили 25 и повече години и които, слѣдователно, да сж имали право да получатъ civitas et conubium. Това е вече само по себе-си твърдѣ вѣроятно, понеже наборитѣ за римскитѣ auxilia не сж ставали редовно всѣка година. Отъ друга страна, въ дипломата XXXIII = n° 5 отъ 105 година се споменуватъ една ala и 4 cohortes, които въ първитѣ двѣ дипломи липсватъ, но чието прѣбивание въ други провинции не може да се докаже[2]). А тъй като ние нѣмаме никакви дипломи за долна Мизия за врѣмето прѣди 99 год., то твърдѣ е вѣроятно, че изброенитѣ въ дипломата XXXIII = n° 5 отъ 105 год. 5 помощни отдѣления сж били въ долна Мизия и по-рано[3]). Споредъ това трѣбва въ 99 год.

[1]) II 1.

[2]) Това сж ala I Claudia Gallorum, cohors I Flavia Commagenorum, cohors II Flavia Bessorum, cohors II Lucensium и cohors IV Gallorum. Ср. дипл. XXXIII = n⁰ 5. -- Една [coh. I Co]mmagenorum се приема въ злѣ запазената диплома CIV отъ 106 год за войската на провинцията Noricum (ср. сжщо CIL. III Index p. 2658). Обаче това допълнение е невъзможно. Понеже отдѣлението се споменува въ самото начало и сжществуващата празднина е доста малка, то въ дипломата трѣбва да е стояла норийската ala Commagenorum (*Cichorius* стр. 1238), а не една cohors. Друга една cohors Commagenorum се споменува въ много поврѣдения надписъ отъ Salona CIL. III 14697: ...[m]ili[tavit...|...] cho[rte... ...c]om[m...|...]et... Коя отъ доста многобройнитѣ cohortes Commagenorum трѣбва да се подразбира тукъ, не може да се каже. — Мизийската cohors IV Gallorum не трѣбва да се смѣсва съ испанската, по-сетнѣ британска cohors IV Gallorum и съ ретийската cohors IV Gallorum, която се споменува между войскитѣ на Raetia въ двѣ дипломи отъ 107 и 166 год. Ср. *Cichorius*, cohors стр. 290 сл.

[3]) Би могло да се прѣдположи, че въпроснитѣ 5 отдѣления сж дошли въ долна Мизия едва въ 101 год. въ свръзка съ дакийската война на Траяна и че, слѣдователно, тѣ сж се намирали по-рано въ една отъ съсѣднитѣ провинции. Обаче ние притежаваме за горна Мизия дипломата CIII отъ 93 год.,

да сѫ се намирали въ долна Мизия всичко 7 alae и 17 cohortes. Но, понеже слѣдъ 105 год. могатъ да се посочатъ тамъ само 6 alae и 15 cohortes[1]), то слѣдва, че около врѣмето на дакийскитѣ войни на Траяна помощнитѣ войски на долна Мизия сѫ били, макаръ и незначително, намалени, като сѫ били изпратени, както ще видимъ по-долѣ, нѣкои отдѣления въ новата провинция Дакия[2]).

Ние ще си обяснимъ това намаление на помощнитѣ войски по-добрѣ въ свръзка съ дохаждането на единадесетия клавдиевъ легионъ въ долна Мизия[3]). Естествено, не трѣбва да се очаква съ дохаждането на единъ легионъ повече въ долна Мизия да се увеличатъ помощнитѣ ѝ войски, защото по това врѣме количеството на послѣднитѣ въ една провинция не се е намирало въ опрѣдѣлено отношение къмъ числото на легионитѣ въ сѫщата провинция[4]). Напротивъ отъ констатираното тукъ обстоятелство, както и отъ това, че и отъ горномизийскитѣ помощни отдѣления нѣкои сѫ били изпратени въ Дакия, ние виждаме, че римлянитѣ въ врѣмето на Траяна сѫ употрѣбявали и на долния Дунавъ сѫщата система на погранична защита, както и на Рейнъ: легионитѣ,

за Далмация дипл. XXIII сѫщо отъ 93 г., за Панония дипломитѣ II отъ 60 г., XIII отъ 80 г., XVI отъ 84 г., XVII отъ 85 г., XXVII отъ 98 г., и най-послѣ, за Германия дипломитѣ XI отъ 74 г., XIV отъ 82 г., XXI отъ 90 г. и новонамѣрената отъ 78 год. (Rev. archéol. 1906 II стр. 222 nº 99). Въ всичкитѣ тѣзи дипломи не се срѣща нито едно отъ въпроснитѣ 5 отдѣления, за това не е вѣроятно, че тѣ сѫ стояли по-рано въ нѣкоя отъ споменатитѣ провинции. Сѫщо тъй невѣроятно би било прѣдположението, че тѣ сѫ дошли въ долна Мизия изъ ориенталскитѣ провинции.

1) Ср. приложенитѣ по-долѣ таблици.

2) Това сѫ били ala I Asturum, cohors II Flavia Bessorum, cohors I Hispanorum veterana и cohors [I] Ubiorum, а може би и cohors I Tyriorum sagittariorum. Гл. по-долѣ подъ съответнитѣ заглавия.

3) Гл. *B. Filow* стр. 64—70.

4) За походнитѣ армии това се вижда отъ *Hygin*. de munition. castr. 2 *(Domaszewski)*. Сѫщото нѣщо е било, обаче, и въ мирно врѣме при разнитѣ провинциялни армии. Тъй, напр., въ долна Германия прѣзъ врѣме на Флавиитѣ сѫ се намирали при 4 легиона само 7 alae и 12 cohortes (споредъ *Ritterling*, Westdeutsche Zeitschr. XII стр. 234), въ горна Германия прѣзъ сѫщото врѣме и при сѫщото число легиони — 4 alae и 15 cohortes (споредъ *Mommsen*, Röm. Gesch. V стр. 108 заб. 2). Напротивъ, въ долна Мизия намираме прѣди дакийскитѣ войни на Траяна само при два легиона най-малко 6 alae и 13 cohortes, вѣроятно 7 alae и 17 cohortes. Още по-голѣма е разликата въ дакийската армия, къмъ която до врѣмето на Марка Аврелия е принадлежалъ само единъ легионъ (legio XIII Gemina, гл. *B. Filow* стр. 56—61 и стр. 77). Двѣтѣ дипломи XXXVII отъ 110 год. и XLVI отъ 129 год. изброяватъ изцѣло 18 разни помощни отдѣления, 4 alae и 14 cohortes — почти толкозъ, колкото въ Германия при 4 легиона.

главната часть на римската армия, сж стояли на естествената граница на империята, на Дунава; а пъкъ фактическата граница, дакийскиятъ limes, е билъ повѣренъ главно на помощнитѣ войски. По този начинъ ние и разбираме, защо въ долна Мизия, която слѣдъ покоряването на Дакия е прѣстанала собствено да бжде погранична провинция, сж били концентрирани три легиона[1]), когато въ Дакия се е намиралъ само единъ[2]), и защо тъй нарѣченитѣ numeri[3]) изобилватъ толкозъ въ дакийската войска, а пъкъ въ долна Мизия почти липсватъ[4]). Всичко това показва, че Дакия е била само единъ аванпостъ за защитата на долнодунавската граница[5]) — сжщо тъй, както сж били и лежащитѣ на дѣсния брѣгъ на Рейнъ земи отъ горна Германия, окупирани изключително отъ помощни войски, за рейнската граница. Разбира се, че едно подробно сравнение въ военната уредба на тѣзи двѣ граници ще бжде възможно само тогава, когато и въ долнодунавскитѣ провинции се откриятъ кастелитѣ на разнитѣ помощни отдѣления.

Слѣдъ тѣзи общи бѣлѣжки минуваме къмъ поединичното разглеждане на помощнитѣ отдѣления въ долна Мизия.

1. *Alae.*

1) Ala II Hispanorum et Arvacorum[6]). Срѣща се подъ това име само въ дипломитѣ XXXI=n° 4 и CVIII=n° 8, а въ останалитѣ паметници се казва просто ala II Arvacorum или Aravacorum. До 85 год. е стояла въ Панония, а послѣ, вѣроятно още на слѣдующата година, въ свръзка съ дакийската война на Домициана, е била прѣмѣстена въ долна Мизия, гдѣто я намираме въ 99 год. (дипл. XXXI = n° 4). По това врѣме тя трѣбва да се е числила къмъ legio V Macedonica

[1]) Тѣ сж били legio I Italica въ Novae (при Свищовъ), legio V Macedonica въ Troesmis (Иглица) и legio XI Claudia въ Durostorum (Силистра). Гл. *B. Filow* стр. 63—72.

[2]) Legio XIII Gemina. Гл. *B. Filow* стр. 56 сл.

[3]) Ср. върху тѣхъ по-горѣ стр. 43.

[4]) Мене ми сж извѣстни отъ Дакия 22 разни numeri, а отъ долна Мизия само три: numerus Scutariorum, n(umerus) Surorum s(agittariorum), безъ съмнѣние идентиченъ съ отдѣлението Suri sagittarii, което намираме въ Дакия въ 133 год. (CIL III 12601 a. b, ср. 12605), и n(umerus) c(ontariorum?) P(annoniorum?) (споредъ единъ неизданенъ още оброченъ надписъ отъ сбирката на В. Аврамовъ въ София).

[5]) Ср. тоже и *Mommsen*, Röm. Gesch. V стр. 205.

[6]) *Cichorius* стр. 1230.

(гл. стр. 58). Въ 138 год. (споредъ дипл. CVIII = n° 8) и 200 год.[1]) тя все още е била въ долна Мизия, гдѣто трѣбва да е останала прѣзъ всичкото врѣме на сѫществуването си. Надгробниятъ надписъ на единъ ветеранъ отъ тази ala II Arvacorum е намѣренъ въ Гауренъ, на югъ отъ Гигенъ (Oescus)[2]), а други два въ Кюстенджа (Tomi)[3]) и Мачинъ (Arrubium)[4]). И тритѣ тѣзи надписи нѣматъ никакво особно значение.

2) Ala I Asturum[5]). Въ долна Мизия я споменува само дипломата XXX = n° 3 отъ 99 год., по което врѣме тя, вѣроятно, се е числила къмъ legio I Italica (гл. стр. 58). Понеже тази ala е взела участие въ една отъ дакийскитѣ войни на Траяна[6]) и въ Дакия се намиратъ слѣди отъ прѣстояването ѝ тамъ[7]), а пъкъ, отъ друга страна, името ѝ липсва въ по-кѫснитѣ дипломи за долна Мизия, — то трѣбва да се приеме, че тя (въпросната ala) слѣдъ свършването на войната е останала въ Дакия. Че това е станало веднага слѣдъ свършването на първата дакийска война въ 102 год. — не може да се твърди съ положителность; обаче все пакъ то е твърдѣ

[1]) Споредъ CIL.III 7603 — Хиршова (Carsium) — Imp(erator) C[aes(ar) L. Sep] timiu[s Severus] P. Per[tinax Aug(ustus)], Arab(icus) [Adiab(enicus)] Part(hicus) m(aximus) [co(n)s(ul) II, tr(ibunicia) po] te[s(tate)] VI[II, imp(erator) XI], | pon[t(ifex) max(imus), proco(n s(ul)], p(ater) p(atriae) et im[p(erator)] Ca[e]s(ar) M. Au[r]el(ius) [A]nt[o nin]us Aug(ustus) tri[b(unicia)] pot(estate) II et [P] Septi[mi[us Geta] Ca[es(ar) Aug(ustus)] restit[u]erun[t] per C Ovinium Tertullum leg(atum) Aug(usti) pr(o) pr(aetore), ala II Arav(acorum ...

[2]) CIL. III 12359 — Гауренъ — Tib(erius) Cl(audius) Victor vet(eranus) alae I[I] Ara[va] cor(um), mil(itavit) an(nis) XXIX, vix(it) an(nis) LX ...

[3]) CIL. III 14214[29] — Tomi — ...[vixit anno]s LXXX ... lio vixit ... e mat[ri Secu]ndini ... Lupus ... [alae] II Ara [vacorum] et Thi ... er eius [pientiss]imis [posue]runt.

[4]) CIL. III 6218 + p.1355 — Arrubium — ... vixit an... C. Iulius Pr[imus] dec(urio) alae II Ar[av(acorum)] et C. Iulius Primu[s] b(ene)f(iciarius) proc(uratoris) patri be nemerenti posuerunt

[5]) *Cichorius*, стр. 1230.

[6]) Това се вижда отъ надписа CIL. IX 4753 = *Dessau*, Inscr. sel. 1350, тъй като споменатиятъ въ този надписъ P. Prifernius Paetus е получилъ декорациитѣ си по случай дакийската война на Траяна, като префектъ на ala I Asturum.

[7]) Тухли съ печата на ala I Asturum сѫ намѣрени въ Хевицъ (CIL. III 1613, 11. 8074, 1). Присѫтствието на тази ala въ Дакия въ 200 год. потвърдява надписътъ отъ Germisara CIL. III 1393: Fortuna[e] pro salute Augg[g.] nn[n.] (чети Augustorum nostrorum trium) L. Octavius I[u]lianus co(n)s(ularis) II[I] Dac(iarum) fieri iussit, instante [Ae]l(io?) Ge m(ino?) Ant(onino?) [p]rae[f(ecto) a]lae Astu[rum...

вѣроятно, понеже още тогава сѫ били оставени римски войски въ непокореката още окончателно страна[1]). По тази причина прѣдложението, да се постави името на ala I Asturum на второ мѣсто въ злѣ запазената диплома XXXVIII = n⁰ 6 отъ приблизително 112 год. е неприемливо. На това мѣсто по-скоро би могло да се тури името на ala I Pannoniorum, която и въ дипломата XXXI = n⁰ 4 отъ 99 год. се споменува на второ мѣсто и която до 112 год. сигурно се е намирала въ долна Мизия. (Гл. подъ ala I Pannoniorum). Наистина, нейното име е твърдѣ дълго за сѫществуващата празднота, обаче то може да е било и съкратено, както сѫ съкратени имената и на други помощни отдѣления тъкмо въ тази диплома. Изобщо, ala I Pannoniorum е единствената отъ познатитѣ намъ мизийски alae, която въ случая би могла да се прибави въ въпросната диплома.

3) Ala Atectorigiana[2]), сигурно идентична[3]) съ ala Atectorum, която се споменува въ единъ надписъ отъ Кюстенджа (Tomi), поставенъ около срѣдата на третото столѣтие[4]). Сѫщата ala Atectorigiana[5]) се споменува и въ другъ единъ надписъ отъ Ряхово (Appiaria, на изтокъ отъ Русе), върху който надписъ името ѝ е прѣдадено чрѣзъ съкращението Atect[6]). Кога тази ala е дошла въ долна Мизия не може да се каже, но това не ще да е било прѣди 134 год., понеже въ такъвъ случай тя все би се споменала въ една отъ шестьтѣ

---

1) Ср. *Cass. Dio* LXVIII 9, 7 *Boissevain:* (Τραϊανός) ταῦτα συνθέμενος καὶ τὸ στρατόπεδον ἐν Ζερμιζεγεθούσῃ καταλιπών, τήν τε ἄλλην χώραν φρουραῖς διαλαβών, ἐς τὴν Ἰταλίαν ἀνεκομίσθη. Легионътъ, за който става дума, е вѣроятно legio XIII Gemina. Гл. *B. Filow* стр. 72 заб. 1.

2) *Cichorius* стр. 1231.

3) Ср. *Mommsen,* Hermes XXII, 1887, стр. 547 заб. 1; *Dessau.* Inscr. sel. 1174 заб. 3; *Cichorius,* ala стр. 1231.

4) CIL. III 6154 + p. 1358 = *Dessau,* Inscr. sel 1174 — Tomi — L. Annio L. f(ilio) Quir(ina) Italico | Honorato co(n)s(uli), sodali Hadrianali, leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) | prov(inciae) Moes(iae) inf(erioris) ... IV vir(o) viar(um) | curandarum, | Fl. Severianus, dec(urio) alae | I Atectorum Severianae | candidatus eius. L. Annius Italicus, въ честь на когото е билъ поставенъ този надписъ, е билъ легатъ на долня Мизия въ 224 год. Ср. CIL. III 7591 = *Dessau,* Inscr. sel. 2295.

5) Тя е била наречена така отъ келтското име Atectorix. Формата Atectorum е граматически невъзможна.

6) Antike Denkm. in Bulg. 373 = CIL. III 12452 + p. 2316[45 48] (Ср. *B. Filow,* Klio VI, 1906, стр. 534). — Appiaria — D(is) m(anibus) | Corne(lia) Alexandr(a), | q(uae) vix(it) an(nos) XXIIII m(enses) III, d(ies) X, | T(itus) Fl(avius) Marcianus | praef(ectus) eq(uitum) ale Atect(origiane) | uxori piissime (sic) p[o]s(uit).

близки по врѣме дипломи. Нейното стоение въ долна Мизия се потвърдява и отъ единъ надписъ отъ Римъ (CIL. VI 33032 = *Dessau*, Inscr. sel. 2537), който е поставенъ отъ единъ decurio alae Atectorigiarse, (sic) exercitus Moesiae inferioris.

4) Ala Augusta[1]). Споменува се само единъ пѫть върху единъ надписъ отъ Арлечъ (Augusta)[2]). *Cichorius* я идентифицира съ ala Moesiaca, която се срѣща въ нѣкои намѣрени вънъ отъ прѣдѣлитѣ на Мизия надписи.[3]) Ако това нѣщо е вѣрно, тази ala прѣди дохаждането си въ Мизия се е намирала въ Германия, между чиито помощни войски намѣрената напослѣдъкъ въ околностьта на Майнцъ диплома отъ 78 год.[4]) споменува и ala Moesica. На всѣки случай, въ долна Мизия тя трѣбва да е дошла сравнително доста кѫсно, може би едва въ хадрияново врѣме, понеже името ѝ липсва въ всички долномизийски дипломи. Вѣроятно е, че Арлечъ, чието латинско име е Augusta, е билъ нареченъ така по името на ala Augusta, тъй като подобни наименования често сѫ ставали въ римско врѣме[5]). Въ такъвъ случай лагерътъ на тази ala трѣбва да е билъ въ Арлечъ.

5) Ala Claudia nova, гл. подъ ala Claudia Gallorum.

6) Ala I Vespasiana Dardanorum[6]). Както показва името ѝ, тази ala е била основана отъ Веспасиана. Слѣди отъ нея сѫ намѣрени досега само въ долна Мизия, гдѣто я споменуватъ дипломитѣ XXX = n⁰ 3, XXXIII = n⁰ 5. XXXVIII = n⁰ 6 и XLVIII = n⁰ 7. Сѫщо и въ 241 год., споредъ единъ надписъ отъ Римъ[7]), тя още се е намирала въ долна Мизия,

---

1) *Cichorius* стр 1232 подъ буква b.

2) CIL. III 12347 — Augusta — ... l. h(ic) s(itus) e(st), C. Opius V|arus eq(ues) | alae Au|[g(ustae)]...

3) CIL. VI 3538 *(Dessau* 2729), X 3847 *(Dessau* 1398), XI 709 *(Dessau* 1394).

4) Rev. archéol. 1906 II стр. 222 n⁰ 99 (= Die Altertümer unserer heidnischen Vorzeit, 5. Heft 1905 стр. 181). Ср. *Ritterling*, Korrespondenzbl. der Westdeutschen Zeitchr. 1906 стр 20—28.

5) Castra Batava въ Noricum, сегашното Passau, води името си отъ cohors IX Batavorum, а Commagena на Дунава, сѫщо въ Noricum, отъ една ala Commagenorum, която е стояла на това мѣсто Ср. *Cichorius*, ala стр. 1239 и cohors стр. 253.

6) *Cichorius* стр. 1240.

7) CIL. VI 31164 = *Dessau*, Inscr. sel. 2189: I(ovi) o(ptimo) m(aximo) | deo Sabadio sacrum, Iulius Faustus dec(urio) n(umeri) | eqq. (чети equitum) sing(ularium) d(omini) n(ostri) ex votum (sic) posuit et conalarium | nomina inseruit, ex ala prima Darda(norum) prov(inciae) Moesiae inf(erioris). — Dedicata | IIII non. Aug., | domino n(ostro) Gordiano Aug(usto) | II et Pompeiano co(n)s(ulibus).

гдѣто трѣбва да е останала прѣзъ всичкото врѣме на сѫществуването си. Нейниятъ лагеръ е билъ прѣзъ извѣстно врѣме кастелътъ Arrubium (Мачинъ), както показва единъ тамошенъ надписъ[1]). Единъ ветеранъ отъ тази ala се споменува въ другъ надписъ отъ Troesmis (Иглица)[2]). Тя трѣбва да е взела участие въ дакийската война на Траяна, понеже P. Besius Betuinianus ще да е билъ декориранъ прѣзъ тази война като префектъ на ala Dardanorum[3]), безъ съмнѣние идентична съ ala I Vespasiana Dardanorum. Въ 99 год. тя се е числила къмъ legio I Italica (ср. стр. 58).

7) Ala I Flavia Gaetulorum[4]). Въ 99 год. тя вече е била въ долна Мизия (дипл. XXX = n⁰ 3), гдѣто е останала най-много до 112 год. (дипл. XXXVIII = n⁰ 6), понеже споредъ дипломата XXXIX, въ 114 год. тя вече е стояла въ долна Панония. Отъ врѣмето на нейното прѣстояване въ долна Мизия имаме само единъ фрагментъ отъ надписъ, намѣренъ въ Кюстенджа (Tomi), CIL.III 7557:.... alae I Fl..... .... Posido .... [pien]tissim.... Въ 99 год. тя се е числила тоже къмъ legio I Italica (ср. стр. 58).

8) Ala Gallorum Flaviana.[5]) Единственитѣ свѣдения за нея ни даватъ дипломитѣ XXXI = n⁰ 4 и XXXIII = n⁰ 5, споредъ

1) CIL III 7512 — Arrubium — Pro sal[ute] T. Fl. Apollinaris | praef(ecti) alae I Dardan(orum), qui et domum a solo | [s]umptibus suis fecit [ad]ventantibus collegis feliciter.

2) CIL. III 7504 — Troesmis — M. Ulp(io) Marciano | vet(erano) ex s(ingulari) c(onsularis) a(lae) I D(ardanorum), | pont(i)f(ici), II viro q(uin)q(uennali) m(unicipii) Tr(oesmensium), Marc[us] An tistius Rufus | pont(i)f(ex) et Antistius | Domitius ed(ilis), q(uaestor) fratres o(ptimo) v(iro).

3) Ср. CIL. VIII 9990 = *Dessau*, Inscr. sel. 1352 — Tingi (Танжеръ) — P. Besio P. f(ilio) Betuiniano | C. Mario Memmio Sabino | praef(ecto) coh(ortis) I Raetorum, trib(uno) leg(ionis) X G(eminae) p(iae) f(idelis, | praef(ecto) alae Dardanorum, procuratori | imp(eratoris) Caesaris Nervae Traiani Aug(usti) Germ(anici) Dacici monetae,... proc(uratori) pro | leg(ato) provinc(iae) Mauretaniae Tingitanae, donis donato ab | imp(eratore) Traiano Aug(usto) bello Dacico corona murali vallari hastis pur(is) vexillo argent eo) | exacti exercitus. P. Besius може да е получилъ декорациитѣ си само при изпълнение на една отъ първитѣ три военни длъжности. Обаче legio X Gemina въ врѣме на дакийскитѣ войни, вѣроятно, се е намирала още въ долна Германия (ср. *Ritterling*, de legione Roman. X Gemina стр. 42, 51, 55 и *Cagnat* у *Daremberg et Saglio*, Dictionnaire des antiquités III стр. 1085), а пъкъ отъ двѣтѣ познати cohortes I Raetorum едната е стояла въ Raetia, а другата въ Cappadocia (ср. *Cichorius*, cohors стр. 326). Затова трѣбва P. Besius да е билъ декориранъ като префектъ на долномизийската ala Dardanorum.

4) *Cichorius* стр. 1243.

5) *Cichorius* стр. 1243.

които въ 99 и 105 год. тя е била въ долна Мизия, гдѣто трѣбва да е останала и по-късно. Въ 99 год. тя се е числила къмъ legio V Macedonica (ср. стр. 58).

9) Ala I Claudia Gallorum[1]). Тази ala е сигурно различна отъ ala Claudia nova (гл. горѣ, стр. 47 n⁰ 1). Споредъ дипломата XXXIII = n⁰ 5 първата се е намирала въ 105 год. въ долна Мизия, гдѣто трѣбва да е стояла и по-рано. Понеже въ 134 год. намираме тамъ вмѣсто нея една ala I Gallorum et Pannoniorum (дипл. XLVIII = n⁰ 7), то вѣроятно е, че послѣдната е била образувана чрѣзъ съединението на ala I Claudia Gallorum съ ala I Pannoniorum, която, споредъ дипломата XXXI = n⁰ 4, въ 99 год. е стояла тоже въ долна Мизия[2]). Така прѣобразувана, тя е била прѣмѣстена въ Дакия, гдѣто я намираме около срѣдата на второто столѣтие (дипл. LXX, издадена между 145 и 161 год.).

10) Ala I Gallorum et Pannoniorum, гл. подъ прѣдидущата.

11) Ala I Hispanorum. Една ala Hispanorum се споменува въ намѣрения въ Гулянци надгробенъ надписъ на единъ ветеранъ[3]), който надписъ обаче е билъ прѣнесенъ тамъ изъ римския кастелъ Utus[4]). Една такава ala не се споменува въ други до сега извѣстни паметници отъ долна Мизия. Ние познаваме, наистина, една ala II Hispanorum et Arvacorum (гл. подъ n⁰ 1); но тя се казва въ надписитѣ просто ala II Arvacorum, а освѣнъ това, и липсата на нумеръ прѣдъ името на ala Hispanorum въ надписа отъ Гулянци показва, че послѣдната е имала нумеръ I, и че, слѣдователно, нейното име може да се допълни въ ala I Hispanorum[5]). Сжщата тази ala се е споменувала, може би, и въ другъ единъ надписъ отъ Ломъ, отъ който надписъ е запазенъ само единъ

1) *Cichorius*, стр. 1245.

2) Ср. *Jung*, Fasten der Provinz Dacia стр. 109; *Cichorius*, ala стр. 1246.

3) Antike Denkm. in Bulg. 404 = CIL. III 12361: Sulpicius | Massa ve ter(anus) alae Hispan(orum), n at(ione) Tung(er), vix(it) an-n(is) LX, me r(uit) an(nis) XXXV h(ic) s(itus) e(st), coni ux Pieris f(aciendum) c(uravit). Ср. CIL. III 12354.

4) Кастелътъ Utus е лежалъ при устието на рѣката Витъ (Vitus).

5) Нумерътъ I при имената на помощнитѣ отдѣления въ надписитѣ често е билъ изоставянъ. Ср. CIL. VIII 9990 = *Dessau*, Inscr. sel. 1352, цит. горѣ стр. 64 заб. 3 (ala Dardanorum); CIL. III 14453 = стр. 66 заб. 4 (ala Pannoniorum); CIL. III 12480 = стр. 76 заб. 3 (cohors Lusitanorum); CIL. X 6015 = стр. 79 (cohors Ubiorum).

фрагментъ и който въ CIL.III 12378 се допълва така: [Val]e-r[ius Eu]odu[s vet(eranus)? alae I H]ispan(orum) [ex stat]ore , hi[c situs est]. Отъ тѣзи два надписа, наистина, не може още да се вади заключение, че въ долна Мизия е стояла нѣкоя ala I Hispanorum. При все това заслужва да се спомене, че ние познаваме съ това име една ala, която прѣзъ първото столѣтие се е намирала въ горна Германия [1]). Оттамъ е била прѣмѣстена въ Дакия, между чиито войски я споменува дипломата XLVI отъ 129 год.; тамъ тя се е намирала още около 160 год.[2]). Къмъ нея ще трѣбва на всѣки случай да се отнесатъ двата надписа отъ долна Мизия, гдѣто, може би, сжщата тази ala се е прѣмѣстила къмъ началото на третето столѣтие или още по-кжсно.

12) Ala I Pannoniorum[3]). Споредъ дипломата XXXI=n⁰ 4, въ 99 год. тя вече е била въ долна Мизия. Сжщата ala срѣщаме и въ единъ надгробенъ надписъ изъ Кюстенджа (Tomi) отъ втората половина на първото столѣтие[4]). Споменатиятъ въ този надписъ Flavius Capito може да е получилъ декорациитѣ си само въ юдейската война на Веспасиана, при службата си въ ala I Pannoniorum. Затова вѣроятно е, че тази ala се е числила къмъ legio V Macedonica и че е заминала съ този легионъ още въ врѣмето на Нерона за Азия, гдѣто е участвувала въ войнитѣ противъ партитѣ и противъ юдеитѣ и отъ гдѣто се е върнала въ 71 год. пакъ съ legio V Macedonica обратно въ Мизия[5]). Че тя наистина се е числила къмъ този легионъ, вижда се и отъ това, че въ Иглица (Troesmis), гдѣто най-кжсно отъ врѣмето на Траяна е билъ лагерътъ на legio V Macedonica[6]), е намѣрена тухла съ печатъ ALAE I PAN (CIL.III 6242). Още прѣди 134 год. тази ala е била съединена съ ala I Claudia Gallorum и образуваната по този начинъ нова ala I Gallorum et Pannoniorum

---

[1]) Ср. CIL. XIII 6233. 6234. 7026. *Cichorius*, стр. 1247.

[2]) Това се вижда отъ единъ надписъ отъ Севила, CIL. II 1180 = *Dessau*, Inscr. sel. 1403. Ср. *Cichorius*, стр. 1248.

[3]) *Cichorius*, стр. 1253.

[4]) CIL. III 14453 — Tomi — T. Flavio Capito|ni dec(urioni) vet(erano) alae | Pannoniorum, | donis donato ab | imp(eratore) Vespasiano ob vir|tutem, T. Flavius Cas|tus filius f(aciendum) c(uravit).

[5]) За участието на legio V Macedonica въ тѣзи двѣ войни гл. *B. Filow*, стр. 20, 23 съ заб. 2 и 70 съ заб. 2. За завръщането ѝ въ Мизия стр. 35.

[6]) *B. Filow*, стр. 64.

е била прѣмѣстена по-кѫсно, между 145 и 161 год., въ Дакия[1]). Сѫщата ala I Pannoniorum се е споменувала, може би, и въ дипл. XXXVIII = n° 6 отъ приблизително 112 год.[2]).

За по-голѣма прѣгледность, резултатитѣ отъ тѣзи бѣлѣжки можемъ да прѣдадемъ въ една таблица (стр. 68), която е уредена по слѣдния начинъ. Съ голѣмо А сѫ означени ония години, прѣзъ които прѣбиванието на съотвѣтната ala въ долна Мизия се потвърждава направо отъ дипломитѣ или надписитѣ. Малкото а показва, че това прѣбивание може да се приеме само съ извѣстна вѣроятность. Съ линия сѫ зачеркнати годинитѣ, прѣзъ които съотвѣтнитѣ alae не сѫ били въ долна Мизия. Затворенитѣ въ скоби указания почиватъ на прѣдложени допълнения въ дипломитѣ или надписитѣ. Четена отгорѣ надолѣ, таблицата дава всичкитѣ alae, които сѫ стояли прѣзъ разнитѣ врѣмена въ долна Мизия; а четена отъ лѣво надѣсно, тя показва отъ кога до кога се е намирала всѣка отдѣлна ala въ долна Мизия.

Разбира се, че не всичко въ тази таблица, както и въ дадената по-нататъкъ за кохортитѣ, може да се счита като абсолютно сигурно и че бѫдащи находки ще причинятъ извѣстни измѣнения. Обаче това нѣщо е обусловено отъ характера на епиграфичнитѣ материяли, съ които ние при подобни изучвания си служимъ и които ни даватъ само откѫслечни и случайни свѣдѣния.

2. *Cohortes.*

1) Cohors II Flavia Bessorum[3]). Въ долна Мизия я споменува дипломата XXXIII = n° 5 отъ 105 год. Макаръ че тя не се срѣща между изброенитѣ въ двѣтѣ дипломи отъ 99 год. помощни отдѣления, все пакъ и тогава тя трѣбва да е била въ долна Мизия[4]). Въ 129 год. тя вече се е намирала въ Дакия (дипл. XLVI), гдѣто трѣбва да е била прѣмѣстена слѣдъ свършването на втората дакийска война въ 107 година.

2) Cohors I Bracaraugustanorum[5]). Прѣди да дойде въ Мизия, тя трѣбва да е стояла въ Далмация, както показва

---

1) Гл. горѣ подъ ala I Claudia Gallorum.
2) Гл. подъ ala I Asturum.
3) *Cichorius*, стр. 254.
4) Гл. по-горѣ стр. 58.
5) *Cichorius*, стр. 255.

Alae	86 год. Раздѣляне на Мизия	99 год. дипл. XXX XXXI	105 год. дипл. XXXIII	112 год. дипл. XXXVIII	134 год. дипл. XLVIII	138 год. дипл. CVIII	200 год. CIL. III 7603	224—235 г. CIL. III 6154 = Dess. 1174	241 год. CIL. VI 31164 = =Dess. 2189
II Hispanorum et Arvacorum	a	A	a	a	a	A	A	a	a
I Asturum	a	A	—	—	—	—	—	—	—
Atectorigiana	—	—	—	—	a	a	a	A	a
Augusta (CIL. III 12347)	—	—	—	—	a	a	a	a	a
I Vespasiana Dardanorum	a	A	A	A	A	a	a	a	A
I Flavia Gaetulorum	a	A	a	A	—	—	—	—	—
Gallorum Flaviana	a	A	A	a	a	a	a	a	a
I Claudia Gallorum	a	a	A	a	—	—	—	—	—
I Gallorum et Pannoniorum	—	—	—	—	A	a	—	—	—
I Pannoniorum	a	A	a	(A)	—	—	—	—	—
I Hispanorum (CIL. III 12361. 12378)	—	—	—	—	—	—	—	—	a

единъ оброченъ надписъ отъ Narona[1]). Въ 99 год. тя вече е била въ долна Мизия (дипл. XXXI = nº 4) и се е числила къмъ legio V Macedonica (гл. стр. 58). Дохаждането ѝ въ Мизия трѣбва да е станало още въ 86 год., когато поради дакийската война на Домициана е дошалъ отъ Далмация въ Мизия и legio IV Flavia[2]). Сѫщо и въ по-кѫснитѣ дипломи отъ долна Мизия (XXXVIII = nº 6 и XLVIII = nº 7) се споменува този cohors, която слѣдователно е останала тамъ по-дълго врѣме. Двѣ тухли съ печата на една coh. I. Brac. сѫ намѣрени въ Дакия[3]), обаче поради това не е още нужно да се приеме съ *Cichorius* (стр. 256), че сѫ сѫществували двѣ кохорти съ това име. Намѣренитѣ въ Дакия тухли могатъ да принадлежатъ и на долномизийската cohors I Bracaraugustanorum и да сѫ били правени при едно врѣменно прѣстояване на тази кохорта въ Дакия, напр. въ врѣме на дакийската война на Траяна[4]).

3) Cohors II Flavia Brittonum equitata[5]). За първъ пѫть се споменува въ дипл. XXX = nº 3, споредъ която въ 99 год. тя се е намирала въ долна Мизия, гдѣто трѣбва да е стояла и по-рано. Въ 230 год. тя все още е била въ долна Мизия, както показва единъ надписъ отъ Русчукъ (Sexanta Prista)[6]), гдѣто по това врѣме трѣбва да се е намиралъ нейниятъ лагеръ, понеже поменатиятъ надписъ е билъ поставенъ тамъ по случай възобновението на банитѣ на тази кохорта. Отъ врѣмето на нейното прѣбиване въ долна Мизия имаме още два безъ особно значение надписа[7]). Въ 99 год. тя се е числила къмъ legio I Italica (стр. 58).

[1]) CIL.III 1773 = *Dessau*, Inscr. sel. 3245 — Narona — Dianae Nemores sacrum, | Ti. Claudius Claud[i]|anus praef(ectus) co[h(ortis)] I | Bracar(um) August(anorum) e[x] voto su[s]cep(to) de suo.

[2]) *B. Filow*, стр. 46.

[3]) CIL. III 8074, 9 отъ Berezk.

[4]) Върху подобни тухли изъ Дакия, приготвени отъ разни легиони въ врѣме на дакийскитѣ войни на Траяна, ср. *B. Filow*, стр. 58—60.

[5]) *Cichorius*, стр. 264.

[6]) CIL. III 7473 — Sexanta Prista — Imp(eratori) Caes(ari) divi magni Antonini Pii fil(io) | < divi Severi Pii nep(oti) M. Aur. Severo | Alexandro Pio Felici Aug(usto), pon > | tif(ici) maximo, t(ribunicia) [p(otestate)] IX, co(n)s(uli) III, p(atri) p(atriae) < et Iuliae | Mamaeae matri > Aug(usti) n(ostri) et castrorum, [b]alnea coh(ortis) II Fl(aviae) Britt(onum) [Alexa]n[d]rianae | a so[l]o restitutae sub Anicio Fausto Pau|lino leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) | per Septimum Agathonicum praef(ectum).

[7]) CIL. III 7478 — Durostorum (Силистра) — D(is) m(anibus),

4) Cohors I Chalcidenorum, гл. подъ слѣдующата кохорта.

5) Cohors II Chalcidenorum[1]). Единственитѣ свѣдѣния върху тази кохорта ни даватъ дипломитѣ XXX = nº 3 и XLVIII = nº 7, споредъ които въ 99 и 134 год. тя се е намирала въ долна Мизия. Въ дипломата CVIII = nº 8 отъ 138 год. срѣщаме пъкъ една cohors I Chalcidenorum. Обаче само поради това, струва ми се, не е още необходимо да се приеме, че въ долна Мизия сѫ стояли двѣ cohortes Chalcidenorum, тъй като една такава кохорта съ нумеръ I не се срѣща въ другъ отъ мизийскитѣ паметници. Ние познаваме, наистина, и една cohors I Chalcidenorum, обаче тя е стояла въ Нумидия[2]). Възможно е, въ дипломата CVIII = nº 8 отъ 138 год. прѣдъ името на кохортата погрѣшно да е билъ гравиранъ нумеръ I вмѣсто II. Истина, че въ дипломата слѣдва друга кохорта пакъ съ нумеръ I, поради което *Bormann*[3]) мисли, че и прѣдидущата cohors Chalcidenorum не е могла да има по-голѣмъ нумеръ. Обаче този аргументъ е безсиленъ, понеже и въ дипломата XLVIII = nº 7 срѣщаме изброени: I Bracaraugustanorum et II Mattiacorum et I Claudia Sugambrorum. Както още много други примѣри показватъ, възходящиятъ редъ на нумерата на помощнитѣ отдѣления при изброяването имъ въ дипломитѣ не е билъ винаги спазванъ[4]). Най-послѣ, въ полза на прѣдположението за грѣшка въ текста на дипломата заслужва да се изтъкне и обстоятелството, че нумерътъ и името на кохортата сѫ запазени само на вжтрѣшната страна на бронзовитѣ плочи; а пъкъ извѣстно е, че тази страна, понеже е оставала винаги закрита, често е била написвана доста небрѣжно. Така е било постжпено и съ въпросната диплома, както можахъ да се убѣдя

Antonio | Valerio (centurioni) c(ohortis) | II [Fl(aviae)] Britt(onum)... ...atus... ...a m.

CIL III 7594 — неизвѣстно произхождение — ... llinus ... | ... praeposit(us) | [coh(ortis) Brit|tonum ex voto p(osuit) ... el pater.

[1]) *Cichorius*, стр. 269.

[2]) Гл. *Cichorius*, стр. 268.

[3]) Oesterr. Jahresh. III, 1900, стр. 17 сл.

[4]) Ср. дипл. XLII: II Asturum et I Alpinorum et VII Lusitanorum et II Augusta. Дипл. XLVI: I Noricorum et III Lusitanorum et II Asturum et Callaecorum et VII Breucorum et I Lusitanorum et II Augusta Thracum et I Montanorum. Дипл. LX: I Thracum et V Callaecorum Lucensium et II Alpinorum. Дипл. LXVII: I Thracum et IV Hispanorum et I Augusta.

отъ прѣглеждането на оригинала ѝ въ Софийския Народенъ Музей. Въ 99 год. cohors II Chalcidenorum се е числила, вѣроятно, къмъ legio I Italica (гл. стр. 58).

6) Cohors I Cilicum[1]). Въ 93 год. тя е била въ горна Мизия (дипл. CIII=n°2), обаче въ 134 год. я намираме въ долна Мизия (дипл. XLVIII=n°7), гдѣто ще е дошла, вѣроятно, по случай на дакийскитѣ войни на Траяна. По-кѫсно тя е била изпратена въ Кримъ (Chersonesus Taurica)[2]), гдѣто сѫ стояли и други войски отъ долна Мизия[3]). Името на тази кохорта може съ голѣма вѣроятность да се тури на второ мѣсто въ дипломата XXXVIII=n°6, гдѣто се чете само окончанието *um*. Дължината на това име напълно отговаря на сѫществуващата празднина.

7) Cohors I Cisipadensium (или Cispadensium)[4]). Въ 93 год. тя е била въ горна Мизия (дипл. CIII = n°2), обаче по-кѫсно трѣбва да е минала въ долна Мизия, гдѣто я намираме въ 235 год. споредъ единъ надписъ отъ Ломецъ (Троянска околия)[5]). Кога е станало това, не може да се каже съ положителность, но, вѣроятно, не по-рано отъ хадриановo врѣме, понеже кохортата не се срѣща нито въ една отъ долномизийскитѣ дипломи. Понеже цитираниятъ надписъ отъ Ломецъ, който се е намиралъ върху подставката на една статуя на императора Максиминъ, въздигната въ негова честь отъ cohors I Cispadensium, е билъ намѣренъ въ римскитѣ развалини при Ломецъ, извѣстни подъ името Хисарлъкъ, — то трѣбва да се приеме, че на това мѣсто е билъ и лагерътъ на тази кохорта, поне въ началото на третото столѣтие. На сѫщото мѣсто е билъ намѣренъ още единъ подобенъ надписъ за императора Гордианъ отъ 238 год., въ който, обаче, първата буква отъ името на кохортата, която тоже

---

1) *Cichorius*, стр. 270.

2) CIL. III 13751 b — Chersonesus — D(is) m(anibus), Aurel(ius) Vales et Aeliu(s) Iulius milites coh(ortis) I Cili(cum) qui mili(taverunt) ani... n... XVIIII.

3) Гл. *B. Filow*, стр. 14 съ заб. 5.

4) *Cichorius*, стр. 271.

5) Този надписъ по мой прѣписъ гласи така: Imp(eratori) Caesari Caio Iulio Ver[o Maximino] Aug(usto), [p]ontifici max(imo), [t]ribuniciae po[t]est(ati), co(n)s(uli), p(atri) p(atriae), [c]oh. I Cispa[d(ensium) Maximinia]na devota nu[m]ini [m]aiestatiq(ue) eius, d(e) p(ecunia) quaestur(ae), de[dicante] Domitio [An ti-?] gono c(larissimo) v(iro) [leg(ato)] Aug(usti) [pr(o) pr(aetore)]. Неточно издаденъ въ CIL. III 14429 = МСб. XVIII, 1901, стр. 761 n° 57.

има нумера I, е изтрита, а послѣ слѣдватъ още буквитѣ isp[1]). Добруски допълва това име въ coh(ors) I Hisp(anorum), която кохорта, слѣдователно, трѣбва тоже да е стояла въ сжщото врѣме въ кастела при Ломецъ. Една такава кохорта наистина е имало по-рано въ долна Мизия, обаче тя е била пратена въ Дакия още прѣди 129 год. (гл. по-долѣ подъ cohors I Hispanorum veterana). Отъ друга страна, не е вѣроятно, че кастелътъ при Ломецъ е билъ заетъ сжщеврѣменно отъ двѣ кохорти, понеже въ подобни кастели е стояла обикновено само една кохорта. Затова името на кохортата въ надписа отъ 238 год. може съ по-голѣмо право да се допълни въ coh(ors) I [C]isp(adensium), както стои и въ надписа отъ 235 год.

8) Cohors III Coll.[2]) Една такава кохорта се споменува само въ единъ надписъ отъ Кутловица отъ 258 год., върху който буквитѣ Coll личатъ съвсѣмъ добрѣ[3]). Безъ съмнѣние, това е съкращение отъ нѣкое непознато още намъ име, върху което засега нищо положително не може да се каже. Понеже надписътъ, който се отнася къмъ сграждането на главната порта на кастела въ Кутловица (Municipium Montanensium), е официяленъ, то трудно би могло да се допусне, че Coll е издълбано по погрѣшка вмѣсто Gall(orum) или Call(aecorum).

9) Cohors I Flavia Commagenorum[4]). Споредъ дипл. XXXIII = n⁰ 5, тя е била въ 105 г. въ долна Мизия, гдѣто трѣбва да е стояла и по-рано, макаръ че двѣтѣ дипломи отъ 99 год. не я споменуватъ.[5]) Около срѣдата на второто столѣтие тя трѣбва да е минала въ Дакия, тъй като въ допломата за дакийскитѣ войски LXVI отъ 157 год. е стояло, вѣроятно, и нейното име.[6])

[1]) Надписътъ гласи по мой прѣписъ така: Imp(eratori) Caesari M(arco) Ant(onio) Gordiano P(io) F(elici) invicto Aug(usto) p(atri) p(atriae), pontifici maximo, trib(unicia) potestat[e], co(n)s(uli) II, proc[o]nsuli, coh(ors) I ...ISP Gordiana de[vo t]a numini maiesta tiq(ue) eius, dedicante ...o... leg(ato) Augusti pro praetore. Неточно изданенъ въ CIL. III 14430 = МСб. XVIII, 1901, стр. 762 n⁰ 58.

[2]) *Cichorius*, стр. 271.

[3]) P(ublius) Ael(ius) Antoninus (sic)... coh(ortis) III Coll. [Valerianae Ga llienae] portam praetoriam cum turre a fundamento sumptibus suis et instan tia fabricavit, Tusco et Basso co(n)s(ulibus). Ср. CIL. III 7450 + p. 2316^{45} = *Dessau*, Inscr. sel. 2622.

[4]) *Cichorius*, стр. 273.

[5]) Гл. горѣ стр. 58.

[6]) Ср. *Cichorius*, стр. 273.

10) Cohors Cypria[1]). Споменува се въ единъ грьцки надписъ отъ Pantikapaion, (Керчъ въ Кримъ)[2]), споредъ който тя трѣбва да е принадлежала къмъ римския гарнизонъ въ Кримъ. Но, тъй като този гарнизонъ е билъ вземанъ отъ войскитѣ на долна Мизия,[3]) то и cohors Cypria се е числила къмъ сѫщитѣ войски. Надгробниятъ надписъ на единъ войникъ отъ тази кохорта е намѣренъ наскоро въ Николаевъ (Olbia)[4]).

11) Cohors gemina Dacorum miliaria[5]). Тя е единствената cohors miliaria, означена направо като такава, между извѣстнитѣ досега помощни отдѣления въ долна Мизия. Споменува се само въ единъ надписъ отъ врѣмето на Гордиана (238 — 244 год.), намѣренъ въ околностьта на Бѣлимелъ (фердинанд. окол.)[6]). Споредъ него тя е принадлежала къмъ малко извѣстнитѣ помощни войски на долна Мизия отъ третото столѣтие. Понеже слѣди отъ тази кохорта не сѫ намѣрени въ други провинции, па и въ долномизийскитѣ дипломи тя не се споменува, — то вѣроятно е, че тя е била съставена доста кѫсно, може би, по случай на нападението на роксоланитѣ въ Мизия въ врѣмето на Хадриана[7]).

12) Cohors II Gallorum[8]). За врѣмето отъ 99 до приблизително 112 г. споменуватъ я въ долна Мизия тритѣ дипломи XXXI = n° 3, XXXIII = n° 5 и XXXVIII = n° 6. Въ други паметници тя не се споменува, но вѣроятно е, че е останала и по-кѫсно въ долна Мизия, тъй като въ други провинции

[1]) *Cichorius*, стр. 277.

[2]) *Latyschev*, Inscr. Ponti Euxini II 293: Γάιος Μέμμιος σπείρης Κυπρίας.

[3]) Ср. *B. Filow*, стр. 14 съ заб. 5.

[4]) Bull. de la comission impér. archéol. de Saint-Pétersb. X, 1904, = Rev. archéol. 1904 II p. 446: L. Volusius mi(les) coh(o)r(tis) Cypriae centuria Ael(i) Secundi.

[5]) *Cichorius*, стр. 279.

[6]) По мой прѣписъ: Sabiniae Tranquillinae sanctissim[ae] Aug(ustae) coniugi d(omini) [n(ostri) G]ordiani P(ii) F(elicis) Aug(usti) | coh(ors) gem(ina) Dacor(um) Gordiana (miliaria) devota num[i]ni maiestat[ique ei]us. Този надписъ е издаванъ вече нѣколко пѫти: МСб. XIII, 1896, стр 433 n° 17; CIL. III 14211[9], и напослѣдъкъ, сравнително най-точно, въ Antike Denkm. in Bulg., 1906, n° 62.

[7]) Ср. върху това нападение *B. Filow*, стр. 67 сл. — Отъ мѣстното население въ Дакия сѫ били образувани кохорти и по-кѫсно, когато въ врѣме на маркомано-сарматскитѣ войни на Маркъ Аврелия пакъ е било нужно да се увеличи гарнизонътъ на дунавскитѣ провинции. Ср. CIL. III 15184[16]: optio coh(ortis) II Aur(eliae) Dacor(um); *von Premerstein* и *Vulić*, Oesterr. Jahresh. VI, 1903, Beibl. стр. 43.

[8]) *Cichorius*, стр. 288.

нѣма никакви слѣди отъ нея. Прѣдположението на *Cichorius,* че тя е била въ Мизия още твърдѣ отрано, понеже споменатиятъ въ дипломата XXXI = n° 4 войникъ M. Antonius Rufus, който служилъ въ нея, билъ по произхождение мизиецъ, почива на недоразумѣние, тъй като мѣстностьта Abrettene се намира не въ европейската, но въ азиятската Мизия.[1]) Отъ този фактъ не може, въобще, да се извади никакво заключение за мѣстопрѣбиванието на кохортата прѣди 99 год. Въ тази година въпросната кохорта се е числила, вѣроятно, къмъ legio V Macedonica (ср. стр. 58).

13) Cohors III Gallorum[2]). Въ 74 г. тя се е намирала въ Германия (диплома XI = *Dessau*, Inscr. sel. 1992); обаче, споредъ дипломата XIV = n° 1, още прѣди 82 год. била е изпратена заедно съ други германски войски въ Мизия. Слѣдъ раздѣлянето на провинцията, тя е останала въ долна Мизия, гдѣто я споменуватъ дипломитѣ XXX = n° 3, XXXIII = n° 5 и XXXVIII = n° 6. Името на тази кохорта е стояло, може би, върху намѣрената при селото Маратинъ, на изтокъ отъ Русчукъ, тухла CIL. III 12528, върху която се чете само COH III. Въ 99 год. тя се е числила, вѣроятно, къмъ legio I Italica (гл. стр. 58).

14) Cohors IV Gallorum[3]). Макаръ че и тази кохорта се споменува за пръвъ пѫть въ долна Мизия едва въ дипломата отъ 105 год. XXXIII = n° 5, все пакъ тя трѣбва да се е намирала тамъ и по-рано (гл. стр. 58). Въ долна Мизия тя е останала, вѣроятно, чакъ до края на третото столѣтие. Обаче Not. dign. or. XL 46 я споменува вече въ Ulucitra, въ провинцията Родопа (не въ Мизия, както по погрѣшка е казано у *Cichorius).* Върху надписи отъ долна Мизия тя се споменува само веднажъ.[4])

15) Cohors VII Gallorum[5]). Отъ 99 до 134 год. я намираме въ долна Мизия (дипломи XXX = n° 3 и XXXVIII = n° 6), гдѣто трѣбва да е останала и по-кѫсно, понеже въ никоя друга провинция не сѫ намѣрени слѣди отъ нея. Надгробниятъ камъкъ на единъ войникъ отъ тази кохорта, починалъ на активна

[1]) Гл. *Hirschfeld* у *Pauly-Wissowa,* Real-Encycl. I стр. 110.
[2]) *Cichorius*, стр. 289 сл.
[3]) *Cichorius*, стр. 290.
[4]) CIL. III 14417[1] = МСб. XVIII, 1901, стр. 750 n° 39 — Oescus (Гигенъ) — ... vius ... s vet(eranus) | coh(ortis) IV Gal(lorum), vix(it) an(nis) L, | mil(itavit) an(nis) X... h(ic) s(itus) e(st), | Martialis h(eres) f(aciendum) c(uravit).
[5]) *Cichorius*, стр. 292.

служба, е намѣренъ въ Кюстенджа (Tomi)[1]). И cohors VII Gallorum, както и III Gallorum, се е числила въ 99 год. къмъ legio I Italica (гл. стр. 58).

16) Cohors I Hispanorum veterana equitata[2]). Споредъ дипломата XXXI = n° 4, въ 99 год. тя вече е била въ долна Мизия и се е числила тогава, вѣроятно, къмъ legio V Macedonica (гл. стр. 58). По случай траяновитѣ дакийски войни тя е минала въ Дакия, гдѣто я споменува дипломата XLVI отъ 129 год., но гдѣто тя може да е останала още въ 102 год. заедно съ другитѣ оставени тогава въ Дакия войски[3]). (Гл. сѫщо подъ cohors I Cisipadensium, стр. 72).

17) Cohors I Lepidiana equitata c(ivium) R(omanorum)[4]). Въ 80 год. тя е била въ Панония (дипл. XIII), но вѣроятно още въ врѣмето на Домициана, може би по случай на войнитѣ съ дакитѣ, е минала въ долна Мизия, гдѣто я намираме въ 99 и 112 год. [5]). Споредъ Not. dign. or. XXXVIII 35, тя прѣзъ четвъртото столѣтие се е намирала вече въ Армения, гдѣто ще е отишла по случай на една отъ войнитѣ съ партитѣ, било още въ 114 год., както мисли *Cichorius*, било чакъ въ 162 год., когато и legio V Macedonica е заминала отъ долна Мизия за бойното поле,[6]) — което ми се струва по-вѣроятно. Въ 99 год. тази кохорта се е числила, вѣроятно, къмъ legio I Italica (гл. стр. 58).

18) Cohors II Lucensium[7]). Макаръ че и тази кохорта не се споменува въ двѣтѣ дипломи отъ 99 год., тя трѣбва още тогава да е стояла въ долна Мизия (ср. стр. 58), гдѣто сигурно се е намирала въ 105 и 112 год. (дипл. XXXIII = n° 5 и XXXVIII = n° 6). По-кѫсно тя е била прѣмѣстена въ Тракия, гдѣто я срѣщаме още въ края на второто столѣтие[8]). Отъ

---

1) CIL. III 7548 — Tomi — Marius Celsus miles c(o)h(o)r(tis) VII Gall(orum), vixit annos XXXX, militavit annos XXIV.
2) *Cichorius*, стр. 297.
3) Гл. подъ ala I Asturum, (стр. 61).
4) *Cichorius*, стр. 307.
5) Дипл. XXX = n° 3 и XXXVIII = n° 6.
6) Ср. *B. Filow*, стр 75. Сѫщо и за войната въ 114 год. сѫ заминали войски отъ долна Мизия за Азия, ib. стр. 67—71.
7) *Cichorius*, стр. 311.
8) Antike Denkm. in Bulg. 32 = CIL. III 12337 + 14207[32] отъ 196 год. — Баня при Дупница — Imp(eratori) Caesari L. Septimio [Se]vero Pio Pertinaci Aug(usto) Arabico Adiabenico Parthi[co], pontific[i] maxi[mo], tri(bunicia) pot(estate IIII, imp(eratori) VII, co(n)s(uli) II, proc(onsuli), coh(ors) II Luc(ensium) sub C. Caecina Largo leg(ato) Augg. (чети Augustorum)

врѣмето на нейното прѣбиване въ долна Мизия имаме и единъ оброченъ надписъ, намѣренъ въ старото селище Жидювецъ при Малка Брѣстница (Тетевенска околия)[1].

19) Cohors I Lusitanorum Cyrenaica[2]). Както се вижда отъ дипл. XXX = nº 3, XXXIII = nº 5 и CVIII = nº 8, тя е била отъ 99 до 138 год. винаги въ долна Мизия, гдѣто трѣбва да е останала и по-късно. Въ сѫщата провинция сѫ намѣрени и два надгробни камъка на нейни ветерани[3]). Дали намѣрената въ Милановацъ (горна Мизия) тухла съ печатъ c]OH I LVS (CIL. III 13816) е принадлежала на мизийската или на панонската[4]) cohors I Lusitanorum — не може още да се каже. На всѣки случай отъ това обстоятелство не може да се вади заключение, че cohors I Lusitanorum Cyrenaica е стояла извѣстно врѣме и въ горна Мизия[5]). Въ 99 год. тази кохорта се е числила тоже къмъ legio I Italica (гл. стр. 58).

20) Cohors II Mattiacorum (miliaria)[6]). Тази кохорта се е намирала, вѣроятно, прѣзъ всичкото врѣме на сѫществуването си въ долна Мизия, гдѣто я турятъ дипломитѣ XXXI = nº 4, XLVIII = nº 7 и CVIII = nº 8; а сѫщото нѣщо потвърдява и единъ надписъ отъ 198 год., намѣренъ въ римскитѣ развалини Хисарлъкъ при Ломецъ[7]). Този надписъ е билъ издълбанъ върху една камена подставка, върху която, както

---

pr(o) pr(aetore), cura(m) agente Lucio Pollio Grato prae[f(ecto)] coh(ortis) eiusdem. Ср. подобния надписъ Ant. Denkm. 44 = CIL. III 12339 отъ 217/218 год., намѣренъ въ Мусибегъ, на сѣверъ отъ Дупница.

[1]) CIL. III 14424 = МСб. XVI—XVII, 1900, стр. 20 nº 31: Her(oi) Divesanto, Fl. Mestrius mi(les) coh(o)rt(is) II Lucensium votu(m) posu(it).

[2]) *Cichorius*, стр. 312.

[3]) CIL. III 12480 — Cius (Хисарлъкъ въ Добруджа) — Dis man(ibus) M. Ulp(io) Domitio Anthio vet(erano) coh(ortis) Lusit(anorum) ex p(edite), mil(itavit) annis XXVIII, vix[it] an(nis) LXXXIV. — CIL. III 14214[9] — Адамклиси — D(is) [m(anibus)] ... Art(orio) Satur(nino) Sisc(ia) ex d(ecurione) vet(erano) c(o)ho(rtis) I Lus(itanorum), vix(it) an(nis) XLV, mil(itavit) an(nis) XXV, h(ic) s(itus) e(st).

[4]) Ср. върху тази послѣдната *Cichorius*, стр. 312 горѣ.

[5]) Върху интерпретацията на подобни находки отъ тухли гл. *B. Filow*, стр. 58—60.

[6]) *Cichorius*, стр. 314.

[7]) Споредъ мой прѣписъ надписътъ гласи така: Imp(eratori) Caes(ari) L. Septimio Severo Pio Pertinaci Aug(usto) Arabico Adiabenico Parth(ico) max(imo), pont(ifici) m[a]x(imo, trib(unicia) p(otestate) VI, imp(eratori) XI, co(n)s(uli) II, p(atri) p(atriae), proconsuli, dedicante C. Ovinio Tertullo leg(ato) Augg. (чети Augustorum) pr(o) pr(aetore), T. Aurelius A[q]uila

се вижда отъ съдържанието му, T. Aurelius Aquila, трибунъ на cohors II Mattiacorum, е въздигналъ статуя въ честь на императора Септимия Севера. Споредъ това вѣроятно е, че цѣлата cohors II Mattiacorum се е намирала тогава въ римския кастелъ при Ломецъ. Обаче извѣстно врѣме тя трѣбва да е стояла и въ кастела Гертина, близо до Troesmis (Иглица въ Добруджа), както показва намѣрената тамъ тухла CIL. III 7620 съ печатъ COH II WV⊥⊥ [чети cohors) II Matt(iacorum)][1]. Най-послѣ, името на тази кохорта срѣщаме и върху два надгробни камъка, намѣрени тоже въ долна Мизия[2]. Въ 99 год. тя е принадлежала, вѣроятно, къмъ legio V Macedonica (гл. стр. 58). Обстоятелството, че въ врѣмето на Септимия Севера тя е била командувана не отъ praefectus, а отъ tribunus[3], кара да се мисли, че тя е била cohors miliaria, макаръ това и да не може да се твърди, споредъ този единственъ случай, съ положителность, понеже понѣкога и cohortes quingenariae, на всѣки случай рѣдко, сѫ били командувани отъ tribuni[4].

21) Cohors Pimasensium. Името на тази кохорта се срѣща за първъ пѫть върху една малка мряморна плочка съ релиефъ на тъй наречения „тракийски конникъ“, която (плочка) е намѣрена при с. Люблинъ, Поповска околия и сега се пази въ Софийския Народенъ Музей. Латинскиятъ надписъ върху тази плочка, който до сега още не е публикуванъ, гласи: Aurelius Surius miles co h(ortis) Pimasens(ium) Aure(lianae) er.' ex voto posit. Споредъ този надписъ, трѣбва поменатата кохорта въ врѣмето на императора Авреліана (270—275 год.) да се е намирала въ долна Мизия[5]. Това е всичко,

tr[ib.(unus)] coh(ortis) II Matt(iacorum), | devotus numini [imp(eratoris)] de suo [po]suit. Posita XIIII kal. Aug. Saturnino et Gallo co(n)s(ulibus). Неточно изданенъ въ CIL. III 14428 = МСб. XVIII, 1901, стр. 760 n⁰ 56.

[1]) Възможно е, отиването на кохортата въ Гертина да е било въ свързка съ завзимането на кастела при Ломецъ отъ cohors I Cispadensium. Гл. горѣ стр. 71.

[2]) CIL. III 12437 — Тенча (Търновско) — ... L Spureni us Herculanus [p]at(er) et [Fl(avia) ?] Paula mater L. Spuren nio Rufo b(ucinatori) c(o)h o(r(tis) Mattia corum militante (sic) an(nis) XX bene merenti posue runt. — CIL. III 12449 — Русчукъ — ... Capito.. ...[coh.] II Matti[a]c(orum).

[3]) Гл. цитирания по-горѣ надписъ отъ Ломецъ.

[4]) Гл. *Cichorius*, стр. 235 сл.

[5]) Че надписътъ е отъ врѣмето на Авреліана, — това се вижда отъ прѣкора на кохортата (Aureliana) Сѫщото нѣщо се потвърждава и отъ формата на буквитѣ.

което може да се твърди за нея съ положителность. Кои сж тѣзи Pimasenses, отъ които се е рекрутирала кохортата, не ни е извѣстно. Възможно е, тѣ да сж нѣкоя отъ онѣзи многобройни и малко извѣстни намъ народности, които срѣщаме на сѣверъ отъ Дунава отъ края на второто столѣтие сл. Хр. Поне географътъ *Ptolemaeus*, който е писалъ въ врѣмето на Хадриана, споменува между разнитѣ племена, които сж живѣли тогава въ Дакия, и племето Σήνσιοι (Senses)[1]), чието име ние срѣщаме като втора съставна часть на Pimasenses. На всѣки случай, cohors Pimasensium не ще да е била образувана прѣди маркомано-сарматскитѣ войни. Възможно е и тя да е една отъ тъкмо тогава образуванитѣ кохорти, каквито сж били, напр., cohors I Aurelia nova Pasinatum отъ общината Pasini въ Либурния и скитската cohors II Aurelia nova Sacorum[2]).

22) Cohors I Sugambrorum veterana[3]). Споредъ дипл. XXXI = nº 4, въ 99 год. тя вече е била въ долна Мизия и се е числила тогава къмъ legio V Macedonica (гл. стр. 58). Тази е една отъ кохортитѣ, за които може да се тръди, че сж стояли въ Мизия още отъ началото на първото столѣтие, понеже, споредъ Тацита, една cohors Sugambra (= Sugambrorum) е взела участие въ войната съ тракитѣ въ 26 год. сл. Хр., въ която война е участвувалъ и единъ легионъ отъ Мизия[4]). Възможно е, нейниятъ лагеръ да е билъ извѣстно врѣме на мѣстото на старото градище Жеравица при Кутловица, гдѣто е намѣрена тухла съ печатъ COH · I · SVG VE (CIL. III 12529 = МСб. XII, 1895, стр. 330 nº 14). По случай войната на Траяна съ партитѣ въ 114 год. тя е заминала за Азия, гдѣто е и останала[5]).

23) Cohors I Claudia Sugambrorum[6]). Както показва името й, тази кохорта трѣбва да е образувана отъ императора Клавдия (41—54 г.) и, слѣдователно, не може да бжде идентична съ прѣдидущата. Споменува се само единъ пжть въ дипломата XLVIII = nº 7, споредъ която въ 134 год. тя се е нами-

[1]) *Ptolem.* III 8, 3.
[2]) Гл. върху тѣзи двѣ кохорти горѣ стр. 55. За образувани въ сжщото врѣме кохорти отъ даки стр. 73 заб. 7.
[3]) *Cichorius*, стр. 333.
[4]) *Tacit.* Annales IV 47.
[5]) Гл. *B. Filow*, стр. 68 съ заб. 1.
[6]) *Cichorius*, стр. 333.

рала въ долна Мизия, гдѣто трѣбва да е останала и отпослѣ. Надписи съ нейното име досега още не сѫ намѣрени. Въ долна Мизия тя е дошла, вѣроятно, при общата дислокация на войскитѣ, причинена отъ дакийскитѣ войни на Траяна.

24) Cohors Thracum[1]). Срѣща се само единъ пѫть върху единъ гръцки надписъ отъ Pantikapaion (Керчъ)[2]), споредъ който тя трѣбва да е принадлежала къмъ римския гарнизонъ въ Кримъ и, слѣдователно, се е числила къмъ долномизийскитѣ войски (гл. подъ cohors Cypria). Дали тя е била винаги въ Chersonesus, или е стояла извѣстно врѣме и въ долна Мизия, както е билъ случаятъ съ cohors I Cilicum, за сега още не може да се каже.

25) Cohors I Tyriorum sagittariorum[3]). Отъ името на тази кохорта се вижда, че тя е била образувана отъ стрѣлци съ лѫкове изъ сирийския градъ Tyros. Споменува се само единъ пѫть въ дипломата XXX = nº 3, споредъ която въ 99 год. тя е била вече въ долна Мизия и се е числила тогава, вѣроятно, къмъ legio I Italica (гл. стр. 58). Други слѣди отъ нея нѣмаме, обаче тя едва ли е останала въ долна Мизия, понеже името ѝ не се срѣща нито върху една отъ по-кѫснитѣ долномизийски дипломи. Възможно е, и тя да е останала въ 102 год. заедно съ други мизийски войски въ Дакия (гл. подъ ala I Asturum).

26) Cohors I Ubiorum[4]). Споредъ дипломата XXXI = nº 4, въ 99 г. тя вече е била въ долна Мизия. Нейното прѣбивание тамъ потвърждава и намѣрениятъ въ Minturnae (Италия) надгробенъ камъкъ на нѣкой-си C. Iunius Tertius, praef(ectus) coh(ortis) Ubior(um) Moes(iae) infer(ioris)[5]). По-кѫсно тя е минала въ Дакия, гдѣто я намираме въ 157 год.[6]). Възможно е, това да е станало още въ 102 г. (гл. подъ ala I Asturum), понеже въ по-кѫснитѣ дипломи отъ долна Мизия тя не се срѣща. И тази кохорта се е числила въ 99 год., вѣроятно, къмъ legio V Macedonica (гл. стр. 58).

---

1) *Cichorius*, стр. 341

2) *Latyschev*, Inscr. Ponti Euxini II 290: Δίζα υἱὲ Βείθυο[ς] | κεν[τ]υρίων ὁ κα[ὶ] | πρίνκιψ σπείρας | Θρακῶν καὶ γυνὴ Ἑλένη, χαίρετ[ε].

3) *Cichorius*, стр. 345.

4) *Cichorius*, стр. 345.

5) C I L. X 6015.

6) Ср. дипл. LXVI отъ 157 год. и надписа C I L. III 1571 — Мехадия — Herculi in[v]icto, L. Pompeius Celer praef(ectus) coh(ortis) I Ubior(um) v(otum) s(olvit). Сѫщо и тухли съ печата на тази кохорта сѫ намѣрени на разни мѣста въ Дакия, гл. C I L. III 8074, 25.

Cohortes	86 год. Раздѣляне на Мизия	99 год. дипл. XXX XXXI	105 год. дипл. XXXIII	112 год. дипл. XXXVIII	134 год. дипл. XLVIII
II Flavia Bessorum	c	c	C	—	—
I Bracaraugustanorum	c	C	c	C	C
II Flavia Brittonum equitata	c	C	c	c	c
II Chalcidenorum	c	C	c	c	C
I Cilicum	—	—	c	(C)	C
I Cisipadensium	—	—	—	—	c
III Coll.	—	—	—	—	—
I Flavia Commagenorum	c	c	C	c	c
gemina Dacorum miliaria	—	—	—	—	c
II Gallorum	c	C	C	C	c
III Gallorum	c	C	C	C	—
IV Gallorum	c	c	C	c	c
VII Gallorum	c	C	c	C	c
I Hispanorum veterana equitata	c	C	—	—	—
I Lepidiana equitata c. R.	c	C	c	C	c
II Lucensium	c	c	C	C	c
I Lusitanorum Cyrenaica	c	C	C	c	c
II Mattiacorum (miliaria)	c	C	c	c	C
Pimasensium	—	—	—	—	—
I Sugambrorum veterana	c	C	c	c	—
I Claudia Sugambrorum	—	—	—	c	C
I Tyriorum sagittariorum	c	C	—	—	—
I Ubiorum	c	C	—	—	—

138 год. дипл. CVIII	198 год. CIL. III 14428	230 год. CIL. III 7473	235—8 г. CIL. III 14429	238—244 г. CIL. III 14211[9] 14430	258 год. CIL. III 7450 = Dess. 2622.	270—275 г.
—	—	—	—	—	—	—
c	c	c	c	c	c	c
c	c	C	c	c	c	c
(C)	c	c	c	c	c	c
c	—	—	—	—	—	—
c	c	c	C	(C)	c	c
—	c	c	c	c	C	c
c	—	—	—	—	—	—
c	c	c	c	C	c	c
c	c	c	c	c	c	c
—	—	—	—	—	—	—
c	c	c	c	c	c	c
c	c	c	c	c	c	c
—	—	—	—	—	—	—
c	—	—	—	—	—	—
c	—	—	—	—	—	—
C	c	c	c	c	c	c
C	C	c	c	c	c	c
—	c	c	c	c	c	C
—	—	—	—	—	—	—
c	c	c	c	c	c	c
—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—

На основание на тѣзи бѣлѣжки върху помощнитѣ войски на долна Мизия, можемъ да изчислимъ доста точно количеството на цѣлата долномизийска армия, при което получаваме слѣднитѣ цифри:

1) До врѣмето на трояновитѣ дакийски войни:

7	alae	по кржгло	500	души	= 3500	души.
16	cohortes	„ „	500	„	= 8000	„
1	cohors miliaria	„ „	1000	„	= 1000	„
2	легиона	„ „	6000	„	= 12000	„
					всичко 24500	„

2) Слѣдъ трояновитѣ дакийски войни:

6	alae	по кржгло	500	души	= 3000	души.
13	cohortes	„ „	500	„	= 6500	„
2	cohortes miliariae	„ „	1000	„	= 2000	„
3	легиона	„ „	6000	„	= 18000	„
					всичко 29500	„

Едно значително намаление на долномизийската армия е настжпило въ 167/168 год., когато, по случай на маркомано-сарматскитѣ войни, петиятъ македонски легионъ е билъ прѣмѣстенъ отъ Troesmis (Иглица) въ Potaissa въ Дакия[1]). Дали сжщеврѣмено сж били намалени и помощнитѣ войски или не, — на този въпросъ засега не може да се отговори съ положителность. Наистина, ние сме въ състояние да посочимъ само 5 alae и 13 кохорти, за които може да се твърди, че къмъ края на второто и началото на третото столѣтие сж се намирали въ долна Мизия. Това ни кара да мислимъ, че сжщеврѣмено съ намалението на легионитѣ въ тази провинция били сж намаленн и помощнитѣ войски, тъй че цѣлата долномизийска армия ще е брояла по това врѣме само около 22,000 души. Обаче отъ друга страна трѣбва да се има прѣдъ видъ, че паметницитѣ за помощнитѣ войски отъ къмъ края на второто столѣтие ставатъ много рѣдки, та е възможно, въ долна Мизия тогава да сж се намирали такива помощни отдѣления, за които ние сега още нищо не знаемъ.

Значителни промѣни, ако не въ състава, то поне въ разположението на мизийската армия, сж станали въ третото столѣтие, когато, вслѣдствие на продължителнитѣ нашествия на готитѣ, Дакия е била изоставена въ 275 г. отъ Авреляна,

[1]) Гл. *B. Filow*, стр. 77 сл.

който на нейно мѣсто е образувалъ на югъ отъ Дунава, върху часть отъ земитѣ на двѣтѣ Мизии, една нова провинция Дакия [1]). Споредъ изричното свидѣтелство на Historia Augusta били сж прѣмѣстени сжщеврѣмено и войскитѣ отъ старата въ новата Дакия [2]). Относително легионитѣ, това нѣщо се потвърждава и отъ епиграфичнитѣ паметници [3]), но за помощнитѣ войски нѣмаме още подобни указания. Това, разбира се, не ни дава ни най-малко право да мислимъ, че помощнитѣ войски, които дотогава сж се намирали въ Дакия, не сж минали на югъ отъ Дунава; то се обяснява просто чрѣзъ случая.

Изобщо, за това врѣме не притежаваме никакви задоволителни свѣдѣния. Едва отъ Notitia dignitatum orientalis научваме, какво е било разположението на войскитѣ на долнодунавската граница прѣзъ четвъртото столѣтие слѣдъ реформитѣ на Диоклециана и на Константина. Обаче тѣзи работи, както и системата на пограничната защита въ долнодунавскитѣ земи прѣзъ четвъртото столѣтие, стоятъ вече вънъ отъ рамкитѣ на нашата тема.

А освѣнъ това, когато става дума за мизийскитѣ войски, въпроситѣ, които възбуждатъ за сега главно интереса на историка, сж други. Още прѣди повече отъ двадесеть години *Mommsen* бѣше посочилъ на обстоятелството, че ние още не знаемъ, гдѣ сж били лагеритѣ на мизийскитѣ легиони въ началото на първото столѣтие, като на една отъ най-чувствителнитѣ празднини въ историята на римската империя [4]). Днесь тази празднина още не е попълнена, въпрѣки прѣдприетитѣ въ Гигенъ (Oescus) разкопки и многото нови паметници, които сж намѣрени прѣзъ послѣднитѣ години.

Когато свѣденията ни върху лагеритѣ на легионитѣ въ Мизия, които легиони въ продължение на столѣтия сж играли толкозъ голѣма роля въ сждбинитѣ на римската империя, сж още съвсѣмъ недостатъчни, не ще съмнение, че още по-злѣ стои работата съ лагеритѣ на помощнитѣ войски. Споменахме вече по-горѣ, че за по-голѣмата първа половина на първото столѣтие не знаемъ даже точно, кои помощни отдѣления сж стояли въ

[1]) Гл. *B. Filow*, стр. 5 сл., гдѣто е указана и по-старата литература.
[2]) Vit. Aurel. 39: sublato exercitu. Ср. *Eutrop.* IX 15. *B. Filow*, стр. 81.
[3]) Гл. *B. Filow*, стр. 82.
[4]) Röm. Gesch. V стр. 194 заб. 1.

Мизия. Обаче и прѣзъ второто столѣтие намъ не ни е извѣстно разположението на тѣзи войски по долнодунавската граница. А тази празднина въ нашитѣ знания, която се дължи не толкозъ на липсата на документи, но на това, че тѣзи послѣднитѣ още не сж открити и използувани, е не по-малко чувствителна отъ посочената вече отъ *Mommsen*.

Тя се чувствува особно силно сега, когато по цѣлата дължина на едноврѣмешната граница на обширната римска империя и въ тритѣ части на стария свѣтъ се правятъ старателни изучвания върху системата на римската погранична защита и свързанитѣ съ нея въпроси. Въ това направление ще трѣбва, слѣдователно, въ бждаще да бждатъ насочени прѣимуществено и изучванията върху римското владичество въ Мизия.

Приложение.

Военнитѣ дипломи за мизийскитѣ помощни войски.

Както споменахъ по-горѣ, за необходимо считамъ да дамъ на това мѣсто текста на осемтѣ дипломи, които се отнасятъ до помощнитѣ войски на Мизия, заедно съ прѣдложенитѣ въ тая ми работа допълнения на непълно запазенитѣ отъ тѣхъ. Отново можахъ да сравня оригиналитѣ само на онѣзи три дипломи, които сега се пазятъ въ Софийския Народенъ Музей. Указа се, че дадениятъ за тѣхъ текстъ въ CIL. е съвсѣмъ точенъ, съ изключение на слѣднитѣ двѣ мѣста:

1) Въ дипл. XIV = n⁰ 1 и отъ двѣтѣ страни на плочкитѣ стои къмъ края на текста PRAEST, а не PRAEEST.

2) Въ дипл. CVIII = n⁰ 8 въ първитѣ два рѣда на външната страна на първата плочка трѣбва да се чете civit(as) d[a] tur, а не civita[s da] tur.

Много повече неточности се срѣщатъ въ CIL. въ сравнение съ оригиналитѣ отъ чисто палеографиченъ характеръ. Така, напр., почти никакъ не е обръщано внимание, гдѣ буквата A има форма Λ (безъ малката напрѣчна чертица). Сжщо не сж отбѣлѣзани случаитѣ, гдѣто буквитѣ T и L иматъ формата I, и др. под. Пропущани сж много често и точкитѣ,

а сжщо и хоризонталнитѣ чъртици, които се намиратъ върху нѣкои числа. Всички тѣзи неточности, които нѣматъ голѣма важность за съдържанието на дипломитѣ, азъ нѣма да изброявамъ по отдѣлно.

1.

CIL. III nº XIV (стр. 1960) = *Dessau,* Inscr. sel. 1995. Отъ 19 септ. 82 год.; намѣрена въ с. Дебелецъ, Търновско; сега въ Софийския Народенъ Музей.

Imp(erator) Caesar divi Vespasiani f(ilius) Domitianus Augustus, pontifex maximus, tribunic(ia) potestat(e) II, imp(erator) II, p(ater) p(atriae), co(n)s(ul) VIII, designat(us) VIIII,

iis qui militaverunt equites et pedites in alis quinque et cohortibus novem, quae appellantur . . . et sunt in Germania sub Q(uinto) Corellio Rufo, item in ala Claudia nova et cohortibus duabus, III Gallorum et V Hispanorum, quae sunt in Moesia sub C(aio) Vettuleno Civica Ceriale, quinis et vicenis pluribusve stipendiis emeritis dimissis honesta missione,

quorum nomina subscripta sunt, ipsis liberis posterisque eorum civitatem dedit et conubium cum uxoribus, quas tunc habuissent, cum est civitas iis data, aut, si qui caelibes essent, cum iis, quas postea duxissent dumtaxat singuli singulas.

a. d. XII k. Octobr. M. Larcio Magno Pompeio Silone, T. Aurelio Quieto cos.

cohort(is) I Aquitanorum, cui praest M. Gennius M. f. Cam. Carfinianus, ex peditibus L. Valerio L. f. Pudenti Ancyr(a).

Descriptum et recognitum ex tabula aenea, quae fixa est Romae in Capitolio in tribunali Caesarum Vespasiani, T(iti), Domitiani.

2.

CIL. III nº CIII (стр. 2328[66]).

Отъ 16 септ. 93 год.; намѣрена при с. Неговановци, Видинско; сега въ Софийския Народенъ Музей.

Imp(erator) Caesar divi Vespasiani f(ilius) Domitianus Augustus Germanicus, pontifex maximus, tri-

bunic(ia) potestat(e) XIII, imp(erator) XXII, co(n)s(ul) XVI, censor perpetuus, p(ater) p(atriae),

equitibus et peditibus, qui militant in alis tribus et cohortibus novem, quae appellantur (1) II Ponnoniorum et (2) Claudia nova et (3) praetoria; et (1) I Cilicum et (2) I Cisipadensium et (3) I Cretum et (4) I Flavia Hispanorum milliaria et (5) I Antiochensium et (6) II Gallorum Macedonica et (7) IIII Raetorum et (8) V Gallorum et (9) V Hispanorum, et sunt in Moesia superiore sub Cn. Aemilio Cicatricula Pompeio Longino, qui quina et vicena stipendia aut plura meruerunt, item dimissis honesta missione emeritis stipendiis,

quorum nomina subscripta sunt, ipsis liberis posterisque eorum civitatem dedit et conubium cum uxoribus, quas tunc habuissent, cum est civitas iis data, aut, si qui caelibes essent, cum iis, quas postea duxissent, dum taxat singuli singulas.

a. d. XVI k. Domit(ianas), T. Pomponio Basso, L. Silio Deciano cos.

cohort(is) I Cisipadensium, cui praest L. Cilnius L. (?) f. Pom. Secundus, pediti L. Cassio Cassi f. Larisen(o).

Descriptum et recognitum ex tabula aenea, quae fixa est Romae in muro post templum divi Aug(usti) ad Minervam.

3.

CIL. III nº XXX (стр. 1970) = *Dessau,* Inscr. sel. 1999.

Отъ 14 авг. 99 год.; намѣрена въ Пловдивъ, сега въ Парижъ.

Imp(erator) Caesar divi Nervae f(ilius) Nerva Traianus Augustus Germanicus, pontifex maximus, tribunic(ia) potestat(e) III, co(n)s(ul) II, p(ater) p(atriae)

equitibus et peditibus, qui militant in alis tribus et cohortibus septem, quae appellantur (1) I Asturum et (2) I Flavia Gaetulorum et (3) I Vespasiana Dardanorum; et (1) I Lepidiana c(ivium) R(omanorum) et (2) I Tyriorum et (3) I Lusitanorum Cyrenaica et (4) II Flavia Brittonum et (5) II Chalcidenorum et (6) III et (7) VII

Gallorum; et classi, et sunt in Moesia inferiore sub Q. Pomponio Rufo, item dimissis honesta missione, qui quina et vicena plurave stipendia meruerunt,

quorum nomina subscripta sunt, ipsis liberis posterisque eorum civitatem dedit et conubium cum uxoribus, quas tunc habuissent, cum est civitas iis data, aut, siqui caelibes essent, cum iis, quas postea duxissent dum taxat singuli singulas.

a. d. XIX k. Sept. Q. Fabio Barbaro, A. Caecilio Faustino cos.

alae I Asturum, cui praest Ti. Iulius Ti. f. Pup. Agricola, gregali Metico Solae f., Besso.

Descriptum et recognitum ex tabula aenea, quae fixa est Romae in muro post templum divi Aug(usti) ad Minervam.

4.

CIL. III n° XXXI = *Dessau,* Inscr. sel. 2000.

Отъ 14 авг. 99 год.; намѣрена въ Олтина, сега въ Букурещъ.

Imp(erator) Caesar divi Nervae f(ilius) Nerva Traianus Augustus Germanicus, pontifex maximus, tribunic(ia) potestat(e) III, co(n)s(ul) II, p(ater) p(atriae)

equitibus et peditibus, qui militant in alis tribus et cohortibus sex, quae appellantur (1) Gallorum Flaviana et (2) I Pannoniorum et (3) II Hispanorum et Arvacorum; et (1) I Sugambrorum veterana et (2) I Bracar(um) Augustanorum et (3) I Hispanorum veterana et (4) II Mattiacorum et (5) II Gallorum et (6) Ubiorum, et sunt in Moesia inferiore sub Q. Pomponio Rufo, item dimissis honesta missione, qui quina et vicena plurave stipendia meruerunt,

quorum nomina subscripta sunt, ipsis liberis posterisque eorum civitatem dedit et conubium cum uxoribus, quas tunc habuissent, cum est civitas iis data, aut, siqui caelibes essent, cum iis, quas postea duxissent dum taxat singuli singulas.

a. d. XVIIII k. Septembr. Q. Fabio Barbaro, A. Caecilio Faustino cos.

cohort(is) II Gallorum, cui praest Visulanius Crescens, pediti M. Antonio M. f. Rufo Abretten(o) et Marco f(ilio) eius.

Descriptum et recognitum ex tabula aenea, quae fixa est Romae in muro post templum divi Aug(usti) ad Minervam.

5.

CIL. III nº XXXIII (стр. 865 и 1972).

Отъ 13 май 105 год.; съ непознато мѣстонахождение, сега въ Будапеща.

[I]mp(eratoı) Caesar divi Nervae f(ilius) Nerva Traianus Augustus Germanicus Dacicus, pontifex maximus, tribunic(ia) potestat(e) IX, imp(erator) IV, co(n)s(ul) V, p(ater) p(atriae)

equitibus et peditibus, qui militant in alis tribus et cohortibus septem, quae appellantur (1) I Claudia Gallorum et (2) I Vespasiana Dardanorum et (3) Gallorum Flaviana; et (1) I Flavia Commagenorum et (2) I Lusitanorum Cyrenaica et (3) II Lucensium et (4) II Flavia Bessorum et (5) II et (6) III et (7) IV Gallorum, et sunt in Moesia inferiore sub A. Caecilio Faustino, qui quina et vicena plurave stipendia meruerunt, item dimissis honesta missione et classicis,

quorum nomina subscripta sunt, ipsis liberis posterisque eorum civitatem dedit et conubium cum uxoribus, quas tunc habuissent, cum est civitas iis data, aut, si qui caelibes essent, cum iis, quas postea dixissent dum taxat singuli singulas.

a. d. III idus Mai(as), C. Iulio Basso, Cn. Afranio Dextro cos.

coh(ortis) III Gallorum, cui praefuit P. Valerius Sabinus, pediti Ambireno Iuvenci f., Rauric(o).

Descriptum et recognitum ex tabula aenea, quae fixa est Romae in muro post templum divi Aug(usti) ad Minervam.

6.

CIL. III nº XXXVIII (стр. 1974).

Приблизително отъ 112 год.[1]); намѣрена въ Адамклиси, сега въ Букурещъ.

---

[1]) Ср. върху тази дата стр. 57.

[Imp(erator)... Traianus...]

[equit]ibus et pedi[t]ibus [qui militaverunt in alis tribus e]t cohortib[us] sept[em, quae appellantur (1) I Vesp]asiana Dardanor(um) e[t (2) I Pannonior(um)[1]) et (3) I Flavia] Gaetulorum; [et (1) I] Lepidiana et [(2) I Cilic]um[2]) et (3) I Bracar(um) A[ugustan]or(um) et (4) II Luce[nsium ...e]t (5) II et (6) III et (7) VII [Gallo]rum et sunt [in Moesia inf]eriore sub P. Ca[lpurnio Macr]o, qu[inis et vicenis plu]rib[usve stipendiis emeritis dimissis honesta missione]...

7.

CIL. III n° XLVIII (стр. 877 и 1979).

Отъ 2 апр. 134 год.; намѣрена въ Гюргево, сега въ Букурещъ.

Imp(erator) Caesar divi Traiani Parthici f(ilius) divi Nervae nepos Traianus Hadrianus Aug(ustus), pont(ifex) max(imus) trib(unicia) potest(ate) XVIII, co(n)s(ul) III, p(ater) p(atriae)

equitib(us) et peditib(us), qui militaver(unt) in alis II et coh(ortibus) V, quae appell(antur) (1) I Gall(orum) et Pann(oniorum) et (2) I Vespasian(a) Dardan(orum); et (1) I Cilicum et (2) I Bracar(augustanorum) et (3) II Mattiacor(um) et (4) I Claud(ia) Sugambr(orum) et (5) II Chalcidenor(um), et sunt in Moesia inferior(e) sub Iulio Maiore, quinis et vicen(is) plurib(us)ve stipend(iis) emerit(is) dimiss(is) honest(a) missione,

quorum nomina subscripta sunt, ipsis liberis posterisq(ue) eorum civitatem dedit et conub(ium) cum uxorib(us), quas tunc habuiss(ent), cum est civitas iis data, aut, si qui caelibes essent, cum is, quas postea duxiss(ent) dum taxat singuli singulas.

a. d. IV non. Apr., T. Vibio Varo, T. Haterio Nepote cos.

coh(ortis) I Claudiae Sugambr(orum), cui praest M. Acilius Alexander Palmyr(a), ex pedite L. Sextilio Sextili f. Pudenti Stobis, et Lucio f(ilio) eius et Valerio f(ilio) eius et Petronio f(ilio) eius et Velenti

---

[1]) Гл. стр. 62
[2]) Гл. стр. 71

f(ilio) eius et Luciae fil(iae) eius et Anniae fil(iae) eius.

Descript(um) et recognit(um) ex tabula aenea, [q]uae fixa est Romae in muro post [t]empl(um) divi Aug(usti) ad Minervam.

8.

CIL. III nº CVIII (стр. 2328[69]).

Отъ 28 февр. 138 год.; намѣрена при с. Лѣсичери, Търновско, сега въ Софийския Народенъ Музей.

[Imp(erator) Caesar divi Tra]iani Parthi(ci) f(ilius) divi [Nervae nepos Tr]aian(us) Hadrianus [Aug(ustus), pont(ifex) max(imus), trib(unicia)] pot(estate) XXII, imp(erator) II, co(n)s(ul) III, p(ater) p(atriae)

[eq(uitibus) et ped(itibus), qui mil(itaverunt) in a]l(is) III et coh(ortibus) V, q(uae) app(ellantur) [(1)... et (2)...] et (3) II His(panorum) Arv(acorum); et (1) I [... et (2)...] et (3) I Chal(cidenorum)[1]) et (4) I Lusi(tanorum) [et (5) II Matt(iacorum) et su]nt in Moes(ia) infer(iore) [sub...] XXV, it(em) clas(sicis) XXVI [plur(ibusve) stip(endiis) emer(itis) dim(issis)] hon(esta) mis(sione),

quor(um) [nom(ina) subscr(ipta) sunt ci]v(itatem) ded(it) et con(ubium) cu(m) [uxoribus], quas nunc habent, cum iis civit(as) d[a]tur, aut, si q(ui) caelib(es) sunt, cum is, qua[s] post(ea) duxer(int) dumtaxat singuli singulas.

pr. k. Mar., Kano Iunio Nigro, C. Pomponio Camerino cos.

coh(ortis) II Mattiacor(um), cui praest T. Flavius Laco Side, ex pedite Clagissae Clagissae f. Bess(o), et Spor. f(ilio) et Derzizeno f(ilio) et Eptacento f(ilio) et Zinae fil(iae) et Eptaperi fil(iae) eius.

Descript(um) et recogn(itum) ex tabula aerea, quae fixa est Romae in muro post templ(um) divi Aug(usti) ad Minerva(m).

---

[1]) I Chalcidenorum стои, може би, по погрѣшка вмѣсто II Chalcidenorum. Гл. стр. 70.

Материяли за историята ни подъ турското робство.

Съобщава **Д. А. Ихчиевъ**.

1. Прѣвзимането на София отъ турцитѣ.

(По турски източници).

Долнитѣ свѣдѣния сж извлѣчени (въ прѣводъ) отъ турскитѣ и арабскитѣ исторически ржкописни съчинения, съставени отъ Ходжа Сеад-едина [1598—9 г.=1007 г. отъ егира), Брусеви Челеби-заде (1652=1063), Ебу-абасъ Ахмедъ Дамашки (979, или 1570 г.), както и отъ печатния Историко-географически рѣчникъ (1299 г. егира = 1883 г.) на Ахмедъ Рифаатъ.

Важното значение на днешната българска столица — София, като военно стратегически пунктъ и като центъръ на Европейска Турция (Румслия) въ икономическо, политическо и търговско-индустриялно отношение, е карало османцитѣ да прѣдприематъ редъ нападения срѣщу нейнитѣ владѣтели, само и само да заематъ крѣпостьта, както и Софийската кутловина. Но прѣвзимането на града съ щурмъ отвънъ не е било лесна работа, защото Софийската крѣпость тогава била яка, здрава и се пазѣла отъ многобройна отбрана и юначна християнска войска. Лала-Шахинъ паша, главенъ прѣдводитель на централната часть отъ султанъ Мурадовата армия, слѣдъ прѣвзимането на Пловдивъ, Ихтиманъ и Самоковъ, успѣлъ да се доближи съ войската си до Софийската кутловина и станалъ неканенъ съсѣдъ на софийския господарь Янука, или Иванъ. Турскиятъ пълководецъ на нѣколко пжти опиталъ щастието си да нападне крѣпостьта, да я атакува, но винаги е бивалъ побѣждаванъ и се връщалъ надирѣ безъ успѣхъ, като оставялъ много човѣшки жертви *(шехиди газиян)* прѣдъ самитѣ врата на Софийската крѣпость. Най-сетнѣ писалъ на султанъ Мурада въ Одринъ единъ подробенъ вѣрноподданически рапортъ за невъзможностьта да се прѣвземе София съ атака отвънъ и за нуждата да се чака по-благоприятенъ моментъ и по-друго срѣдство. Тоя рапортъ, както ни го прѣдаватъ горѣрече-

нитѣ турски историци, съобщавамъ *(ин-екстензо)* въ прѣводъ на любителитѣ на българската история.

Рапортътъ гласи: „Азъ, сердаръ на османскитѣ побѣдоносни войски, които воюватъ съ кюфарскитѣ владѣтели въ центъра на Румелия, нѣколко пжти опитвамъ щастието си да прѣвзема и присъединя къмъ ислямската държава обширната, равна и богата равнина на Софийското поле, както и самата крѣпость София. Но, за жалость *(теесюф)*, крѣпостьта не можà по никой начинъ да се прѣвземе съ атака и щурмъ *(хюджум)* отвънъ. Тая крѣпость е силна, здрава и много яка, та всички наши налитания и атакувания оставатъ безполезни и дори врѣдни. Голѣми жертви паднаха отъ дин-ислямскитѣ храбри войници *(мерд-газаларъндан)*, които се самопожертвуваха като курбанъ *(шехиден)*. Азъ, като румелийски бейлербей, самъ лично водихъ храбритѣ войски на атака, но нищо не се сполучи: връщахъ се надирѣ безъ успѣхъ. Убѣдихъ се, че тази яка и много силна крѣпость съ сила и юначество *(куветъ ве мердлък иле)* не ще може да се прѣвземе скоро, ако не се употрѣбятъ въ случая нѣкои хитрости и изкусни военни планове. Да се даватъ напразно безполезни жертви отъ хора, да се хабятъ материялни срѣдства и да се губи врѣме — е доста рискувано и гибѣлно за нашето завоевателно дѣло. Прѣди всичко, усмѣлявамъ се да ви опиша, споредъ както имахъ възможность отблизо да узная и да се усвѣдомя, положението и здравината на Софийската крѣпость. Послѣдната още отъ старо врѣме е била добрѣ укрѣпена отвжтрѣ съ всички приспособения на военното изкуство *(Ел-харб хъдаетен)*. Тя е била столица на кюфарскитѣ *хаким-текфури* и постоянно е била главна резиденция на всички кюфарски военачалници, велможи, сановници и главнокомандующи *(кюфари хакесар, ве риджал, ве бейлербейлери, ве сипахсаларин, ве юмера, ве мир-миранъ, даймu джай карари-дър)*. Вжтрѣ въ крѣпостьта има многобройна кюфарска отборна армия, войницитѣ на която сж едри, мустакати и на видъ добрѣ калени въ бойове, само че сж навикнали да употрѣбяватъ вино и ракия — съ една дума, хора веселяци. Откъмъ продоволствия, крѣпостьта има въ себе-си изобилно храни: жито, брашно и жива стока — едъръ и дребенъ добитъкъ. Софийската кутловина (сахрай София) е много изобилна въ земледѣлческо и скотовъдно отношение; тя може

да храни за дълго врѣме огромна армия. Военни провизии, припаси и военно-желѣзарски работилници има въ крѣпостьта прѣдостатъчно, и оттамъ може да се набавя всичко, що е потрѣбно за войската имъ. Индустриялни заведения, занаятчийници и работилници въ София има доста; тамъ се обработватъ тънки и дебели, вълнени и памучни материи, съ които се обличатъ както кюфарскитѣ войници, тъй и многобройното население, което живѣе тамъ. София, като заобиколена отъ близки гори и планини, има прѣизобилно студени балкански води за пиене на населението и за поене на многобройнитѣ стада, съ които тъй много се слави тая страна. Климатътъ е добъръ, умѣренъ и много здравословенъ. Овощия отъ всѣкакъвъ родъ и лозя тамъ има въ изобилие. Търговията въ града е доста развита, защото на всѣка страна се съглеждатъ като пиявици *(солуклар гиби)* наредени пѫтища, по които сноватъ насамъ-нататъкъ пѫтници-търговци, търговски кервани съ разни стоки и издѣлия, които се работятъ въ София и се разпространяватъ по всѣка посока за Румелия и за по-натататъкъ. Пѫтищата и друмоветѣ сѫ много голѣми. Полето и горитѣ сѫ пълни съ изобилни трѣви и овощни дървета; има и голѣми балкански дървета за градежи (*бинакерестелери)*. По Софийската кутловина се забѣлѣзватъ много диви животни, като: чакали *(зиб)*, вълци *(куртлар)*, сърни *(атмаджа)* и др. Така щото София и Софийското поле прѣдставятъ истинска райска ябълчева градина *(София ве София хавалисънда дилкишай иле немуней дженнет алмави дър)*. При това, вѫтрѣ въ София има и минерални горещи води, що служатъ за нуждитѣ на населението, което е доста красиво, едро и стройно на гледъ, съ весело настроение. Управлението и владѣнието на София се намира изключително въ рѫцѣтѣ на великия мръсникъ (разбира се владѣтельтъ — *кебири мурдарън)*, като тимаръ; а приходитѣ, които се получаватъ отъ данъци, той, владѣтельтъ, раздава на фаворизирани близки нему личности, които се готвятъ да заематъ високи държавни постове, подобни на тѣзи, що носятъ названието *„бейлербейлъкъ"*. *(Кебири мурдарън ве бейлербейлък мансуби тайн олунаджак риджаларън тимари ола гелмиш иди)*. Да се стои по-натататъкъ по тѣзи страни — става излишно, и азъ съмъ на мнѣние, да оставя за свой замѣстникъ на повѣрения ми бейлербейлъкъ и за командантъ на османскитѣ побѣдоносни

войски подвѣдомствения ми военачалникъ *(сердарж)* Инджe Балабанъ бей. Заповѣдьта и повелѣнието зависятъ отъ васъ". — Така свършва Лала-Шахинъ паша рапорта си. Султанъ Мурадъ получилъ прѣдставения и изпратения рапортъ на Лала-Шахинъ паша, разбралъ съдържанието му и заповѣдалъ съ султанска грамота на речения паша да дойде лично въ Одринъ, да му докладва устно за неуспѣха по прѣвзимането на София, като остави приврѣменно за свой замѣстникъ Инджe Балабанъ бея, съ сѣдалище въ гр. Пловдивъ, гдѣто по-прѣди и тогава е била пашинска резиденция и отгдѣто сж били водени дѣлата по управлението на Румелийското бейлербейство, както и по военнитѣ завоевателни походи на османцитѣ. Лала-Шахинъ паша изпълнилъ точно заповѣдьта на господаря си — султанъ Мурада *(Лала Шахин паша емри шерифини алуб, би-темамен ифа итмишдър; бадеху собби Едирнее ве худавендигяр гази султанъ Мурадинин хузуруна шереф мее сул ве кабул олдунмиштър)*. Това е станало прѣзъ 785 г. отъ егира, или 1384 г. отъ р. хр.

На тръгване отъ Пловдивъ за Одринъ, Лала-Шахинъ паша далъ нуждниtѣ наставления на замѣстника си — Инджe Балабанъ бея, като му заповѣдалъ изрично, щото османскитѣ войски, които сж оставени да наблюдаватъ пограничнитѣ постове около Ихтиманско и Самоковско близо при „Капули-Дербентъ", да бждатъ постоянно усилени, да правятъ бѣгли нападения на Софийската кутловина и да не оставятъ на миръ и спокойствие кюфарското население, което живѣяло въ София. Софийската кутловина *(София ве София хвалисънда сакин олунан ехалисъна зулм ве хюджум итмасъндан вакт-юл-вакът хали калмамасъна)*. По тоя начинъ Инджe Балабанъ бей, като замѣстникъ на бйлер-бея Лала-Шахинъ паша и като главенъ командантъ *(сердаръ)* на османскитѣ войски въ Пловдивския санджакъ, управлявалъ областьта отъ 784 отъ егира (1384 г.) до 788 г. (1386—87 г.). Въ Пловдивъ, като главна военна резиденция, се намирали повече отъ десеть хиляди турска кавалерия (сипахи аскери) и около 4—5000 души пѣхота *(еничери ве акънджи аскери)*. Инджe Балабанъ бей често пжти идвалъ на границитѣ на Софийско, наблюдавалъ мѣстноститѣ, сбиралъ свѣдѣния за състоянието и положението на кюфарската армия въ София и поставялъ въ нѣкои по-важни стратегически пунктове за погранични военачалници (сер-

хад агаларж) вѣрни, юначни и опитни ветерани *забити*. На нѣкои близки до границитѣ постове поставилъ за началници Дели Балабана, Ахмедъ Гази и потурчения *(мюхтееди) Узунджже Сондекъ*, който разбиралъ добрѣ кюфарския езикъ и билъ опитенъ и изкусенъ главенъ соколничарь *(доганджи башия)*.

Единъ день, въ началото на 788 г. отъ егира (1386—7), Индже Балабанъ бей повиква при себе-си Узундже Сондека и го натоварва тайно съ мисия да прѣскочи пограничната линия и, ужъ като бѣжанецъ, да се промъкне и влѣзе вжтрѣ въ града София. Речениятъ Сондекъ изпълнилъ възложената нему отъ главнокомандующия турскитѣ войски мисия, прѣоблѣкълъ се и една сутрина, прѣзъ пролѣтьта на 1386 г. (788), влѣзълъ благополучно въ богатата и гиздава София *(София калясжна ве белдеи таибесина дахил итмиштър)*, Сондекъ, като гостъ и като прѣслѣдванъ ужъ отъ турцитѣ християнинъ, се настанилъ на квартира въ единъ отъ многобройнитѣ софийски керванъ-сараи и ханове *(Софияда вакж керван-сарайларънда ве ханларънън кесретъндан бирисина мусафиретен нузул конмушдър)*. Подиръ нѣколко деня отъ пристигането си въ София, Сондекъ успѣлъ да се запознае съ придворнитѣ хора на софийския господарь и се прѣпоржчалъ за изкусенъ и опитенъ соколникъ. И наистина, господарьтъ на София, Янука, заповѣдалъ да приематъ Сондека на служба при двора, като началникъ надъ другитѣ придворни соколничари (догандживашия). И така, Сондекъ успѣва да се вмъкне въ царския дворъ и да вижда и наблюдава отблизо разпорежданията за всичко, което се отнася до отбраната и защитата на София.

Често пжти той отивалъ съ господаря на София на ловъ и добрѣ изпълнявалъ службата. Една сутрина рано господарьтъ Янука заповѣдалъ да отидатъ на ловъ, като взелъ съ себе-си, покрай свитата си *(тебаабиси)*, и речения догандживашия Сондека. По указанията на послѣдния, мѣстностьта за ловъ била избрана по посока къмъ онѣзи гористи и хълмести мѣста, гдѣто турската граница се намирала много наблизо и гдѣто ужъ изобилствувалъ много дивечь за ловитба. Владѣтельтъ Янука, безъ да подозира въ това нѣкаква прѣдателска примка, приелъ тази посока и тръгналъ къмъ гжститѣ гори въ планинитѣ къмъ Самоковъ—Ихтиманъ, и ловътъ се почналъ.

На обѣдъ, когато трѣбвало да приготвятъ нуждната гостба за господаря, Сондекъ, подъ прѣдлогъ, че ще отиде до нѣкое близко балканско село, за да нагласи, както трѣбва, господарския обѣдъ, моментално се промъкналъ прѣзъ границитѣ, незабѣлѣзанъ отъ никого, и се намѣрилъ веднага прѣдъ турскитѣ постове, пазени отъ Дели Балабана и Ахмедъ Газията. Сондекъ имъ съобщава на бърза ржка, че софийскиятъ владѣтель и свитата му сж тамъ и че сега е момента да се залови той и да се прѣвземе господарството му. Тѣзи двама турски херои събиратъ тозчасъ своитѣ войскови отдѣления и, безъ да губятъ нито минута, внезапно нападатъ на господаря и на свитата му на мѣстото, гдѣто си почивали, залавятъ Янука, свързватъ го и като плѣнникъ го завличатъ и вкарватъ въ границитѣ на турската държава. Оттамъ двамата началници, съ многобройна турска погранична войска, възседнали на коне, заедно съ вързания плѣнникъ-владѣтель на конь, тръгнали низъ прѣки балкански пжтища *(балканъ йоллари иле)* и, безъ да срѣщнатъ по пжтя хора, на втория день го докарали въ Пловдивъ, гдѣто прѣдставили Янука на замѣстника на бейлер-бея — Индже Балабанъ бей. Послѣдниятъ грубо приелъ и дочакалъ софийскиятъ владѣтель — Янука. Слѣдъ туй, като въздалъ Богу благодарствена молитва за щастливия случай, той заповѣдалъ начаса, да се приготвятъ 4—5000 души кавалерийски войници и около 2—3000 д. пѣхотинци, за да тръгнатъ на походъ срѣщу София. Турскитѣ войски, пѣхота и кавалерия, веднага се приготвили въ боеви редъ и тръгнали за София подъ началството на сердарина Индже Балабанъ бея. А плѣнникътъ — Янука, вързанъ и обкованъ съ желѣзо, възкаченъ на конь, вървѣлъ съ турския главнокомандующъ.

Турскитѣ войски достигатъ демаркиционната линия, прѣминаватъ я, нахлуватъ въ Софийското господарство и се явяватъ наблизо до вратата на Софийската яка и непрѣвзимаема дотогазъ крѣпость. Началницитѣ и войскитѣ на Янука виждатъ турскитѣ войници, а между тѣхъ вързанъ, въ жалко положение *(меесун)* тѣхния господарь — Янука.

Софийскитѣ сердари и риджали, уплашени отъ нещастието, което постигнало тѣхния владѣтель, като не искали, населението да бжде сполетѣно отъ по-голѣми бѣди, рѣшили по миренъ начинъ и доброволно да капитулиратъ, като прѣда-

датъ крѣпостьта и града София. Тѣ поднесли ключоветѣ отъ вратитѣ на Софийската крѣпость на Индже Балабанъ бея, отворили вратитѣ на крѣпостьта, а ислямската войска триумфално, безъ бой и безъ всѣко сражение влѣзла вжтрѣ въ София и прѣвзела крѣпостьта. По тоя начинъ яката и непрѣвзимаема дотогава Софийска крѣпость се прѣдала доброволно въ ржцѣтѣ на турцитѣ въ *788 (1386)* година. Индже Балабанъ бей се настанилъ като побѣдитель въ София, нарѣдилъ вжтрѣшното управление и присъединилъ областьта на София къмъ турската империя, при което Софийската кутловина добила името *„Паша санджаги“*. Заловениятъ и окованъ кюфарски владѣтель, Янука, заедно съ радостния рапортъ на турския командантъ, подъ силна военна стража, билъ изпратенъ за Одринъ, като подаръкъ на султанъ Мурада.

Послѣдниятъ много се зарадвалъ, загдѣто градъ София билъ прѣвзетъ по такъвъ лесенъ начинъ, безъ бой, наедно съ цѣлата си богата и плодородна околность. Той веднага издалъ ферманъ за присъединението му къмъ Османската държава. Подиръ туй Мурадъ, като великодушенъ османски господарь, приелъ любезно софийския плѣнникъ-господарь Янука, помилвалъ го и му възложилъ отново управлението и дѣлата на Софийското княжество *(София бейлъги таквис ве иаде олунмушдър)*.

Хероитѣ на деня, които сполучили да заловятъ софийския господарь и които принесли като даръ на султановата държава Софийската страна, били богато и прѣбогато възнаградени отъ султана и неговото правителство. На Дели Балабана и на Ахмедъ Газията били отстжпени не само пожизнени голѣми пенсии отъ богати земи и села въ Софийската кутловина *(тирликлер иле ихсан олунмишлар дър)*, нъ още и богато парично възнаграждение.

2. Минуването на Влашко подъ върховенството на турцитѣ при Мирча-воевода.

На страници 282—283, томъ III, отъ Османската история, съставена отъ турския историографъ Ахмедъ Джевдедъ паша и печатана, 2-ро издание, въ Цариградъ въ 1280 г. отъ егира (1864 г. р. х.), се намиратъ слѣднитѣ исторически бѣлѣжки, които иматъ извѣстенъ интересъ за българската и ромънската история.

Въ момента, когато се разигравали кървави битки между турскитѣ и българскитѣ войски, прѣдводителствувани първитѣ отъ главнокомандующия (сердаръ) Гази Ахмедъ паша, а вторитѣ — отъ българския краль (българ текюри) Шишманъ (или „Сизманъ"), — като съѫзникъ на турцитѣ, дошълъ имъ на помощь отъ Влашко, съ петь хиляди души влашки войници-пандури, влашкиятъ воевода Мирчо. Послѣдниятъ нападналъ българитѣ откъмъ влашка страна при Силистра и сполучилъ да прѣвземе българскитѣ яки и укрѣпени крайдунавски градове Силистра, Свищовъ и Добруджа. Този успѣхъ на Мирча надъ българитѣ се длъжалъ главно на това, гдѣто българскиятъ краль Шишманъ билъ съвършено разбитъ отъ побѣдоноснитѣ войски на Гази Ахмедъ паша.

Прѣзъ това врѣме воевода на Богданското воеводство билъ Петро-Мирча. Послѣдниятъ, уплашенъ отъ окончателното поражение на българитѣ и отъ увеличаването територията на влашкия воевода Мирчо, билъ се подчинилъ, като васалъ, на полския краль, за да може чрѣзъ това да избѣгне сгромолясването на Богданското воеводство и да не се подчини подъ властьта на влашкия воевода *(Лех кралина беият итмишдър)*.

Прѣзъ 1393—4 г. (795 г. отъ егира), въ мѣсецъ мартъ, влашкиятъ воевода Мирчо отворилъ война на османцитѣ и навлѣзълъ съ войската си въ турскитѣ погранични владѣния. Отъ гр. Свищовъ той тръгналъ съ войскитѣ си за вѫтрѣшностьта на турската държава. Обаче още по пѫтя той билъ посрѣщнатъ отъ войскитѣ на Гази Ахмедъ паша, билъ съвършено разбитъ и съ бѣгство успѣлъ да се възвърне въ своето воевод-

ство. Прѣзъ туй врѣме трансилванскиятъ воевода Станиславъ *(Ердел войводаси Истанислас)*, като подвластникъ на унгарския краль *(унгрус яход маджар кралинин бейтънда булунан)*, билъ захваналъ редъ неприятелски дѣйствия срѣщу османцитѣ. Воеводата Мирчо, ако и да се считалъ за васалъ на унгарския краль, не се ползувалъ тогава съ голѣмо довѣрие прѣдъ краля, поради което неговитѣ ходатайства за задружни дѣйствия противъ турцитѣ били прѣнебрѣгвани и не удовлетворявани. Докаченъ отъ постѫпкитѣ на своя сюзеренъ, Мирчо билъ принуденъ да се обърне за помощь къмъ турския султанъ Баязитъ Илдъръмъ и да иска неговото мощно покровителство. За тая цѣль той изпратилъ въ гр. Никополъ, при главната квартира *[ордугяхина]* на султана, особени пратеници-боляри, да искатъ милость и прошка. Мирчовитѣ пратеници пристигнали благополучно въ Никополъ, прѣдставили се прѣдъ свѣтлото лице на великодушния султанъ Баязита, който ги приелъ любезно и удовлетворилъ желанието имъ, като приелъ, щото Влашкото воеводство занапрѣдъ да се счита васално на Турската империя, а населението му да се облѣга на мощното и надеждно султаново покровителство и защита. За доказателство на тая височайша султанска милость, султанъ Баязитъ благоволилъ да издаде въ туй врѣме единъ височайши царски бератъ за васалството на Влашкото воеводство спрѣмо Османската империя и за назначението на Мирча като неговъ титуляренъ воевода. Въ тоя султанскиферманъ-бератъ сѫ изложени вкратцѣ условията за отношенията на власитѣ *[ефлаклар]* къмъ високата Османска империя, за политическото и административно управление на Влахия и за годишния данъкъ, който воеводата Мирчо билъ длъженъ всѣка година да внася въ султановата хазна. Ферманътъ има официяленъ характеръ и се счита за дѣйствителенъ държавенъ актъ, сключенъ между Влашкото воеводство и Отоманското господарство, относително подчиненостьта и васалството на власитѣ спрѣмо турцитѣ, правата, привилегиитѣ и задълженията на влашкото население и на воеводата Мирчо. Съ тоя султански ферманъ положението на Мирча се подобрило, и той се закрѣпилъ като истински воевода на Влашкото воеводство.

Ето най-важнитѣ пасажи отъ тоя султански ферманъ (въ прѣводъ):

„Въ силата на държавна необходимость, която стечението на обстоятелствата иска да се вземе въ внимание за доброто и благоденствието на високата ни славна империя, — ние, султанъ-монархъ на дин-ислямската държава, приехме и благоволихме да сключимъ миренъ и траенъ договоръ съ воеводата на Влахия — Мирчо, който бѣ ни отворилъ кръвопролитна война, но когото, съ помощьта на Всесилнаго Бога и съ силата на оржжието, можахме да принудимъ да се вразуми, да се разкайва за прѣстжпленията и да иска милость и великодушие. Той, Мирчо, занапрѣдъ ще бжде политически подвластникъ-васалъ на Османската славна държава и ще ни плаща всѣка година опрѣдѣленъ трибунаренъ данъкъ. Затуй ние, по Божия милость, назначаваме и опрѣдѣляме занапрѣдъ речения Мирчо за законенъ и дѣйствителенъ воевода надъ Влашката, подчинена намъ, васална область, като му даваме да се ползува отъ слѣднитѣ права: да управлява и владѣе самостоятелно, и съгласно съ духа на законитѣ, правилницитѣ, наредбитѣ и обичаитѣ на страната да урежда дѣлата на жителитѣ, що живѣятъ въ областьта Влахия; да раздава правда и правосждие; да наказва тѣзи отъ жителитѣ, които не искатъ да изпълняватъ неговитѣ законни разпоредби и които не би желали да му се подчиняватъ; да опрощава и амнистира виновницитѣ, когато се разкайватъ за прѣстжпленията си. Не бива да се прѣслѣдватъ, заплашватъ и наказватъ онѣзи мюсюлмани, които по-прѣди сж били християни и сж приели да изповѣдватъ светата правовѣрна мухамеданска религия; такива мюсюлмани да не се заставятъ силомъ да се отметнатъ отъ мюсюлманската религия, за да се повърнатъ пакъ въ християнство. Воеводитѣ слѣдъ Мирча ще бждатъ винаги лица, що изповѣдватъ религиозното вѣроучение на Христа, т. е. християни. Тѣ ще бждатъ избирани по вишегласие отъ митрополититѣ и болярятѣ на страната. Въ замѣна на тая ми височайша царска милость, която изливамъ върху населението, що живѣе въ прѣдѣлитѣ на Влашката область, — Влашкото воеводство, посрѣдствомъ воеводата, е длъжно да внася въ императорския ми държавенъ ковчегъ (хазна) всѣка година по три хиляди къзълъ грошове, като трибутаренъ данъкъ за васалство, по курса на онѣзи монети, които сега циркулиратъ и се цѣнятъ въ Влашката земя и въ Влашкото воеводство. Тѣзи три хиляди къзълъ грошове се равняватъ на 500 наши лъвове-грошове *[еседи груш]*.

Жителитѣ на Влашката область, която се счита за законна моя подвластна страна, се записватъ въ императорскитѣ ми държавни регистри за рая на империята ми, споредъ както се изисква отъ държавнитѣ ми установени наредби и както се практикува досега и съ всички други народи и области, които се подчиняватъ на империята ми и които се считатъ за покорна рая на дин-islямското господарство.

Настоящия ми царски ферманъ се издаде въ лагерния ми воененъ станъ, въ крѣпостьта Никополъ *[каляй Никополу орду кяхънда исдар]*, днесъ, въ началото на мѣсецъ ребиюл-евелъ 795 година отъ егира (1393-4 год. р. х.).

3. Бюджетъ на Видинската областъ въ втората половина на XVIII вѣкъ.

а) Царски ферманъ до видинския комендантъ-паша, както и до всички административни, сѫдебни, военни и гражданско-обществени власти по въпроса за разхода на Видинския вилаетъ.

(Тефтеръ № 74 отъ софийската турска архива, стр. 147, дата 1181 год., или 1767-68 г. р. х.).

До славния, достойния и най-популярния ми великъ везиръ-паша (липсва името), който понастоящемъ заема високия ми държавнически постъ комендантъ-паша на Видинската ми яка и здрава погранична крѣпость, сѫщо и до видинския ми високообразованъ, достоенъ и справедливъ сѫдникъ-кадия. Нека всевишни Богъ увеличи и закрѣпи славата и щастието ви! Сѫщо и до всичкитѣ ми тамъ военачалници, агалари и забитани на Видинската крѣпость. Дано Богъ ви даде сила и продължи славата ви! . .

Отъ съдържанието на този ми актъ, написанъ и украсенъ съ императорскитѣ ми свещени знакове, който (актъ) ще ви пристигне тамъ, ще узнаете обстоятелството, че мѣстнитѣ тамъ агалари (офицери-началници), както и проститѣ солдати-еничери *[неферати]*, които, като гарнизонъ, пазятъ Видинската крѣпость *[Видин калясини]*, сѫ подали до Императорския ми Диванъ една покорна жалба. Въ тая си жалба тѣ се оплакватъ и заявяватъ, че срѣщу годишнитѣ имъ заплати, които получаватъ като „оджаклъкъ“ [1]), били имъ отстѫпени опрѣдѣлени прѣки налози, които постѫпвали въ главното финансово управление на града *[Видин назарети малиеси]* отъ Видинската каза и область, както и отъ подвѣдомственитѣ на сѫщото управление *мукати*. Обаче повечето отъ населението-рая, което живѣе въ тази область, било бѣдно и съвсѣмъ разорено отъ притѣснения. Покровителството и за-

[1]) Оджаклъкъ е право, дадено отъ еничерския главенъ началникъ на войницитѣ-еничери въ Видинъ да получаватъ извѣстни тамошни приходи.

щитата на раята зависи всецѣло отъ мѣрkитѣ, които валиитѣ и командантитѣ на крѣпостьта би искали да упражняватъ. Населението-рая винаги било изложено на голѣми зулуми, притѣснения и изтезания, вършени надъ него отъ самитѣ високопоставени началници. Бившитѣ валии и велики везири, които сѫ управлявали Видинската область, сѫ бивали доста справедливи, умѣрени и толерантни царски служители. Разходнитѣ суми, които сѫ били харчени за тѣхнитѣ помѣщения и за други цѣли, сѫ били доста умѣрени и въ границитѣ на икономическото състояние на раята. Прѣзъ врѣмето, когато вилаетътъ се управлявалъ отъ славния, достойния и найотличния държавникъ, сега великъ везиръ, Мехмедъ-паша, а сѫщо така и въ врѣмето, когато областьта се управлявала отъ покойния Абдуллахъ паша, — раята отъ Видинската область е била длъжна да изплаща за поддържане вилаетското управление годишно само (54) петдесеть и четире кесии[1]) акчета, както се констатирва отъ официялнитѣ регистрови книжа, които се пазятъ въ *сиджилата* (регистратурата). Но подиръ тѣхното заминуване, разходитѣ *[месарифати]* съ течение на врѣмето постепенно, постепенно се увеличавали и възкачвали; така щото въ 1178 г. отъ егира (1766 г. р. х.) разходитѣ на вилаета само за единъ периодъ отъ (6) шесть мѣсеца възлѣзли на сума седемдесеть и една кесия акчета. Въ сѫщата 1178 (1766) год., по заповѣдь на тогавашния видински валия Хамзи паша, билъ направенъ другъ единъ подробенъ тефтеръ, споредъ който на раята отъ Видинската область допълнително била наложена разходна сумма отъ (104) сто и четире кесии акчета. А по-сетнѣ, когато валийството се заемало отъ великия ми везиръ Хасанъ-паша, разходитѣ за поддържане на видинското вилаетско управление годишно *(сеневиеси)* се възкачили на (181) сто и осемдесеть и една кесия акчета, както нагледно се вижда отъ съдържанието на единъ регистръ-тефтеръ, прѣдставенъ като доказателство. Слѣдователно, отъ тѣзи официялни данни се доказва, че вилаетскитѣ годишни разходи, които само раята отъ вилаета е длъжна да покрива и изплаща, въ едно кѫсо врѣме били увеличени три пѫти и повече, поради което раята вече не е въ състояние, нѣма никаква възможность да изплаща другитѣ държавни и мѣстни парични

---

[1]) Една кесия акчета е била равна на 500 гроша.

тегоби *(текялифи махали ве мири)*. — Въ жалбата си тѣ, оплаквачитѣ, ходатайствуватъ, да се намали цифрата на вилаетскитѣ разноски и да се изплаща само толкозъ, колкото се е плащало и отъ старо врѣме, та по тоя начинъ икономическото положение на раята да се подобри, за да може тя да изплаща редовно другитѣ царски тегоби и онѣзи, които сѫ прѣдназначени за изплащане годишната заплата на войницитѣ-еничери отъ видинския гарнизонъ.

За поддържане главнитѣ помѣщения на видинския командантъ-паша сѫ нуждни мѣсечно — въ лѣтния сезонъ по триста кола дърва и по двѣста кола сѣно, а прѣзъ зимния сезонъ по шестотинъ кола дърва и по триста кола сѣно, всѣка кола сѣно да тегли не по-малко отъ (200) двѣста оки. Повече да се не дава. Това количество дърва и сѣно да се прѣдава редовно на еминитѣ (чиновници по получването), които сѫ длъжни да не изискватъ повече нито бодка. А на онѣзи еничери, които не живѣятъ въ казарменитѣ стаи на оджака, споредъ стария, установенъ отъ древно врѣме, обичай, да имъ се дава всѣкимѣсечно по една кола кюмюръ; повече да не имъ се дава, нито тѣ да изискватъ. А онѣзи хора, които се числятъ въ свитата на валията и команданта на крѣпостьта и които по служебни порѫчки отиватъ въ градоветѣ Ломъ и Арчаръ, като спиратъ на частни квартири, да си изразходватъ за всичко, каквото имъ е потрѣбно, споредъ стария обичай, отъ своитѣ частни парични срѣдства, а не да искатъ, разноскитѣ имъ да се заплащатъ като *„вилаетъ месарифи акчеси“* отъ вилаетския разходенъ ковчегъ *(вилает месариф сандъги)*.

Въ сезона, когато конетѣ и кобилитѣ се изкарватъ на паша по ливадитѣ, да се дава на мир-ахора и на ахър-булюкбашията, за разноски, само онова парично възнаграждение, подъ името *„аваидатъ“*, което е установено още отъ старо врѣме като законъ и обичай. Повече отъ това да се не дава и взима нито едно акче. На чокадаритѣ и на татаритѣ (куриеритѣ), които отиватъ по други кази, а особено въ Влашко, да не имъ се дава нито едно акче.

Споредъ стария установенъ редъ и обичай, да се постелятъ и мобелиратъ — вѫтрѣ въ палата (сарая) на великитѣ везири, като отдѣление женско (харем конаги), двѣ стаи, въ външното отдѣление на палата сѫщо двѣ стаи, а на капу-ко-

наги само една стая. Така щото, по установения още отъ старо врѣме обичай, мебелирането и постилането съ богати мебели е позволено само за петь стаи (одалар); повече стаи да не се допуска да се мобилиратъ и украшаватъ. Когато се случи да пристигнатъ тамъ велики везири, споредъ узаконения древенъ обичай, да имъ се даватъ храни само за (6) шесть деня, отъ които три деня ще имъ служатъ за изъ пѫтя, по външнитѣ станции, а другитѣ три деня ще прѣстояватъ вѫтрѣ въ града Видинъ. Тѣмъ да се не дава, като *„аваидъ“* (рента, доходъ), нито едно акче. Когато такива везири тръгнатъ, да не имъ се даватъ храни за повече отъ два конака пѫть. Нуждната храна ще имъ се отпуща въ натура, а нищо повече отъ това нѣма да имъ се дава.

Когато вилаетскитѣ разноски се разхвърлятъ и разпрѣдѣлятъ между раята, не е прѣдвидѣно отъ старитѣ узаконени обичаи, щото разходнитѣ тефтери да се донасятъ въ помѣщението на сѫдилищата (*мехкемее).* На агата, който донася нуждния тефтеръ, да не се дава нито едно акче, нито една бодка подъ видъ на *„мубаширие нам“*. Когато, по нѣкои произшествия, станали въ казитѣ на Видинския санджакъ, има нужда да се повикватъ съ мубаширъ раяти отъ Видинския еялетъ за въ Видинъ — тогава, споредъ установения отъ древно врѣме обичай и споредъ статута за това, на мубашира, който ще бѫде опрѣдѣленъ отъ началницитѣ (агаватитѣ) да отиде изъ областьта, ще се даватъ като право за „мубаширие“ само (25) двадесеть и петь гроша; повече отъ това не ще се изисква и получава.

За всичко горѣизложено, както и за подобрение икономическото (*хали-емвали)* положение на раята чрѣзъ установени наредби, които да иматъ сила на законъ, тѫжителитѣ-агалари и нефери отъ гарнизона на Видинската крѣпость, като прѣдставятъ по тоя въпросъ подробенъ рапортъ отъ поменатия покойникъ вали-паша, ходатайствуватъ и се молятъ, да се издаде надлежния височайши свещенъ ферманъ, тъй като настоящиятъ великъ везиръ, речениятъ Махмедъ паша, знае подробно, дума по дума (му бе му) съдържанието на рапорта, както и положението на раята. Въ текста и въ съдържанието на височайшата царска заповѣдь, която ще се издаде по тоя въпросъ, да се прѣдвиди намаление въ разхода за вилаетското управление; а разходътъ да се опрѣдѣли и обозначи на онази

сума, която е била прѣдвидѣна въ тефтера-регистъръ, написанъ и прѣдставенъ на императорския диванъ отъ бившия командантъ-валия на Видинската область Мехмедъ Паша и покойния Абдуллахъ паша. По тоя въпросъ, за да се провѣри и изучи отблизо положението на раята, изпрати се по-прѣди отъ страна на императорското ми правителство, като мубаширъ, едно много довѣрено на императорския ми дворъ лице. Това лице намѣрило, че разноскитѣ по управлението на Видинския санджакъ прѣзъ врѣме на покойния Абдуллахъ паша и др. наистина били значително намалени, а икономическото положение на раята подобрено, и че всички тѣзи намаления на разхода били регистрирани въ надлежнитѣ официялни сѫдебни регистри. Прѣписъ отъ тѣзи регистрови книжа, както и съставения подробенъ описъ отъ речения покойникъ-паша, бидоха прѣдставени на императорския ми диванъ.

Понеже занапрѣдъ разноскитѣ за поддържането на видинското вилаетско управление ще трѣбва да се видоизмѣнятъ и да се намалятъ до онази сума, която се прѣдвижда въ текста на речения описъ-тефтеръ, и понеже това видоизмѣнение и намаление на вилаетскитѣ разноски трѣбва да се узакони редовно и стабилно съ височайши царски указъ, който да има сила на законъ, — то затова книжата и молбата на тѫжителитѣ по тоя въпросъ се възложиха служебно за изучване и докладване на главния ми счетоводитель *(баш-дефтердаръм)*, негово прѣвъзходителство Ибрахимъ. Прочее, отъ кратката резолюция на прѣдставения докладъ отъ речения ми баш-дефтердаръ се установява нагледно, че, макаръ разхвърлянето и разпрѣдѣлянето на вилаетскитѣ разноски въ врѣмето, когато сѫ управлявали Видинската область поменатиятъ покойникъ Абдуллахъ паша и др., и да е било редовно, а самитѣ разноски облегчени и доста износни за раята отъ областьта, и макаръ наредбата по събиране и разпрѣдѣляне между раята сумата по разхода на вилаетското управление да е била протоколирана и регистрирана въ сиджилата, — която наредба би трѣбвало да има сила на законъ, — все пакъ всичко това е останало неизпълнено. А за да може да се дѣйствува съ голѣма строгость, внимание и старание, щото на раята ми тамъ да не ставатъ никакви насилия, зулуми и прѣтоварване съ излишни и непоносими разноски, — благоволихъ по тоя прѣдметъ да издамъ настоящия ми височайши царски ферманъ *(ферман-алишанъм садър олмушдър)*.

Щомъ тази ми царска заповѣдь пристигне при васъ, заповѣдвамъ ви да дѣйствувате по тоя прѣдметъ съгласно съ нейния текстъ и духъ. Старайте се всѣкакъ да се разпореждате и да дѣйствувате по тоя въпросъ тъй, както гласи текстътъ и съдържанието на правилника-регистъръ, надлежно каитиранъ въ официялнитѣ сѫдебно-шериятски регистри, съставени отъ поменатия покойникъ Абдуллахъ паша прѣзъ врѣмето, когото той е управлявалъ, като комендантъ (мухафизъ) и валия, Видинския санджакъ; защото очевидно е, че разноскитѣ, които сѫ вписани въ оня регистъръ-правилникъ, сѫ доста намалени и доста износни за бѣдната ми рая, живѣеща тамъ. Извадете завѣренъ прѣписъ отъ регистровитѣ книжа, а тъй сѫщо вземете си за образецъ тоя регистриранъ тефтеръ на поменатия покойникъ-паша и отсега занапрѣдъ, споредъ тоя тефтеръ, намалете разходитѣ, спаднете значително сумитѣ, които трѣбва да се изплащатъ отъ раята, що живѣе въ областьта на вилаета, като по тоя начинъ успѣете да съставите и наредите единъ редовенъ и постояненъ приходо-разходенъ видински тефтеръ, който по духъ и съдържание напълно да отговаря на истинското икономическо положение на бѣдната рая. Съставения по принципитѣ на тефтера отъ покойния Абдуллахъ паша редовенъ тефтеръ по разходитѣ за управлението на Видинския вилаетъ незабавно протоколирайте и регистрирайте въ надлежнитѣ тамъ мѣстни сѫдебно-шериятски регистри, за да може тоя тефтеръ да се тури въ дѣйствие и да се изпълни, та да има сила на законъ. Слѣдъ туй положете особено старание и грижи да извадите прѣписъ отъ регистратурата, въ която е протоколиранъ тоя тефтеръ и заедно съ надлежното по тоя въпросъ сѫдебно-шериятско рѣшение (илямъ) да ги изпроводите въ прѣстолния ми царски градъ за мое по-нататъшно разпореждане. Знайте още, че тоя въпросъ тъй трѣбва да се разрѣши, и императорското ни желание тъй изисква да се дѣйствува.

При това ви явявамъ, че разпрѣдѣлянето между раята трѣбва да става точно по онзи износенъ и доста лесенъ за нея начинъ, който е установенъ и нареденъ въ страницитѣ на тефтеритѣ за разпрѣдѣляне *(тевзиятън дефтерлерини сиджил махфузъта булундуги юзере);* прѣписъ отъ главната регистратура на тѣзи тефтери извадете и дайте ги като образецъ-рѫководство на чиновника-забитъ, който ще е дълженъ

да го тури въ изпълнение досущъ тъй, както се е практикувало и по-прѣди. Бждете честни и внимавайте, щото вашитѣ дѣйствия по тоя въпросъ спрѣмо раята да не излизатъ вънъ отъ рамкитѣ на казания установенъ редъ и законъ; турете съ името на Бога вишнаго въ изпълнение тѣзи ми разпореждания. Старайте се, колкото е възможно повече, да отбѣгвате и да се отстранявате отъ дѣйствия противозаконни, отъ зулуми, насилия и изтезания на бѣдната ми рая; имайте прѣдъ видъ обязаностьта, да пазите и защищавате, както подобава на истински държавни служители, бѣдната рая, която е повѣрена отъ Бога, като аманетъ, въ ржцѣтѣ ни да я управляваме. Тъй да знаете, тъй да дѣйствувате; честь, почеть и пълна вѣра отдайте на свещенитѣ царски знакове (туграта), положени на чело на настоящия ни царски ферманъ, — съставенъ въ прѣстолния ни градъ „Islямболъ“ и написанъ днесъ, 16-и день отъ мѣсецъ реби-юл-евелъ 1181 г. (1768 г. р. хр.). Издаденъ отъ султанъ Мустафа ханъ III-и.

б) Общъ разходенъ бюджетъ на Видинския вилаетъ за 1777 год.

Прѣгледанъ и одобренъ отъ единъ главенъ вилаетски съвѣтъ, въ който сж присжтствували и първенци-рая отъ вилаета. Сумата се е разхвърляла само между християнското население.

Тефт. № стр. 18, 1192 г. (1778 р. хр.)

Раята-християни отъ градъ Видинъ[1]), махала „Варошъ“, именно: кнезъ хаджи Спасъ и кнезъ Михаилъ; раята отъ Полската муката *(Сахрай мукатасъндан)*, Станкулъ — отъ село Капитановци и Павле — отъ Кула; раята отъ село Ясенъ: Кирилъ и Цвѣтко, и Вълко — отъ Грамада; раята Йонъ — отъ Керимъ-беговия чифликъ; Койчо и Крачунъ — отъ Старо-Батанци; Недѣлко — отъ Воденъ, Кръстю — отъ Пантевовци и Константинъ отъ Горни-Турчинъ; Станъ и Петко — отъ Голѣмо Ново-село (Ново-село — *Кебиръ*); раятитѣ, живѣещи въ мукатата *„Болмия“:* Джурджо, Рачо и Младенъ — отъ селото Вълчи-дърмъ; Тодоръ, Станю и Цено — отъ селото Мокрешъ; Давидъ и Вълко Вълкооглу — отъ селото Ковачица; Петко — отъ Изворъ; Иванъ — отъ Бѣлъ-Полъ; Грую — отъ Чернъ-Полъ;

[1]) Градътъ Видинъ въ турския текстъ се нарича още погранично мѣсто, което е театъръ на военнитѣ дѣйствия между правовѣрнитѣ мухамедани и невѣрнитѣ кюфари (дорюб-джихад ве юл-мужджахединъ махрусей Видинъ).

Стоянъ — отъ Деденци; Белю — отъ Ярловци; Дадо — отъ Ломъ; Велю и Кръстю — отъ Муси-Порти; Стойчо — отъ Дренанци; Марко — отъ Слеповка; раята, живѣеща подъ мукатата „Бѣлоградчикъ“: Тодоръ — отъ Горни-Ломъ; Джайо — отъ Търговище; Веселинъ — отъ Пери-болъ; Тодоръ — отъ Стайкювци; Цвѣтко — отъ Верланъ; Иванъ — отъ Рабишъ; Никола — отъ Долни-Ломъ; раята, живѣеща подъ мукатата на *„Гривина“:* Стойко — отъ Изворъ; Иванъ — отъ Косово: Предо — отъ Раброво; Ивко — отъ Зеготино; Панчо — отъ Побилци; Перунъ — отъ Брѣгово; Симеонъ — отъ Халово; Кирко — отъ Шишенци; Джуранъ и Милошъ — отъ Матуница; раята, живѣеща подъ мукатата „Тимокъ“: Никола — отъ Рунджилъ; Завко — отъ Истребилци; раята, живѣеща подъ мукатата *„Исфирликъ“:* Пранко и Джорджо отъ нахията „Баня“, Голубъ — отъ Ябланица и Рахилъ — отъ Обсоверче.

Всички тѣзи рая-християни се явиха прѣдъ общия публиченъ съвѣтъ на Видинския вилаетъ, засѣдаващъ въ сѫдебната камара на видинското мехкеме, гдѣто въ присѫтствието на генералния замѣстникъ на вилаетскитѣ първенци — *башлуянъ Саавушъ Хасанъ-ага, ибни Мухаремъ,* и съ приличното за съвѣта страхопочитание — лично за себе-си и като пълномощници на своитѣ съселяни и съграждани — устно заявиха, казаха и изповѣдаха така: „Равносмѣтката, която тукъ прѣдставяме, обема разходитѣ, направени въ течение на цѣла година, начиная отъ 1-я день на мѣсецъ реби-юл-ахъръ 1191 г. (отъ егира) до края на мѣсецъ реби-юл-евелъ 1192 година (1776—1777 г. р. хр.). Въ тая обща равносмѣтка сѫ поставени и разходитѣ, потрѣбни за поддържане главното управление на Н. Високо-Прѣвъзходителство главния управитель, за неговия палатъ и за домашнитѣ му нужди, като: дърва, кюмюръ, сѣно и др., а тъй сѫщо и разходитѣ, които мѣсечно се изплащатъ на високопоставенитѣ благородни сановници, що се числятъ подъ вѣдомството и въ свитата на главния управитель. Освѣнъ туй, въ тая смѣтка сѫ описани подробно разходитѣ за наема на правителственитѣ помѣщения; за палата, въ който живѣе генералъ-губернаторътъ; за конацитѣ-кѫщи, въ които врѣменно сѫ живѣли идещитѣ отъ Цариградъ и другадѣ царски видни чиновници; заплатитѣ за булюк-башиитѣ; разходътъ по мобилировката и украшенията на палата, опрѣдѣленъ за резиденция

на генералъ-губернатора, и наемътъ за правителственитѣ учрѣждения, въ които се помѣщаватъ мубаширството и мензилхането. Въ сжщия отчетъ се съдържатъ и другитѣ текущи разходи по управлението на вилаета. Ето подробното изложение, перо по перо, на изразходванитѣ суми:

1) Сумата 1725 гроша, изплатена за тримѣсеченъ наемъ на помѣщенията, въ които се помѣстватъ правителственитѣ учрѣждения; 2) 45 гроша — заплата за три мѣсеца на главния вилаетски писарь (кятибъ); 3) 267 гроша — тримѣсечна заплата на вилаетския *бюлюк-башия,* заедно съ сумата за вербуванитѣ отъ него *сеймени;* 4) 69 гроша — заплата за три мѣсеца на *кятибина* на обществения складъ за дърва и сѣно, както и заплатитѣ на сейменитѣ и бегчиитѣ, които вардятъ тоя складъ; 5) 12 гроша — заплата на служителя, *„капучавуша“;* 6) 102 гроша — заплата за три мѣсеца на сердаритѣ; 7) 24 гроша — заплата на *фишекчиян-ахури* (служители-началници при обществената конюшна); 8) 60 гроша — заплата за три мѣсеца на управителя-еmининъ на дървата и сѣното наедно съ заплатата на неговитѣ двама подвѣдомствени служители-агалари; 9) 90 гроша — заплата за три мѣсеца на *чамашир-агаси* (чиновникъ, що се е грижилъ за прането на долнитѣ бѣли дрехи при палата на губернатора); 10) 45 гроша — заплата за три мѣсеца на началника на еничеритѣ отъ гарнизона *(юджрети еничери чари-мири юч айлък кърк-беш груш);* 11) 180 гроша — заплата за три мѣсеца на булюк-башиитѣ Ибрахимъ и Абдуллахъ, прѣдназначени специялно да пазятъ населението, що живѣе въ крайбрѣжията на Дунава; 12) 110 гроша — заплата за три мѣсеца на гвардиянитѣ на обществения амбаръ и на дървата; 13) 360 гроша — заплата за три мѣсеца на началницитѣ на кър-сердаритѣ *(кър-сердаран чавуш-агалари);* 14) 290 гроша — заплата за три мѣсеци на сердарина въ гр. Ломъ; 15) 75 гроша — заплата на общинскитѣ служители подъ име *„Хербанъ“* [1]) и *„Ергеледжиянъ“;* 16) 54 гроша — броени на кади-ефенди за три мѣсеца вмѣсто дърва и сѣно, които той е ималъ право мѣсечно да получава отъ властьта; 17) 75 гроша — заплата за три мѣсеца на нощната полицейска стража, наречена *„асс-асес коллугуна махиетен-бедел-вириленъ“*, въ замѣна на продук-

---

[1]) Думата *„Хербанъ“* е арабска и значи: тичане, бѣгане, ловкость.

титѣ, които тя е имала право да получава всѣкимѣсечно въ натура; 18) 190 гроша — броени въ три мѣсеца за сѫдебни мита и за разноски по сѫдебни рѣшения; 19) 650 гроша — платени за закупенитѣ ливади, потрѣбни за паша на конетѣ и атоветѣ, които принадлежатъ на главния управитель, господаря ни; 20) 82 гроша — заплатени прѣзъ три мѣсеца за станали сѫдебни огледи и дознания; 21) 200 гроша — дадени, по установенъ старъ обичай, като право *аваидъ* на *мир-ахоръ агаси,* задѣто той изкарва въ началото на пролѣтьта господарскитѣ коне на паша по полянитѣ и ливадитѣ; 22) 296 гроша — похарчени и дадени отъ общата вилаетска каса като харчлъкъ за дневни пари на *кнезоветѣ,* които засѣдаватъ въ мезлича и които сѫ свикани отъ вилаета; 23) 15 гроша — дадени като подаръкъ (бакшишъ) на сейменитѣ, които сѫ взимали участие при разпрѣдѣляне налога между раята; 24) 40 гроша — дадени, по обикновеному, като възнаграждение на софра-башията при господаря ни; 25) 135 гроша — похарчени въ сѫдебно-административнитѣ царски учрѣждения за надлежно завѣряване и легализиране на пълномощията, дадени отъ страна на вилаетското население — рая; 26) 31 грошъ — дадени за разноски на еничер-агаси Махмудъ ага, когато той е отивалъ по служебни дѣла въ Арчаръ; 27) 77 1/2 гроша — похарчени за разноски, направени отъ военнитѣ погранични команданти, бивши и сегашни паши, на крѣпостьта *„Ада-кебиръ"* прѣзъ врѣмето, когато сѫ били по служебни дѣла въ Арчаръ; 28) 250 гроша — похарчени и броени на царската хазна по дѣлото за мерата на селото Блеболь; 29) 60 гроша — дадени като право на мубаширство по дѣлото съ су-башата отъ селото Рабишъ; 30) 125 гроша — дадени на правителствената хазна по дѣлата за овци и кобили между Бамбели Османъ ага и кюфаритѣ селяни отъ селото Раковица; 31) 11 гроша — похарчени и дадени на Мухзуръ ага по сѫщия процесъ; 32) 16 1/2 гроша — броени за мито по бюрюлтията, издадена отъ властьта по дѣлата на селянитѣ-кюфари отъ селата Блеболъ, Рабишъ и Раковица; 33) 95 гроша и една *золота* — дадени за разноски по поддържане на ломската поща, както и за конетѣ, заловени мекяре-комаръ по пѫтуването на бей-ефендия; 34) 271 1/2 гроша — разноски, направени за *чокадара* на великия везиръ — Мустафа ага, който донесе височашия царски ферманъ по въпроса за *„кираджи-башилъка"* и по закона за

„мензилитѣ“; 35) 95 гроша — похарчени за поправка на палата и за мѣстата на ахъритѣ; 36) 150 гроша — заплатени на майсторитѣ-дюлгери, които сѫ работили въ губернския домъ; 37) 274 гроша — похарчени за хлѣбъ и ястие на работницитѣ-дюлгери, аргатитѣ и коларитѣ, които сѫ чистили ахъритѣ и сѫ изхвърляли боклука навънъ; 38) 50 гроша — дадени на мубаширина като *„мубашир-хаки“* по убийството на кюфарина-рая, станало въ землището на селото *Чернъ-Болъ;* 39) 100 гроша — похарчени чрѣзъ еничер-агаси-Махмудъ-ага за възнаграждение на чауша, който бѣ пристигналъ отъ Цариградъ по служебни дѣла; 40) 20 гроша — дадени като възнаграждение на пощенския татаринъ, който бѣ дошълъ нарочно да донесе височайшата царска заповѣдь относително по-скорошното изпращане на майстори-дюлгери отъ Никополската каза; 41) 180 гроша, дадени на хората, които по сѫщия прѣдметъ занесоха покорния рапортъ и го прѣдадоха въ рѫцѣтѣ на началника на еничеритѣ въ гр. Видинъ; 42) 26 гроша и рубъ — стойностьта на двата коня, изгубени въ мѣстностьта „Вълчи-дърмъ“ и принадлежащи на Еминъ-паша, когато той бѣ тръгналъ оттамъ за пѫть; 43) 96 гроша — платени за ечмика, който дневно се е давалъ на сейбанитѣ; 44) 270 гроша, похарчени за дневната порционна храна на сейбанитѣ; 45) 37 ½ гроша — стойностьта на кюмюра, който се купува за правителственитѣ помѣщения; 46) 10150 гроша — годишенъ разходъ за поддържане на четире пощенски трактове, съгласно съ условията, що сѫ изложени въ договоритѣ, сключени съ прѣдприемачитѣ на мензилитѣ; 47) 1000 гроша, дадени при разпрѣдѣляне данъцитѣ между раята на еничеръ-агаси, Н. Прѣвъзходителство сер-турнаджи Махмудъ ага, както си е обичай още отъ *старо врѣме;* 48) 5518 гроша — платени за лихви въ течение на 12 мѣсеца.

Независимо отъ това и вънъ отъ датата, когато разходитѣ влизатъ въ общата равносмѣтка, споредъ както е прѣдвидѣно въ установенитѣ за това вилаетски правилници за общественитѣ приходи и разходи на вилаета, — има и друга смѣтка за *извънредни разходи*, направени подиръ 10-я день отъ мѣсецъ реби-юл-ахъръ 1191 год. (1776 р. х.), когато пристигна въ гр. Видинъ и пое длъжностьта си Н. Високо Прѣвъзходителство Ессеидъ Мехмедъ паша — видински главенъ командантъ охранитель *(мухафизъ)*. Тоя извънреденъ отчетъ съдържа

само сумитѣ, които сѫ били изхарчени въ разстояние на шесть деня. Тѣ се състоятъ отъ слѣднитѣ пера: 1) 1807 гроша и 13 пари — похарчени за мебели и украшения на сарая, служащъ за резиденция на пашата: 2) 300 гроша — стойностьта на 6000 оки хлѣбъ; 3) 262 1/2 гроша — за 2100 оки овче месо; 4) 462 гроша — за 2100 оки оризъ; 5) 337 1/2 гроша — за 540 оки масло; 6) 67 1/2 гроша — за 180 оки медъ; 7) 67 1/2 — за 180 оки лоени свѣщи; 8) 180 гроша — за 120 оки захаръ; 9) 90 гроша — за 180 оки нишесте; 10) 9 гроша — за 120 оки чисто брашно (декики хас); 11) 30 гроша — за 120 оки нахудъ; 12) 76 гроша и една золота — за 90 оки сапунь; 13) 67 1/2 гроша — за 90 оки зейтинъ; 14) 150 гроша — за 150 оки кафе; 15) 13 1/2 гроша — за 180 оки соль; 16) 18 гроша — за 120 оки оцетъ; 17) 22 1/2 гроша — за 300 оки кромитъ-лукъ; 18) 24 гроша — за 120 оки катранъ; 19) 36 гроша — за 600 оки борина; 20) 167 гроша — за 90 оки разновидни ароматични вещества *(бахарати);* 21) 90 гроша — за разни зеленчуци; 22) 864 гроша — за 2400 цариградски кила ечмикъ; 23) 120 гроша — за наемъ на помѣщение въ Арчаръ; 24) 342 гроша — за разноски, направени за *алемдаритѣ* (знаменосцитѣ) и конакчиитѣ (квартир-мейстритѣ) въ пощенскитѣ стоянки Вълчи-дърмъ и Арчаръ; 25) 140 гроша — за навло и наемъ по прѣнасянето, по Дунава и по сухо, отъ Ломъ до Арчаръ на храни и продукти, като ечмикъ, жито и сѣно; 26) 72 гроша — платени като дневни заплати на арабаджиитѣ и гимиджиитѣ и за хлѣба, който сѫ яли; 27) 208 гроша — за 208 кола дърва; 28) 598 гроша — за 200 кола сѣно; 29) 33 гроша — за кюмюръ; 30) 100 гроша — дадени на *чокадара* Мустафа ага, който донесе бюрюрлтията на каймакамина; 31) 60 гроша — за единъ капутъ, купенъ и подаренъ на поменатия чокадаръ; 32) 50 гроша — дадени на сѫщия чокадар-ага, загдѣто е донесълъ височайшата бюрюлтия по въпроса за хранитѣ; 33) 20 гроша — дадени на чокадара Ахмедъ ага, който донесе повторно бюрюлтията за каймакамина; 34) 250 гроша — дадени на сермихтерена[1]) Али-ага; 35) 400 гроша — дадени въ царската хазна за получената бюрюлтия, издадена специялно за хранитѣ и житата отъ Ломъ, Арчаръ и Водена; 36) 400 гроша — дадени на царската хазна, загдѣто тя е заплатила наема на мекяре-

[1]) Думата „михтеръ“, „михтеранъ“ е персийска и значи главенъ царски придворенъ шамбеланъ, или же върховенъ началникъ-капелмайсторъ на придворния султански музикаленъ оркестъръ.

джиитѣ за конетѣ имъ; 37) 135 гроша — дадени като възнаграждение за труда на знаменосцитѣ и на групата свирачи-тжпанари, загдѣто тѣ съ своитѣ музикални инструменти взеха участие при тържественото посрѣщане на видинския паша; 38) 375 гроша — похарчени за окончателната направа на хамама въ пашовския палатъ; 39) 550 гроша — похарчени по въпроса за отстранението и изключването отъ длъжность сердарина на гургушевския сердарлъкъ и су-башилъкъ, и 40) 4762 гроша — загуба, причинена отъ пожара, който, по Божие попущение (force majeur), опожари съвършено складираното и събрано на купъ сѣно.

При това, прѣдъ общия съвѣтъ се прѣдставя другъ особенъ описъ, въ който сж приложени разходитѣ по зплатитѣ на вилаетскитѣ обществени служители — чиновници и по наема на правителственитѣ помѣщения, и то само за 30 деня, отъ 1-я день на мѣсецъ реджебъ 1191 год. до края на сжщия мѣсецъ и сжщата година. Ето съдържанието на тая особена равносмѣтка: 1) 878 гроша — наемъ за помѣщението на видинското сждилище, за участковитѣ полицейски помѣщения *(коллуклар)* и за зимницитѣ, които служатъ като хранилище на храна, провизии и други продукти, потрѣбни за палата, както и наемъ за други конаци, служещи за правителствени учрѣждения; 2) 15 гроша — заплата на вилаетския кятибъ; 3) 89 гроша — заплата на *бюлюкбашията* и *семейнитѣ му;* 4) 23 гроша — заплата на кятипина на обществения хамбаръ и складъ за дърва и сѣно, наедно съ заплатитѣ на сейменитѣ му; 5) 4 гроша — заплата на служителя — *капу-чавуша;* 6) 40 гроша — заплата на началника на господарствената трапезария при пашовския палатъ, наричанъ: *„сер-ел-берарени сарая“* [1]); 7) 20 гроша — заплата на щалъ-майстера, наричанъ *„фишикчиянъ-ахури“;* 8) 60 гроша — заплата на бюлюкбашията Ибрахимъ Абдуллахъ; 9) 100 гроша — заплата на сердара въ Болмията; 10) 300 гроша — заплата на кърсердаритѣ и чавуш-агаларитѣ; 11) 200 гроша — заплата на знаменосеца „Алемдаръ-Абдур-Рахманъ; 12) 50 гроша — заплата на гвардияна на *амбара* съ дърва и сѣно, наричанъ „Талкъчбанъ“; 13) 18 гроша — дадени на кади-ефендия срѣщу дървата и сѣното, които той има право да получава всѣкимѣсечно въ

[1]) Думата „Сер-баръ“ е персийска и значи: придворенъ служитель, който носи на главата си въ тепсия и въ други подобни сждове приготвенитѣ ястия, прѣдназначени за господарска трапеза.

натура; 14) 25 гроша, платени на началника на нощната стража (*асес-башия*) срѣщу дървата, които той има право да получава всѣкимѣсечно за поддържане на „*коллука*“; 15) 134 гроша — броени на шериятското сѫдилище, въ лицето на кадията, за разни мита и канцеларски такси по станали и рѣшени сѫдебни илями и рѣшения, издадени по дѣла на случайни процеси; 16) 115 гроша за огледи и дознания, ставали на мѣстопроизшествието; 17) 40 гроша — дадени като подаръкъ на началника на частния кабинетъ на Мехмедъ паша (Мехмед пашанънъ диван-ефендиси), задѣто е написалъ и издалъ нужднитѣ бюрюлтии по нѣкои дѣла; 18) 67 гроша — похарчени за кофи и саки, необходими за наддържането на градската пожарна команда и за потушението на пожара, който, по Божие попущение, бѣ избухналъ въ града; 19) 15 гроша — за разноски, направени въ Арчаръ отъ началника на *загаритѣ* (сер-загари, или загарджи баши) Селимъ ага въ врѣме на неговото пристигване тукъ; 20) 17 гроша — за разноски въ Арчаръ, направени отъ *Егенъ Махмудъ ага* при идването му тукъ; 21) 580 гроша — броени по спогодба и помирение по процеса, подигнатъ отъ Хасанъ чавуша, загдѣто той, близо до селото Суходолъ, Тимошка каза, е билъ нападнатъ и ограбенъ; 22) 41 грошъ — дадени чрѣзъ гюмрюкчията за прѣвозване съ корабъ лицата, които се интернираха въ вѫтрѣшностьта на империята; 23) 300 гроша — за разноски по приключения (*вукуати*), станали прѣзъ тоя мѣсецъ; 24) 500 гроша — дадени като заплата за шесть мѣсеца на намѣстника Хасанъ-ага; 25) 90 гроша — дневна порционна храна (таинат) на сейбенитѣ; 26) 60 гроша — дневна порционна храна (ечмикъ и сѣно) за конетѣ на сейбенитѣ; 27) 12 гроша — стойность на единъ кемеръ, купенъ прѣзъ сѫщия мѣсецъ; 28) 100 гроша — дадени за мито и канцеларско право на Челеби ефенди за издадена бюрюлтия; 29) 583 гроша — лихва за до свършъка на идущия мѣсецъ реби-юл-ахъръ 1092 г. егира (1777—8 г. р. х.); и 30) 200 гроша — похарчени за маловажни прѣдмети, означени въ особения подробенъ описъ.

Вънъ отъ горѣизброенитѣ разноски, прѣдставя се *една особена малка смѣтка,* въ която сѫ записвани поименно разноскитѣ, които сѫ били изразходвани било при заминуването отъ Видинъ на бившия видински комендантъ — Мухафъсъ Ес-сеидъ Мехмедъ паша, било за неговото домашно помѣ-

щение, или за врѣменния намѣстникъ — командань, каймакамъ бея Махмудъ ага, и то въ течение само на три деня. Ето и подробноститѣна тая смѣтка: 1) 180 гроша — за 600 оки хлѣбъ, изразходвани за три деня; 2) 93 гроша и една золота — за купеното 750 оки овче месо; 3) 168 гроша и една золота — за 750 оки оризъ; 4) 135 гроша и 5 пари — за 270 оки чисто масло; 4) 26 гроша и 10 пари — за 30 оки сапунь; 6) 60 гроша — за 30 оки захаръ; 7) 22 ½ гроша — за 60 оки медъ; 8) 52 ½ гроша — за 21 ока восчени свѣщи; 9) 28 гроша и 5 пари — за 75 оки лоени свѣщи; 10) 24 гроша — за 30 оки зейтинъ (дървено масло); 11) 60 гроша — за 60 оки кафе; 12) 18 гроша — за 60 оки нахудъ; 13) 7 ½ гроша — за 150 оки кромитъ; 14) 3 гроша — за 60 оки соль; 15) 90 гроша — за 3 оки разни аромати (бахаръ); 16) 6 гроша — за 60 оки оцстъ; 17) 30 гроша — за 60 оки нишесте; 18) 6 гроша — за 60 оки чисто пшенично брашно; 19) 357 гроша — за 1006 цариградски кила ечмикъ; 20) 12 гроша — за 60 оки катранъ; 21) 30 гроша — за 300 оки борина; 22) 33 гроша — за разни зеленчуци; 23) 4 гроша — за прѣсно и кисело млѣко; 24) 7 гроша — за яйца; 25) 3 гроша — за кокошки; 26) 350 гроша — за кирия на коне и кола; 27) 150 гроша за навло на кораби; 28) 226 гроша и 6 пари — разноски, направени въ станциитѣ Арчаръ и Митковци отъ конакчи-агаси и отъ знаменосцитѣ; 29) 60 гроша — дадени като заплата на служещитѣ при пашата, наричаеми — *„едекчиян-ве-арабаджиянъ“*; 30) 600 гроша — платени за сѣно и зобъ за конетѣ въ пощенскитѣ станции, които се намиратъ въ Арчаръ и Митковци; 31) 80 гроша — за дърва; 32) 110 гроша — за наема на коне и кола до мензил-хането въ Арчаръ; 33) 500 гроша — заплатени на замѣстника на еничер-агаси Егенъ-Махмудъ ага, комуто се падатъ по право и по обичай заедно съ други 50 гроша, като право на *„харджи-баб“*; 34) 470 гроша — дадени срѣщу стойностьта на даванитѣ по-прѣди въ натура дърва и сѣно, като таинатъ, и то за 86 деня; 35) 4963 гроша и една золота — похарчени за обществения палатъ, гдѣто бѣ резиденцията на градския *кехая* или *кетхода*, именно за покупка на дървенъ строителенъ материялъ (кересте), разновидни ексери и клинци, както и за заплата на майсторитѣ — дюлгери, и 36) 2030 гроша и единъ рубъ — лихва за приключване смѣтката до 1-я день отъ идущия мѣсецъ реби-юл-ахъръ 1192 год. (1777—78 г.)

Освѣнъ горѣизложенитѣ смѣтки, тукъ прѣдставяме и една друга, *допълнителна смѣтка* за изразходвани суми (отъ 1-я день на мѣсецъ шабанъ 1191 г. до края на мѣсецъ реби-юлъ-евелъ 1192 г.), и то за суми, които сѫ похарчени въ единъ периодъ отъ осемь мѣсеца. Сумитѣ сѫ похарчени за изплащане на осеммѣсеченъ наемъ за помѣщенията на правителственитѣ учрѣждения и конацитѣ; за заплати на общественитѣ служители: кятипина на вилаета, булюк-башиитѣ и вилаетскитѣ сеймени; за сѫдебни разноски и канцеларски такси, като: мита за огледъ и дознание, право на *мубаширие,* издаване, съобщаване и изпълняване на сѫдебно-шериатски рѣшения; както и за други, малки и голѣми, вилаетски разноски. Ето и самия подробенъ отчетъ на тия разноски: 1) 7664 гроша — осеммѣсеченъ наемъ за палатитѣ и зданията, гдѣто се помѣщаватъ правителственитѣ и общественитѣ учрѣждения; 2) 120 гроша — осеммѣсечна заплата на вилаетския кятипинъ; 3) 983½ гроша — осеммѣсечна заплата на булюк-башиитѣ и на вилаетскитѣ сеймени; 4) 276 гроша — заплата на кятипина на обществения складъ и амбаръ за дърва и сѣно, както и заплата на сейменитѣ и на други, които пазятъ тоя складъ; 5) 48 гроша — платени за 26 мѣсеца на капу-чавуша; 6) 320 гроша — заплата на придворнитѣ пашински сарайдари (*сарайдаран-сарай*, майордоми, векили харч); 7) 153 гроша — заплата на началника на конюшната *(ахур-и-фишекчианъ);* 8) 160 гроша — заплата на *„емини хатеб“* (икономъ-директора) на вещевия складъ и на началника на сѣното *(кяхи-агаси);* 9) 240 гроша — заплата на капетанина на чамовитѣ мауни, които циркулиратъ по Дунава, подъ название *„чам-сувари-агаси“;* 10) 60 гроша — заплата на вилаетскитѣ бюлюкбаши Ибрахимъ и Абдуллахъ; 11) 435 гроша — на Ахмедъ бюлюкбашията и на неговитѣ сеймени-редници; 12) 300 гроша—заплата на сер-дара въ Болмията; 13) 64 гроша—заплата на коларитѣ по чистенето сметьта отъ ахъритѣ (арабаджиян-ахъри); 14) 984 гроша заплата на *„амбари-далъкчиян“* по дървата и сѣното; 15) 500 — гроша заплата на вилаетския векилинъ Хасанъ ага; 16) 200 гроша — за наемъ на градинитѣ и ливадитѣ, въ които се коси сѣно; 17) 587 гроша — сѫдебни разноски за публикации, *ихзарие,* за *кешфъ* (огледъ на мѣстопроизшествието) и за мубаширство; 18) 490 гроша — сѫдебни мита и канцеларски разноски за рѣшения, издадени по дѣла

отъ общъ вилаетски характеръ; 19) 51 грошъ — дадени като *харчлъкъ* и *възнаграждение* на вилаетскитѣ кнезове, които сѫ повикани официялно отъ властьта да засѣдаватъ въ общия публиченъ вилаетски съвѣтъ и да не се отклоняватъ отъ засѣданията; 20) 200 гроша — дадени като разноски по прѣнасянето на хранитѣ и продуктитѣ, що се намираха въ Болмия; тия разноски сѫ изразходвани отъ тюфекчи-башията и отъ неговитѣ сеймени-редници въ хана на Сакѫ Юмера въ градъ Ломъ; 21) 55 гроша — дадени като бакшишъ, чрѣзъ еничер-агаси, на татаритѣ (пощальони); 22) 20 гроша — дадени на царския *чокадаръ*, който донесе височайши царския ферманъ досѣжно вилаетскитѣ благородни и бѣлѣжити личности; 23) 42 гроша — дадени тъкмо на Димитровдень на сейбенитѣ, които иматъ право, по традиция и по установения старъ обичай, да получаватъ тия пари вмѣсто *„хакк-чизме-бихаси“;* 24) 21 грошъ — разноски за пера, хартия, мастило и тефтери-регистри; 25) 196 гроша и 22 пари — платени за навло и за прѣносъ на ечмика, транспортиранъ отъ Влашко и Никополъ и потрѣбенъ за правителственитѣ и обществени коне; 26) 10 гроша — дадени като подаръкъ отъ воеводитѣ-агалари на Ибрахимъ чаушъ ага, чиновникъ по *„десетъка“;* 27) 60 гроша — дадени като глоба и наказание, загдѣто при събарянето на правителственото здание (хюкюмат конаги) въ гр. Ломъ били убити *два бивола;* 28) 172½ гроша — дадени като разноски на правителствения мубаширъ Ибрахимъ ага, който пристигна нарочно съ везирска бюрюлтия въ гр. Видинъ по дѣлото на селянитѣ отъ селата Мокрешъ, Черна-Полъ, Върбница и Ломския Варошъ; 29) 900 гроша — дадени като *„ресумъ“* на царската хазна по дѣлата на жителитѣ-селяни отъ поменатитѣ села; 30) 12 гроша — дадени като наемъ за колата *(срем-арабаси)*, съ която бѣ откаранъ за Нишъ Хасанъ-ефенди Джезаирлията; 31) 25 гроша — дадени на чиновника, наизваемъ *„колъ-чауши“*, за прѣнасянето и откарването на негоднитѣ за работа топове; 32) 250 гроша — дадени на мубашира *(капуджилар кетхода агаси)* по углавното дѣло за взаимното убийство на колджи Мехмеда и на кюфарина отъ селото *Камчина*, Тимошка каза; 33) 200 гроша — дадени за *„деми-диетъ“* (кръвнина) на сестрата на убития Мехмеда; 34) 150 гроша разноски за повикването въ сѫда чрѣзъ особенъ мубаширъ извѣстно число хора — отвѣтници по дѣлото на селянитѣ отъ Горни

Ломъ и Търговище, Бѣлоградчишка каза; 35) 30 гроша — дадени на татарина (пощальона), що донесе височайшия царски ферманъ, съ който строго се запрѣщава отиването въ Влашко и връщането оттамъ; 36) 130 гроша — дадени на мѣстния музикаленъ оркестъръ (зурнаджи ве тупанджи тайфалари), загдѣто той, съ развито знаме, изпълняваше на свещения праздникъ *„ийд-и-юл-фитъръ“* (прѣполовение на мѣсеца рамазанъ) тѫпанарска служба; 37) 400 гроша—дадени на царския мубаширъ по дѣлото за изслѣдване убийствата, станали, както въ чифтлика „Гърче“, що лежи въ Сахра (г олската) муката, така и въ махалата „Ел-хаджи-Юмеръ“ въ Гатбинци, каза Болмия; 38) 200 гроша — дадени като *мубаширие* по дѣлото на владишкия намѣстникъ, който бѣ *нападнатъ и ограбенъ отъ селянитѣ на селото Търновци, Тимошка каза;* 39) 14 гроша — дадени на вилаетскитѣ сеймени за *обуща-емении,* както е установено да имъ се дава всѣка година на свѣтлия праздникъ „курбан-байрами“ *(ийди-азха)* по старъ обичай, подъ името *„емени-биха“*; 40) 130 гроша — дадени на музикантитѣ :зурнаджии, тѫпанари, тѣхни знаменосци и др., които съ своитѣ музикални органи развеселяваха населението по-тържествено прѣзъ сѫщитѣ праздници; 41) 29 гроша — за прѣвозването съ корабъ на чокадара, който отива къмъ Русе, за да ревизира работитѣ и дѣлата на *бина-Еминъ-агаси;* 42) 27½ гроша — за купуване подаръци, дадени за бюрюлтиитѣ, що пристигнаха по въпроса на *„михтер-агаси“* и на *„диванъ-агаси“*; 43) 25 гроша — дадени на пощальонина-татаринъ, който донесе царски ферманъ за отиване на война на заимитѣ и спахиитѣ; 44) 80 гроша — дадени за разходъ на *чокадарина,* който бѣ отишълъ въ гр. Рахово да освободи отъ затвора раитѣ отъ Болмия, *обвинявани въ бунтъ (фесад),* както и за „мубаширство“ по призоваването на раята-жители отъ гр. Ломъ; 45) 45 гроша — дадени за труда на хирурга (джерахчията) по прѣвръзването ранитѣ на сейменитѣ и за помощьта, която той имъ даде, за да ги свѣсти отъ болкитѣ на ранитѣ имъ; 46) 55 гроша и единъ рубъ — дадени чрѣзъ чюмрукчията за прѣнасянето съ корабъ на осѫденитѣ и заточенитѣ въ нѣкоя далечна крѣпость лица; 47) 20 гроша — дадени за изчистване нуждника на коллука въ площада; 48) 20 гроша — дадени като бакшишъ на татаритѣ на великия везиръ, които прѣвезоха тукъ съ пощата началницитѣ-чиновници по правосѫдието; 49) 40 гроша — дадени като

право на *мубаширство* на Ибрахимъ-ага, който отиде да направи огледъ по убийството на пощальона-татаринъ въ село Вълчидърмъ; 50) 150 гроша — дадени за право на мубаширство по дѣлото за убийство на Селима въ селото Потобинци, каза Бѣлоградчикъ; 51) 30 гроша — дадени за чистене нуждника на коллука, наричанъ „Стамболъ-капия"; 52) 50 гроша — дадени като пѫтни пари *(харджи-рах)* на татарина, който по делегация бѣ проводенъ при мютеселимлъка въ София да потърси раята-селяни отъ нахията *„Исфирлъкъ"*; 53) 50 гроша — дадени за *мубаширие* по дѣлото за краденитѣ и обранитѣ пари на Дервиша въ махалата „Ел-хаджи-Чаталджи", каза Болмия; 54) 15 гроша — дадени за пѫтни и дневни пари на кахримана и на чавуша, които заминаха за Босна; 55) 22½ гроша — дадени по сѫщия случай на кюркчията; 56) 100 гроша — дадени на *кнезоветѣ* отъ „Вароша" за раздаване на червени яйца по Великдень (Възкресение Христово) на бѣдната рая, споредъ установения отъ старо врѣме обичай; 57) 558 гроша и 25 пари — за *мереметъ* (поправка) както на правителственитѣ официялни конаци (помѣщения), така и на сарая, въ който живѣе главниятъ командантъ-паша на вилаета, и то за купуване гвоздеи, малки и голѣми клинци, както и за надници на дюлгеритѣ и майсторитѣ; 48) 425 гроша и 30 пари — за чистене на конюшнитѣ и изхвърляне сметьта оттамъ, както и за хлѣба, съ който се храниха раята-селяни, дошли въ града за тая работа; 59) 704 гроша — дадени на царската хазна за *„десетъка"*, споредъ описа въ тефтера; 60) 540 гроша — стойность на хранитѣ, дадени въ натура; 61) 576 гроша — за 19200 оки ечмикъ, който като таинатъ се дава на конетѣ на сейменитѣ; 62) 1021 гроша и 30 пари — дадени за 40870 оки кюмюръ, купенъ за поддържането на пашовия господарски палатъ; 62) 3500 гроша, дадени прѣзъ врѣме на разпрѣдѣлянето разноскитѣ между населението-рая въ вилаета както на императорската хазна, така и на вилаетския *кетхода-бея;* 63) 1000 гроша — дадени на еничер-агаси въ деня, когато се разпрѣдѣляха сумитѣ на разхода; 64) 1150 гроша — дадени въ деня на разпрѣдѣлянето разноскитѣ между населението-рая отъ вилаета на кади-ефендия и на кятипина за каитие, за чокадарие и за ихзарие; 65) 300 гроша — дадени при разпрѣдѣляне разноскитѣ на мухзур-агаси; и 66) 4186 гроша и 16 пари — дадени като лихва, прѣсметната до 1 идущи реби-юл-евелъ 1192 г. отъ егира (1777-78 г. р. х.).

Прѣдставяме още и единъ особенъ тефтеръ-регистръ за *извънреднитѣ разноски,* направени вънъ отъ крѣпостьта, когато нашиятъ господарь, при идването си, живѣ три деня извънъ своята резиденция и други три деня (докато да се приготви и мебелира неговия палатъ) въ единъ отъ конацитѣ, въ който се помѣщава градското полицейско-административно управление.

Подробната равносмѣтка се състои главно отъ разхода за разни видове храни, за мобелиране и постилане на Сарая, за подаръци и бакшиши, направени въ деня на официялното тържествено посрѣщане на пашата, както и за извънредни разноски, направени по заминаването и изпращането на мир-миранитѣ, назначени за крѣпоститѣ Хотинъ и Бендеръ. Ето подробната смѣтка: 1) 397 гроша и 38 пари — за 6822 оки хлѣбъ; 2) 35 гроша и 25 пари — за 285 оки бѣлъ хлѣбъ (хас-екмекъ); 3) 22 гроша и 10 пари — за 210 оки чисто бѣло брашно; 4) 648 гроша и 15 пари — за 3500 оки оризъ; 5) 477 1/2 гроша — за 3150 оки месо; 6) 146 гроша и 10 пари — за 90 агнета; 7) 548 гроша — за 1275 оки масло; 8) 210 гроша — за 210 оки кафе; 9) 120 гроша — за 120 оки захарь; 10) 78 гроша — за 240 оки медъ; 11) 37 1/2 гроша — за 75 оки нишесте; 12) 80 гроша — за 135 оки сапунъ; 13) 22 1/2 гроша — за 30 оки бадемъ; 14) 12 гроша — за 30 оки „разаки-юзумъ“; 15) 24 гроша — за 12 оки черенъ пиперъ; 16) 100 гроша — за 6 оки различни аромати (бахаратъ); 17) 29 гроша и 10 пари — за 90 оки нахудъ; 18) 6 гроша — за 60 оки соль; 19) 6 гроша — за 320 оки кромидъ; 20) 3 гроша — за млѣко; 21) 3 гроша — за 60 оки кисело млѣко, наречено „йогурдъ“; 22) 6 гроша — за 45 оки сирене; 23) 27 гроша — за купени 18 кокошки; 24) 8 гроша — за 1200 яйца; 25) 300 гроша — за 120 оки восчени свѣщи; 26) 95 гроша и 25 пари — за 250 оки лоени свѣщи; 27) 52 1/2 гроша — за 60 оки дървено масло (зейтинъ); 28) 7 1/2 гроша — за 75 оки оцетъ; 29) 30 гроша — за разни видове зеленчукъ; 30) 12 гроша — за 120 оки борина; 31) 15 гроша — за 75 оки катранъ; 32) 499 гроша и 10 пари — за 180 кола сѣно; 33) 221 грошъ — за 226 кола дърва; 34) 108 1/2 гроша — разноски, направени отъ конакчи Али ага, както и отъ други, дошли наедно съ него хора — знаменосци въ пощенската станция въ село Митковци; 35) 150 гроша — дадени за наемъ на хановетѣ въ Арчаръ, гдѣто спиратъ и се разминаватъ конетѣ за пощата; 36) 55 гроша и 20

пари — за наеми на пощенскитѣ кола, наречени *„делиджанси"*; 37) 110 гроша — дадени като възнаграждение на пощенския татаринъ, който донесе *бюрюлтията* за каймакамина; 38) 60 гроша — за единъ капутъ-кюркъ, даденъ на речения татаринъ; 39) 100 гроша — дадени на пощенския татаринъ, който донесе бюрюлтията за поправката и чистенето на мостоветѣ; 40) 130 гроша — дадени на вилаетския *кетхода-бей* за купуване на прѣдставителна дреха (халят-ресуми); 41) 400 гроша — дадени пакъ на вилаетския кетхода-бей за издадената отъ него бюрюлтия относително разрѣшаването да се продаватъ хранитѣ (захиреджилъка) въ гр. Ломъ, Арчаръ и Видинъ; 42) 250 гроша — дадени като подаръкъ на шанбелана при пашовския дворцовъ палатъ *(сер-михтер-ендерунъ агаси)*; 43) 4029 гроша и 10 пари — за храни, провизии и продукти за пашовския палатъ; 44) 6752 гроша и 12 пари — похарчени за нова поправка на палата, именно: за дървенъ материялъ, желѣза, гвоздеи, клинци и за надници на дюлгеритѣ-майстори; 45) 3559 гроша и 1/2 — дадени като лихва на похарчени суми за до 1-и идущи мѣсецъ реби-юл-ахъръ 1192 г. отъ егира (1777—1778 г. р. х.); 46) 883 гроша — дадени като възнаграждение на Н. Прѣвъзходителство генералъ губернатора (пашата), загдѣто той позволи на раята — християни отъ *Веруша* на гр. Видинъ да пасатъ свободно конетѣ, принадлежащи на монастиритѣ; 47) 2786 гроша — похарчени за храна, ядене, пиене и изпращане на царската войска, която мина и прѣстоя въ петь пощенски станции на Видинската каза, именно на войската, която се командуваше отъ мютесарифина на Аладжа-Хисарския санджакъ, Н. Прѣвъзходителство Ибрахимъ паша, и която заминаваше къмъ крѣпостьта, наричана *Хотин-каляси*; 48) 568 гроша — похарчени на четире коначни станции въ Видинската каза, когато заминуваше оттамъ за крѣпостьта Бендеръ командантътъ Исмаилъ паша; 49) 250 гроша — дадени като пѫтни разноски на Чолакъ Ахмедъ чавушъ, който придружаваше до Ц-градъ неговия управитель архитектъ (бина гинии); 50) 4438 1/2 гроша — за 1268 кола сѣно повече, отколкото бѣ прѣдвидѣно за конетѣ на общевилаетскитѣ власти, както и на главния управитель-командантъ на крѣпостьта — Видинъ; 51) 12900 гроша — които раята е длъжна да плати за лихва на изхарченитѣ суми прѣзъ 6 мѣсеца — суми, които, споредъ официялнитѣ удостовѣрения, черпени отъ сиджилат-

тевтеритѣ на Видинската главна правителствена архива, възлизатъ на *201,750 гроша,* признати и одобрени отъ кнезоветѣ и коджабашиитѣ, що присѫтствуваха като делегати отъ раята на вилаета въ общия вилаетски мезличъ, който засѣдава̀ въ Видинъ, за да разгледа подробно общитѣ разноски на вилаета за единъ периодъ отъ 6 мѣсеца, и за които пари кнезоветѣ и коджабашиитѣ издадоха отъ името и за смѣтка на раята — население изъ цѣлокупния вилаетъ (5) петь задължителни записи за изплащането имъ въ опрѣдѣлени срокове наедно съ шестмѣсечната лихва; 52) сумата 43550 гроша — който се слѣдва като лихва за цѣла година на общитѣ вилаетски разноски, по двѣтѣ бюджетни упражнения (т. е. за два периода отъ по 6 мѣсеца); 53) 8056 гроша и една золота — недоимъкъ (бекае), останалъ за събиране отъ сумитѣ, що се разхвърлиха между раята прѣзъ финансовата 1190 г., който (недоимъкъ) е невъзможно да се събере; 54) 3410 гроша — лихва за двѣ години на горѣказанитѣ недобори.

И тъй, общиятъ разходъ за една цѣла година въ Видинския вилаетъ възлиза на сума *392,381* грошъ, която раята не може да се нагърби да изплати на единъ пѫть, тъй като тоя тежъкъ товаръ за населението е не по силитѣ му. Прѣзъ тая година раята може да изплати само една часть, по-малка отъ половината на тоя разходъ. Споредъ товаявяваме, че можемъ да разпрѣдѣлимъ и разхвърляме между раята засега само сумата 162000 гроша; а остатъкътъ отъ общия разходъ, който (остатъкъ) възлиза на 230,381 гроша, ще трѣбва да се отложи, за да го разхвърлимъ въ слѣдното вилаетско събрание, което по обикновеному има да стане на 23-я день отъ идущия мѣсецъ априлъ, на връхъ Гергьовдень. Така щото, ние, въ качеството на официялни прѣдставители на раята, живѣеща въ прѣдѣлитѣ на вилаета ни, признаваме и одобряваме както сумата отъ 162,000 гроша, която ще изплатимъ, така и остатъка — *230,381* грошъ, и се задължаваме да изплатимъ и двѣтѣ суми на хазната и на правителството. За редовното изплащане на тия суми, ние, отъ своя страна, както и отъ името на раята отъ вилаета ни, която прѣдставляваме, гарантираме съ всичкитѣ си имущества, стоки и добитъкъ, съгласно съ установения по това обичай още отъ старо врѣме; признаваме, че означенитѣ по-горѣ суми напълно сѫ изразходвани по нуждитѣ и управлението на Видинския ни вилаетъ. Тая наша изпо-

вѣдь самопризнание изказваме откровено и чистосърдечно както прѣдъ пълния съставъ на почитаемото вилаетско събрание, така и прѣдъ неговия уважаемъ прѣдсѣдатель Н. Високо Прѣвъзходителство — господаря ни, сегашния видински паша, комендантъ на крѣпостьта Видинъ. Слѣдъ изказанитѣ публично заявления и самопризнания на прѣдставителитѣ на раята — кнезоветѣ и коджабашиитѣ, приходо-разходниятъ вилаетски бюджетъ, споредъ както по-горѣ подробно се обясни и прочете, биде единодушно приетъ и одобренъ отъ всичкитѣ присѫтствуващи прѣдставители (мебусанъ) на вилаетското събрание, както и отъ всичкитѣ вилаетски първенци, отъ мюсюлманитѣ-аяни, както и отъ петима души рая-търговци, честни, влиятелни и състоятелни коджа-башии отъ квартала „Варушъ“ въ гр. Видинъ. По тоя начинъ, слѣдъ като настоящиятъ подробенъ бюджетъ, който съдържа равносмѣтка за прихода и разхода на вилаета, се сключи и слѣдъ като разходътъ се разпрѣдѣли споредъ долуприложената таблица за всѣка каза отъ вилаета и се опрѣдѣли справедливо и по реда на шерията, — врѫчи се съ приличното почитание на Н. Прѣвъзходителство — пашата, комендантъ на вилаета ни, който заемаше мѣстото на замѣстникъ прѣдставитель на Н. Ц. Величество любезния ни Султанъ — господарь. Състави се и се написа днесъ, 1192 г. отъ егира (1778 г. р. х.).

Ето и *таблицата за общата сума на разхода*, която (сума) възлиза на 392,381 грошъ. Слѣдъ като се спаднатъ отъ нея 162,000 гроша, които ще се изплатятъ прѣзъ течение на тая година, останалата сума отъ 230,381 грошъ се разпрѣдѣля по слѣдния начинъ:

1) Частьта на раята отъ мукатата на „Вароша“ въ градъ Видинъ:

700 раятски кѫщи по 18 гроша — всичко .	12600 гр.
Отъ тази сума се изважда частьта на евреитѣ	600 гр.
	12000 гр.

2) Частьта на раята, що живѣе подъ управлението на *Полската муката* („Сахраи муката“) и се състои отъ 1115 кѫщи — домакинства, по 18 гр. = 20070 гр. Къмъ сѫщата Полска муката се прибавятъ още: дърва — 1326 1/2 кола, сѣно — 550 кола.

3) Частьта на населението-рая, що живѣе подъ управлението на мукатата *Гривина:* 1400 кѫщи рая по 18 гр. = 25000 гроша.

Освѣнъ това: 1540 кола дърва, 700 кола сѣно.

4) Частьта на населението рая, що живѣе подъ управлението на мукатата *Бѣлоградчикъ*, отъ 1170 кѫщи по 18 гр. = 21040.

Освѣнъ това: 1237 кола дърва, 550 кола сѣно.

5) Частьта на раята-население, що живѣе въ мукатата *Болмия*: 2100 кѫщи-домакинства по 18 гр. = 37800 гр.

Освѣнъ това: 2240 кола дърва, 900 кола сѣно.

Изважда се отъ тая сума частьта на селото

Метковецъ . . . . 1200 гр.

36600 гр.

Сѫщо се изваждатъ отъ сумата на тая мукатa:

3 коня отъ с. Мокрешъ, 4 коня отъ с. Вълчи-дърмъ = 100 гр.

36500 гр.

6) Частьта на раята-население отъ казата *Гургушевци:* 1200 кѫщи по 18 гр. = 21600 гроша.

Освѣнъ това: 1322 1/2 кола дърва, 600 кола сѣно.

7) Частьта на раята-население, що живѣе въ казата *Баня:* 640 кѫщи по 18 гр. = 11520.

Освѣнъ това: 725 1/2 кола дърва, 327 кола сѣно.

8) Частьта на раята-население, що живѣе въ казата *Исфирликъ:* 675 кѫщи по 18 гр. = 12150.

Освѣнъ това: 725 1/2 кола дърва, 327 кола сѣно.

Като допълнение на рѣшенията, взети въ сесията на общия вилаетски публиченъ главенъ съвѣтъ, въ сѫщия тефтеръ, на стр. 21, има записанъ и слѣдния актъ: „Раятитѣ отъ квартала „Варошъ“ въ гр. Видинъ, а именно: кнезъ хаджи Спасъ и кнезъ Михаилъ; раятитѣ, живѣещи въ селата, подвѣдомствени подъ управлението на така-наречената „Сахрай [1]) мукатa“, а именно: Станко — отъ село Капитановци, Павле — отъ село Филъ, Видулъ и Цвѣтко — отъ село Ясенъ, Вълчо

[1]] Думата „*Сахра*“ е арабска и значи—равно пространство земя въ полето, степь, пустиня, равнина, поляна.

— отъ с. Худа, Йонъ — отъ с. Керимъ-бей, кнезъ Койчо — отъ с. Турчинъ, Кара-Джоне — отъ с. Старо-Патица, кнезъ Вълко — отъ с. Дрѣнъ, кнезъ Кръстю — отъ с. Полетковци, кнезъ Константинъ — отъ с. Гомотарци, кнезъ Станьо — отъ с. Голѣми-Кьоселъ; раятитѣ, що живѣятъ въ селата, подвѣдомствени на мукатата *Болмия*, а именно: кнезъ Джорджо, кнезъ Рачо и попъ Младенъ — отъ с. Вълчедърмъ, кнезъ Тодоръ, кнезъ Стефо и попъ Джибу — отъ с. Мокрешъ, обер-кнезъ Видулъ — отъ с. Ковачица, кнезъ Вълко и кнезъ Джуно — отъ с. Вълковци, кнезъ Никола — отъ с. Изворъ, кнезъ Иванъ — отъ с. Бѣлъ-Полъ, Гордо и кнезъ Стоянъ — отъ с. Чернъ-Полъ, Стоянъ — отъ с. Дотаци, кнезъ Йонъ — отъ с. Ярловци, кнезъ Тодоръ — отъ с. Ломъ, кнезъ Вельо — отъ с. Моминбродъ, кнезъ Станкулъ — отъ с. Ребинци, Джабу — отъ с. Василевъ-долъ, Веселинъ — отъ с. Доброва, Теодоръ — отъ с. Станкювци, Джоно — отъ с. Белунъ, Йованъ — отъ с. Рабишево; раятитѣ, що живѣятъ въ селата, подчинени подъ управлението на мукатата *Гривина*, а именно: Стайко — отъ с. Изворъ, Кнезъ Йованъ — отъ с. Косово, Петъръ — отъ с. Ръбово, Йовко — отъ с. Загойнаръ, Янчо — отъ с. Бобинци, Перунъ — отъ с. Брѣгово, кнезъ Милошъ — отъ с. Меткунци; раятитѣ, що живѣятъ въ селата, подвѣдомствени на *Тимошката* муката, а именно: Никола — отъ с. Сонджакъ, Джунко — отъ село Хербце, Бранко — отъ казата Баня, Джорджо — отъ с. Исфирликъ, кнезъ Гължбъ — отъ с. Бабалаци, Акула — отъ село Обсуй-Турче; раятитѣ, що живѣятъ въ селата, подвѣдомствени на мукатата *Бѣлоградчикъ*, а именно: Тодоръ — отъ с. Горни-Ломъ, Джайо — отъ с. Търговище, Веселинъ — отъ с. Върбово, Тодоръ — отъ с. Стойкювци, Цвѣтко — отъ село Върбляни, Иванъ — отъ с. Рабишево и Никола — отъ село Долни-Ломъ. Всички горѣозначени лица-рая — частно за себе-си и като прѣдставители на тѣхнитѣ съселяни — се явиха прѣдъ общия вилаетски главенъ съвѣтъ, засѣдаващъ въ една голѣма, богато украсена и наредена съ скжпоцѣнни мебели отъ пашовия шамбеланъ (кетхода) зала, нарочно отредена за вилаетското събрание въ пашовския палатъ, въ който пашата — командантъ на Видинската крѣпость — Мехмедъ се помѣщава. Въ тоя главенъ и общъ вилаетски мезличъ, въ който присжтствуваха всичкитѣ първенци отъ вилаета

аянитѣ, улемитѣ, агаларитѣ, както и главниятъ вилаетски прѣдставитель — башлуян-и-садисъ Хасанъ ага, ибни Мухаремъ, който е авторъ и носитель на настоящия актъ, — всички горѣизброени рая-християни, частно за себе-си и като прѣдставители на своитѣ съграждани и съселяни, съ приличното за великия съвѣтъ страхопочитание устно и велегласно заявиха, изповѣдаха и казаха слѣдното: „Градътъ Видинъ, макаръ и пограниченъ пунктъ съ чуждитѣ държави, има важно значение за славната Османска Империя, защото той засега се счита като центъръ на всички военно-административни мѣроприятия съ политико-икономически характеръ и е пѫть, прѣзъ гдѣто минаватъ отъ Цариградъ и обратно всички везири, високи държавни сановници и главни военни командири на пограничнитѣ крѣпости. За да се посрѣщатъ необходимитѣ разходи, които се изискватъ отъ нуждата за блѣскавото посрѣщане, гощаване и изпращане на високопоставенитѣ царски служители и чиновници, които постоянно, по служебни дѣла, дохождатъ въ Видинъ, заминаватъ за другадѣ и се повръщатъ надирѣ — отъ една страна, а отъ друга, за да се изплащатъ редовно разноскитѣ и заплатитѣ за пощенската служба (*мензиллер-юджрети*), както и онѣзи разходи, които сѫ потрѣбни за мебилировката, украшението и постилането съ скѫпоцѣнни мебели на общия правителственъ палатъ, па и малкитѣ и голѣми разходи, които изобщо сѫ необходими за правилното и редовно управление на Видинския вилаетъ, — потрѣбни сѫ голѣми суми. Ние, отъ своя страна, като законни прѣдставители на раята, живѣеща въ прѣдѣлитѣ на вилаета ни, и възъ основа на правата, които имаме, бѣхме упълномощили и натоварили да води вилаетскитѣ дѣла и смѣтки по общия разходъ на вилаета речения садисъ Хасанъ ага, ибни Мухаремъ башлуянъ. Разходната равносмѣтка, която по-горѣ подробно разгледахме, одобрихме и приехме за валидна, възлиза на високата цифра 392,381 гроша и една золотая. Тая разходна сума раята отъ вилаета не е въ състояние да изплати наеднажъ, тъй като за нея (раята) това е единъ голѣмъ и тежъкъ товаръ, който не може по никакъвъ начинъ да се понесе и изплати на единъ пѫть поради бѣднотията, въ която населението икономически е изпаднало. Ние намѣрихме за угодно и споредъ материялното положение на раята отъ вилаета да разхвърлимъ засега между населението една сума отъ 162,000 гроша. Тая сума

ще се спадне отъ общата разходна сума 392,381 гроша, та останалитѣ 230,381 гр. и една золотая, които ние длъжимъ на хазната, ще се стараемъ да изплатимъ постепенно, на срокове". Тая изповѣдь и самопризнание, изказани отъ горѣпоменатитѣ раяти, напълно се одобри, прие и потвърди не само отъ всички аяни, първенци и благородни мюсюлмани, нъ и отъ всичкитѣ вѣрноподданни раи, коджабашии и кнезове, както и отъ други рая. Слѣдъ туй въ сѫщото общо вилаетско събрание се подигна въпроса за заплатата на персонала на бюрото, което ще води смѣткитѣ и дѣлата на вилаета. Събранието единодушно заяви и одобри, че упълномощява съ дѣйствително, законно и генерално пълномощно пакъ речения Хасанъ ага, да води и занапрѣдъ смѣткитѣ и дѣлата по разходитѣ на вилаета и да управлява разходната часть на вилаета, като, при това, рѣши да изплати на персонала на бюрото, чрѣзъ речения Хасанъ ага, годишно 60,000 гроша, като се захване отъ Георгьовдень, 23-и априлъ 1777 год., и се свърши пакъ до 23 априлъ идущата 1778 година. За станалото и по желанието на всички присѫтствуващи въ събранието прѣдставители се състави, написа и издаде настоящия сѫдебно-шириатски актъ — днесъ, реби юль-ахъръ, 1192 г. егира (1778 г. сл. Хр.).

Присѫтствували: Ел-шейхъ Ахмедъ ефенди, ибни Хасанъ; Ес-сеидъ Халилъ ефенди, ибни Али, баш-кятипъ; Ес-сеидъ Халилъ ефенди, ибни Накиб-юл-Ешрефъ; Ес-сеидъ Ибрахимъ ефенди, ибни Халилъ; Ес-сеидъ Ибрахимъ паша; Ес-сеидъ Хасанъ ага, Ес-сеидъ Ел-хаджи Ахмедъ ага; Махмудъ ага; Хафъзъ Мустафа ефенди.

4. Права, привилегии и задължения на нѣкои класове рая-християни, особено българи, прѣзъ врѣме на турското владичество.

Споредъ досегашнитѣ изслѣдвания на наши и чуждестранни историци, приема се, че привилегированитѣ, съ извѣстни политико-икономически права, класове-рая сж били четире вида, а именно: а) войнигани, б) доганджии (соколари), в) дервенджии и г) мартолози; а къмъ тѣхъ се прибавя и духовенството, което е имало черковно-духовна автономия. Самитѣ условия за живота и дѣйностьта на тѣзи класове-рая, правата и задълженията имъ къмъ отоманската власть сж описани и освѣтлени много накжсо и повръхностно, тъй като събранитѣ за това материяли сж черпени повечето отъ посрѣдствени източници, отъ съмнителни разкази на пжтешественици и отъ такива разкази на очевидци, които сж прѣминавали отъ поколѣние къмъ поколѣние, та сж били видоизмѣнявани и изопачавани.

Като желаяхъ да дамъ едно по-пълно, по-положително осьѣтление на въпроса за привилегированитѣ класи у нашия народъ прѣзъ врѣме на робството, заехъ се да изложа и нареда правата и задълженията на всички онѣзи рая, които прѣзъ тъмната епоха на робството ни подъ мухамеданитѣ сж имали нѣкакви привилегии.

Материяли по прѣдмета съмъ черпилъ изключително отъ оригиналитѣ на турскитѣ исторически лѣтописи отъ Нешери, Ходжа Саад-Еддина, Брусеви Челеби-заде, Гюлшини, Реузиюл-Ибраръ, Наима, Джевдетъ ефенди, Рашидъ ефенди; отъ ржкописното фезелике на Кятипъ Челеби; отъ пжтнитѣ исторически бѣлѣжки на Ел-хаджи-Халифе (Кятипъ Челеби Мустафа ефенди) и на Евлия Челеби, а сжщо тъй отъ царскитѣ фермани, бюрюлтиитѣ, завѣщанията и сждебно-шериятскитѣ актове, протоколирани и регистрирани въ сиджилъ-тефтеритѣ на Софийската и Видинската кадийски архиви отъ 1604 г. насамъ,

които се намиратъ на хранение въ Народната библиотека въ София.

Още отъ началото на завоеванията на Балканския полуостровъ, който турцитѣ съ общо име наричатъ *„Рум-илия“*, ржководителитѣ и държавнитѣ мжже на исляма сж имали прѣдъ видъ далекогледната цѣль, да раздѣлятъ поробеното християнско население на полуострова на двѣ главни категории: а) на проста, обикновена рая-християни, които сж били длъжни, като истински роби, да влѣкатъ на гърба си всичката тежина на черното политико-икономическо робство; да се товарятъ съ всичкитѣ тежки (шаккж), извънредни (фефкале), редовни (урфие) и военни (сеферие) правителствени и обществени данъци, налози и берии; съ личния безплатенъ физически трудъ (ангарията, мекярето и комара); съ безплатното хранене, обличане, отопление и поддържане на всичката онази мюсюлманска полугола сбирщина, която, като орлякъ на мърша, е идвала отъ полудивитѣ страни на Азия и е нахлувала въ прѣкраснитѣ плодородни мѣста и земи на богатата, отъ турскитѣ историци наричана *„Алтънъ-Рум-илия“*; и б) на рая-християни съ права и привилегии, които (християни) турската власть наричала *„Сербесиет ве мäафъ рая тайфалари“*. Часть отъ тая привилегирована рая е била пълноправна и почти самостоятелна, съобразно съ задълженията и обязаноститѣ й спрѣмо Османската империя и турската власть, а друга часть е била рая съ по-малки права и съ по-леки данъчни тегоби. Благодарение на вѣрностьта, прѣданостьта и издръжливостьта на тая привилегирована рая, владичеството на турцитѣ въ Европейска Турция е било здраво закрѣпено, установено и разпространено, както се вижда отъ долуизложенитѣ неоспорими исторически доказателства.

Споредъ събранитѣ отъ мене документи и бѣлѣжки, привилегированата рая възлизала на двадесеть и два класа, заедно съ висшето и нисше християнско духовенство, което е имало извѣстни привилегии въ положението си, както и по отношение къмъ черковитѣ, монаститѣ и други богоугодни заведения. Допускамъ, че е могло да има, освѣнъ изброенитѣ по-долу 22 привилегировани класове-рая, и други, особено по крайбрѣжията на Дунава и Черно море, Бѣломорскитѣ острови, Атонъ и др. мѣста на Османската империя; но за тѣхното изучване би трѣбвало да имаме на ржка повече източ-

ници и турски документи, да имаме достжпъ въ турскитѣ библиотеки, медресета, джамии и правителствени стари архиви, въ които се съхраняватъ важнитѣ хрисовули и актове.

Най-напрѣдъ, споредъ установения редъ на класификацията за *раята съ привилегия,* като гледаме важностьта и сложностьта на организацията на всѣка една корпорация, слѣдва да поставимъ на първо мѣсто раята, наричаеми *„войнигани“,* тъй като тѣ, въ голѣмо болшинство, сж събирани и организирани отъ българското християнско население въ цѣлокупното ни отечество, въ Рум-илия, и сж играли важна политико-стопанствена роля въ развитието и усилването на военнитѣ и икономическитѣ сили на Турция въ новозавоеванитѣ отъ тѣхъ мѣста и страни. Захващамъ отъ тайфата *„войнигани“* още и затова, защото тѣхната история, макаръ и повърхностно, е донѣгдѣ извѣстна на нашия ученъ и исторически свѣтъ, както и на по-голѣмата часть отъ нашата интелегенция, било по прѣдание, по разкази отъ стари хора, било поради запазване на стари документи — тапии и берати, дадени отъ турската власть за правата и привилегиитѣ на тоя родъ рая.

И така:

I. *Войнигани.* Тѣ, споредъ турскитѣ военни авторитети, се състоели отъ три категории: а) *„войник-аскери“,* или *„сипахи-оглани“,* или же *„войник-тайфаси“*; б) *„зеваиди-войниганъ“,* единъ видъ войници на свърхщатна войниганска служба, и в) *„ямак-войнигани“* — единъ видъ млади помощници на войниганитѣ, вродѣ новобранци, които сж се причислявали като *„ямаци“* при войниганскитѣ кадрови отряди.

2. *Доганджии*, или *соколари.* Доганджиитѣ сжщо тъй се подраздѣляли, по официяленъ войнишки редъ, на три категории: а) *доганджи аскер-оглани;* б) *шахинджи аскер-бюлюги;* и в) *чакърджи ювaджилер-тайфаси.* Послѣдната е имала специялно задължение да отглежда, опитомява и дресира млади соколчета и да се грижи за жилищата и храненето имъ.

3. *Мензилджи ве суруджи тайфалари.* Прѣносвачитѣ на правителствената официялна кореспонденция били два вида: а) *мензилджиянъ* и б) *суруджиянъ тайфаси.* Послѣднитѣ, като конна стража, придружавали царскитѣ *татари-чохадари*, на които бивали повѣрявани пакети и колети отъ правителствени посилки.

4. *Дербенджии*, или *дервенджии.* И тѣ били двѣ категории: а) *дервенджи рая-тайфаси*; и б) *Кулавуз-булюги.* Послѣднитѣ сж имали още и специялна военна служба, да разузнаватъ и донасятъ свѣдѣния за дѣйствията и проектитѣ на неприятеля.

5. *Куруджиянъ*, или *куруджи джебелъ-тайфаси.* Тѣ сж били единъ видъ полицейско-военни служители, специялно за охраняване горитѣ, горскитѣ и планинскитѣ проходи и мѣстности.

6. Рая подъ название: „*армеен-ве-шерифеен-муката раялари.* Такива били онѣзи рая-селяни, които живѣели специялно въ частнитѣ султански и на негова дворъ принадлежащи земи подъ название: „*хассъ кариелери*", чиито приходи сж били посветени на вакъфа на двата свещени мухамедански градове — Мека и Медина.

7. *Рая майстори* подъ название *чешмеджиянъ ве мемлекет-саатлари курилан уста-раялари,* сирѣчь майстори-специялисти, които поправяли, нагласявали и наблюдавали общественитѣ часовници, чешми, водопроводи-кюнци, тржби и други.

8) *Чалтакчияни,* или „*тайфай-чалтакчиянъ*". Такива били онѣзи рая-селяни, които специялно се занимавали съ оризосѣяне и обработване на оризища.

9. *Кюпрюджии.* Тѣ се наричали *кюпрюджи тайфаси,* или *джесерлери беклеян рая-тайфалари,* и били рая-селяни, на които била възложена охраната и наблюдението на мостоветѣ по главни рѣки, прѣзъ които е минавалъ обществения главенъ пжть.

10. *Каикчиян-тайфаси.* Тѣ се наричали още съ прозвището: *пазбантлар ве нехерлерин геджид ерлери беклеян рая-тайфалари.* Тѣ били длъжни да пазятъ и наблюдаватъ бродоветѣ на рѣкитѣ, гдѣто не сж били построени мостове.

11. *Маденджияни.* Маденджиитѣ, или рудокопачитѣ били рая-селяни, които носѣли официялно прозвището „*маденджиян-тайфаси*" и се занимавали главно съ рударство и изнамѣрване на руди.

12. *Кюмюрджии.* Тѣ носѣли названието *кюмюрджиян-тайфаси*, т. е. „вжглищари", и специялно се занимавали съ правене, прѣносване и доставяне на *дървенъ кюмюръ.*

13. *Чера-хоритѣ.* Чера-хоритѣ носѣли още названието

„лагъмджи-уста-тайфалари“, сир. майстори-работници, които специялно се занимавали съ направа и поправка на укрѣпления, шаранполи, обкопи, позиции, лагъми, хендеци и др. за укрѣпяване крѣпоститѣ и др. мѣста.

14. *Кюрекчияни и гемиджияни.* Тѣ носѣли официялно прозвището *„кюрекчиян ве гемиджиян-тайфалари“*, сир. веслари и корабленици, които управлявали платнени кораби, гемии, мауни, каици и салове.

15. *Далгъчи.* Тѣ се именуватъ въ официялнитѣ стари регистри „далгъчиян-тайфаси“, т. е. рая, които въ опасни мѣста и врѣмена се впускали въ дѫлбочинитѣ на морски и рѣчни води.

16. *Мартолози.* Тѣ, като военно-полицейски служители, се именували *„мартолоз-аскеръ тайфаси“*, защото били длъжни да пазятъ и наблюдаватъ безопасностьта на населението въ Турската империя отъ външни и вѫтрѣшни нейни врагове.

17. *Пандури.* И тѣ изпълнявали въ турската държава единъ видъ военно-полицейска служба, като пазѣли повечето пограничнитѣ турски крѣпости, мѣста и градове (близо до нѣкое море, рѣка и изобщо граница).

18. *Левенд-тайфаси.* Въ официялнитѣ турски регистри левендъ-раята се нарича *„левенд-аскери“* — ирегулярни войници пѣхота, които въ началото сѫ били сбирщина само отъ рая-християни и сѫ служели за аван-гвардия на главнитѣ турски военни сили.

19. *Мюселими.* Тѣ сѫ били войници кавалеристи отъ категорията на войницитѣ *„спахии“* — повечето сбирщина отъ рая-християни и мухамедани, които сѫ се прѣдназначавали, между друго, за пазене, окупиране и владѣние на новопрѣвзимани мѣста и крѣпости.

20. *Казаци.* Тѣ сѫ били войници изключително кавалеристи, които се наричали *„казаклар-алай“* — казашки полкове, съставени отъ рая-християни, живѣещи изключително въ областьта *„Рум-илия“* (Европейска Турция).

21. *Рая-кюфари ефлак.* Християнско население отъ Влахия, което се прѣселвало на постоянно мѣстожителство въ Турската империя, главно по българското крайбрѣжие на рѣка Дунавъ.

22. *Черковната религиозна автономия* на източно-православната християнска черкова, права и привилегии на духовен-

ството, черковитѣ, монастиритѣ, монаситѣ изобщо, монаситѣ отъ Атонъ, отъ Синайската планина (Турр-и-сина ве джебели-Муса) и отъ така наричаемата *„Мойсейова планина“* (рая кюфрелерин-джемаати рахибан-ве рухани, ве кенисе, ве мънастирлерина ве саир би-джумле хадиме ве хъдмети диние даиръ олан хукуки-ве имтиязати).

Допускамъ, че повечето отъ духовно-религиознитѣ права на нашата източно-православна черква сж добрѣ извѣстни на нашия ученъ свѣтъ, а особено на просвѣтенитѣ наши историци, защото по тѣхъ доста много се е писало както въ чуждата, така и въ нашата книжнина. Но, азъ, водейки се отъ началото, че събраниятъ ми по тоя въпросъ материялъ е черпенъ изключително отъ оригинални източници изъ турската историческа литература, подкрѣпени съ документи, излѣзли изподъ перото на вѣщи и опитни служители при султанския дворъ, султанския диванъ и правителственитѣ висши учрѣждения, — рѣшихъ и намѣрихъ за цѣлесъобразно да публикувамъ наедно съ другитѣ и материялитѣ по черковната ни автономия.

1. **Войнигани.** — Войниганитѣ и отъ тритѣ вида сж формирувани въ 777 г. отъ егира (1373 г. р. Хр.), въ царуването на султанъ Мурада I, по проекта на главнокомандующия османскитѣ войски отъ дѣсното военно тѣло Тимурташъ паша, и то слѣдъ кървавата битка съ българитѣ при крѣпостьта *„Ямбол-хисари“ (Реузай-юл-Ибраръ тарихи).*

Задълженията имъ се състоели въ слѣдното: да отиватъ на война наедно съ царскитѣ мюсюлмански войници, като конници, и да вземать участие въ сраженията; конетѣ и въоржжението да си доставятъ сами; да каратъ обоза и царскитѣ коне; да вървятъ прѣдъ войницитѣ и да настаняватъ лагернитѣ пунктове въ мѣста удобни, съ изобилни води и трѣви, като водятъ съ себе-си *едецитѣ-коне* на султанитѣ, великитѣ везири и мир-миранитѣ; да отиватъ ежегодно въ Одринъ и Цариградъ, които сж били столнитѣ царски градове, като прѣстоятъ по шесть мѣсеца наредъ (отъ Димитровденъ до Гергьовденъ и отъ Гергьовденъ до Димитровденъ), да косятъ, събиратъ и напластяватъ на купи сѣното и трѣвитѣ отъ царскитѣ поляни и ливади, да нагледватъ конетѣ и да изчистоватъ царскитѣ конюшни. Съ една рѣчь, задълженията имъ сж били военно-граждански.

Въ замѣна на това, тѣ имали слѣднитѣ права и привилегии:

Били сѫ свободни (сербезъ), както и мюсюлманитѣ; управлявали сѫ се отъ прѣми началници, подъ название *„чери-башии"*, отъ особени мирахор-башии и отъ независимъ князъ, подъ название *„войниганъ-бей"*. Данъкътъ десетъкъ и други нѣкои данъци и берии, които възлизали на общата сума *72* товара *акчета,* сѫ се събирали направо отъ тѣхнитѣ началници и сѫ отивали за поддържане щата и заплатата на войниганъ-бея, на мира-хоритѣ, на чери-башиитѣ и часть за хазната. Войниганитѣ сѫ били напълно освободени отъ всички тежки и изключителни данъци и военни налози, като: авариз-хане, мензил-хане, джизие, харачъ, касабие, агнамъ (бегликъ), отъ лична ангария и отъ други прѣдвидѣни и непрѣдвидѣни данъци и налози[1]). Освѣнъ туй, както и спахиитѣ войници, по силата на установеното за спахиитѣ право, наричаемо: „калъч-хакки", тѣ се ползували съ отстѫпване даромъ отъ държавата извѣстно количество земи, подъ название *„бащини"*. Тѣзи *бащини* били собственость за ползуване на войниганитѣ, като се прѣхвърляли въ наслѣдство на синоветѣ имъ, които тоже били длъжни да изпълняватъ обязаноститѣ на бащата-войникъ.

За правата и обязаноститѣ на войниганитѣ се бѣлѣжи не само въ турскитѣ истории и лѣтописи; за тѣхъ се намиратъ и царски фермани, сѫдебни актове и хюджети въ сиджил-тефтеритѣ на софийската и видинската сѫдебни архиви, една часть отъ които се намиратъ въ Нар. Библиотека въ София. Споредъ документи отъ 1615 и 1661 год., войнигански домакинства-бащини въ Софийската и Брѣзнишката каза е имало 412, а попрѣди сѫ били 677 бащини, въ описа на които е обозначено поименно, въ кои села по колко кѫщи сѫ се намирали. (По-долу се прилага и самия описъ). Има и царски ферманъ отъ султанъ Мехмеда IV, отъ мухаремъ 1074 г., сѫдебенъ актъ отъ 10-и реджебъ 1074 г. (1662); сѫдебенъ шериятски актъ 20 саферъ 1074 г. (1662 г. р. Хр.) и др.

[1]) Отъ по-сетнѣ правата на войниганитѣ сѫ били видоизмѣнявани, допълнвани и, въ военно врѣме, даже прѣкѫсвани, при което тѣ сѫ бивали облагани съ половина отъ онова, което е плащала простата обикновена рая.

Сѫдебно-шериятски актъ, издаденъ отъ Софийския сѫдъ, съ който се потвърждава, че войницитѣ-рая не плащатъ никакви тежки правителствени и обществени даждия.

(Тефтеръ № 269, стр. 216, дата 1057 г. (1665 р. Хр.)

Мехмедъ бенъ Мустафа, както и раятитѣ Янко веледъ Тодоръ и др., жители отъ село Ноевци, Брѣзнишка нахия, Софийска каза, се явиха прѣдъ публичния съвѣтъ на софийското сѫдебно-шериятско сѫдилище, гдѣто въ присѫтствието на тайфата войнигани, живѣещи въ сѫщото село, а именно Тодоръ веледъ Никола и Илия веледъ Стоянъ, които войници, по установения законенъ редъ, се призоваха въ сѫда служебно посрѣдствомъ войникъ-черибашията Реджебъ ага, ибни Абдулахъ, и които сѫ носители на настоящия сѫдебенъ актъ — устно и дословно заявиха, изповѣдаха, и всѣки единъ каза така: „Поменатиятъ рая Тодоръ и Илия живѣятъ въ землището на нашето село; въ землището на сѫщото село тѣ обработватъ, посѣватъ и владѣятъ поземелни имоти, косятъ ливади и се числятъ наравно съ раята-тайфа за рая. Но при изплащането на тежкитѣ правителствени и обществени даждия, като: „ханей-аваризъ, кюрекчи, бегликъ *(джелебъ агнамъ)* и др., които наедно съ насъ сѫщо сѫ длъжни да изплащатъ на царската хазна — тѣ се отказатъ, не искатъ да заплатятъ, като казватъ, че били „войници“ и, като такива, били освободени съ законъ отъ всѣкакви царски даждия. Затова молимъ почитаемия сѫдъ да благоволи и застави реченитѣ отвѣтници, да ги изпита и слѣдъ туй да ги осѫди да плащатъ заедно съ насъ горѣозначенитѣ царски налози и берии *(такя лифи мезбурей)*.

Сѫдътъ слѣдъ туй запита отвѣтницитѣ, Тодоръ и Илия, които възразиха и отговориха така: „бащитѣ ни сѫ били войници; а ние, като синове на царски войници, се броимъ и сме записани въ царскитѣ регистрови книжя за „зеваидъ-войници“, та като такива и фигурираме, защото по-прѣди, възъ основа на закона за войниганитѣ, насъ ни записаха и протоколираха въ регистра за войници. И понеже ние се броимъ за царски войници и изпълняваме, когато стане нужда, войнишката обязанность, — то затова по закона сме освободени, по привилегия, отъ плащане на всѣкакви тежки, извънредни и обикновени правителствени и обществени даждия *(текялифи шакки, ве сеферие, ве юрфиденъ маафъ олмишиз-дъръ“)*.

Сѫдътъ поиска отъ войнишкия черибашия, реченаго Реджебъ ага, да му прѣдстави тугралията[1]) войнишки тефтеръ, и той прѣдстави прѣдъ сѫда искания тефтеръ.

Сѫдътъ, като прѣгледа тефтера и като се увѣри въ дѣйствителность, нагледно, че реченитѣ Тодоръ и Илия сѫ истински царски войници и че тѣхнитѣ имена сѫ записани, слѣдов. тѣ фигуриратъ като войници въ войнишкия официяленъ тефтеръ, — рѣши, постанови и издаде рѣшение, съ което се отхвърля, на законно основание, процеса и исканията на раята отъ сѫщото село; а реченитѣ Тодоръ и Илия, като царски войници, се освобождаватъ съ законъ отъ плащане на каквито и да било тежки данъци. За станалото, по желание на странитѣ, се издаде настоящия сѫдебенъ актъ — днесъ, 5-и день отъ мѣсецъ мухаремъ 1057 г. отъ егира (1045 г. р. Хр.)

Свидѣтели: Софийски управитель (мютеселимъ, или мюселимъ), негово прѣвъзходителство Хасанъ ага;

Присѫтствували: Ридуванъ бей, ибни Абдуллахъ; Османъ Чавушъ, ибни Ридуванъ; кетхода Ибрахимъ челеби; вилаетски аянинъ Сюлейманъ ага, бивши кетхода; чохадаръ Мустафа Беше; видния Софийски първенецъ арнаудъ Хюсеинъ бегъ; Салихъ челеби, секретарь на сѫда (юлкятибъ); Баба Хусеинъ, мухзуръ (разсиленъ), и др. и др.

Султанска заповѣдь до сѫдебно-административнитѣ власти на казитѣ Софийска, Пиротска и Изнеполска (Трънска) по въпроса за нѣкои права и привилегии на раята-войнигани, зеваидъ-войници и хаймани

(Тефт. № 7, стр. 127, дата 1684 г. р. Хр.).

До сѫдебнитѣ власти на казитѣ Софийска, Пиротска и Трънска, въ лицето на просвѣтенитѣ, справедливитѣ и достойнитѣ имъ сѫдии-кадии, които заслужено, като правовѣрни и учени мухамедани, като наслѣдници-замѣстници на вѣроучението на великитѣ ни пророци и на Мухамеда, заемватъ сѫдебно-шериятски постъ. Дано всевишния Богъ увеличи славата и могѫществото ви!

Отъ съдържанието на настоящия ми височайши актъ, написанъ и съставенъ въ императорския ми диванъ и укра-

---

[1]) Подъ думата *„тугралия“* се разбира официялния войнишки тефтеръ, въ който сѫ се записвали имената на войницитѣ-рая и който е билъ снабденъ съ султанска тугра и е билъ прошнурованъ, а листоветѣ му прѣброени.

сенъ съ височайшитѣ царски знакове, който ще ви пристигне тѣзи дни, вие ще узнаете за положението на раята-войнигани и на зеваидъ-войниганитѣ слѣднитѣ обстоятелства: Вториятъ ми сановникъ-мирахоръ, служебно, съ запечатано надлежно тезкере, изпроводено до славния прѣстоленъ градъ, до честитата ми Порта (дери сеадетими), ми явява, че нѣкои отъ тайфата „войнигани", които се намиратъ подъ управлението на втория мирахоръ отъ императорската ми конюшна, напускали доброволно старитѣ си жилища и се прѣселвали въ други кази, въ селата на които се заселвали и закрѣпвали като на постоянно мѣстожителство; а друга часть войнигани, поради разни епидемически болести, умирали, та нижката на тѣхната организация се разнебитвала, и послѣдната била почти на изчезване. Поради това, явява той, чувствувала се голѣма липса отъ рая-войнигани, защото нито било възможно да се събиратъ отъ тѣхъ възложенитѣ имъ царски опрѣдѣлени данъци, които тѣ сѫ длъжни още отъ старо врѣме да изплащатъ на хазната, нито пъкъ ще има кой да извършва личната *войниганска* служба за култивиране на ливадитѣ и за косене на трѣвата (чаиръ хъдметини). На края въ рапорта си речениятъ мирахоръ ходатайствува съ молба, да се издаде единъ височайши актъ, съ силата на който да се провѣри стария регистръ-тефтеръ и да се протоколира точно и справедливо положението както на тайфата „войнигани", тъй и на тайфата „зеваидъ-войнигани" и на „*хайманитѣ*", като за това се извърши наново нуждното провѣряване и нареждане на тѣхния списъкъ.

Прочее, възъ основа на тая покорнѣйша писмена молба, благоволихъ да издамъ по тоя въпросъ настоящия си височайши царски ферманъ, имащъ сила на законъ, съ който се заповѣдва на надлежнитѣ ми власти, щото тѣ, за смѣтка на настоящата 1095 год. отъ егира (1683 г. р. Хр.), по сѫдебно-шериятски редъ, по закона и шерията, да извършатъ описването на *войниганитѣ, зеваидъ-войницитѣ* и на *хайманитѣ,* и описътъ да се протоколира и регистрира напълно и точно въ надлежнитѣ сиджилъ-тефтери. И тъй, щомъ пристигне при васъ настоящата ми височайша царска заповѣдь, заповѣдвамъ ви да дѣйствувате съгласно съ нейния текстъ. А вие, г. г. сѫдии, като зиконни кадии тамъ, да разгледате съ заинтересуваность тоя въпросъ, да прото-

колирате положението на раята-войнигани и пр., да обозначите подробно становището на тайфата „войнигани“ въ старитѣ тефтери, които (войнигани) се намиратъ и живѣятъ въ каазитѣ, що се намиратъ подъ управлението на втория сановникъ-мирахоръ на императорската ми конюшна. Когато видите, че нѣкои войнигани сѫ умрѣли и тѣхнитѣ бащини стоятъ запустѣли, вие сте длъжни да настаните и заселите на тѣхното мѣсто, въ запустѣлитѣ войнигански бащини, скитащитѣ се поединично войнигани на постояно мѣстожителство. Слѣдъ туй вие, при всѣко ново описване положението на тайфата „войнигани“, което (описване) споредъ останалата още отъ старо врѣме практика, ще се извършва на всѣки три години по еднажъ, ще внимавате, да не става то съ насилие, грубость и изтезаване нито на единъ рая; умрѣлитѣ войнигани ще заличавате отъ списъцитѣ, като записвате вмѣсто тѣхъ въ тефтеритѣ за истински войници синоветѣ на умрѣлитѣ, които (синове) иматъ физическа възможность и способность да изпълняватъ войнишката длъжность (войникъ хъдметини), а сѫщеврѣменно да изплащатъ и на царската хазна опрѣдѣленитѣ имъ данъци. А онѣзи войници, наречени *„войникъ хайманаси“*, които никакъ не сѫ записвани въ войнишкия тефтеръ и стоятъ извънъ тефтера (харичъ ез-дефтеръ войники хайманесини), вие сте длъжни, законно и справедливо, споредъ постановленията на шерията, по сѫдебенъ редъ и съ съдѣйствието на поменатия ми царски пратеникъ — мубаширътъ Али — да ги впишете поименно въ особенъ списъкъ и да ги протоколирате напълно като такива въ официялния ви сѫдебенъ тефтеръ-регистръ. На никого не позволявайте да нарушава стария законъ, и никой да не се вълнува и роптае противъ неговитѣ прѣдписания. Особена длъжность ви се налага да покажете по тоя въпросъ извънредно усърдие, ревность и енергия, щото войницитѣ-рая, които живѣятъ въ войнишкитѣ села и които като войници-рая сѫ записани въ тефтеритѣ на други лица, да не се прѣслѣдватъ, гонятъ и заставятъ насилствено да вършатъ и изпълняватъ незаконни сдѣлки, съ цѣль да изтръгватъ по такъвъ начинъ отъ тѣхъ материялна парична облага.

Прѣдупрѣждавамъ ви да се старaете, колкото е възможно повече, да избѣгвате да вършите противозаконни и противошериятски дѣйствия. Трудете се да изпълнявате честно,

добросъвѣстно и най-акуратно службата си и законнитѣ прѣдписания на щерията; недѣйте се отдалечава отъ правия и спасителния пѫть; работете и дѣйствувайте законно тъй, както правотата го изисква. Тъй да знаете, тъй да дѣйствувате. Честь, слава и пълна вѣра отдайте на императорскитѣ височайши знакове, туграта и монограма ми, положени на чело на настоящия ми императорски ферманъ, издаденъ въ славния ми главенъ градъ Одринъ и написанъ и съставенъ днесъ, 18-и день отъ мѣсецъ шабанъ 1095 г. отъ егира (1683 г. р. Хр.).

Пристигналъ въ София въ първитѣ числа на мѣсецъ реби-юл-евелъ 1096 г. егира (1684 г. отъ р. Хр.).

Издалъ: Султанъ Мехмедъ Ханъ IV авджи.

Крѣпостенъ актъ за правовладѣние на една войнишка бащина въ село Отлукъ-кьой (Панагюрище), Пазарджишка каза, Пловдивски санджакъ.

(Оргиналътъ се намира у Кръстя Радуловъ, служащъ въ Народната Библиотека въ София).

Явява се, че настоящиятъ актъ е тезкере за владѣние на една войнишка бащина (войниганъ бащинаси), която се намира въ село Отлукъ-кьой (Панагюрище), каза Пазарджикъ.

Стопани сѫ били: Стойно Радевъ и синъ му, Илчо веледи Стойно.

Да се напише настоящия актъ, причината е слѣдната:

Владѣтельтъ на бащината — Никола Ланджо, който е установенъ да живѣе на постоянно мѣстожителство въ село „Отлукъ-кьой“, Пазарджишка каза, която се намира подъ управлението на Пловдивската войнишка муката, управлението на чиито дѣла за сегашната 1222 г. отъ егира (1807 г. р. Хр.) е възложено върху насъ — не иска да зачита бащината си и я изоставя. Казаната бащина, обаче, се иска съ право на тапия отъ Стойно Радевъ. Споредъ това ние, въ качеството на управители-забити, като получихме припадащия се ресумъ, съгласно съ стария законъ, издадохме му настоящия владѣтеленъ актъ (*забт-тапуси)* за право владѣние на речената бащина. Дѣйствително, слѣдъ като на врѣме се изплаща на правителството надлежната опрѣдѣлена муката, която би трѣбвало да се изплаща за нейното (на бащината) правовладѣние, — позволява се на речения Стойно да я владѣе и при-

тежава, безъ да му се прѣпятствува въ това нито отъ насъ, нито отъ друго нѣкое трето лице.

Издаденъ на 23-ия день отъ мѣсецъ реджебъ, 1222 год. отъ егира (1807 г. р. Хр.).

(Под.) Османъ — началникъ на войниганитѣ въ Пловдивъ.
№ 36 (м. п.) Ибрахимъ заде-Османъ.
Година 96, или 1196 г. егира.
(1781 г. р. Хр.).

Въ акта, отстрана, има и слѣдната бѣлѣжка: притежательтъ-стопанинъ на бащината, която е означена въ текста на тапията, а именно Стойно, се е поминалъ, поради това притежаваната отъ него бащина принадлежи на държавата като махлулъ (безстопанска). Но, тъй като синътъ на речения покойникъ — Илчо, желае да вземе съ право на тапия обозначената бащина, то ние, въ качеството си на управители-забити, слѣдъ като получихме, съгласно съ стария законъ, надлежно припадащето си мито *(ресумъ)*, написахме на това мѣсто надлежната забѣлѣжка, която и подпечатихме — 1243 год. отъ егира.

(Подп.) Смирени (1827 год. р. Хр.) Мехмедъ — началникъ на войниганитѣ отъ каза Пазарджикъ, муката Филебешка.

(М. п.) Мехмедъ — началникъ на войниганитѣ отъ Пловдивско.

Султанска заповѣдь, въ видъ на тезкере, изпратена до софийскитѣ власти по въпроса за раята-войнигани въ Софийско и Пиротско и за войниганския главнокомандующъ тамъ — сер-аскерина Мехмедъ Еминъ.

(Тефт 27, стр. 52, дата 1221 г. (1806 г. р. Хр.)

Тъй като, възъ основа на правилата и реда, установенъ за организацията на войниганитѣ още отъ врѣме, се слѣдва, азъ, като всесвѣтски императоръ *(хакани джиханъ)*, да опрѣдѣля единъ висши военеиъ офицеринъ *(забитани войниган)* за началникъ на войнишкитѣ забити, който да бѫде напълно подчиненъ подъ моята императорска височайша власть и който главно да управлява дѣлата на войниганитѣ, живѣещи въ казитѣ Софийска, Пиротска, Берковска и Брѣзнишка, — то днесъ, съ настоящата си височайша царска грамота, явявамъ на провинциялнитѣ ми тамкашни власти, че на мѣстото на погиналия войнигански сер-аскеринъ Ебу-Бекиръ, който имаше привилегия да получава, като тимаръ, годишно 8800 акчета отъ произведенията на земитѣ, що се намиратъ въ село

Биримирци и други, Софийска каза, Паша санджаги, благоволихъ да възложа и повѣря тая висока военна длъжность *„сер-аскерлъка надъ войниганитѣ“*, живѣещи въ казитѣ Софийска, Пиротска, Берковска и Брѣзнишка, на вѣрноподдания, достойния и славния ми служитель Мехмедъ-Еминъ. Тази царска милость и благоволение къмъ речения Мехмедъ-Еминъ изказахъ по съображения, които ми се диктуватъ отъ личнитѣ ми императорски височайши духовни качества — отъ една страна, а отъ друга — отъ обстоятелството, че той, като мой вѣренъ служитель, прьвъ съобщи въ императорския ми диванъ съ писмененъ покоренъ рапортъ извѣстието, че службата за сер-аскеринъ на войниганитѣ *(войниганъ сер-аскерлъгънин хъдмети махлюл олдугуни)* е вакантна.

Прочее, като уважихъ покорнѣйшата му молба и като назначавамъ него самаго, сир. речения Мехмедъ-Еминъ за сераскеринъ на войниганитѣ-рая, живѣеща въ означенитѣ кази, съ годишна заплата 8800 акчета, които да получава отъ тимара на сжщото село Биримирци и на др. села, — за станалото благоволихъ да издамъ височайшия ми царски актъ, съ условие, щото опрѣдѣленитѣ за царското ми съкровище налози, както и онѣзи права, които ежегодно и постепенно се внасятъ въ управлението на императорската ми конюшна, да се изплащатъ на врѣме и точно — тъй, както е било опрѣдѣлено и по-прѣди, отъ по-старо врѣме. Тоя ми височайши царски актъ благоволихъ да издамъ на 7-и день отъ мѣсецъ зилхидже 1220 г. отъ егира (1805 г. р. Хр.), слѣдъ което заповѣдахъ съ ферманъ да се издаде и извлѣче отъ царската архива на императорския ми диванъ и надлежното тезкере. Така щото, споредъ това тезкере, опрѣдѣлямъ и назначавамъ за сер-аскеринъ на войницитѣ *(войниган-сер-аскеринъ)* поменатия Мехмедъ-Еминъ, съ право да получава, като тимаръ, горѣозначената сума 8800 акчета. Тая сума ще се събира отъ слѣднитѣ села:

Село Биримирци, Софийска каза, плаша	11700	акчета
„ Оградище, „ „ „	2300	„
Вийниганитѣ отъ казитѣ Софийска, Пиротска и Брѣзнишка	3000	„
Войниганитѣ отъ казата Берковска съ (не се чете)	600	„
А всичко	17600	„
	8800	

Отсега занапрѣдъ заповѣдвамъ, щото, както службата за *„войниганския сер-аскеринъ“*, така и тимара отъ 8800 акчета, които ще се събиратъ отъ горѣозначенитѣ села, да се владѣятъ и стопанисватъ отъ речения Мехмедъ-Еминъ, съ право още, щото той точно и законно да изпълнява както военната повинность, като тимариотинъ на реченитѣ села, така и важната висока длъжность сер-аскеринъ на войниганитѣ, живѣещи въ казитѣ и нахиитѣ Софийска и Шехер-кьойска (Пиротска). Всичкитѣ войнигани отъ означенитѣ кази, споредъ както поименно сѫ записани въ царскитѣ главни книги — регистри, сѫ длъжни занапрѣдъ да признаватъ за тѣхенъ висши и прѣмъ началникъ речения Мехмедъ-Еминъ, който ще води смѣткитѣ и дѣлата на войницитѣ и ще защищава, прѣдъ когото се слѣдва, тѣхнитѣ права и привилегии. Войниганитѣ занапрѣдъ, по своитѣ войнишки работи и по частнитѣ си домашни дѣла и разправии, ще се отнасятъ направо до речения сер-аскеринъ, и той ще се грижи за тѣхната организация при изпълнение на тѣхната обязаность спрѣмо империята ми. Другъ отвънъ, или други външни лица нѣматъ право и строго имъ се забранява да се вмѣсватъ въ управлението на войниганитѣ. Мѣстнитѣ власти да не позволяватъ да се вършатъ съ войниганитѣ незаконни дѣйствия и насилия. Тъй да знаете, тъй да дѣйствувате. Честь, слава и пълно довѣрие отдайте на височайшитѣ ми императорски знакове, туграта и монограма ми, положени на чело на настоящия ми царски височайши ферманъ — издаденъ въ славния прѣстоленъ градъ Константиние на 5-и і день отъ мѣсецъ мухаремъ 1221 г. отъ егира (1806 г. р. Хр.). Издаденъ отъ Султанъ Селимъ ханъ III.

Султанска заповѣдь, издадена до софийскитѣ сѫдебно-административни власти за нѣкои права и привилегии на тамошнитѣ войнигани-рая.

[Тефт. № 2, стр. 256, дата 1615 р. Хр.]

До софийската сѫдебна власть, въ лицето на достойния, справедливия и вѣрноподданния ми мевляне-кадия на Софийската каза — кадия, който, по право на изборъ, се счита за духовенъ наслѣдникъ на вѣроучението на великия ни пророкъ — Мухамедъ; който е чедо на динисляма и се грижи да разпространяза свѣтлината на мухамеданската света религия, и който, като просвѣтено лице въ правата наша вѣра, е натоваренъ да

издава рѣшения (илями) по процеси, възбудени отъ тамошното население. Нека всевишниятъ Богъ увеличи знанието и сѫдебно-шериятското му поприще!

Отъ съдържанието на този ми височайши царски актъ, украсенъ съ височайшитѣ ми царски знакове, който ще ти пристигне, ще узнаете слѣдното обстоятелство: великиятъ ми везиръ, негово високо прѣвъзходителство Мехмедъ-паша, когото Богъ да поживи и да увеличи славата му, ми съобщава съ тезкере, че произведенията (хасилатътъ) отъ селата Мировяни, Локорско, Бегюче и Лютнихакъ (?), които се намиратъ подъ юрисдикцията на повѣрената ви каза, сѫ прибирани досега, като собственость и като приходъ, отъ великитѣ везири. Както харачътъ, тъй и броятъ на беглика (адети агнами) били записани въ вилаетскитѣ регистри като доходъ на великитѣ везири и тъй фигурирали; защото казанитѣ приходи отъ означенитѣ села въ дѣйствителность тѣ владѣели и стопанисвали, както това се виждало отъ регистратурата на вилаетската главна архива; а понастоящемъ казанитѣ приходи отъ тѣзи хасъ-кариелери принадлежели на поменатия везиръ. Като е владѣялъ и прибиралъ по тоя начинъ приходитѣ и произведенията, сир. харача и броя на беглика отъ означенитѣ села, — поменатиятъ ми великъ везиръ се оплаква и заявява, че чиновницитѣ — служители по събирането бегличното право изобщо отъ населението на казания вилаетъ и онова отъ харача [1]) неправилно били смѣсвали въ общия държавенъ приходъ и събирали отъ населението на горѣозначенитѣ села харача и броя на беглишкия данъкъ; така, напр, *хараччията* на *зеваид-войниганитѣ* и *чери-башията* на *войницитѣ* при събирането надлежнитѣ данъци отъ „джизието“ и отъ „числото на беглика“, примѣсвали ведно и харача и беглишкия данъкъ въ натура, които се събиратъ отъ населението на означенитѣ четири привилегировани села, безъ да иматъ за това право. По поводъ на това, поменатиятъ ми великъ везиръ ходатайствува съ молба, щото по тоя прѣдметъ да издамъ височайша царска заповѣдь, съ която занапрѣдъ да се запрѣти на поменатитѣ да вършатъ подобни незаконни и произволни дѣйствия.

Прочее съ настоящата си височайша царска заповѣдь ви заповѣдвамъ да се разпоредите и направите потрѣбното,

[1]) Значението на думата „*Харачъ*“ ще обясня надълго и широко въ особена статия, която ще се печати въ сѫщото списание.

щото, ако приходитѣ, които произлизатъ отъ горѣозначенитѣ частни везирски села — както харача, тъй и числото отъ беглика — сѫ записани въ новитѣ царски регистри и сѫ прѣдназначени въ *каита* да отиватъ право въ рѫцѣтѣ на великитѣ везири, като владѣтелно право на послѣднитѣ, и ако това везирско стопанско право не е измѣнено и промѣнявано, — то вие, като сѫдия на тая каза, сте длъжни да направите изискваното отъ васъ сѫдебно-шериятско разпореждане, щото доходитѣ отъ тѣзи села да се владѣятъ и притежаватъ отъ споменатия ми великъ везиръ — тъй, както сѫ се управлявали и владѣели досега отъ войводата на поменатия великъ везиръ. Слѣдъ като тая ми височайша царска заповѣдь заедно съ носителя ѝ, славния и достойния ми придворенъ адютантъ Мехмеда, който е единъ отъ най-способнитѣ ми придворни генерали, пристигнатъ при васъ, — заповѣдвамъ ви веднага да дѣйствувате и постѫпите точно тъй, както ви прѣдписвамъ буквално въ текста на издадения ми по тоя въпросъ настоящи височайши императорски ферманъ. Особено ви заповѣдвамъ, съдържанието на тоя ми царски актъ да регистрирате, или въ ваше присѫтствие да накарате нѣкого отъ подвѣдомственитѣ ви служители да го регистрира въ сѫдебната ви архива за общо знание и рѫководство.

Ако харачътъ, джизието и числото на беглика отъ горѣозначенитѣ села наистина сѫ записани въ вилаетскитѣ тамъ нови регистри да отиватъ като собственость на името на речения ми великъ везиръ — Мехмедъ паша, и ако тѣзи доходи досега никакъ не сѫ се смѣсвали съ общитѣ царски данъци, а сѫ били събирани отдѣлно, като частна собственость на поменатия ми великъ везиръ, — то ти, съ силата на законната ти сѫдебно-полицейска власть, си длъженъ да прѣмахнешъ и отстранишъ всѣкаква друга намѣса, като по никой начинъ нѣма да позволишъ нито на хараччията на зеваидъ-войниганитѣ, нито на чери-башията на войницитѣ, ако би искали да се намѣсватъ тамъ, съ цѣль да събиратъ харача и числото на беглика отъ раята-селяни на горѣозначенитѣ четире села и да смѣсватъ дохода отъ тия села съ другитѣ общи доходи. А старай се, щото означенитѣ доходи отъ горнитѣ четире султански частни села да се прибиратъ и владѣятъ, направо и независимо, отъ воеводата на поменатия ми великъ везиръ, съгласно съ духа и съдържанието на новия

императорски тефтер-регистъръ. Други хора, освѣнъ войводата на великия ни везиръ, недѣйте допуска да се намѣсватъ въ управлението и владѣнието на тия четире села. Ако пъкъ, напротивъ, нѣкои насила искатъ да се натрапватъ и да нарушатъ правата на владѣние, — то ти, като сѫдия, слѣдъ като констатирашъ това нарушение на владѣтелнитѣ права, вземи рѣшение и отстрани нарушителитѣ съ груба сила. Внимавай и не допускай да се вършатъ дѣйствия и беззакония, противни на високайшата ми царска заповѣдь и противорѣчещи на императорската ми главна архива; осѫждай онѣзи нарушители да повръщатъ надирѣ на раята, живѣеща въ частнитѣ села на поменатия великъ везиръ, всички онѣзи загуби и щети, които раята би прѣтърпѣла, като по тоя начинъ ти, еднажъ за винаги, ще прѣсѣчешъ пѫтя за вмѣшателство въ управлението на тѣзи хас-кариелери. Тъй да знаешъ, тъй да дѣйствувашъ; честь, почитание и пълна вѣра отдай на височайшитѣ ми царски знакове, титлата и монограма ми, приложени на чело на настоящия ми височайши царски ферманъ, издаденъ въ славния ми прѣстоленъ градъ Константиние, днесъ 13-и день отъ мѣсецъ шавалъ 1027 г. егира (1616—17 г. р. Хр.). Издаденъ отъ султанъ Мустафа ханъ I въ гр. Константиние.

Султанска заповѣдь, издадена до кадиитѣ на Софийската и Изнеполската кази, както и до намѣстникъ валията на Румелийската область, по въпроса за нѣкои войнигани отъ Изнеполската каза.

(Тефтеръ 126, стр. 24 и 25 дата 1772 г. р. Хр.)

До славнитѣ, високопросвѣтенитѣ и справедливитѣ мевляни-кадии на Софийската и Изнеполската кази — кадии, които сѫ достойни и избрани духовни замѣстници на пророковото вѣроучение, чеда на исляма и пазители на светата права ислямска религия. Нека Богъ увеличи вашата сѫдейска служба и кариерата ви! А тъй сѫщо и до славния, видния и достойния замѣстникъ на генералъ-губернатора-валията на Рум-илия *(Рум-или вали вилаетининън-каймаками)*. Дано Богъ продължи твоята слава!

Отъ съдържанието на този ми височайши царски актъ, украсенъ съ височайшитѣ царски знакове, който ще ви пристигне тамъ, вие ще узнаете слѣднитѣ разпореждания:

Селото Ярловци, което лежи въ землището на Изнеполската каза (Трънска), още отъ старо врѣме се счита за *вой-*

нишко село и влиза въ списъка на войнишкитѣ села, отстжпени и възложени върху войниганския чери-башия Мустафа ага, който заедно съ други войнишки чери-башии се намира подъ независимото управление на императорската ми конюшна. Речениятъ чери-башия свободно владѣеше и управляваше дълго врѣме това войниганско село, безъ да има кой да му прѣпятствува извънъ въ владѣнието и управлението на това войнишко село. Отъ нѣкое врѣме насамъ нѣкой-си Османъ, който е билъ доживотенъ *(маликяне)* стопанинъ на мукатата Брѣзникъ, претендиралъ, подъ претекстъ на едно именность почти на селата Ярловци и Барулевци, имената, или названията на които сж сходни и почти еднакви, и се стремѣлъ насила да обсеби и подчини подъ управлението на своята Брѣзнишка муката и *войнишкото село Ярловци*, като допуска, че това село е сжщото, което се казва Барулевци — село подчинено подъ управлението на неговата собствена муката. Не се задоволява само съ селото Барулевци, което дѣйствително се намира подъ неговата Брѣзнишка муката, ами искалъ, по начинъ бруталенъ и насилственъ, да причисли и чисто *войнишкото село Ярловци* въ списъка на своята муката, безъ да се съобразява съ логиката, че тѣзи двѣ села не сж едно и сжщо, че всѣко едно, поотдѣлно, се намира подъ вѣдомството на двѣ разни нахии — околии. По сжщия споръ, който и по-прѣди бѣ подигнатъ съ други хора, сж издадени редица височайши царски заповѣди, съ които изрично му се прѣдписваше да не причинява насилия; даже и по подигнатия прѣдъ мѣстния шериятски сждъ процесъ кадията е издалъ сждебно рѣшение, съ което сжщо изрично се заповѣдвало и забранявало на речения Османъ, да не влиза и да се не бърка вече въ управлението и владѣнието на това войниганско село — Ярловци. Обаче, казаниятъ Османъ, освѣнъ че не зачиталь височайшитѣ царски заповѣди и сждебно-шериятското рѣшение, но и още не прѣставалъ и занапрѣдъ да се намѣсва и да натрапва въ управлението и владѣнието на поменатото село, макаръ че, както казва просительтъ чери-башия, лично той му врачилъ прѣписъ отъ височайшата царска заповѣдь. Слѣдъ туй, споредъ горѣизложеното, и самиятъ първостепененъ мира-хоръ на царската конющна, н. високо прѣвъзходителство Ел-хаджи-Абдул-Латифъ бей, писа и съобщи съ илямъ на речения Османъ

по тоя въпросъ, като го покани да напусне владѣнието на това войнишко село и да не се мѣси вече въ управлението му. Но нищо не се сполучи.

Най-сетнѣ този въпросъ се отнесе съ писмена просба за разрѣшение до великия ми везиръ *(ордуми)*, като се поиска издаването отъ императорския ми височайши диванъ една височайша царска заповѣдь, споредъ текста на която би трѣбвало да се дѣйствува.

Възъ основа на тази просба, заповѣдахъ да се направи най-точна справка и провѣрка въ *войнишкитѣ тефтери (войниган-тефтери)*, които се съхраняватъ въ императорската ми главна архива. Въ 1174 год. отъ егира (1760 год. р. Хр.), съ височайши царски ферманъ, споредъ както това се установявало отъ провѣрката, се дала височайша заповѣдь, щото полюбовно *(хюсню марифетиле)* да се опишатъ и провѣрятъ *войниганитѣ, ямацитѣ-войнигани* и *зеваид-войниганитѣ,* които се намиратъ подъ вѣдомството на второстепенния мирахоръ на царската ми конюшна. Въ провѣрката се оказало слѣдното обстоятелство: въ селото Ярловци, което лежи въ казата Изнеполъ, Паша-санджаги, и управлението на което (село) е било повѣрено въ ржцѣтѣ на чери-башията Реджебъ ага заде Мустафа чери-баши, се намирали слѣднитѣ *войнишки бащини,* съставени отъ такива земи: бащинитѣ на войницитѣ Джорджо, Атанасъ, Вълко, Нико веледи Стефанъ, обематъ по седемь ксжа ниви, една ливада, едно праздно мѣсто за бостанъ, едно праздно мѣсто за харманъ и едно дворно мѣсто при самата бащина. Бащинитѣ на другитѣ войници и ямаци се състоятъ отъ по десеть ксжа ниви, по четире ксжа ливади, по едно лозе отъ по единъ увратъ, по едно праздно мѣсто за бостанъ, за харманъ и дворно мѣсто *(хавли)* при самата *бащина.* Бащинитѣ на останалитѣ войнигани и ямагани се владѣятъ отъ сѣмействата на самитѣ войници и ямаци, като всѣко едно сѣмейство се състояло отъ единъ до седемь члена. А понастоящемъ въ всѣка една войнишка бащина се помѣщаватъ до десеть души — членове на едно войнишко сѣмейство.

Слѣдъ като по тоя начинъ описанието на войнишкитѣ бащини било протоколирано и записано въ тефтера на войниганитѣ, за по-голѣма сигурность и за справка било заповѣдано да се направи провѣрка и въ общия главенъ тефтеръ. Отъ справката, направена въ послѣдния тефтеръ, било установено

слѣднето: въ землището на село Барулевци, което се намира въ околията Шехер-кьой или Пиротъ, Паша санджаги, сѫ записани за коренни жители-рая 23 (двадесеть и три) домакинства, на чело на всѣко едно отъ които е стоялъ по единъ възрастенъ мѫжъ, като глава на сѣмейството, които били обложени да плащатъ ежегодно слѣднитѣ данъци и берии: ресуми *„испенджъ“*, ресуми *„гендумъ“* (жито-пшеница, въ натура), ресуми *„есябъ“* (воденично право), ресуми *„мябетъ“* и *„арусие“* (право за оженване на мома, ергенъ, както и право за водене по нелегаленъ начинъ съпружески животъ между мѫжъ и жена — вдовица, concubinat), ресума *„истисани“* (право за увеличаване сѣмейството съ нѣкой членъ), десетъкъ ресуми *„кованъ“* (десетъчно право отъ кошери, пълни съ пчели, както и други, въобще, данъци, отъ които се събира годишно обща сума 2595 акчета, споредъ както е записано въ общия главенъ тефтеръ.

Сѫщото село Барулевци е записано въ провѣрочния списъкъ, гдѣто е казано, че то подпада подъ управлението на Изнеполската нахия и е отъ частнитѣ ми султански привилегировани села (хавас кюмаюнин); но въ главния финансовъ тефтеръ, въ който се записватъ общитѣ сборове отъ произведенията на селата, е записано, че сѫщото село Барулевци се намира подъ управлението на Софийската каза и като че е съединено въ едно съ село Ярловци; защото въ кратката резолюция, написана на гърба на просбата отъ главния чиновникъ-тефтердаръ по справката, е казано тоже, че селата Барулевци и Ярловци изобщо сѫ записани като двѣ отдѣлни частни султански села въ резюмето. Така щото, по тоя начинъ излиза, че споредъ регистровката въ царската главна архива селото Барулевци, което е чисто султанско частно село, е друго и никакъ не е онуй село Ярловци, което е войниганско и се управлява отъ речения чери-башия. Споредъ императорската архива (дефтер-хакани мудже бинДже) нагледно се доказва, че поменатиятъ Османъ произволно и противъ прѣдписанията на закона се намѣсва и нахлува въ владѣнието на село Ярловци; освѣнъ това, споредъ съдържанието и забѣлѣжкитѣ, направени въ сѫщия императорски регистъръ, на речения Османъ съ височайша царска заповѣдь, писана въ мѣсецъ зилхидже 1175 г. отъ егира (1761 г. р. Хр.), е било заповѣдано, да не се намѣсва вече въ управлението

и владѣнието на реченото село Ярловци, споредъ както въ резюме се съобщава отъ управлението на царската главна архива.

Но, тъй като поменатиятъ Османъ, въпрѣки законитѣ на страната, си позволява насила пакъ да нахлува и да се мѣси въ владѣнието на селото Ярловци, като не слуша височайшата ми по-прѣдишна царска заповѣдь, съ която изрично му се прѣдписваше, по никой начинъ да се не намѣсва въ туй село, защото се слѣдва да го владѣе и управлява поменатиятъ черибашия на войниганитѣ Мустафа, и тъй като отъ краткия и ясния рапортъ, прѣдставенъ прѣдъ императорския ми диванъ отъ славния и достойния главенъ управитель на императорската ми архива, Негово В. Прѣвъзходителство Ел-хаджи Юмера, се констатира обстоятелството, че работата по тоя въпросъ излиза тъй, както по-горѣ се изложи, — то затова, съгласно съ съдържанието и духа на тоя рапортъ, благоволихъ да заповѣдамъ, да се издаде отъ височайшата ми царска канцелария до великото ми везирство по тоя въпросъ единъ височайши илмухаберъ (увѣдомление), съ който се явява за знание, че тоя въпросъ се разрѣшава чрѣзъ повторно издаване на височайши царски ферманъ, съгласно съ текста на който и споредъ горѣизложеното ще трѣбва занапрѣдъ да се дѣйствува по тоя прѣдметъ.

Прочее, щомъ настоящата ми царска заповѣдь пристигне при васъ, заповѣдвамъ ви да дѣйствувате и да се разпореждате по тоя въпросъ тъй, както е изложено въ съдържанието на заповѣдьта ми, като имате прѣдъ видъ, че съгласно съ главнитѣ книги на императорската ми архива, село Баруловци е отдѣлно, както що е отдѣлно и съвсѣмъ друго и селото Ярловци, което се владѣе и управлява отъ речения черибаши Мустафа. Съобщете на казания Османъ, че той нѣма абсолютно никакво право, съгласно съ писменитѣ забѣлѣжки, написани въ книгитѣ на императорската ми архива, да се намѣсва и да нахлува въ владѣнието и управлението на селото Ярловци, защото това е самоуправство и беззаконие. Сжщо така явете му, че прѣзъ мѣсецъ зилхидже 1175 г. отъ егира (1761 г. р. Хр.) по сжщия прѣдметъ е била издадена височайша царска заповѣдь, съ която се съобщавало на речения Османъ да не влиза и да не се намѣсва въ управлението и владѣнието на село Ярловци; тази царска заповѣдь е реги-

стрирана и записана въ главнитѣ книги на императорското ми съкровище. Старайте се да не допуснете речения Османъ да влиза и да се намѣсва въ владѣнието на поменатото село и да върши дѣла, противни на закона и на книжата отъ императорската ми архива; разпоредете се, щото поменатиятъ чери-башия Мустафа да може свободно да си владѣе реченото село Ярловци; въведете го въ владѣние, съгласно съ духа на заповѣдьта ми и съгласно съ законитѣ на страната, които сѫ въ сила.

Внимавайте, щото, както по-прѣдишната ми височайша царска заповѣдь, така и тая, която сега издавамъ, да се регистрира и протоколира въ тамошнитѣ ви сѫдебно-шериятски регистри (сиджил-тефтеритѣ), като слѣдъ туй, съ силата на властьта, която имате и съ която разполагате, дѣйствувате строго и не допускате занапрѣдъ речения Османъ да встѫпва и да се намѣсва по какъвто и да е начинъ въ владѣнието на това село или да причинява насилия и незаконни дѣла.

Тъй да знаете, тъй да дѣйствувате; честь, слава и пълна вѣра отдайте на височайшитѣ ми царски знакове, туграта и монограма ми, положени на чело на настоящия ми височайши царски ферманъ, — съставенъ, написанъ и издаденъ днесъ — 20-и день отъ мѣсецъ реджебъ 1186 г. отъ егира (1771-72 г. р. Хр.).

Издаденъ въ прѣстолния и укрѣпения градъ Исламболъ. Подписалъ: султанъ Мустафа ханъ III.

Ферманътъ е пристигналъ въ София на 18-и день отъ месецъ шабанъ сѫщата 1772 г. р. Хр.

Сѫдебно-шериятски актъ, издаденъ отъ сѫдебния съвѣтъ на софийския сѫдъ за възлагането и описването отново на една войнишка бащина въ Софийско.

(Тефт. № 2, стр. № 82 отъ 1615 г. р. Хр.)

Носителката на настоящия владѣтеленъ актъ е Рахима, дъщеря на Абдуллахъ, живѣеща въ махалата Ел-хаджи Исмаилъ въ гр. София. Чиновникътъ, който бѣ назначенъ отъ страна на правителството да опише отново, да опрѣдѣли и прѣдаде *войниганската бащина*, която се намира въ владѣние на речената Рахима, бѣ написалъ едно владѣтелско тезкере съ дата мѣсецъ реби-юл-евелъ 1614 г. р. Хр., подпечатано съ частния печатъ на мюхтеръ Али ага; това тезкере пристигна въ сѫда. Отъ неговото съдържание се установява факта, че

бащата на войнишкия ямакъ Иванъ Йовавинъ се е поминалъ. Войниганската *бащина*, която покойниятъ притежавалъ въ селото Делиславци, Пиротска каза, се състои отъ извѣстни парчета ниви и ливади, на които границитѣ и увратитѣ подробно сж описани и обозначени въ владѣлческия актъ *(темесукюнда)*. Тази бащина, възъ основа на прѣдписанията въ стария законъ, възложихъ и прѣдадохъ на речения *ямакъ-войнигани* Ивана съ условие, щото той занапрѣдъ да изпълнява точно войнишкитѣ узаконени задължения спрѣмо империята и властьта.

Понеже въ тоя актъ за владѣние изрично се говори и е записано, никой отвънъ да не прави на речения *ямак-войниги* Ивана спънки въ свободното притежаване и владѣние на тая *войнишка бащина*, — то по ходатайството на царския чиновникъ и съгласно съ постановленията на свещения законъ *(шери шерифе муджебинджè)*, като се слѣдва да му се издаде отъ страна на шерията единъ владѣлчески актъ *(темесюкъ)*, написа се, състави се и се протоколира настоящия сждебенъ актъ, който се издаде и вржчи на поменатия — днесъ, 3-и день *(края)* отъ мѣсецъ реби-юл-евелъ *(селхъ реби-юл-евелъ)*, 1027 год. р. Хр. (1616 г. р. Хр.).

Присжтствували членове и свидѣтели. { Мюсли Челеби-Кятипъ; Абдур-Рахманъ; Ес-Сеидъ; Махмудъ оглу Мусли-Мухзуръ; хазнатаръ Ахедъ Челеби; Османъ ибни Абасъ и др.

Бюрултия, изпратена отъ рум-илийския генералъ-губернаторъ до софийскитѣ сждебно-шериятски власти, въ лицето на софийския кадия, по въпроса за войниганитѣ-рая отъ селото Горни Лозенъ, Софийско.

(Тефт. № 85, стр. 145, дата 1681 р. Хр.)

Ученолюбиви и уважаеми г. Кадио-сждниче!

Софийскиятъ житель-първенецъ Мустафа ага, който по настоящемъ е началникъ-черибашия на войницитѣ-рая, живѣещи въ казата, която се намира подъ вашата сждебно-шериятска юрисдикция, е подалъ до височайшия диванъ въ генералъ-губернаторството една писмена молба (арзухалъ), съ която явява, че, споредъ тефтера-регистъръ на войниганитѣ, има записано и протоколирано, че въ селото Горни Лозенъ има 12 *войнишки бащиии* (он-ики войник бащинаси) и че, споредъ финансовия регистъръ специялно по данъка джизие, що

се разхвърля на зеваид-войниганитѣ, който (регистъръ) се съхранява въ императорското съкровище, се удостовѣрява обстоятелството, какво въ сжщото село Горни Лозенъ, Софийска каза, има двадесеть и петь бащини на зеваид-войниганитѣ. — При всичко туй, обаче, мютевелията (попечительтъ) на означеното село заявява публично, като казва: „Въ нашето село нѣма нито войнишки бащини, нито пъкъ данъкъ джизие на зеваид-войнигани (бизъм кариемъзда не войник бащинаси ве не заваид-войник джизиеси вардър дею); а онѣзи земи, които тѣ, войниганитѣ и зяваид-войницитѣ още отъ старо врѣме притежаватъ и владѣятъ, сж присвоени отъ тѣхъ насила и произволно, съ цѣль да бждатъ обсебени отъ тѣхъ като тѣхна собственность“.

Прочее, явявамъ ви, че, докато речениятъ мютевелия не отиде лично въ прѣстолния градъ — Цариградъ, не се сжди и състезава тамъ съ притежателитѣ-войнигани, — вие нѣма да му позволите по никой начинъ занапрѣдъ да влиза и да се намѣсва въ владѣнието и управлението на земитѣ, принадлежащи на войнишкитѣ и на зеваид-войниганскитѣ бащини; знайте, че по тоя въпросъ и въ сжщата смисъль се издаде отъ повѣреното ми главно управление и надлежната бюрултия. Сжщо тъй, за успокоение духоветѣ на войниганитѣ, съобщено имъ е официялно да отидатъ, споредъ горѣизложеното' въ сжщото село и да си владѣятъ и стопанисватъ тѣхнитѣ войнишки земи и бащини — тъй, както още отъ старо врѣме сж ги стопанисвали и управлявали.

Слѣдователно, повторно ви се явява, че, докато тоя подигнатъ процесъ не се разгледа и рѣши въ прѣстолния градъ — Константанее, — вие сте длъжни да не допущате мютевелията на казаното село да се намѣсва, нито пъкъ насилствено да нахлува и да нарушава законното владѣние на раята-войнигани, които още отъ старо врѣме стопанствуватъ и владѣятъ войнишкитѣ си земи и бащини. — Настоящето прѣдписание се състави и написа днесъ, 13-и день отъ мѣсеца мухаремъ 1091 год. отъ егира (1679—80 г. р. Хр.).

2. **Доганджии.** — Доганджиитѣ и отъ тритѣ вида по право се считали за войници и имали отдѣлни свои началници, *доганджи-башии*. Задълженията имъ се състоели въ слѣдующето: да отиватъ на война заедно съ царскитѣ войски, да вzематъ участие въ сраженията като *„доганджи-алай“*

(полкъ съставенъ само отъ соколари); да носятъ съ себе-си извѣстно количество соколи, малки и голѣми, добрѣ обучавани да изпълняватъ единъ видъ пощенска гълѫбова или соколарска служба; да отиватъ и придружаватъ султана, великитѣ везири, бейлер-беговетѣ, мир-миранитѣ и др. на ловъ по гори и планини; да отхранватъ, приучватъ и отгледватъ млади соколчета, орли и ястреби, потрѣбни за султанския дворъ и за военната служба. Въ военно отношение доганджитѣ се равнявали по службата си на „ахранитѣ“[1]), като въ походъ тѣ винаги придружавали военната и гражданска свита на султанитѣ. Въ замѣна на тая служба, тѣ се ползували съ слѣднитѣ права и привилегии: държавата, властьта ги считала за свободни граждани и за освободени отъ всѣкакви тежки, извънредни и военни данъци, налози и берии, като: авариз хане, джизие, джелеб-кешанъ (половина), мензил-ресуми, харачъ. Вмѣсто тия данъци, тѣ се облагали съ едно даждие, подъ название *„мюрде-биха“*, но само тогава, когато не изпълнявали или се отказвали отъ изпълнение на своята обязаность. Раята доганджии въ такъвъ случай плащали по *300 акчета* данъкъ „мюрде-биха“, а мюсюлманитѣ, като: юруци („юрукиянъ-тайфаси“), татар-тайфаси и пр. — плащали по 150 акчета. Има сѫдебенъ актъ отъ 1615 г. за доганджии въ с. Кремиковци и Комарци, Софийско, и цар. фер. 1721 г. отъ султанъ Ахмедъ ханъ III; въ тоя ферманъ се говори за рая-доганджии въ Софийска и Кюстендилска кази, въ гр. София и Кюстендилъ. Доганджиитѣ не се подлагали на лична ангария, нито на друга нѣкоя тежка правителствена работа, нито пъкъ на марталозъ акчеси, налъ-акчеси, кафтанъ-акчеси, а отчасти се облагали съ джизие, испендже, харачъ, и др. (Цар. фер. отъ султанъ Мехмедъ IV, издаденъ на 3-ия день отъ джемази-юл-евелъ 1094 г. (1681 г. р. Хр.). Селото Комарица, Соф. каза, е имало 1—2 кѫщи бащини *доганджии*, както се вижда отъ единъ актъ отъ 15 шавалъ 1026 г. егира (1615 г. р. Хр.); актъ съ дата 1074 год. (1662 г. р. Хр.) тефт. 3, стр. 150.) Въ селата Филиповци, Доганово и пр. е имало по 4 кѫщи; въ София — 2 кѫщи, Цар. ферманъ отъ 1681 г. Началото на тая служба, т. е. какъ и кога е била организирана, точно не е опрѣдѣлено; истори-

[1]] *Ахрани* сѫ единъ видъ войници пѣхота, които по бързината си не отстѫпватъ на хода и тичането на бързия еленъ. Такава е службата и на войницитѣ подъ название *„атмаджа“* [ястребъ].

чески данни говорятъ, че доганджийството е сѫществувало въ царуването на султанъ Баязидъ-Илдъръмъ; съ него си служили въ похода срѣщу Тимур-Ленка (1402 г. р. Х.).

Султанска заповѣдь, издадена до софийскитѣ сѫдебно-шериятски власти, въ лицето на софийския кадия, върху нѣкои права на раята-християни *„доганджи тайфа“* (соколари).

(Тефтеръ № 7, стр. 11, дата 1682 г. отъ егира, 1094 г. р. Хр.)

До софийскитѣ сѫдебно-шериятски власти, въ лицето на славния, достойния и истинския високо-ученъ мухамеданинъ-сѫдия на Софийската каза.

Отъ съдържанието на настоящия ми, написанъ и украсенъ съ високитѣ царски знакове, императорски актъ, който ще ви пристигне тамъ, ще се увѣдомите и ще узнаете, че придворния ми султански чакърджи-башия, негово високо прѣвъзходителство (липсува името) е изпратилъ до славната ми императорска канцелария едно саморѫчно покорно писмо, надлежно подпечатано, съ което ми явява, че раята-доганджии Митре, Никола и други, жители на село Филиповци, Софийска каза, както и други такива отъ сѫщата каза, сѫ записани и протоколирани въ новия императорски регистъръ (дефтер-и-джедитъ хаканиде) за *„чакъръ-юваджи“* и че въ тѣхнитѣ рѫцѣ, за назначаванието имъ на подобна султанска служба, билъ издаденъ и надлежния свещенъ бератъ (берати-шериф). Тѣзи доганджии и чакъръ-юваджии редовно, всѣка година и на врѣме, събирали отхранени и опитомени догани (соколчета), които били годни за работа, и донасяли ги лично въ прѣстолния ми славенъ градъ. А за тѣзи доганджии и соколари, които по какви да е причини не би изгледали, нито би прѣдставили въ прѣдстолния ми славенъ градъ опрѣдѣленото, споредъ стария обичай и законъ, за прѣзъ годината число догани, ми се съобщава, че такивато доганджии пъкъ редовно и съобразно съ височайшата царска заповѣдь сѫ плащали на назначенитѣ отъ страна на императорската ми власть доганджи-башии цѣната и стойностьта на данъка *мюрде-биха* — данъкъ, който се събира като доходъ за правителствената хазна (мирие аид мюрде бихалерини вирюб).

Понеже на такивато привилегировани рая-доганджии, които напълно изпълняватъ, безъ всѣкакъвъ недостатъкъ, обязаноститѣ по службата си и които, вмѣсто стойностьта на

данъка „мири-мюрде-бихалери“, изплащатъ по нѣщичко, като данъкъ, и отъ правото „джизие“ и „испенджъ“, — то тѣ, по право и привилегия, сѫ опростени и не плащатъ нито данъка „авариzъ-дивание“, нито тежкитѣ и обикновенитѣ даждия и налози. Защото всички онѣзи рая-доганджии, които сѫ записани въ царския регистъръ и фигуриратъ като „чакърюваджи“ не сѫ длъжни, освободени сѫ като свободни граждани, та не плащатъ, и не могатъ да се взискатъ на сила отъ тѣхъ правителственитѣ и общественитѣ налози, като: джелебъкешанъ ресуми, мартолосъ акчеси, налъ-биха и кафтанъ-биха акчеси. Но, въпрѣки тѣзи права, правителственитѣ власти и чиновници принуждаватъ насилствено раята-доганджии да внасятъ и изплащатъ горѣобозначенитѣ налози и берии, а освѣнъ това, служащитѣ лица при мир-миранитѣ, при мирливаитѣ, мютеселимитѣ, воеводитѣ и всички други властьимѣещи личности си позволяватъ да отиватъ по доганджийскитѣ села, да влизатъ и да се установяватъ на квартира въ тѣхнитѣ кѫщи, да се хранятъ и поятъ безплатно, а освѣнъ това още да взиматъ отъ доганджийскитѣ сѣмейства, безъ всѣкаква заплата, овци, кози, агнета, ечмикъ, слама, медъ, масло и други всѣкакви хранителни прѣдмети. Съ една рѣчь, казанитѣ доганджии заявяватъ и се оплакватъ отъ положението си, като казватъ, че нѣматъ възможность, поради насилията на властьта, да понасятъ тежкия въ двоенъ размѣръ товаръ: да изпълняватъ доганджийската (соколарската) служба, а сѫщеврѣменно да бѫдатъ заставяни на сила, като доганджи рая тайфаси, да изплащатъ горѣобозначенитѣ налози: авариzъдивание, военнитѣ налози (сеферие теклифи), обикновенитѣ и извънреднитѣ тежки налози (текялифи юрфие ве шакки) и др. А накрая въ молбата си тѣ заявяватъ и ходатайствуватъ прѣдъ императорския ми августѣйши диванъ, че за прѣкращаването на такива произволи и насилия, които се причиняватъ отъ страна на правителственитѣ органи, и за да не се изискватъ отъ тѣхъ никакви тежки и обикновени налози, отъ които тѣ сѫ били завинаги освободени, — да се издаде отъ императорския ми диванъ една височайша царска заповѣдь (емири шерифъ) по тоя въпросъ.

Прочее, понеже органитѣ на императорското ми правителство трѣбва да дѣйствуватъ въ крѫга на закона и да не се отклоняватъ никакъ отъ прѣдписанията на шериятситѣ по-

становления, — то затова заповѣдвамъ имъ да регистриратъ, още при първо получване, съдържанието на настоящия ми височайши актъ въ надлежнитѣ имъ официални сѫдебно-шериятски регистри, а слѣдъ туй внимателно да го изучатъ и прѣгледатъ и да постѫпатъ по тоя прѣдметъ съгласно съ него. Ако видите и се увѣрите, че реченитѣ доганджии-соколари съ височайши царски *beратъ* сѫ били назначени и опрѣдѣлени на султанска соколарска длъжность, като „чакър-ювадджилери“, и че това назначение е протоколирано въ царскитѣ мѣстни тамъ регистри; че тѣ, като привилегировани царски частни соколари (хасса чахър-юваджилери олюбъ) не влизатъ въ категорията на обикновената онази рая, която е длъжна да се обрѣменява съ налози, да изплаща разни берии и да фигурира въ списъцитѣ на мѣстнитѣ власти като рая съ плащане на „*аваризъ-хане*“, — то въ такъвъ случай вие трѣбва да дѣйствувате точно и съобразно съ закона. Реченитѣ доганджии по закона трѣбва да изпълняватъ възложената тѣмъ соколарска служба; а ако тѣ не би изпълнявали тази обязаность, длъжни сѫ да изплатятъ и да броятъ опрѣдѣления годишенъ царски данъкъ подъ название „*мири мюрде бихаleръ*“ на доганджи-башиитѣ, специялно назначени за събирането на тоя данъкъ, като чрѣзъ това, безъ всѣкакъвъ недостатъкъ, изпълняватъ своитѣ задължения къмъ правителството ми.

При това ви заповѣдвамъ, да внимавате и да не допускате да се причиняватъ на раята-доганджии никакви насилия, грабежи и заплашвания отъ чиято и да било страна. Особено старайте се да не позволявате на подчиненитѣ подъ мир-миранитѣ и подъ мир-ливаитѣ хора, нито на мютеселимитѣ, на воеводитѣ и на други, които и да би били, царски служители да отиватъ силомъ въ кѫщитѣ на поменатитѣ доганджии, да спятъ и да квартируватъ тамъ, да ядатъ и пиятъ даромъ и да взиматъ и изискватъ безплатно овци, агнета, медъ, масло и др. подъ прѣдлогъ на нѣкакво право, назиивемо „*мартолосъ акчеси*“. Нито допускайте да се изискватъ и събиратъ отъ тѣхъ нѣкакви тежки или обикновени налози, отъ които тѣ, като привилегировани рая-доганджии, сѫ съвършено и завсѣгда освободени. Съ една рѣчь, вие нѣма да допуснете да се вършатъ надъ тѣхъ незаконни дѣйствия, които би били противни на постановленията на свещения шериятъ, като се стараете,

щото повторно оплакване по тоя прѣдметъ да не става и да не ми се причинява неприятность.

Тъй да знаете, тъй да дѣйствувате; честь, слава и пълна вѣра отдайте на височайшитѣ ми императорски знакове, турата и монограма ми, положени на чело на настоящата ми царска заповѣдь, издадена отъ военния султански лагеръ въ полето на Бѣлградъ — Сахрай Белиградъ, и написана днесъ 3-и день отъ мѣсецъ джемази-юл-евелъ 1094 г. отъ егира (1682 г. р. Хр.). Пристигналъ въ София на 3-ия день отъ мѣсецъ джемази-юл-ахъръ 1094 г. отъ егира (1682 год. р. Хр.).

Султанъ Мехмедъ Ханъ IV авджи.

Сѫдебенъ шериятски актъ, издаденъ отъ пиротското сѫдилище за заселяване въ селата на Пиротската каза едно сѣмейство отъ доганджиитѣ-рая.

(Тефт. № 38, стр. 40, отъ 1117 г. [1705 г. р. Хр.)

Заимъ Али ага и Муса ага ибни Али, жители отъ гр. Пиротъ (Шехер-кьой) и законни пълномощници на заимитѣ и ербаб-тимаритѣ отъ гр. Пиротъ, се явиха лично прѣдъ пълния сѫдебенъ съвѣтъ на пиротското сѫдебно-шериятско сѫдилище, гдѣто въ присѫтствието на раята-християни Пейчо и братята му Стоянъ и Петъръ, Николови чеда, съ приличното за сѫда страхопочитание устно заявиха, изповѣдаха и казаха така:

„Присѫтствуващитѣ прѣдъ мезлича рая-християни сѫ отъ раята-селяни, които живѣятъ въ земитѣ и селата на нашата каза. Понеже тѣ искатъ да се заселятъ на постоянно мѣстожителство въ старитѣ си огнища и селища, — то, съгласно съ височайшия царски ферманъ по тоя въпросъ, ходатайствуваме прѣдъ съвѣта на сѫда, да запише и протоколира въ регистратурата на финансовото прѣко отдѣление (мефкуфата) имената на тия селяни-рая, за да се считатъ занапрѣдъ като наша подчинена рая“. На въпроса, който сѫдътъ зададе на раята-отвѣтници, послѣднитѣ отговориха и казаха така: „ние, съгласно съ височайшия императорски ферманъ, понеже желаемъ да се прѣселимъ и настанимъ въ старитѣ си селища и земи, които сѫ описани въ регистровитѣ книжа на мефкуфата, молимъ сѫда да уважи нашата молба и да ни разрѣши това. Ние сме отъ раята-селяни, живѣещи въ Видинската каза; нашето родно село се казва „Търговище“. Ние се считаме за привилегирована рая отъ категорията на *„доганджи раяси“* (соколари) и имаме въ рѫцѣтѣ си надлежния за това висо-

чайши бератъ, отъ съдържанието на който, ако се прочете, всичко нагледно ще се види и установи".

Поменатитѣ рая извадиха и прѣдставиха прѣдъ съвѣта на сѫда височайшия царски бератъ. Отъ съдържанието на тоя царски актъ се доказа положително, че поменатитѣ Пейчо, Стоянъ и Петре сѫ родомъ отъ селото Търговище, Видинска каза, гдѣто е билъ родътъ имъ още отъ старо врѣме. Сѫщото се установи и отъ показанията на присѫтствуващитѣ въ сѫда жители отъ града Видинъ, а именно: Мехмедъ Челеби, Османъ кетхода ибни Мустафа и Дургудъ ода-баши, — които се изпитаха като свидѣтели прѣдъ сѫда. Сѫдътъ, възъ основа на тия писмени и свидѣтелски показания и възъ основа на дадената прѣдъ него изповѣдь — било отъ поменатитѣ Али ага и Муса ага, било и отъ реченитѣ рая-селяни — съ която странитѣ заявиха, че поменатитѣ рая-селяни сѫ отъ селата на казата „Видинъ", — постанови, рѣши и опредѣли: казанитѣ рая-селяни сѫ родомъ отъ казата на Видинъ, вслѣдствие на което се издаде, написа и състави настоящия сѫдебенъ актъ — днесъ 9-и день отъ мѣсецъ реджебъ 1117 год. отъ егира (1705 г. р. Хр.).

Присѫтствуващи свидѣтели: благородния Мустафа ефенди, ибни Хасанъ ефенди; Абдуллахъ ефенди, ибни Ибрахимъ ефенди; Абдулъ Фетахъ ефенди, ибни Кинемъ ефенди; Тавилъ Ел-хаджи Ахмедъ; Мулла Мустафа ага; Мехмедъ ага, ибни Исаханъ Ибрахимъ челеби чавушъ-башлуянъ.

3. **Мензилджии.** — Мензилджиитѣ и отъ двата вида имали слѣднитѣ обязаности: приготовлявали нуждното количество коне и храна за тѣхъ, хора за прислуга и хора за конвоиране пощенския чиновникъ — *„татаринъ"*; доставяли седла и други принадлежности и имали опрѣдѣлена постоянна пощенска станция — „мензилхане", отгдѣто заедно съ куриера-татаринъ прѣнасяли прѣзъ територията на казата, въ която се намирали тѣхнитѣ села, както чантата отъ правителствената кореспонденция, така и всички книжа, посилки, групове и парични кесии (царската хазна). Съ една рѣчь, прѣнасянето на паричнитѣ и книжни посилки, както и на правителствената кореспонденция чрѣзъ селянитѣ на извѣстни села отъ всѣка каза е било напълно гарантирано, защото всички тия села

взаимнообразно сѫ порѫчителствували, и рѣдки случаи е имало отъ опасность на обири и убийства. Раята въ всѣка една каза изцѣло е взимала пропорционално участие въ паричния налогъ по тая служба.

Въ замѣна на това мензилджиитѣ се ползували съ слѣднитѣ права: били свободни граждани, които не подлежели на лична ангария, не плащали напълно джизие, испендже, авариз-хане, джелеб-кешанъ, касабие; освободени били отъ всички тежки, извънредни и военни данъци, налози и берии и не хранѣли по домоветѣ си даромъ разни правителствени чиновници и служещи. Тѣ имали свой прѣмъ началникъ *„мензилджи-баши“*. Споредъ единъ царски ферманъ, издаденъ отъ султанъ Мехмедъ ханъ IV на 1081 г. отъ егира (1662 г. р. Хр.) възъ основа на други по-стари фермани, особено на единъ ферманъ отъ султанъ Мурадъ I, селянитѣ-рая отъ селата Горни Лозенъ, Ново-село, Богровъ, Обеля, Филиповци, Пролеша, Бѣлица и Ральово, Соф. каза, се признаватъ за *„мензилджии“*, като били длъжни да доставятъ коне, хора, прислуга и храна — всичко на сума 98,344 акчета, съ 13—16 коня. Отсетнѣ тоя данъкъ билъ наложенъ на обикновената заможна рая, която била длъжна парично да го изплаща. Споредъ врѣмената и обстоятелствата, той вариралъ отъ 300—600 акчета годишно на едно домакинство. Отъ другъ единъ царски ферманъ отъ султанъ Ахмедъ ханъ III, издаденъ на 9-и саферъ 1135 год. (1721 г. р. Хр.) до сѫд. власти въ Софийската каза, се вижда, че, освѣнъ горѣозначенитѣ села, е имало 567 1/3 раятски кѫщи на които се разпрѣдѣлялъ тоя данъкъ.

Отъ документитѣ излиза, че „мезилджилъка“ и „суруджилъка“, както и привилегиитѣ на натоварената съ него рая, водятъ началото си отъ царуването на султанъ Мурада I, сир. отъ покоряването и завладѣването на българското царство (дияри българи фетих-олундиктан-согра). Въ София и въ нѣкои села отъ Софийско е имало „суруджии“, като: суруджи Димо, суруджи Панайотъ, суруджи Перо и суруджи Стефанъ.

4. **Дербенджии.** — Дербенджиитѣ-рая изпълнявали слѣднитѣ обязаности: пазѣли и наблюдавали дефилетата, клисуритѣ, тѣснитѣ проходи и планинскитѣ гребени, прѣзъ които минавалъ обществения пѫть, и се грижели за безопасното минуване на пѫтницитѣ и проходещитѣ, като гарантирали взаимно за безопасностьта на послѣднитѣ — селата на всѣка една

каза за дербентитѣ въ тѣхната околность. Селянитѣ-дербенджии винаги живѣели близо до самитѣ проходи и поставяли на стража „нубечъ“ (часови) отъ 6—12 души, съобразно съ важностьта и голѣмото разстояние на дервента. Тѣхната служба е била повече военно-полицейска, защото отъ тѣхното зорко наблюдаване зависѣли мирътъ, тишината и безопасностьта на населението отъ Османската империя, а главно търговскитѣ съобщения по сухо въ Турция.

Въ военно врѣме дербенджиитѣ се натоварвали съ двѣ тежки обязаности: а) като калаузи, да прѣдвождатъ царскитѣ редовни и нередовни войски прѣзъ опаснитѣ проходи низъ тѣснитѣ клисури; да наблюдаватъ движенията на неприятеля, когато той се доближава до нѣкои тѣсни и мѫчнопроходими пѫтеки; да съобщаватъ на най-близкитѣ военни постове отъ османската армия за всичко видѣно и чуто въ лагера на неприятеля; и б) да снабдяватъ, въ случай на нужда, съ храна и провизии нѣкои царски войскови отдѣления, които или сѫ побъркали пѫтя въ проходитѣ, или сѫ били заплашени и прѣслѣдвани отъ неприятеля. Услугата на дербенджиитѣ добрѣ е оцѣнена отъ страна на турскитѣ султани, напр. отъ Мурада I въ врѣме на опасното минаване на войската му прѣзъ тѣснитѣ клисури на „Демиръ-капия“ (Желѣзни врата), „Капили дервенти“ и „Кързъ-дервентъ“ (Момина клисура), които лежатъ на пѫтя Т.-Пазарджикъ—Ихтиманъ—Самоковъ (772 год., или 1370 год. р. Хр.); отъ Мурада II въ врѣме на войната му съ Янко Хунияди, 1443 год., при „*Златишкия дервентъ*“, гдѣто главно дервенджиитѣ-рая, като прѣдна стража, указвали тайнитѣ клисурски кози пѫтеки на турскитѣ войски, за да изгонятъ и нападнатъ съюзнитѣ християнски войски (Исторически лѣтописи отъ Ходжа-Сеад-еддина и Гюлшини).

Освѣнъ туй, дербенджиитѣ, като вѣрни служители на Турската империя, прѣзъ царуването на султанъ Ахмедъ ханъ III (1721 г.) били удостоени съ ново височайше царско благоволение. Тѣмъ, поради личната имъ храбрость, честность и акуратность, било възложено още да пазятъ обществената безопасность по друмищата, пѫтищата и дервентитѣ изобщо — длъжность, която дотогава изпълнявали раята „мартолози“ и „*пандури*“. Отъ фермана, издаденъ отъ речения султанъ Ахмедъ ханъ III, съ дата 9-и день отъ мѣсецъ джемазиюл-ахър 1134 год. отъ егира (1721 г. р. Хр.), се установява, че

главни проходи и дефилета е имало въ прѣдѣлитѣ на 34 кази, въ Рум-илия, (вж. по-долу, гдѣто се говори за мартолозитѣ). Специялно за Соф. каза има и поименено списъкъ на дружинитѣ (отъ по 20 души) българи на двама бюлюк-башии, Бошко и Недѣлко, които (дружини) били натоварени съ тая дервенджийска длъжность [1]). Въ нѣкои отъ сиджилъ-тефтеритѣ

---

[1]) Ето и самия поименено списъкъ на селата отъ Софийска каза, както и на назначенитѣ съ царска бюрюлтия рая-булюк-башии въ сѫщата каза. За правило е било, щото отъ всѣки петь раятски кѫщи да се взима по единъ човѣкъ *за дервенджия*.

I. Софийската каза административно се дѣлѣла на два булюк-башийски участъка, на чело на които съ царски ферманъ билъ назначенъ отъ султана по единъ рая-булюк-башия, който да е юнакъ, рѣшителенъ, честенъ и съ реноме между раята. За такива били избрани отъ населението на цѣлата Софийска каза добрѣ извѣстнитѣ и самоотвержени юнаци Божко и Недѣлко, жители отъ градъ София. Всѣки единъ булюк-башия отъ тѣхъ е ималъ подъ своя власть по 20 души рая-дервенджии, които денѣ-нощѣ обикаляли и пазѣли пѫтищата на дервентитѣ, клисуритѣ и проходитѣ. Подъ властьта на булюкбашията *Бошко* влизали изброенитѣ поименно села отъ Софийска каза, и той билъ дълженъ, съ гаранцията на селянитѣ отъ неговия участъкъ, да отговаря за врѣди и загуби, които би се случили на пѫтници и търговци.

Участъкътъ на Божковия булюк-башилъкъ е обемалъ слѣднитѣ села, като на всѣки петь кѫщи отъ тѣзи села той е взималъ по единъ добъръ и смѣлъ рая и е организиралъ охранителната дружина за публичната безопасность на пѫтницитѣ и търговцитѣ, които минавали въ прѣдѣлитѣ на неговия територияленъ участъкъ.

Ето имената на селата и числото на кѫщитѣ, опрѣдѣлени за дервенджии срѣщу извѣстни права. Курило — 3 кѫщи, Пасарелъ — 2 = 5 кѫщи, 1 лице; Бухово — 4, Елешница — = 1 лице; Лакатникъ — 2, Богдановъ-долъ — 1 1/4, Кладенци — 1 1/4 Гуляновци — 1/2 = 5 кѫщи = 1 лице; Хусеинлю — 5 кѫщи, 1 лице; Подгюмци — 3, Шума — 1/4, Саричанъ — 1/4, Чеченъ — 1/4 = 5 кѫщи = едно лице; Горно-Малино — 1 1/4, Беглеръ-чифликъ — 1/2, Казичанъ — 1/2, Реброво — 3/4, Гинци — 1/4, Черква — 3/4, Петричъ — 1 = 5 кѫщи = 1 лице; Сливница — 1 1/2, Несвъртино — 1 1/4, Требичъ — 1/2, Сухоляне — 1/2, Доброславци — — 1/2, Батковци — 1/2, Калкасъ — 1/4 = 5 кѫщи = 1 лице; Нови-Ханъ — 5, Търново — 3, Кукляни — 2 = 10 кѫщи = 2 лица; Бучино-Кюмурджи — 1, Мерджанъ — 1, Чурякъ — 1, Мошино — 3/4, Бусманица — 1/4, Глияне — 1 = 5 кѫщи = 1 лице; Хаджи-Кариманъ — 2 1/2, Богровъ-паша — 1 1/2, Банки — 1 = 5 кѫщи = 1 лице; Негюшево — 2, Мокачъ — 1/4, Кара-Бунаръ — 1, Храбърско — 1, Малешевци — 1/2, Църварица — 1/4 = 5 кѫщи = 1 лице; Дуганово — 2 3/4, Гюредже — 1/4 = 5 кѫщи, 1 лице; Долно-Малино — 1 1/2, Ябланица — 1, Отсѣкъ-Оглавъ — 1 1/2, Градецъ — 1/2, Орландовци — 1/2 = 5 кѫщи = 1 лице; Желява — 3 1/2, Подгумеръ — 1 1/2, Волуякъ — 1/4, Безденъ — 1, Лѣсковъ-долъ — 1/4, Гайтаново — 2 1/2, Дърмша — 3/4, Брайкьовци — 1/4 = 10 кѫщи = 2 лица; Чукурово — 3, Таш-Кесенъ — 1 1/2, Войнигьовци — 1/4, Поглезецъ — 1/4 = 5 кѫщи = 1 лице; Орманли — 3 1/2, Драгичево — 1/2, Луново — 1/2, Пожарево — 1/4, Копаница — 1/4 = 5 кѫщи = 1 лице; Сеславци — 4 1/2, Балша — 1 1/4, Обеля — 1, Диване-Даудъ — 3, Бусманци — 1/4 = 10 кѫщи = 2 лица; Богровъ Мензили — 2, Столникъ — 2, Бѣлица — 1 = 5 кѫщи = 1 лице.

Всичко въ участъка на булюкъ-башата Божко се избрали 20 души, все отборъ млади момци (деликанли раялари), или сто раятски кѫщи, които щѣли да внесатъ по 24 пари всѣка една кѫща за поддържане дневно на тази булюк-башийска чета.

на Соф. кадийска архива се споменватъ 5—6 главни дервенти, които се пазѣли отъ дервенджии-рая, именно: Бучино-дербенти, Търново, или Дрѣново дербенти, Гинце дербенти, Халколю-Драгоманъ дербенти (Сливница-Драгоманъ), Баня и Балиефенди карнелерин дервентлери (Горно-бански и Княжевски дервенти) и др.

Въ замѣна на тая служба, раята дервенджии е имала слѣднитѣ права и привилегии: имала свобода и завинаги била освободена отъ лична ангария, отъ тежки и извънредни

II. Подъ властьта на булюк-башията Недѣлко влизали долуозначенитѣ села, отъ които, като е вземалъ на всѣки петь кжщи по единъ младъ, здравъ и левентъ момъкъ за дружина по службата, той е избралъ пакъ 20 души отборъ дружина. Ето имената на селата отъ Софийската каза, които се намирали подъ вѣдомството и подъ властьта на Недѣлко булюк-башията: Драгалевци — 4 кжщи; Долни Лозенъ — 3, Мещица — 2, Градоманъ 1 = 10 кжщи = 2 лица; Панчарево — 1, Балша — 1, Враждебна — 1 1/4, Байлово — 1, Буковикь — 1/2, Маслово — 1/4 5 кжщи = 1 лице; Нагиболъ — 1, Батановци — 1 1/2, Златуша — 1, Филиповци — 1/2, Игнатица - 1 = 5 кжщи = 1 лице; Кривина — 1, Сеславци — 1, Дивотино — 1 1/2, Батуля — 1/2, Ради-бой — 1 = 5 кжщи = 1 лице; Негованъ — 1, Ак-данишманъ — 2 1/2, Чеканица — 1, Гниляне — 1/2 5 кжщи = 1 лице; Локорско — 2 1/2, Подгюмци — 1, Мировяне — 1, Бусанци — 1/2 = 5 = 1 лице; Комарица — 2, Сагърлю — 2, Костенбродъ — 1/2, Раковецъ — 1/2 = 5 кжщи = 1 лице; Гурубляни — 3, Орманъ — 2 = 5 кжщи = 1 лице; Кючукъ-оба — 2 3/4, Драговищица — 1, Землянъ — 1/4, Коджа Ахмедъ Кюфре — 3/4, Гурублянъ — 1/4 = 5 кжщи = 1 лица; Желѣзница — 5 кжщи = 1 лице; Кремиковци — 2 1/2, Потопъ — 1/2, Искрецъ — 1, Бай-хайлю — 1 = 10 кжщи = 2 лица; Коджа Ахмедлю Кюфре — 2, Момиръ-кьой — 2 1/2, Коджа Ахмедлю Муслимъ — 1/2 = 5 кжщи = 1 лице; Горни Лозенъ — 5 кжщи = 1 лице; Биримирци — 1, Оградища — 1/2, Бистрица — 2 1/2, Илиянци — 1/2, Хасърдже — 1/2 = 5 кжщи = 1 лице; Бояна — 3, Ярджиловци — 2, Подуяне — 4, Свети-врачъ — 1 = 10 кжщи = 2 лица; Бѣл-лукъ — 1, Радне 3/4, Мухово — 1/2, Харебеско — 2 3/4, Ново-село—30 = 5 кжщи = 1 лице; Иваняно — 1/2, Добричинъ — 1/4, Овчинъ-долъ — 1/4, Своге — 1/4, Верде-Калинъ — 1/4, Жедна — 1/4, Монастирище — 1/4 = 5 кжщи = 1 лице.

Всички момци заедно съ булюк-башията Недѣлко възлиза на 20 души, или на сто заможни раятски кжщи, отъ които всѣка една пропорционално трѣбвало да плаща дневно 24 пари за издържането на тази булюк-башийска чета.

За официялното признаване отъ мѣстнитѣ власти на тѣзи двама видни и бѣлѣжити рая-булюк-башии Божко и Недѣлко, — султанъ Ахмедъ ханъ III издалъ особенъ височайши царски ферманъ, съ дата 22 шевалъ 1134 г. отъ егира (1721 г. р. Хр.), съ който строго се заповѣдвало на мѣстнитѣ власти да указватъ съдѣйствия, когато би станало нужда, на тѣзи двама булюкъ-башии и най-вѣжливо, съ почесть и уважение, да се отнасятъ спрѣмо тѣхъ, като къмъ честни правителствени служители. По единъ екземпляръ отъ тоя султански ферманъ се вржчилъ и прѣдалъ, по официяленъ редъ, на реченитѣ булюк-башии въ София, въ правителствения сарай на бейлер-бея.

Поименуванитѣ списъци носятъ дата 22-и шевалъ 1134 г. (1721 р. Хр.). А на реченитѣ булюк-башии султанътъ е далъ широки права на дѣйствие при изпълнение на тѣхнитѣ булюк-башийски обязаности — права, изложени въ текста на самия царски ферманъ, който по онова врѣме, 1134 г. (1721 г.), се прѣдалъ тѣмъ за знание, че встжпватъ въ изпълнение на длъжностьта.

и военни данъци, отъ налозитѣ: аваризъ-хане, и джелебъ-кешанъ (бегликъ), мензинджилъкъ, джизие, еспендже, касабие, налч-акчеси, кафтан-биха акчеси и др. Тѣ не търпѣли насилия отъ правителственитѣ чиновници и войници и др. кърсердари въ домоветѣ си и не били длъжни да ги гощаватъ. Земи имъ се подарявали отъ властьта, и за произведенията тѣ давали само обикновения десетъкъ, какъвто плащали и самитѣ мухамедани, както и войниганитѣ и соколаритѣ. Земитѣ на умрѣли дервенджии се наслѣдвали само отъ синоветѣ имъ (мѫжкия полъ) съ условие, да изпълняватъ длъжноститѣ на бащитѣ си. За службата, която била отнета отъ мартолозитѣ и пандуритѣ и допълнително била възложена върху тѣхъ, тѣмъ се плащало и по извѣстно парично шестмѣсечно възнаграждение (намиратъ се по тоя въпросъ сѫдебно-шериятски документи въ сиджилъ-тефтеритѣ).

Съ една рѣчь, раята дервентджии въ турската империя е играла важна военно-стратегическа роля и е била една мощна спомагателна сила за Турската империя срѣщу външнитѣ и вѫтрѣшнитѣ ѝ врагове.

Султанска заповѣдь, адресирана до сѫдебно-административнитѣ власти на казитѣ Нова-Загора, Плѣвенъ, Никополъ, Вратца, Берковица и Видинъ за раята-дервенджии, живѣещи въ селата Сарница и Амалика, Раховска каза.

(Тефт. № 67 стр. 139, дата 1115—1124 г. егира, 1702—11 г. р. Хр.).

Чрѣзъ тоя си царски актъ, който ще ви пристигне, съобщавамъ за знание на кадиитѣ и воеводитѣ на казитѣ Ново-Загорска, Плѣвенска, Никополска, Вратчанска, Берковска и Видинска, че Ел-хаджи Али, който съ височайши царски бератъ е *заиминъ* на извѣстни села, които се намиратъ въ Раховската каза, се оплаква съ писмена молба до височайшия ми царски диванъ, че раята селяни отъ селата Сарница и Амалика, Раховска каза, които влизатъ подъ управлението на неговия *зияметъ,* още отъ старо врѣме били опрѣдѣлени да пазятъ голѣмия дербентъ *(дербенд-и-азими)*, който води отгорѣ покрай течението на рѣката Огостъ, и да охраняватъ пѫтницитѣ и търговцитѣ, които пѫтуватъ откъмъ Бѣлградъ, Видинъ и др. съсѣдни тамъ страни по тоя опасенъ дербентъ. Но казанитѣ рая-дербенджии, поради насилието и мѫкитѣ, които теглѣли отъ правителственитѣ царски войски и служители, били принудени да напуснатъ старитѣ си жилища, да разтурятъ селищата си, да се разпръснатъ и да се заселятъ

по селата, които се намиратъ въ казитѣ на Нова-Загора, Плѣвенъ, Никополъ, Вратца, Берковица и Видинъ, като по тоя начинъ *дербентската* служба била занемарена, праздна, и прихода на заимата намаленъ, поради липсване на раята. Въ молбата си речениятъ тѫжитель се моли и ходатайствува още, щото отъ страна на височайшия ми царски диванъ да се командирува единъ мубаширъ, за да събере и прѣмѣсти въ старитѣ имъ жилища раята-дербенджии, които сега сѫ разпрѫснати по селата на горѣозначенитѣ кази, и да ги застави, съгласно съ старитѣ закони и наредби, занапрѣдъ да пазятъ тоя опасенъ дербендъ и да охраняватъ безопасностьта на минуващитѣ оттамъ пѫтници, както е било и по-прѣди; а тѣзи, които би се противили на тая заповѣдь, да се повикатъ въ столичния градъ. Понеже въ тая молба се говори, между друго, и за прѣселяване и заселяване на хора, то, споредъ установенитѣ закони, молбата се прѣпрати за изучване въ отдѣлението на финанситѣ, на което се заповѣда да приготви и да ми прѣдстави за издаване една височайша царска заповѣдь по тоя въпросъ. Възъ основа на рапорта и доклада, които се прѣдставиха отъ управлението на *малието* по тоя прѣдметъ, благоволихъ да издамъ височайшия си царски ферманъ.

Прочее, щомъ настоящиятъ ми царски ферманъ, който ви се праща съ особения ми пратеникъ-мубаширъ Мехмеда, пристигне, ще знаете, че по тоя въпросъ сте длъжни да дѣйствувате и постѫпвате тъй, както е прѣдписано и изложено въ текста на настоящия ми царски актъ. Така че всички онѣзи рая или тѣхни синове, които сѫ записани въ стария тефтеръ като *дербенджии-селяни* отъ горѣобозначенитѣ села, що се намиратъ подъ управлението на речения *заиминъ* и които не сѫ записани въ регистра като данъкоплатци подъ рубриката *„авариз-хане“*, — гдѣто и да ги намѣрите, ще ги дигнете насила и съ съдѣйствието на високия ми пратеникъ-мубаширъ Мехмеда, съобразно съ закона, както и съ помощьта на администрацията (забититѣ) по селата на повѣренитѣ вамъ кази, ще ги прѣселите и настаните въ старитѣ имъ села и жилища, като ги накарате силомъ да изпълняватъ традиционната си *дербенджийска служба,* узаконена още отъ старо врѣме. Вие нѣма да позволите нито на едно външно лице да ви прѣпятствува въ вашитѣ дѣла и разпо-

реждания по тоя въпросъ. Ако би нѣкои да си позволятъ да не слушатъ височайшата ми заповѣдь и да се противятъ на разпорежданията ви, длъжни сте съ сѫдебно рѣшение да повикате всички противещи се личности и подъ конвой да ги изпратите въ славния ми прѣстоленъ градъ за мое понататъшно разпореждане. Тъй да знаете, тъй да дѣйствувате; честь, почитание и вѣра отдайте на височайшитѣ ми царски знакове, туграта и монограма ми, приложени отгорѣ, на чело на настоящия ми царски височайши ферманъ, издаденъ въ славния ми царски градъ, Константанее, днесъ — 12-и день отъ мѣсецъ джемази-юл-ахъръ 1124 год. отъ егира (1711 г. р. Хр.). Султанъ Ахмедъ ханъ III.

Царски ферманъ, адресиранъ до сѫдебнитѣ власти на казитѣ, що лежатъ по крайбрѣжието на Дунава отъ Бѣлградъ до Фетих-юл-ислямъ, Рахово и пр. по въпроса за пазенето дербентитѣ и проходитѣ, намиращи се по крайбрѣжието на рѣка Дунавъ.

[Тефт. № —, стр. 234, 1119 г. [1705-6 г. р. Хр.].

Съ настоящия си височайши царски ферманъ съобщавамъ за свѣдѣние и изпълнение на сѫдебно-административнитѣ власти и на всички други чиновници въ казитѣ, що се намиратъ по пѫтя отъ Бѣлградъ, Фетих-юл-ислямъ, дори до Рахово, все по крайбрѣжието на рѣка Дунавъ, слѣднитѣ си царски разпореждания, които ще влѣзатъ въ сила слѣдъ пристигането на настоящия ми височайши ферманъ: Вамъ е извѣстно, че пазенето безопасностьта на пѫтницитѣ и минувачитѣ по дербентитѣ, клисуритѣ и страшнитѣ и опасни проходи на обществения пѫть, които се намиратъ въ околностьта на Бѣлградъ и другадѣ по течението и крайбрѣжието на рѣка Дунавъ, по-прѣди, съ височайши царски ферманъ, бѣ възложено както на жителитѣ-редници отъ крѣпоститѣ, тъй и на казалийскитѣ пазители: пандуритѣ, кюрекчиянитѣ, дюменджиянитѣ и на други обществени служители. Тѣзи пазители на тѣснитѣ и много опасни проходни мѣста, съгласно съ съдържанието на издадения ми по-прѣди законъ и ферманъ, бѣха поставени по мѣстата си, и всѣка една тайфа отъ тѣхъ бѣ длъжна да наблюдава и пази своя опрѣдѣленъ участъкъ, съ цѣль да не се причинява никаква врѣда и нещастия отъ злодѣйци и разбойници на лицата-пѫтници, които по работата си минаватъ прѣзъ тия дефилета. Но, понеже мѣстното тамъ раятско население въ нѣкои кази съвършено

бѣ пропаднало материялно и бѣ обѣднѣло, то за подобрение поминъка на това бѣдно население, съ височайши царски актъ, издаденъ по-прѣди, прѣустановихъ службата на раята-пандури, като заповѣдахъ да се настанятъ и назначатъ вмѣсто тѣхъ за пазители-охранители на дервентитѣ, клисуритѣ и опаснитѣ за минуване проходи нуждното число момци отъ самото мѣстно раятско население, които (момци) да изпълняватъ тая служба. Ала, щомъ тая моя височайша царска заповѣдь стигнала до ушитѣ на пандуритѣ, кюрекчиитѣ и дюменджиитѣ, които били опрѣдѣлени да пазятъ проходитѣ на рѣката Дунавъ, послѣднитѣ, боейки се, да не би и тѣ, като пандури, кюрекчии и дюменджии, да бѫдатъ прѣмахнати отъ службата си, сговорили се единодушно, да не изпращатъ нито едно лице — било пандуръ, било кюрекчия, било дюменджия — на опаснитѣ проходи и мѣста за охраняване; напуснали ги, не ги пазѣли, и безопасностьта на пѫтницитѣ била компрометирана, не сѫществувала, както досега. Това извѣстие пристигна до моя императорски слухъ и ми се явява, че опаснитѣ проходи, клисури и мѣста не се охранявали добрѣ, не се пазѣли тъй здраво, както по-прѣди, а били свободни отъ всѣкакъвъ надзоръ, поради което разбойницитѣ и бунтовницитѣ намирали широко поле (мейдан-ери) за работа.

Пандуритѣ, кюрекчиитѣ и дюменджиитѣ въ това отношение иматъ право и трѣбва да се удовлетворятъ.

Прочее, щомъ настоящата височайша царска заповѣдь пристигне тамъ, повелявамъ ви, незабавно и безъ всѣко отлагане, окончателно да наредите тоя въпросъ, като, възъ основа на закона, който по-прѣди бѣ издаденъ за тая цѣль, назначите пазители-охранители — било отъ населението, що живѣе въ крѣноститѣ и паланкитѣ, било отъ раята, живѣеща по селата въ казитѣ ви. Опрѣдѣленитѣ и назначенитѣ отъ васъ пазители-охранители на проходитѣ (гечид-ерлери) да бѫдатъ пакъ сѫщитѣ пандури, кюрекчии и дюменджии, като се прибавятъ къмъ тѣхъ и извѣстно число лица отъ мѣстното раятско население. Вие сте длъжни, подъ страхъ на отговорность, да вземете нуждниітѣ мѣрки за безопасното минуване прѣзъ проходитѣ на пѫтници и проходящи. Въ случай, че слѣдъ настоящата ми височайша заповѣдь би се случило нѣкое противодѣйствие или би се поставило на проходнитѣ опасни мѣста даже едно лице по-малко, отколкото е прѣд-

видѣно въ изработения по-прѣдиописъ-тефтеръ, споредъ закона за пандуритѣ, кюрекчиитѣ и дюменджиитѣ, и вслѣдствие на това, не дай Боже, би се случило нѣкое нещастие на проходящитѣ пѫтници, поради слабия надзоръ на охранителната му служба, — то, въ подобенъ случай, вие не само ще отговаряте за причинената загуба и за нещастието, което би се случило, но ще ви се наложатъ и по-тежки наказания. Затова ви припомнямъ, че вие трѣбва по тоя въпросъ добрѣ да си отваряте очитѣ, да дѣйствувате бързо и рѣшително, съгласно съ духа и съдържанието на височайшата ми царска заповѣдь, като се стараете да се пазите, колкото е възможно повече, да не вършите незаконни и противошериятски дѣйствия. За това именно благоволихъ да издамъ настоящия си височайши царски ферманъ. И тъй, заповѣдвамъ ви, щомъ пристигне тамъ тоя ми височайши актъ, да дѣйствувате точно по духа и съдържанието му, споредъ както е изложено по-горѣ, въ издадения ми за тая цѣль настоящи височайши царски ферманъ. Вие трѣбва, по служебенъ дългъ, да отдадете нуждната почеть, уважение и довѣрие на височайшитѣ ми царски знакове, туграта и монограма ми, положени на чело на тоя ми царски актъ. Тъй да знаете, тъй да дѣйствувате! — Издаденъ въ Бѣлградъ въ първитѣ (1—10) числа отъ мѣсецъ реби-юл-евелъ 1119 г. отъ егира (1706 г. р. Хр.).

Пристигналъ въ Видинъ на 21 день отъ мѣсецъ реби-юл-евелъ сѫщата 1119 г. (1706 г.).

(под.) Султанъ Ахмедъ ханъ III.

5. Коруджии. — Коруджиитѣ, или пазителитѣ на лѣсоветѣ, били длъжни да изпълняватъ слѣднитѣ обязаности: да вардятъ горитѣ и лѣсоветѣ отъ разни разбойнически и бунтовнически чети и отъ пожари; да откриватъ скришнитѣ и тайни жилища на хайдутитѣ, непокорнитѣ и размирнитѣ елементи. Тѣхната горска служба е била въ тѣсна свръзка съ службата на дервенджиитѣ, защото тѣ сѫ били охранители и наблюдатели на горитѣ и планинитѣ, а послѣднитѣ — на проходитѣ и клисуритѣ, водещи прѣзъ гори и планини.

Въ замѣна на тая служба, тѣ се ползували съ слѣднитѣ права: считали се за свободна рая, не плащали никакви тежки, извънредни и военни данъци, налози, берии и ресуми. Отпървомъ не сѫ плащали и испендже, джизие, аваризъ-хане, мензилджилъкъ, касабие, бегликъ (агнамъ) и други обикно-

вени налози, но отсетнѣ, въ изключителни врѣмена: войни, бѣдствия, гладъ, моръ по добитъка и по хората, тѣ били длъжни да плащатъ по нѣщо като помощь. Тѣхнитѣ жилища обикновено се намирали или всрѣдъ гората, или при политѣ й. Сами си изкоренявали и обработвали земи, надъ които се считали стопани; тѣзи земи можели да минуватъ въ наслѣдство на мжжкитѣ чеда съ условие, и послѣднитѣ да изпълняватъ задълженията къмъ държавата. Съ една рѣчь, правата на *коруджиитѣ* по естество се равнявали съ правата на войниганитѣ, соколаритѣ и чакъръ-юваджиларитѣ. Такива се споменуватъ въ слѣднитѣ кази: Самоковска, Ихтиманска, Разлошка, Монастирска, Дупнишка, Радомирска, Брѣзнишка, Знеполска, Егри-дере паланска, Пиротска, Вранска, Прилѣпска, Щипска, Кумановска, Кочанска, Кратовска, Кюстендилска, Лѣсковска, Велешка (Кюпрюлийска), Радовишка, Малешевска и Струмишка. Това се потвърдява отъ единъ царски ферманъ, изданенъ на 15-и день отъ мѣсецъ джемази-юл-ахъръ 1223 год. отъ егира (1807 г. р. Хр.) отъ султанъ Селимъ ханъ III, адресиранъ до румилиския валия Хуршидъ Ахмедъ паша, до Соф. власти, както и до мѣстнитѣ власти на горѣозначенитѣ кази.

Кога и въ чие царуване е установена и узаконена службата на тая класа-рая — не можахъ да срещна нѣгдѣ.

6. „Хармеенъ-шерифеенъ" се казвали ония селяни, които живѣели въ землищата на частнитѣ султански села и работѣли земитѣ, часть отъ произведенията на които се давали на вакъфа за въ полза на двата свещени мюсюлмански градове Мека и Медина. Длъжностьта на тоя класъ рая е била тая: да работятъ и посѣватъ частнитѣ султански земи, наричани *„хасъ-кариелери"*, посветени на вакъфа за Мека и Медина; да даватъ нѣкои берии и налози само отъ произведенията на земитѣ; да прѣдаватъ извѣстно количество дърва и кюмюръ, въ натура, на управителя на вакъфа; да даватъ десетъкъ отъ кошеритѣ съ медъ; десетъкъ отъ трѣвитѣ и сѣното, както и други производни берии. Въ замѣна на тая длъжность, тѣ се ползували съ слѣднитѣ права: освободени сж били отъ личната ангария, отъ тежкитѣ, извънреднитѣ и военнитѣ данъци, отъ кръвния налогъ „джизие", отъ испендже, авариз-хане, касабие, ресуми „бенакъ", отъ „джелебъ-кешанъ" и отъ други нѣкои тежки берии.

Селянитѣ сѫ плащали годишно, както на правителствената хазна, тъй и на вакъфа едно опрѣдѣлено парично даждие, подъ название *„муката“*. Въ тѣхнитѣ села и кѫщи никакъвъ външенъ човѣкъ — билъ правителственъ или общественъ чиновникъ, билъ той войникъ, кър-сердаръ, булюкбашия, сейменинъ и пр. и пр. — не е могълъ да се отбие да яде и пие даромъ, освѣнъ ако е имало за това изрична султанска или везирска заповѣдь, или же устнопозволение отъ главния управитель (назъра) на вакуфскитѣ села. Съ една рѣчь, селянитѣ отъ тѣзи села, сравнително съ тежкото робско положение на своитѣ събратия, обикновената рая, сѫ блаженствували. Земитѣ, които тѣ обработвали и посѣвали, минавали като тѣхна собственость по наслѣдство къмъ синоветѣ имъ, съ сѫщитѣ права и задължения. Ако би умрѣлиятъ да не оставялъ мѫжки чеда, имотитѣ можели да прѣминатъ въ наслѣдство и къмъ женскитѣ, съ задължение, като пораснатъ, да се оженятъ и да доведатъ въ кѫщата си зеть — лице, което да обработва земитѣ и имотитѣ на баща имъ. Службата, както и правата на тѣзи селяни-рая, споредъ турскитѣ лѣтописи, е била узаконена още прѣзъ царуването на султанъ Мурадъ I (1361—89 г. р. Хр.), а споредъ единъ султанскиферманъ, издаденъ отъ султанъ Селима III, съ дата 23 день отъ мѣсецъ джемази-юл-евелъ 1223 г. отъ егира (1807 г. р. Хр.), се установява, че въ Софийския санджакъ е имало (15) петнадесеть частни султански села, които се намирали подъ мукатата на градеца „Ел-хаджи-Кахриманъ“ (сега просто село въ Софийско), били всички вакфирани за въ полза на двата свещени града, Мека и Медина; селянитѣ отъ тия села били все привилегировани.

Султански ферманъ, адресиранъ до официялнитѣ сѫдебно-административни власти на казитѣ Видинска, Никополска и Вратчанска относително правата на раята-християни, които живѣели въ землищата на селата, принадлежащи по завѣщание на двата свещени мюсюлмански градове — Мека и Медина.

(Тефт. № 46, стр. 96, 97 и 98 отъ 1189 г. егира — 1774 г. р. Хр.).

Слѣдъ титлитѣ и качествата, които се приписватъ на началницитѣ на учрѣжденията, къмъ които се отнася тоя височайши царски актъ, слѣдва това:

„Да се издаде, състави, напише и изпроводи до васъ настоящия ми височайши царски актъ, украсенъ съ императорскитѣ ми свещени знакове, причината е слѣдната:

Извѣстно нека ви е, че шефътъ-управитель на султанския ми палатъ, отдѣление вжтрѣшно, подъ название *дар-юл-сеадетъмъ-агаси*" [1]) (или къзларъ-агаси) — Беширъ ага, който сега е натоваренъ и съ длъжностьта директоръ-надзиратель на имѣнията и селата, принадлежащи по завѣщание отъ бившитѣ султани-владѣтели на вакъфа, опрѣдѣленъ за поддържане на двата свещени мюсюлмански градове — Мека и Медина — тѣзи дни е изпроводилъ до височайшия ми диванъ една писмена молба, подписана лично отъ него, въ която, между друго, излага и слѣднитѣ оплаквания: раята селяни, живѣещи въ вакъфскитѣ села, които се управляватъ самостоятелно подъ вѣдомството на „хармеенъ мукатаси", що стои подъ моя върховенъ надзоръ, които (села) лежатъ въ казитѣ Вратчанска, Видинска и Никополска, се считатъ още отъ старо, незапамтено врѣме за привилегирована рая, свободна (сербесиетъ) отъ всѣкакви глоби, тежки и военни данъци, споредъ както изрично е изложено въ условията, написани подробно въ височайшитѣ царски фермани, които тѣ притежаватъ.

Тѣзи рая-селяни досега сж се управлявали само отъ тѣхнитѣ воеводи и би трѣбвало, споредъ тѣхнитѣ свободни права, и занапрѣдъ да се управляватъ пакъ по сжщия начинъ, както е било досега, защото тѣ напълно изпълнявали всичкитѣ височайши царски заповѣди, които се отнасяли до тѣхъ и наврѣме изплащали на царскитѣ служители сбора отъ бериитѣ, съ които обикновено бивали облагани за земленитѣ си произведения въ мирно врѣме; тѣхнитѣ жилища и самитѣ тѣ се считали за „*маликяне*" [2]) на вакъфа, опрѣдѣленъ нарочно за поддържането на двата града, и били отдѣлени за такива още отъ старо врѣме (ез-кадим-мукаид-ве мютеберолюб). Досега тѣ, като рая, която се числи къмъ двата свещени града, не сж бивали облагани съ никакви тежки, военни и извънредни царски и обществени данъци и налози; не сж били облагани, напр., съ „*теширифие*" (право на посѣщение), „*кудумие*" (право на встжпване), право на „*мубаширие*", право за откупъ на храна *(захирие биха)*, право за постилане

[1]) Началникъ на евнуситѣ, които наблюдавали женитѣ, дъщеритѣ, сеститѣ и придворнитѣ дами на султана

[2]) Единъ видъ дадени *на пожизнена аренда*, отстжпени за въ полза на вакъфа на двата свещени мюсюлмански градове.

на палата *(сарай душемеси)* и др. подобни. Отъ тѣхъ досега не сѫ се изисквали грубитѣ и тежки налози (текялиф-и-шакки), каквито сѫ: испендже, джизие, хараджие, авариз-хане, мензил-хане, сеферие, касабие и др.; не се е призовавалъ никой отъ тѣхъ съ особена бюрюлтия, нито пъкъ се е глобявалъ и наказвалъ за нѣкакво прѣстѫпление. Тѣхнитѣ дѣла и случилитѣ се между тѣхъ сѫдебно-шериятски процеси сѫ се разглждали и рѣшавали направо отъ воеводитѣ имъ, съгласно съ сѫдебно-шериятскитѣ правила, и то съвършено свободно и независимо отъ другитѣ власти.

Доколкото се знае, по-прѣди по сѫщия въпросъ, съ височайше царско ираде, се заповѣдваше на валиитѣ, високопоставенитѣ държавни служители, сѫдиитѣ и градскитѣ жители-първенци, щото тѣ да бѫдатъ по-внимателни и източни въ изпълняване правата и привилегииитѣ, съ които раята-селяни, подвѣдомствени подъ управлдниеto на мукатата *„харемеенъ“*, се ползуватъ отъ старо врѣме, да не допускатъ по никакъвъ начинъ дѣйствия и постѫпки, насочени прѣко противъ свободата и независимостьта имъ, тѣмъ изрично се прѣдписваше и безусловно се заповѣдваше, щото свободното и независимото движение на дѣлата и на жителитѣ-рая отъ тази категория да си остане въ сила и занапрѣдъ, споредъ както се диктува отъ разпорежданията и правилата, които и понастоящемъ сѫ въ сила и които се касаятъ до управление дѣлата на мукатата на двата свещени града. Но, за жалость, тѣзи височайши царски заповѣди не се изпълняваха и не се туряха въ дѣйствие. Въ царуването на блаженопочившия султанъ Мустафа ханъ I, 1616—1622 г. (1026—1031), споредъ както се намира протоколирано въ старитѣ царски регистри, по тоя въпросъ сѫщо билъ издаденъ единъ височайши царски актъ (хат-и-хумаюнъ), съ който строго се заповѣдва, щото царскитѣ служители, мало и голѣмо, да респектиратъ като пожизнена собственость (рента) мукатата на двата свещени града, да не допускатъ нито да се говори повънъ, нито сами да казватъ, че раята-селяни отъ тая муката сѫ вънъ отъ мукатата, че тѣ ужъ не били имали свобода и привилегии въ дѣйствията си. Всѣки единъ, който и да би билъ той, въ каквото положение и степень да се е намиралъ, ако би дързналъ да не уважава свободата и правата на раята отъ тази муката и би се осмѣлилъ да притѣснява и

изтезава бѣдната рая — такъвъ не само трѣбва да се отчислява отъ служба, да се прѣслѣдва и гони докрай, да се заплашва съ всѣкакъвъ видъ строги наказания, ами трѣбва още да се прѣдава на смърть. „Споредъ това, тѣ, царскитѣ служители, сѫ длъжни прѣдварително да знаятъ и да отбѣгватъ, колкото е възможно повече, отъ дѣйствия, които би били незаконни и противъ духа и смисъла на тоя височайши царски ферманъ", се казваше най-накрай въ него. А относително раята-селяни, живѣещи подъ мукатата на Вратца, Никополски санджакъ въ Рум-илия, въ старитѣ царски регистри по евкафа, който се намира подъ вѣдомството на дирекцията за мукатата отъ свещенитѣ градове, се намира единъ царски височайши актъ, издаденъ въ царуването на блаженопочившия султанъ Махмудъ ханъ I (1730—1754 г. р. Хр., или 1143—1168 отъ стр.), въ който (актъ) изрично е постановено и опрѣдѣлено дословно това: „дневната храна и заплатата на служащитѣ въ богоугодното заведение „Имаретъ" и въ приятната „Библиотека", що се намиратъ близо до великата джамия *„Агия София"* въ прѣстолния ми градъ, заповѣдвамъ да се изплаща отъ вакфиранитѣ приходи, които свещения вакъфъ получава отъ всичкитѣ села и мѣстности, що падатъ подъ вратчанската муката, Никополски санджакъ, въ Руми-илия, и които (приходи) се състоятъ отъ тѣзи данъци: законния десетъкъ (ашар-и шеррие), ресум-и-урфие (обикновени законни налози), джурмъ ве джинаетъ ресуми (глоби за прѣстѫпки и злодѣяния), глоба отъ праздно-скитащи се (ресуми бадехава), право за безстопанство (ресуми-и-юва), право за бѣгство (качкунъ), подаръчно право за роби и робини (кул-ве джарие мюждекянеси), ресуми тапуи земин, ресуми чифтъ, ресуми багатъ (право за лозята),ресум-и-испендже, *ресум-и-ниябетъ* (право за замѣстяване), *бач-пареси*, ресуми-и-пазарь, ресум-и-арусъ (право за младоженство), — било отъ кюфаритѣ, било отъ мухамеданитѣ (ресумъ-и-арусъ-мюслиманан-ве кеберан), ресумъ-и-фучи (право за бъчви), *бачъ-и-зундекян*, общия и частния държавенъ фискъ (ве бейт-юл-мал-аме ве хасса), правото за изгубенъ имотъ (мал-и-гаибъ), правото за изчезналъ безслѣдно имотъ (мал-и-мефкутъ) и други даждия, били тѣ малки или голѣми, съ изключение на аваризъ-хане, ще се прибиратъ и получаватъ, както и всички други законни права, почиващи на шерията, а сѫщо и общитѣ обикновени налози и берии,

ще се събиратъ волно, по начинъ свободенъ и легаленъ, отъ раята само отъ тѣхния прѣмъ началникъ, който е сжщеврҍменно и управитель на вакъфа. Въ тѣзи волни налози и берии никой нѣма право отвънъ да се намѣсва и да взима участие: нито великитѣ везири, нито миръ-миранитѣ, нито мир-ливаитѣ, нито мютеселимитѣ, нито су-башитѣ, нито воеводитѣ, нито заптиитѣ, нито спахиитѣ (ербаб-и-тимари), нито еминитѣ, нито надзирателитѣ на индустриялнитѣ и пладопроизводнитѣ заводи (ве имал-ве махсесени емвал-и-назарларинъ), нито началницитѣ-черибашии на *войниганитѣ*, доганджиитѣ, шахинджиитѣ, нито суруджиитѣ, нито сердаритѣ — и изобщо нито единъ отъ хората, които се ползуватъ съ правителствена власть. Сжщо тъй сж освободени и не сж длъжни да заплащатъ дневни и пжтни пари по обиколката изъ вилаета на валиитѣ и мютеселимитѣ, нито налозитѣ, наречени ресум-и-селаметие[1]), кафтан-биха[2]), налъ-биха[3]), право за квартира и за квартироизвѣститель (конакъ ве конакчи акчеси). Жителитѣ-рая отъ сжщата муката, безъ изрични султански височайши заповѣди, не се облагатъ съ никакви тежки (шакки), робски-заевоевателни (мусахаръ) и въобще други подобни налози и данъци, отъ които тѣ, още отъ старо врѣме, окончателно сж били освободени и които подробно сж описани въ старитѣ императорски регистри въ отдѣла на привилегиитѣ и свободитѣ, съ които се ползува населението отъ означената муката. Тази муката, съ имотитѣ и приходитѣ, бюрото й — въобще, съ всички най-необходими и готови принадлежности и права, съ особенъ височайши царски beratъ се възложи и прѣдаде, *като маликяне*, на придворнитѣ султански довѣрени силах-тари: Мехмедъ-Еминъ-бей и Мехмедъ ага, който сега е счетоводитель (мухасебеджия) по дѣлата на двата свещени града; тѣ, и двамата, сж покровителствували и съхранявали раята-население, живуще въ тѣхната муката и не сж допускали никакви насилия, звѣрства и тиранства да се вършатъ надъ раята тамъ. Управлението на мукатата напълно е зачитало и респектирало дарената на раята тамъ още старо врѣме свобода и свободно живѣние (сербесиетъ); то ги е покровителствувало, и насилението-рая отъ тая муката се е

---

[1]) Благополучно пжтуване.
[2]) Цѣна на официялно облѣкло.
[3]) За подкова на конетѣ.

управлявало свободно, съ привилегия, отъ особени воеводи, които като прѣдставители на управлението отъ мукатата изпълняватъ текущи дѣла на раята отъ тая муката.

Прочее, речениятъ Беширъ ага, въ заключение на молбата си ходатайствува прѣдъ царския ми диванъ съ молба да се издаде по сѫщия въпросъ отново единъ височайши царски ферманъ, съ силата на който да се уважава свободата на раята-жители отъ тая муката — тъй, както е тя протоколирана въ царскитѣ стари регистри, да не си позволява ни единъ правителственъ и общественъ служитель да върши дѣйствия, противни на правата и привилегиитѣ, изложени въ условията за свободата (сербесиети) на населението и раята отъ поменатата муката и да не влиза и се намѣсва нито въ жилищата и домоветѣ на раята, нито въ тѣхнитѣ дѣла и разправии никой отъ горѣобозначенитѣ царски държавни и обществени служители, началници и други, каквито и да би били тѣ царски хора. И тъй, възъ основа на подадената молба отъ поменатия ага, и за да иматъ сила и да се уважаватъ статутитѣ за свободата на раята, живѣеща въ владѣнията на горѣозначената муката, които (статути) се намиратъ въ издаденитѣ по тоя въпросъ височайши царски заповѣди и актове, — благоволихъ и рѣшихъ да издамъ за сѫщата цѣль настоящия си височайши царски ферманъ, имащъ сила на законъ, споредъ който всичкитѣ права и привилегии на раята и населението отъ горѣписаната муката напълно се потвърждаватъ, като се заповѣдва, да се уважаватъ занапрѣдъ тъй, както още отъ старо врѣме подробно сѫ изложени въ условията за тая муката и както повторно и подробно се ци тираха по-горѣ отъ речения Беширъ ага, съ изричната ми царска заповѣдь, щото нито единъ, подъ страхъ на тежка отговорность, да не дѣйствува противъ постановленията, узаконени отъ древно врѣме за свободата на жителитѣ отъ тая муката.

Съ издаването на тоя ми царски височайши актъ, който ще ви пристигне тамъ, повелявамъ ви, да се съобразявате напълно съ духа на приказанието ми, да дѣйствувате по тоя въпросъ тъй, както е изложено по-горѣ и както подробно е обяснено въ текста на тая ми височайша царска заповѣдь. Съвършено не желая да вършите незаконни дѣла и да дѣйствувате противъ моитѣ разпореждания. Тъй да знаете, тъй да дѣйствувате. Честь, почитание и цълно довѣрие да отда-

дете на височайшитѣ ми царски знакове, туграта и монограма ми, положени отгорѣ на чело на настоящия ми царски ферманъ, издаденъ въ прѣстолния ми славенъ градъ — Константанее, въ началото на мѣсецъ мухаремъ 1189 г. егира (1775 г. р. Хр.).

Издаденъ отъ султанъ Абдулъ Хамидъ I.

7. Рая, подъ название „су-чешме уста тайфаси“, или „чешмеджилеръ“, както и „саатчи усталари“. Длъжностьта на тоя родъ хора е била: да поправятъ кюнцитѣ и каналитѣ, прѣзъ които сѫ течели сладки води за пиене въ общественитѣ чешми и по градоветѣ и паланкитѣ, както и ония, прѣзъ които сѫ течели топли води за нѣкои бани, хавузи (резервоари) — било въ градоветѣ, било въ нѣкои села. Часовникаритѣ пъкъ сѫ били длъжни да поправятъ общественитѣ градски часовници и да даватъ интифа на часовника по минуването на слънцето прѣзъ меридияна (кабле тарики), въ мѣсецъ рамазанъ.

Въ замѣна на тая обязаность, привилегированитѣ майстори — чешмеджии и саатчии се ползували съ слѣднитѣ права: на ангария не отивали, считали се за свободни (сербесиетъ); съ тежки, извънредни и военни данъци не се облагали; занимавали се свободно съ своето изкуство; наричали се съ почетното име *„мемлекет-чешмеджилери ве саатчиларu“*; мѣстната власть ги привиквала на общъ съвѣтъ и изслушвала тѣхното мнѣние, когато въпросътъ се касаелъ до нѣкои реформи по чешмитѣ, водоснябдяването въ градоветѣ, топлитѣ води и извори и до градскитѣ часовници. Въобще, въ цѣлата Отоманска империя, гдѣто е живѣло мюсюлманско население по градоветѣ, паланкитѣ и по-голѣмитѣ села, е имало по нѣколко души майстори — чешмеджии и часовникари, които се ползували съ права и привилегии, а главно тамъ, гдѣто е имало изворъ отъ топли води, като: София, Кюстендилъ, Бруса, Костенецъ-Баня (Ихтиманско) и селата Горна-Баня и Княжево (по-прѣди — Бали ефенди) въ Соф. каза. За надзора на топлитѣ и сладки води въ гр. София и въ селата Горна-Баня и Княжево има царски ферманъ, издаденъ въ царуването на султанъ Мустафа-ханъ I съ дата 1027 г. егира (1615 г. р. Хр.), съ който, между друго, се заповѣдва на софийскитѣ власти да не закачатъ раята-селяни и да не ги прѣтоварватъ съ тежки данъци, тъй като тѣ още отъ старо врѣме се считали за *маaф-раялари*“ (опростени отъ данъци).

Кога и въ чие царуване е била узаконена тая служба, точно не може се опрѣдѣли, защото липсватъ положителни свѣдѣния.

8. Чалтъкчии, или оризосѣятели. Задълженията на тази категория хора сѫ били тия:

Мочорливи и напоявани съ вода първокачествени земи и мѣстностни, които лежатъ на равни мѣста и поляни, близо до коритото на нѣкоя обширна рѣка, да ги обработватъ, посѣватъ и обръщатъ въ оризища (чалтъци), да събиратъ произведенията отъ ориза, да го біятъ на динкове, да го изчистватъ, прибиратъ въ чували и извѣстна часть отъ произведения чистъ оризъ да прѣдаватъ на землепритежателитѣ въ видъ на наемна стойность. Въ чалтъци се обръщали повече земи отъ категорията на „еразии-мири", принадлежащи на султанитѣ, везиритѣ, бейлер-беговетѣ и на други високостоещи и фаворизирани отъ владѣтеля на земитѣ сановници. Селата, които специялно се занимавали съ оризосѣяние, се наричали *„чалтъкчи хас-кариелери"*. Стопанинътъ на земитѣ, споредъ установения отъ старо врѣме обичай и редъ, могълъ да получава отъ произведения оризъ, съобразно съ плодородието на земята, $^1/_{10}$, $^1/_8$, $^1/_6$, $^1/_4$, $^1/_3$ и даже половина часть, както е било уговорено и постановено въ условията, изложени подробно въ царскитѣ или въ сѫдебно-шериятскитѣ актове, или же както се е искало отъ староврѣмския обичай. Селянитѣ-рая, както и тѣхнитѣ стопани, въ разстояние на шестмѣсеченъ срокъ, считанъ отъ Гергьовдень (23 априлъ) до Димитровдень (26 октомврий сѫщата година), не сѫ имали право публично да продаватъ по пазаритѣ своя оризъ, защото това врѣме се е считало за сезонъ, прѣзъ който само властьта е имала право да продава правителствения и царски оризъ, добитъ било като десетъкъ отъ раята, било като *исполица*, поради стопанисванията на земитѣ. Раята сама си съграждала жилища за живѣние и отгледване на добитъка. Макаръ земитѣ да сѫ били чужди, повечето правителствени и частни султански, тѣ пакъ можели да се наслѣдватъ отъ мѫжкитѣ чеда съ задължение, че послѣднитѣ ще изпълняватъ длъжноститѣ на баща си; за това се искало позволение отъ земепритежателя, който издавалъ и надлежния актъ за право ползуване отъ земитѣ.

Въ замѣна на тия задължения, раята се ползувала съ слѣднитѣ права: властьта ги считала за *свободни жители*;

тѣ се освобождавали отъ всѣкакви тежки, извънредни и военни данъци; плащали много малко (алел-хесаб) налози, каквито сѫ: испендже, джизие, аваризъ-хане, мензилджилъкъ, касабие, пенак-акчеси, джелебъ-кешанъ и др. Освѣнъ това, тѣ не отивали на ангария (даромъ); не давали даромъ (меджаненъ) гостоприемство, ястие, питие, квартира на никакви правителствени и обществени служители, чиновници, бирници, сердари, кърсердари, бюлюк-башии и всѣкакви ехли юрфъ. А данъка, съ който били обложени, тѣ изплащали на правителствената хазна чрѣзъ своя началникъ, наливаемъ „назъри-хасъ чалтикчи кариелер". За такива села „чалтъкчи кариелери", които се намирали въ казитѣ: Пловдивска, Татаръ-Пазарджишка, Ихтиманска, Хасковска, Винишка, Кочанска, Велешка, Тиквешка, Прилѣпска, Серска, Драмска и др., не само се говори въ нѣкои отъ турскитѣ горѣозначени лѣтописи, но за нѣкои отъ тѣхъ се споменува въ неиздадени досега редици султански фермани, които се намиратъ въ турскитѣ сиджилъ-тефтери, пазени въ Народната библиотека въ София. Сѣдалището на главния началникъ (баш-назъри) на чалтъцитѣ и чалтъшкитѣ села се намирало въ гр. Пловдивъ; чрѣзъ тоя началникъ централната власть давала своитѣ разпореждения по въпроса за оризитѣ и оризосѣянето. Че продажбата и покупката на ориза е зависѣла отъ разпорежданията на властьта — вижда се отъ единъ царски ферманъ, издаденъ отъ султанъ Мустафа ханъ I въ 1615—1616 г. р. Хр. (1027 г. егира); а че раята-чалтъкчии сѫ се ползували съ извѣстни права и привилегии, както и другитѣ класифицирани раи — това се установява отъ единъ султански ферманъ, издаденъ отъ султанъ Махмудъ ханъ II на 10 день отъ мѣсецъ реби-юл-евелъ 1224 г. егира (1808 г. р. Хр.). Началото, редътъ и правилникътъ на оризосѣячитѣ рая точно не сѫ опрѣдѣлени и изслѣдвани; но отъ нѣкои исторически данни се вижда, че тѣ водятъ началото си отъ султанъ Мухамеда II, завоевателя на Цариградъ, защото отъ закона на султанъ Сюлеймана Ел-канони (1520—1568 г.) се вижда, че земитѣ на „*чалтъкчиитѣ*" прѣминуватъ въ наслѣдство на мѫжкитѣ чеда и пр. пр.

9. Кюпрюджиитѣ, или мосто-пазителитѣ, били длъжни да вършатъ слѣдното:

Да вардятъ денѣ-нощѣ главнитѣ мостове на рѣкитѣ, прѣзъ които минавалъ обществениятъ главенъ пѫть (джадето);

да поправятъ *на своя смѣтка* дървената работа на развалените мостове съ кересте, сѣчено отъ близкитѣ гори и планини; да не взиматъ никакъвъ налогъ отъ минувачитѣ, пжтници и търговци, нито отъ тѣхнитѣ търговски стоки, вещи и добитъкъ; да спиратъ всѣко съмнително лице и да го прѣдаватъ на най-близката власть. Когато имало наводнение, та минаването прѣзъ моста ставало опасно, да не позволяватъ никому да минава тамъ, защото тѣ отговаряли за нещастията, било по граждански редъ, било по углавенъ *(деми-диетъ ве джинаетъ джезалери месулиетъ итмекъ меджбуръ дърларъ)*. Ако би цѣлиятъ мостъ да се срути, или водитѣ да го завлѣкатъ, — тѣ били длъжни веднага да извѣстятъ за това на най-близката мѣстна власть и да подпомагатъ работницитѣ, които властьта наеме за смѣтка на раята отъ цѣлата каза, за да го направятъ отново. Съ една рѣчь, задълженията, съ нѣкои малки видоизмѣнения, приличатъ на онѣзи, които имали *„дербенджиитѣ“* и *„куруджиитѣ“*. Срѣщу тая длъжность, тѣ се ползували съ слѣднитѣ права и привилегии:

Отстжпвали имъ се даромъ правителствени земи, които лежели близо до самия мостъ, за да ги посѣватъ и обработватъ, да съграждатъ върху тѣхъ домакинства *(ханекешъ)* за живѣние; освобождавали се отъ тежки извънредни и военни налози, както отчасти и отъ данъцитѣ: джизие, испендже, авариз-хане, мензилджилъкъ, отъ берии и ресуми, като: джелеб-кешанъ, касабие хакки, пенакъ-ресуми, чифте-ресуми, както отъ лична ангария; тѣ не давали даромъ храни, ястия, пития и квартира нито на царско-общественитѣ служители, нито на войскитѣ, когато минували прѣзъ тѣхнитѣ села. Тѣ давали само обикновения, установенъ отъ шерията десетъкъ (на десетъ едно) отъ зърненитѣ произведения на спахията или на чиновника на земитѣ. Съ една рѣчь, мостопазителитѣ се считали за свободна, опростена отъ данъци, рая и се наричали *„сербесиет ве харачтан мааф рая-кюпрю тайфаси“*. Имотитѣ, които тѣ стопанисвали, могли да се наслѣдватъ отъ тѣхнитѣ мжжки дѣца, само ако послѣднитѣ приематъ да изпълняватъ задълженията, които бащитѣ имъ сж имали спрѣмо държавата.

Службата на кюпрюджиитѣ-рая, споредъ исторически данни, е узаконена още въ царуването на султанъ Мурадъ I и Баязидъ-ханъ Илдъръмъ (1361—89 и 1389—1402 год. р. Хр.) Въ

Румилия имало мостове, прѣзъ които минавалъ общественият главенъ пѫть, главно на тия рѣки: а) на Вардаръ при градоветѣ Скопие и Велесъ; б) на Марица *(Меричь)* при градоветѣ Одринъ, Пловдивъ и Т.-Пазарджикъ; в) на Искъръ при селото Гурубляни, Софийска каза, и въ града Самоковъ; г) на Струма (Карасу) при града Джумая и на Серезското поле (Серезъ-сахраси).

Възможно е да е имало такава рая и на други мѣста въ Румилия, гдѣто е имало мостове на по-главнитѣ рѣки, но азъ не съмъ срѣщалъ такива. Кюпрюджиитѣ сѫ имали свои началници *„кюпрюджи баши"*. Само въ пѫтнитѣ бѣлѣжки на извѣстнитѣ турски списатели-пѫтешественици Кятибъ-Челеби (Елхаджи Халифе) и Евлия-Челеби пѫтемъ се споменува за кюпрюджии-вардачи по мостове, построени върху рѣкитѣ: Лепенецъ (при Качаникъ), Ситница (при гр. Вучитрънъ), Ибаръ (при Нови-Пазаръ и Митровица) и Дринъ (при горния и долния Дебъръ). Но какви сѫ били тѣзи вардачи, въ тѣзи бѣлѣжки нищо не се говори. Отъ единъ царски ферманъ, изданенъ отъ султанъ Мустафа ханъ I въ 1616 г. (1026 г. егира), се установява, че рая-кюпрюджии, които сѫ вардили моста на рѣка Искъръ при селото Гурубляни, Софийска каза, е имало още отъ старо врѣме 12 кѫщи — домакинства, които лежели отъ двѣтѣ страни на моста и се ползували съ горѣизброенитѣ права и привилегии. Но отсетнѣ тѣ останали само 6 сѣмейства, поради лошавия животъ. А въ нѣкои мѣста, гдѣто мостоветѣ на рѣкитѣ били построени въ тѣсни клисури, охраната на мостоветѣ се е повѣрявала на дервенджиитѣ, защото въ нѣкои сѫдебни актове и царски грамоти (берати) (отъ 1669 и 1721 г.) косвенно се говори, че службата на кюпрюджиитѣ е спомагателна на дервенджиитѣ и че тамъ, гдѣто се намирали дервенджии и мартолози, послѣднитѣ замѣствали *кюпрюджиитѣ*.

10. Каичкияни. — Тъй се наричали пазителитѣ на рѣчнитѣ бродове, които (пазители) били длъжни да изпълняватъ слѣднитѣ обязаности: наблюдавали денѣ-нощѣ, като военна постоянна стража *(аскер-усули юзерина)*, бродоветѣ на главнитѣ рѣки въ Рум-илия, гдѣто не е имало мостове, отъ двѣтѣ страни по брѣга на рѣката, на удобни за прѣминаване мѣста, държели винаги готови по два каика-салове, теглени по водата съ лопати, за прѣнасяне отъ едната на другата страна

пжтници, живи стоки и всѣкакви други търговски стоки и храни. Царскитѣ войски, провизиитѣ имъ, конетѣ имъ и правителственитѣ чиновници тѣ прѣвозвали безплатно; а частни пжтници и търговци плащали извѣстна такса подъ название *„ресуми каикчиянъ“*. Освѣнъ туй, тѣ вардѣли бродоветѣ по рѣкитѣ отъ външни врагове, като, въ случай на опасность отъ нѣкакво нападение на неприятеля, били дължи да съобщаватъ на най-близкото началство, посрѣдствомъ тѣхния началникъ *„каикчи башията“*.

Въ замѣна на тая тежка служба, тѣ се ползували съ слѣднитѣ права и привилегии:

Считали се свободни граждани, не давали и не отивали лично на ангария (безплатно работене); освобождавали се отъ всички тежки, извънредни и военни данъци: *„испендже“* *„авариз-хане“, „джизие“, „мензилъкъ“, „касабие“, „чифт-ресуми“,* часть отъ данъка *„агнамъ“* и отъ други правителствени и обществени даждия и берии. Съ една рѣчь, тѣ имали сжщитѣ права и привилегии, каквито имали *кюпрюджиитѣ* и *коруджиитѣ*, като имали право и да обработватъ даромъ царски земи отъ категорията на *„ерази-мири“*. Тѣхнитѣ жилища, имоти и земи винаги били близо до бродоветѣ на нѣкои рѣки; освѣнъ съ земледѣлческитѣ си работи, тѣ се занимавали още съ управляване салове (единъ видъ по-голѣми каици), съ които прѣкарвали по плавателнитѣ рѣки дървенъ материялъ (кересте), сѣченъ въ нѣкоя близка до рѣкитѣ гора. Въ XIX в. съ тѣзи салове каикчиитѣ-салджии сж прѣкарвали разни храни и жита до нѣкое морско пристанище. По рѣкитѣ Марица, Вардаръ, Тунджа-Арда и др. сж плавали подобни салове до построяването на желѣзнитѣ пжтища (1868—1872 г. р. Хр.).

Службата и организацията на „каикчи-тайфаси“ води началото си отъ царуването на султанъ Мехмеда II, завоевателя на Ц-градъ (1451—1481 г. или 855—886 г. отъ егира), споредъ както е забѣлѣжено въ нѣкои отъ горѣозначенитѣ турски исторически лѣтописи.

Забѣл. Раята *каикчии* е била съвършено отдѣлна и не е имала нищо общо съ частнитѣ тогавашни морски и рѣчни *каикчии.*

11. Маденджии, или „маденджи-тайфаси“. Тѣ били длъжни да изпълняватъ слѣднитѣ обязаности: да търсятъ и откриватъ всѣкакви руди *(мадени)* въ района на тѣхнитѣ села и кази: златни, сребърни, оловни, бакърни, желѣзни и др.;

да съобщаватъ за откриването на такива на мѣстнитѣ власти; да ги обработватъ, ако срѣдствата имъ позволяватъ, като плащатъ за произведенията и печалбата отъ тѣхъ на властьта или на спахията, въ чиято земя се намирала откритата руда, една десета (1/10) часть отъ произведения плодъ или, вмѣсто това, *муката* — едно опрѣдѣлено парично даждие за 6 мѣсеца и за една година. Освѣнъ това, маденджиитѣ сѫ били длъжни, по призива на правителството, да отиватъ да упражняватъ изкуството на *маденджилъка* и на друга страна въ турската империя, гдѣто би се открили по-многобройни рудници за експлоатация, а пъкъ нѣмало достатъчно работници, като за възнаграждение на труда имъ се плащала добра заплата.

Правата и привилегиитѣ на маденджиитѣ-рая се състоели въ слѣдното:

Тѣ били свободни *(сербесъ олюбъ),* на ангария не отивали; на бейлер-беговетѣ, пашитѣ, сер-даритѣ, мир-миранитѣ, мютеселимитѣ, еничер-агаларитѣ, валиитѣ, мютесарифитѣ, алай-беговетѣ, аянитѣ, воеводитѣ, дииздаритѣ, кър-сердаритѣ, булюк-башиитѣ, ходжа-кянитѣ, везиритѣ, забититѣ, назаритѣ и всички други *ехли-юрфъ* — маденджиитѣ не плащали никакво даждие — нито въ пари, нито въ натура: жита, храни, коне, медъ, дърва, слама и др. продукти. Отъ тежки, извънредни и военни царски данъци тѣ били освободени съ царски ферманъ още отъ царуването на султанъ Мурада I (1361—1389 год. р. Хр.); не се облагали съ данъцитѣ и налозитѣ испендже, джизие, авариз-хане, мензилджилъкъ, агнамъ[1]), касабие ресуми, нал-биха акчеси и др.

За златнитѣ и сребърнитѣ руди въ Кратовско, Ново-бърдо, както и въ Кюстендилъ се говори въ рѫкописната история на Ходжа-Сеад-еддина (1598 г.), като се излага завоеванието на тия *български страни (дияри-българъ)*, извършено отъ самия султанъ Мурадъ Гази I. Послѣдниятъ, макаръ да завладѣлъ тия страни, пакъ благоволилъ, като страна съ богати рудници, да я остави подъ управлението на владѣтеля-васалъ Константинъ, тогавашенъ господарь на гр. Кюстендилъ и на околнитѣ страни, които били надарени съ изобилни златни и сребърни руди — въ Кратово и другадѣ. Спорѣдъ

---

1) Защото тѣ сѫ държели овци и кози по-малко отъ сто глави въ всѣко домакинство — число, което се считало за *домашенъ „дамазлъкъ"*.

пжтнитѣ бѣлѣжки и описания на Ел-хаджи Халифе (Кятиб-Челеби) и на Евлия-Челеби, въ XVII стол., се установява, че кратовскитѣ маденджии-рая и ония на Ново-бърдо сж се ползували и тогава, както и по-сетнѣ, съ особени права и привилегии; тѣ сж имали свой началникъ-управитель, пратенъ нарочно отъ султана, съ наименование *„маденжиян-назъри“*, съ сѣдалище въ гр. Кратово.

За софийскитѣ, самоковскитѣ, т.-пазарджишкитѣ, златишкитѣ, дупнищкитѣ, трънскитѣ (Изнеполе), кипровскитѣ (сждебно-шериятски актъ отъ 15-и реби-юл-ахър 1615 год.), желѣзнишкитѣ (с. Желѣзникъ въ Берковска каза) и за други маденджии-рая изрично се говори въ редица царски фермани, сждебно-шериятски актове и височайши заповѣди. Два фермана сж издадени отъ султанъ Мустафа-ханъ I съ дата 1026 и 1027 г. отъ егира (1615 и 1616 г. р. Хр.) единъ ферманъ отъ султанъ Ахмедъ-ханъ III въ 1134 г. (1721 г. р. Хр.) и 2—3 сждебно-шериятски актове въ края на XVII и началото на XVIII в. (За Самоковъ, Дупница, Златица и др.).

Тѣзи права и привилегии на маденджиитѣ сж се продължавали до 1839 г., когато султанъ Меджидъ издалъ знаменития Хатти-шерифъ за прѣобразуването системата на държавното управление въ Турция. Тогава били отнети правата не само на маденджиитѣ-рая, но и на всички други класирани съ права рая: войниганитѣ и др. Земитѣ на маденджиитѣ се наслѣдвали отъ тѣхнитѣ мжжки чеда и се считали за тѣхна собственость.

12. Кюмюрджиитѣ, или *„кюмюрджиянъ тайфаси“*, били длъжни да изпълняватъ слѣднитѣ обязаности: да приготвятъ прѣзъ годината нуждното количество дървенъ кюмюръ и дърва въ района на своитѣ гористи мѣста (гори и планини); часть отъ това количество кюмюръ съ една малка, нищожна плата доставяли въ градоветѣ, паланкитѣ, станционнитѣ центрове и др. мѣста за одържане съ топливо и за отопляване правителственитѣ, военнитѣ (казарменитѣ) и обществени учрѣждения: зарб ханата, пашовитѣ палати, кадийскитѣ помѣщения, сараитѣ на бейлер-беговетѣ, алай-беговетѣ, агаларитѣ, аянитѣ, сер-даритѣ, назъритѣ, еминитѣ, воеводитѣ, капуджи-башиитѣ, бостанджи-башиитѣ, чавушанитѣ, мир-миранитѣ, санджак-беговетѣ и пр и пр. Разноскитѣ за прѣноса на тоя кюмюръ се изплащали отъ общия ковчегъ на вилаета или на казата и се

събирали изключително отъ раята, която била длъжна, като робско население, по обичай, да доставлява даромъ срѣдства за отопляване конацитѣ, палатитѣ и домоветѣ на господаритѣ-агалари. Освѣнъ туй, кюмюрджитѣ били длъжни, по заповѣдь на валиитѣ, везиритѣ, бейлер-беговетѣ и аянитѣ, да отиватъ въ по-далечни мѣста и страни, за да правятъ и тамъ кюмюръ и да го доставляватъ на великитѣ везири, сер-аскеритѣ, даже и на самия султански дворецъ, като за това на тайфата се плащала само дневната обикновена храна.

Въ нѣкои случаи кюмюрджийската тайфа е била длъжна да изпълнява и друга длъжность, именно: да изсича съ брадвитѣ си гората въ онѣзи планински мѣстности, прѣзъ които трѣбвало да се прѣкарва общественъ пѫть — джаде, за да може лесно да минаватъ по него царскитѣ войски и да се прѣкарватъ транспортитѣ.

Въ замѣна на тая физическа работа, кюмюрджиитѣ се ползували съ слѣднитѣ права: били свободни, не изпълнявали ангария; тежки, извънредни и военни (сеферие) данъци не плащали; отъ налозитѣ джизие, аваризъ-хане, мензилджилъкъ, испендже, агнамъ, харачъ и др. тѣ плащали много малко, и то по-заможнитѣ. Тѣ живѣели повечето въ планинскитѣ села, гдѣто, освѣнъ обикновения десетъкъ на спахията отъ зърненитѣ хлѣбни произведения, друго нищо не плащали, нито пъкъ давали храна на правителственитѣ и общественитѣ служители. Земитѣ, които тѣ обработвали и въ които живѣели, били отъ категорията на „ширийскитѣ земи", отъ произведенията на които тѣ можели да се ползуватъ; тѣхнитѣ земи се наслѣдвали отъ мѫжкитѣ и женски чеда наравно, само че момичетата били длъжни да се женятъ въ сѫщитѣ села, или же да довеждатъ отвънъ момъкъ — домазети.

Началото си тая класа рая води още отъ старо врѣме, отъ царуването на султанъ Мурада I, когато той наредилъ кюмюрджиитѣ да работятъ за правителственитѣ зарпхани — както тия, които се завеждали направо отъ правителството, така и тия, които били дадени подъ концесия (илтизамъ) на нѣкои мюлтезимини (това се потвърдява отъ единъ царски ферманъ на султанъ Мустафа ханъ I, съ дата 1027 г. егира, 1615 г. р. Хр., въ който се говори за софийската зарпхана и за кюмюрджиитѣ-рая).

Освѣнъ туй, на много мѣста изъ Отоманската империя, като живи паметници, стоятъ и до днешенъ день извѣстни

населени мѣстности съ име *„Кюмюрджи коли“*. Такивато мѣстности сѫществуватъ въ Софийско, Берковско, Брѣзнишко, Велешко, Кратовско, Струмишко, Аврет-Хисарско и др. мѣстности. *„Кюмюрджи коли“* бива кутловина, обградена наоколо съ високи гори и планини, гдѣто сѫ живѣли само раята-кюмюрджии. Въ софийската архива има царски фермани съ дата 16-и джимази-юл-ахъръ, 1228 г. — 1812 р. Хр. отъ сѫщия Махмудъ ханъ II за тайфата кюмюрджии и маденджии.

13. Чера-хоритѣ, или така нареченитѣ *„легъмджи тайфаси“* сѫ били длъжни да вършатъ слѣднитѣ работи:

Като майстори, тѣ се считали за изкусни и опитни работници, да работятъ и укрѣпяватъ крѣпости (калета) хендеци, редути, позиции, подземни лахъми и казармени помѣщения (къшла биналери). Властьта, когато имала нужда отъ такива майстори-работници за укрѣпяване на нѣкоя крѣпость или на стратегически позиции, имала е право да ги свиква на тайфи, да ги снабдява съ нужднитѣ инструменти и сѣчива и съ особени царски *чохадари* да ги изпраща тамъ, гдѣто е било нуждно да се поправятъ укрѣпления или да се правятъ нови. Правителството на султана често пѫти, а особено въ военно врѣме, е прибѣгвало до тая мѣрка и е пращало такива работници-майстори въ пограничнитѣ османски крѣпости, като въ Видинъ, Никополъ, Исмаилъ, Бендеръ, Хотинъ, Бѣлградъ, Буда-Пеща, Смедерево и по границитѣ на Босна и Херцеговина. Повечето отъ тѣзи тайфи сѫ живѣли въ казитѣ: Софийска, Дупнишка, Изнеполска, Брѣзнишка, Пиротска, Самоковска, Кюстендилска и Егри-деренска (Криворѣчна паланка). Когато ги повиквала на работа, властьта плащала на тѣзи майстори дневна заплата, чрѣзъ тѣхнитѣ началници, називаеми „чера-хоръ-башии“, които сѫщо така били рая; тѣмъ се давала и дневна храна (таинатъ по военному), когато отивали или се възвръщали по домоветѣ си. Въ замѣна на тая обязаность, която въ повечето случаи е имала воененъ характеръ (защото тѣ често пѫти били длъжни съ рискъ на живота си и подъ градъ куршуми да работятъ денѣ-нощѣ въ крѣпоститѣ и да издигатъ изкуствени укрѣпления и позиции, съгласно съ плано-проектитѣ на главно-командующия войскитѣ и на команданта паша на самата крѣпость, тѣ сѫ били надарени съ слѣднитѣ права и привилегии: били свободни жители; на ангария нито тѣ, нито сѣмейства

имъ отивали; безплатно храна и квартири никому не давали; никакви налози и берии за бейлер-беговетѣ, санджак-беговетѣ, алай-беговетѣ, везиритѣ, пашитѣ, миръ-миранитѣ, мир-ливаитѣ, мютеселимитѣ, воеводитѣ, сер-даритѣ, забититѣ, кадиитѣ, кърсердаритѣ, булюк-башиитѣ и пр. не плащали; отъ тежки, извънредни и военни данъци били съвършено освободени; не се облагали всички съ данъцитѣ испендже, джизие, авариз-хане, мензинджилъкъ, агнамъ, касабие и др.; такива плащали само по-заможнитѣ отъ тѣхъ. Десетъкъ редовенъ и законенъ плащали, а „чифтхакки“ не имъ се налагало. Чера-хоритѣ, на равно съ другата привилегирована рая, не само се ползували съ горѣозначенитѣ права и привилегии, но и тѣхнитѣ земи могли да прѣминаватъ въ наслѣдство къмъ мѫжкитѣ имъ чеда, за да може и длъжностьта имъ да се продължава наслѣдствено.

Забѣл. Въ софийската архива за тая класа рая има редица царски фермани, сѫдебно-шериятски актове и везирски бюрюлтии (отъ 1615, 1661, 1669, 1721 и отъ по-подирна дата), адресирани до софийскитѣ власти за призоваването, натъкмяването и изпращането имъ до крѣпоститѣ Хотинъ, Видинъ, Нишъ, Бѣлградъ, Никополъ и другадѣ; царски ферманъ отъ 1135 (1721 г. р. Хр.; тефт. 43, стр. 43-та). Тѣзи актове се намиратъ въ оригиналъ въ сиджил-тефтеритѣ на софийската и видинската кадийска архива. Началото на организацията не можахъ да намѣря нито въ турскитѣ лѣтописи, нито другадѣ.

14. Кюрекчиитѣ и гемиджиянитѣ или *„тайфай кюрекчиянъ ве гемиджиянъ“* сѫ имали слѣднитѣ обязаности:

Тѣ живѣели прѣимуществено по крайбрѣжията на Черно и Бѣло морета, както и по крайбрѣжията на Дунава; наблюдавали плаващитѣ платнени кораби, мавуни и каици; снабдявали корабленицитѣ съ нужднитѣ потрѣби за корабитѣ имъ, както и персонала на корабитѣ съ храна, когато такава имъ липсвала. Тѣ държели винаги готови по единъ-два каика, за да се притичатъ на помощь на страдащитѣ; били изкусни плаватели, гребци и управители на гемии (кораби). Мнозина отъ тѣхъ бивали повиквани отъ властьта на гемиджийска длъжность, а особено, когато се образувала военната морска и рѣчна флотилия въ XVII столѣтие, въ царуването на султанъ Мехмедъ ханъ IV. Въ замѣна на това, тѣ се ползували съ слѣднитѣ права: властьта ги признавала за свободна рая; тѣ били освободени отъ тежкитѣ, извънредни и военни данъци; не плащали налозитѣ: джизие, испендже, авариз, джелебъкешанъ, мензилджилъкъ и др. Били освободени отъ всичкитѣ общински и обикновени царски данъци и берии, като: пенакъ-

акчеси, касабие, ресуми геджидъ, мурурие, аварие-хакки, налакчеси, чифтъ-хакки, мекере ресуми, ангария, хараджи мувазифе ве хараджи мункасъме, баждарие, бачъ параси и отъ други всѣкакви налози, берии и права. Земитѣ, върху които тѣ живѣели сѣмейно, бивали винаги отъ собственитѣ султнски земи, подъ название *„хасъ еразиˮ;* за произведенията отъ тия земи тѣ давали, като десетъкъ, годишна опрѣдѣлена парична такса на султановия ковчегъ; тѣзи земи можели да се прѣхвърлятъ въ наслѣдство и да се наслѣдватъ отъ мѫжкитѣ чеда съ задължение, послѣднитѣ да изпълняватъ обязаноститѣ на бащитѣ си. Въ тѣхнитѣ села и пѫтища, безъ изричната султанска заповѣдь, или же безъ позволението на управителя-назъръ на тия села, никой не е могълъ да влиза и да се отбива, нито да квартирува, нито даромъ да яде, пие и да се гощава. Налозитѣ, съ които били обложени произведенията на земитѣ имъ, тѣ внасяли чрѣзъ своитѣ главатари — кюрекчи-башии, на главния имъ султански назъръ.

Споредъ официялни документи, намѣрени въ сиджилъ-тефтеритѣ отъ софийската и видинската архиви и съхранявани въ Софийската Народна Библиотека, датирани отъ XVII и XVIII вѣкъ (1661, 1669, 1721, 1782, 1795 г. г.), такава класа рая се споменува, че живѣела въ Румилия най-много по крайбрѣжието на Черно море и Дунава, като въ Оршова, Бѣлградъ, Браила, Бѣлоградчикъ, Видинъ, Султание-адаси, Никополъ и Русчукъ. Кюрекчи-башията имъ бивалъ турчинъ.

Организацията на тая класа рая води началото си отъ султанъ Мохамеда II, завоевателя на Цариградъ, споредъ както се твърди отъ турскитѣ лѣтописи.

15. Далгъчи, или *„тайфаи далгъчиянъˮ*, имали слѣдната обязаность: въ опасни мѣста на водната повръхность, наречени „гирдаб-ерлериˮ, гдѣто прѣминаването на кораби и гемии е свързано съ голѣма опасность, — отдалечъ на сушата стоели постоянно на стража *(нубетъ беклеянъ)* извѣстно число хора (отъ 6—10 души), които били длъжни да прѣкарватъ изкусно, срѣщу опрѣдѣлено възнаграждение, прѣминаващитѣ кораби, гемии, голѣми ладии, салове и др., принадлежащи на частни лица и дружества. А за правителственитѣ кораби и ладии, натоварени съ храни, провизии и военни припаси, далгъчитѣ не взимали никаква такса, освѣнъ дневния имъ таинатъ (порционната дневна храна). Такива далгъчи е имало покрай

моретата Бѣло и Черно, по крайбрѣжието на рѣка Дунавъ, особено при Желѣзнитѣ врата до Оршова, на рѣка Вардаръ, между Скопие и Велесъ до селото Новачени, и на Солунското крайбрѣжие при селото *Коликия*, на рѣката Марица при Еносъ и въ др. мѣста. Далгъчитѣ, като изкусни плавачи, се впускали на дъното на водата, за да изваждатъ потъналитѣ въ водата хора, стоки и всѣкакви драгоцѣнности.

Правата, съ които тѣ се ползували, били тѣзи: тѣ били свободни; освободени били отъ тежки, извънредни и военни данъци и налози; ангария лично, както и мекярета не давали; данъцитѣ джизие, испендже, авариз, мензилджилъкъ, джелеб-кешанъ, касабие, чифтъ хакки и други обикновени даждия не имъ се налагали, както на обикновената рая, а въ по-ограниченъ размѣръ: на едни — нищо, на други — срѣдно, а на трети, по заможни, по-редовно. Десетъкъ давали само на земнитѣ зърнени произведения, и то едно на десеть (1/10). Тѣ живѣели въ частни султански земи *„хасъ-хумаюнъ еразu"* съ опрѣдѣлени годишни такси *(муката)* въ видъ на наемна стойность, но съ право, щото тѣхнитѣ земи да се прѣхвърлятъ и наслѣдватъ по права мѫжка линия.

Забѣлѣжка. Такива привилегировани раи, освѣнъ въ горѣозначенитѣ мѣстности, живѣели постоянно и въ Видинъ, Султание-адаси, Бѣлоградчикъ, Ада-калеси, Бѣлградъ, Оршова, споредъ както се твърди отъ нѣкои царски фермани и документи, издадени отъ султанъ Ахмедъ ханъ III въ 1134 год. (1720 г. р. Хр.). Не намѣрихъ въ турскитѣ лѣтописи, кога и въ чие царствуване е била организирана и съставена службата на *далгъчитѣ*.

16. Мартолози. — Мартолозитѣ-рая имали слѣднитѣ обязаности: тѣ били поставени да служатъ на империята като военно-полицейски стражари по крѣпоститѣ, паланкитѣ, общественитѣ пѫтища, друмоветѣ, дервентитѣ, рѣчнитѣ и морскитѣ крайбрѣжия, пристанищата, скелетата, караулнитѣ кули и, въобще, въ най-опаснитѣ мѣста и проходи *(гечит-ерлери)*. Длъжни били да конвоиратъ правителственитѣ транспорти, царскитѣ военни обози съ храни, припаси и военни провизии; да ги доставятъ до лагерния пунктъ на императорскитѣ войски; да каратъ отъ единъ затворъ до другъ арестанти, плѣнници и роби; да гонятъ и прѣслѣдватъ разбойници; а въ врѣме на *война* да отиватъ на полесраженията, да се сражаватъ съ неприятеля. Въобще, тѣхната служба е била военно-полицейска; тѣ сѫ били прѣдназначени да подпомагатъ, като прѣдна стража (авангвардия) военно административнитѣ турски власти.

Службата си тѣ изпълнявали непрѣкжснато шесть мѣсеци: една часть отъ Димитровдень до Гергьовдень, а друга — отъ Гергьовдень до Димитровдень (23 априлъ до 26 октомврий и обратно).

Мартолозитѣ, по право, се считали за ямаци (помощници) на турскитѣ войски и се ползували съ слѣднитѣ права: имали пълна свобода на живѣене въ империята; получавали за службата заплата, изплащана отъ вилаетския мезлиджъ отъ сумитѣ, които се събирали, пропорционално съ материялното положение на данъкоплатеца, изключително отъ раята на вилаета; живѣели било въ градоветѣ, било въ селата; били освободени отъ всѣкакви тежки, извънредни и военни данъци, както и отъ данъцитѣ испендже, джизие, авариз-хане, агнамъ, мензилство, чифт-хаки, касабие акчаси; на ангария не отивали, нито пъкъ се откупвали съ пари; мекяре на коне, кола, волове и лична прислуга не давали; храни, гостби и богати ястия-пития даромъ не давали никому: нито на великитѣ везири, нито на бейлер-беговетѣ и генерал-губернаторитѣ (валиитѣ), нито на мирмиранитѣ, сер-аскеритѣ, санджак-беговетѣ, алай-беговетѣ, пашаларитѣ, мютеселимитѣ, воеводитѣ, аянитѣ, баш-луянитѣ, сердаритѣ, кър-сердаритѣ, булюк-башиитѣ, чавушанитѣ, диздаритѣ, чокадаритѣ, кипуджи-башиитѣ, назъритѣ, еминитѣ, ходжа-кянитѣ, еничер-агаларитѣ, кадиитѣ, мюдереситѣ, моллитѣ, мухафъзитѣ, шейк-юл-islямитѣ, мюфтиитѣ и всички други *„ехли юрф-ерлери“* (властьимѣещи царски служители), като: джизидари, техсил-дари, конакчии, мубашири, мултезими, спахии, заими, тимариоти, царски пратеници и войници. Тѣхнитѣ домове не служели за квартира на войска и на други царски хора. Имали сж право да държатъ по домоветѣ си и да носятъ съ себе-си оржжие такова, каквото сж носѣли самитѣ мюсюлмански служители. Земята, гдѣто сж живѣели съ сѣмействата си, е принадлежала на самитѣ тѣхъ, като чиста собственость, отстжпена и подарена отъ самата османска власть. Тѣхната земя можала да се прѣпродава, отчуждава, залага подъ ипотека, подарява, наслѣдва и заемва на други лица, съ позволението на правителствения чиновникъ на земитѣ и съ задължение, че новиятъ приобрѣтатель на земитѣ на мартолоза ще се запише въ царскитѣ регистри за мартолозъ и ще изпълнява задълженията къмъ властьта и империята.

Отъ турскитѣ лѣтописи се установява, че службата на мартолозитѣ води началото си отъ султанъ Мурада II (1421—51 год.), когато той е воювалъ съ западнитѣ християнски народи, особено съ Унгария, Полша, Чехия, съ воеводитѣ и бановетѣ на Трансилвания, Влашко, Богданско и съ сръбскитѣ князе-деспоти.

Султанска заповѣдь, издадена до софийскитѣ и други мѣстни власти за прѣслѣдване на разбойници и възстаници съ помощьта на тайфата „мартолози“ и на други мѣстни жители.

(Тефтеръ № 7, стр. 17, отъ 1094 г. или 1682 г. р. Хр.)

До сѫдебнитѣ власти, въ лицето на високообразованитѣ, достойнитѣ и справедливи сѫдии-кадии на казитѣ: Ягодина, Паракинъ, Аладжа-Хисаръ (Крушевецъ), Жрсово, Исфирлигъ, Брѣзникъ, Нишъ, Ускюбъ, Сирищникъ и Пиротъ (Шехеръ-кьой); сѫщо и до всички административни власти, които се намиратъ подъ вѣдомството на вашата сѫдебна юрисдикция, въ лицето на градскитѣ кметове, сердаритѣ-еничери, диздаритѣ по паланкитѣ, кара-забитанитѣ, вилаетскитѣ аяни и власть-имѣещитѣ царски служители. Дано вишния Богъ продължи за дълго врѣме службата ви и увеличи щастието и силата ви!...

Отъ съдържанието на височайшия ми актъ, надлежно скрѣпенъ съ високитѣ императорски знакове, който (актъ) тѣзи дни ще ви пристигне, вие ще разберете и ще имате за рѫководство и изпълнение слѣдното обстоятелство: Извѣстно ви е, че прѣди нѣколко врѣме изпроводихъ по вашитѣ мѣста, съ особена височайша заповѣдь, служебно, единъ отъ моитѣ придворни императорски специялисти бостанджии, а именно Н. Високо-Прѣвъзходителство Реджебъ (багчеи хасъмъ бостанджи усталаранданъ кудовет ве юл-амасал ве юл-акранъ Реджебъ), на когото Богъ да увеличи силата, съ цѣль да прѣслѣдва и гони появилитѣ се тамъ разбойници, хайдуци и възстанници, които върлували явно по нѣкои мѣста отъ казитѣ, що се намиратъ подъ вашата юрисдикция. Полученитѣ отъ него извѣстия ми явяватъ, че за тая цѣль той ималъ нужда отъ казалийскитѣ мартолози, отъ мѣстното население, като ходатайствува прѣдъ менъ да издамъ една височайша царска заповѣдь до васъ, за да му дадете нуждното число мартолози, мѣстни крѣпостни войници и хора, съ които той да отиде и нападне хайдутитѣ и разбойницитѣ и да ги унищожи. Защото безъ моя височайша царска заповѣдь вие не сте давали хора и

не сте указвали никакво съдѣйствие и помощь, като сте казвали, че въ вашитѣ прѣдѣли нѣмало такива възстанници и хайдути.

Понеже съ височайше царско окончателно рѣшение е постановено да се прѣслѣдватъ, разгонятъ и унищожатъ съвършено появилитѣ се многочисленни хайдути и възстанници, които вървуватъ въ нѣкои мѣста отъ вашитѣ подвѣдомствени кази, — то ви заповѣдвамъ, щомъ получите нѣкои свѣдѣния за появяването, на която и да било страна, хайдути, възстанници и разбойници по пѫтищата и по горитѣ, незабавно да приготвите и съберете достатъчно число мартолози, войници отъ мѣстния крѣпостенъ гарнизонъ, както и отъ самото население, и подъ командата на речения ми царски мубаширъ да ги изпратите на мѣстото, гдѣто разбойницитѣ вървуватъ, та речениятъ мубаширъ, съ вашето съдѣйствие и помощь, да може лесно и успѣшно да парализира грабителскитѣ дѣйствия и злодѣяния на хайдутитѣ и възсталалитѣ разбойници, да ги унищожи и съсипе окончателно. Вие сте длъжни съ всички усилия, трудъ и старания да дѣйствувате за по-скорошното потушване на разбойничеството по вашитѣ страни и за очистване страната отъ всѣкакви разбойнически вилнения. Внимавайте и трудете се, щото всички хайдути и разбойници да ги заловите, накажете и изтрѣбите. Недѣйте казва, че не били въ вашитѣ граници, поради което да не искате да съдѣйствувате и да отказвате всѣка помощь на речения ми мубаширъ. Вашето отказване и небрѣжность, да дадете исканата помощь на мубашира, съ нищо не ще може се извини. Не желая сѫщо, щото по тоя поводъ да се насилва и злѣ третира мирната рая, съ цѣль да извличате отъ нея материялна облага и да събличате бѣдното ми покорно население. А за да се отстранявате и да отбѣгвате отъ такава беззаконность и отъ противошериятски дѣйствия, нарочно по тоя прѣдметъ издадохъ настоящия си височайши царски ферманъ.

Прочее, щомъ тази ми издадена височайша царска заповѣдь пристигне при васъ, заповѣдвамъ ви да дѣйствувате точно и акуратно споредъ текста и прѣдписанията ѝ. Сѫщо, щомъ речениятъ ми извънреденъ царски мубаширъ се извѣсти, че разбойници и хайдути сѫ се появили въ нѣкои страни отъ подвѣдомственитѣ ви кази, вие служебно сте длъжни веднага да съберете и приготвите достатъчно число войници: мартолози, мѣстни крѣпостни войници и други хора, да се

отправите на мѣстото, гдѣто сж се появили разбойницитѣ и възстанницитѣ, като се стараете, щото заедно съ царския ми мубаширъ да заловите, разгоните и умирите всички разбойници и хайдути, както и тѣхнитѣ явни или тайни съчувственици. Отбѣгвайте, колкото се може повече, бездѣятелностьта и лѣностьта и никакъ не казвайте, за свое оправдание, че разбойницитѣ и възстанницитѣ не се намирали въ прѣдѣлитѣ на вашитѣ кази; защото това ваше дѣйствие би било врѣдно за държавата ми и противно на свещения шериятъ. Внимавайте, да се не напада, насилва и принуждава мирната бѣдна рая за лична материялна облага; пазете се и гледайте да не вършите подобни прѣстжпни дѣяния. Положете всички старания да дѣйствувате и да се разпореждате точно и съгласно съ прѣдписанията ми, изложени въ текста на настоящата ми височайша царска заповѣдь. Тъй да знаете, тъй да дѣйствувате; честь, вѣра и пълно почитание отдайте на височайшитѣ ми царски знакове, туграта и монограма ми, положени на чело на настоящия ми царски ферманъ, издаденъ въ султанския воененъ лагеръ на поляната при Бѣлградъ, днесъ 15-и день отъ мѣсецъ джемази-юл-ахъръ 1094 год. отъ егира 1682 г. отъ р. Хр.). Пристигналъ на 5-ия день отъ мѣсецъ реджебъ 1094 год. (1682 год. р. Хр.) Издаденъ отъ султанъ Мехмедъ IV.

Правата на тайфата мартолози, както се каза, сж били отнети и самата класа унищожена въ царуването на султанъ Ахмедъ ханъ III чрѣзъ единъ царски ферманъ съ дата 7-и день отъ мѣсецъ джемази, юл-евелъ 1134 г., адресиранъ както до румилийския валия *Османъ паша,* тъй и до *софийскитѣ, солунскитѣ и енишехирскитѣ* (Лариса) власти и до всички кадийски власти на казитѣ: Ихтиманска, Авретъ-хисарска, Петричка, Енидже-Вардарска, Неврокопска, Воденска, Пиротска, Кара-ферийска, Софийска, Берковска, Разлошка, Татар-пазарджийска, Гюмурджийска, Балатска, Драмска, Чукльовска, Брѣзнишка, Серезка, Дупнишка, Пловдивска (Филибешка), Мелнишка, Зъхненска, Правешка, Казалска, Радомирска, Сирищнишка, Кюстендилска, Августинска, Ахж-челебийска и Самоковска, — всичко 34 кадилъци. Въ сжщия ферманъ отъ 1134 г. по егира (1721 г. р. Хр.) изрично се говори, че вмѣсто разпуснатитѣ мартолози и пандури[1]) ще се назначатъ и ще поематъ службата имъ

[1]) За пандуритѣ говоря по-долу.

мѣстнитѣ *дервенджии*, на които ще се издадатъ 34 сѫдебно-шериятски актове за право на службата имъ, като се обозначатъ въ тѣхъ както тѣхнитѣ обязаности, така и правата и привилегиитѣ имъ. Ето и самиятъ ферманъ.

Царска заповѣдь, адресирана до горѣозначенитѣ провинциялни власти за унищожение службата на *пандуритѣ* и *мартолозитѣ* и за повѣряването й на *дервенджиитѣ-рая.*

(Тефт. 134, стр. 25 (1721 г. р. Хр.).

Слѣдъ обичайнитѣ етикетни изрази къмъ високостоещитѣ царски провинциялни сановници, всѣкому споредъ чина и сана му, царската заповѣдь има слѣдното съдържание:

„Отъ съдържанието на царския ми височайщи актъ, който ще ви пристигне, ше узнаете обстоятелството, че службата на пандуритѣ и мартолозитѣ, относително пазенето проходитѣ, дефилетата и клисуритѣ отъ революционни и разбойнически тайфи, занапрѣдъ се отнима отъ рѫцѣтѣ на досегашнитѣ пандури и мартолози, защото тѣ злоупотрѣбявали съ дадената имъ власть, позволявали си да обиратъ, събличатъ, даже и да убиватъ проходещитѣ пѫтници и търговци, като насилствено заставлявали невиннитѣ минувачи да плащатъ разни незаконни мита, като: право за прѣминуване—„ресуми мурурие“, „бач-параси“, „дервенд-параси“ и др. п. Освѣнъ това, реченитѣ пандури и мартолози правѣли голѣми пакости, насилия, изтезавания и варварства надъ мирната рая, — прѣдизвиквали бунтове и немирства въ страната, като всѣки по-заможенъ пѫтникъ-търговецъ — билъ той рая или мухамеданинъ — немилостиво билъ събличанъ, ограбванъ и най-сетнѣ убиванъ отъ тѣхъ. Поради това заповѣдвамъ на административнитѣ, военнитѣ и сѫдебни власти, въ лицето на просвѣтенитѣ кадии на долуизложенитѣ градове, веднага съ правото на силата да отнемете властьта отъ пандуритѣ и мартолозитѣ, да ги разгоните и прѣпратите въ мѣстожителствата имъ. Казалийскитѣ градове сѫ тия (слѣдватъ изброенитѣ по-горѣ имена).

Дервентитѣ и клисуритѣ, що лежатъ въ казитѣ на ония градове и паланки, веднага да се очистятъ отъ разбойничествата на пандуритѣ и мартолозитѣ, а службата по охраняването на тия дефилета да се възложи на самата рая, на дервенджи-тайфаси, още отсега, т. е. отъ деня на пристигането на настоящия ми царски ферманъ, като законопроектътъ по изпълняването на тая служба и по правата и обязаноститѣ на

раята се изпроводи, за свѣдѣние и изпълнение, на рум-илийския валия и великия ми везиръ Османъ паша, на когото възлагамъ и мисията да тури незабавно въ изпълнение тоя законопроектъ. Поменатиятъ ми везиръ, Османъ паша, прѣди всичко, ще възложи тая служба на раята-християни, които живѣятъ най-близо до дервентитѣ и се числятъ въ „дервенджи-тайфаси“; послѣднитѣ сѫ длъжни да дадатъ прѣдъ мѣстнитѣ сѫдебно-шериятски власти реална гаранция, че ще изпълняватъ честно, добросъвѣстно и акуратно възложената тѣмъ длъжность; тая гаранция ще служи за обезщетяване всѣко пострадало лице, което би прѣминало оттамъ и би прѣтърпѣло нѣкоя врѣда.

За тая именно цѣль ще се издадатъ отъ страна на правителствената сѫдебно-шериятска архива за всички дервенджии отъ горѣпоменатитѣ кази *тридесеть и четире акта,* скрѣпени съ височайшата ми царска тугра, като берати, въ текста на които ще се означатъ подробно както правата и привилегиитѣ на раята *„дервенджии“,*- така и тѣхнитѣ обязаности въ военно и мирно врѣме.

Раята-селяни се задължаватъ още да държатъ винаги въ изправность и добъръ редъ пѫтищата на дефилетата и клисуритѣ, прѣзъ които минаватъ пѫтницитѣ и търговцитѣ, безъ да искатъ за това отъ минувачитѣ нѣкаква такса и право за прѣминуване. Пазенето на тия клисури се повѣрява тѣмъ, и тѣ ще бѫдатъ отговорни за всѣко нещастие, убийство, обиръ или друго злодѣйство, ако би се случило. Въ изпълнение на служебнитѣ си обязаности тѣ сѫ свободни, и никой нѣма право да имъ се вмѣсва.

Ако досегашнитѣ изпълнители на тая длъжность — пандуритѣ и мартолозитѣ — не би се покорили на височайшата ми заповѣдь, а биха противодѣйствували и биха слѣдвали да вършатъ разни разбойнически нападения възъ мирната рая и насилствено биха взимали отъ послѣдната храни, провизии и разни продукти, — заповѣдвамъ, тѣ да се прѣслѣдватъ най-строго, като се наказватъ съ слѣдуемото имъ се смъртно наказание.

Тъй да знаете, тъй да вършите; честь, почеть и пълна вѣра отдайте на височайшитѣ ми царски знакове, туграта и монограма ми, приложени на чело на настоящия ми царски ферманъ, — издаденъ въ славния ми прѣстоленъ градъ, Кон-

стантинее, въ 9-ия день отъ мѣсецъ джемази-юл-ахъръ 1134 год. отъ егира (1721 г. р. Хр.).

Султанъ Ахмедъ ханъ III, синъ на султанъ Мухамеда IV.

Допълнителна царска заповѣдь по въпроса за назначаването хората и булюк башиитѣ, които ще изпълняватъ службата по пазенето на дервентитѣ и клисуритѣ, вмѣсто досегашнитѣ пандури и мартолози, въ Софийска каза.

(Тефт. съ дата 1721 (1134 г.), стр. 26).

Съ настоящата ми височайша царска заповѣдь, която ще получите тия дни, ви се съобщава за свѣдѣние и изпълнение, че раята-селяни, които се натоварватъ съ длъжностьта да пазятъ дервентитѣ, клисуритѣ и проходитѣ, трѣбва веднага да назначите и опрѣдѣлите, като поименно и съ особенъ описъ обозначите, както имената на хората отъ дервенджиитѣ, така и онѣзи на тѣхнитѣ началници-булюк-башии. Самитѣ пазители на проходитѣ, както и тѣхнитѣ булюк-башии ще се състоятъ изключително отъ рая, безъ да се приемва въ тѣхнитѣ части нѣкое външно лице, защото тѣ и тѣхнитѣ съселяни взаимно гарантиратъ за свободното и безопасно минуване на пѫтници и търговци. Кадиитѣ отъ обозначенитѣ въ по-прѣдишния ми царски ферманъ кази сѫ длъжни, съгласно съ закона и шерията, да направятъ нужднитѣ неотлагателни разпореждания по тоя въпросъ и да съставятъ списъци. Тъй да знаете; честь и вѣра отдайте на височайшитѣ ми царски знакове, туграта и монограма ми, положени отгорѣ въ настоящия царски допълнителенъ (*илявела*) ферманъ, издаденъ въ славния ми прѣстоленъ градъ Константанее днесъ, 7 день отъ мѣсецъ джемази-юл-евелъ 1134 г. егира (1721 г. р. Хр.). Ферманътъ пристигналъ въ София на 18 день отъ мѣсецъ шевалъ сѫщата 1721 г.

Мартолозитѣ сѫ имали свой прѣкъ началникъ, подъ име „мартолозъ-баши“, който рѣшавалъ тѣхнитѣ разпри и управлявалъ дѣлата имъ. Само по волята на мартолозъ-башията, разпритѣ на маролозитѣ могли да се разгледватъ и отъ мѣстнитѣ кадии, но въ негово присѫтствие и съ негово одобрение. Мартолои сѫ живѣли почти въ цѣла Европейска Турция, а живи паметници отъ мартолозитѣ служатъ: селото Мартолци, или Мартолоци въ Велешката каза, което, навѣрно, е било заселено само отъ мартолози, тъй като се намира въ политѣ на единъ *боазъ* (гърло), лежещъ насрѣдъ пѫтя отъ Велесъ за Прилѣпъ, който има едно зигзагно пространство около 20 километра пѫть нанагорнище закъмъ Прилѣпъ.

Отъ единъ сѫдебно-шериятски актъ, издаденъ отъ соф. власть въ 1074 г. егира (1661 г. р. Хр.), се вижда, че въ гр. София сѫ живѣли мартолози, именно Вукадинъ, Петрунъ, Андрея и Никола, които,по изборъ на софийскитѣ първенци-рая, заедно съ *турци* мартолози, били опрѣдѣлени да конвоиратъ транспортнитѣ кола, натоварени съ царски храни, муниции и припаси за къмъ Нишъ и Видинъ. Вѣрвамъ, като се проучатъ добрѣ всички сиджилъ-тефтери, както тѣзи, които се намиратъ на хранение въ Софийската Народна библиотека, така и други, които би могли да се намѣратъ изъ провинциялнитѣ градове въ България, ще се откриятъ и други нѣкои документи, въ които подробно да се описватъ правата и задълженията както на мартолозитѣ, тъй и на другитѣ привилегировани рая.

17. **Пандури.** Тѣхната обязанность е била слѣдната: да изпълняватъ полицейска — стражарска длъжность въ градоветѣ, крѣпоститѣ, паланкитѣ, дервентитѣ, боазитѣ (гърлата) и покрай устията на по-голѣмитѣ рѣки, да стоятъ постоянно на стража въ *кулитѣ,* построени въ тѣсни клисури, гдѣто е минавалъ главния общественъ пѫть (джадето — друма), и, въобще, да изпълняватъ длъжностьта, съ която били натоварени и мартолозитѣ, като, напр.: да конвоиратъ обоза за царскитѣ войски, да каратъ арестанти отъ едно мѣсто на друго, да придружаватъ, като охранителна страна, транспортнитѣ кола и коне, натоварени съ храни, военни припаси и други провизии до мѣстоназначението имъ. Въ врѣме на война, тѣ отивали на бой, влизали въ сражения и показвали храбрость и неустрашимость. За началникъ тѣ имали *„баш-богъ“* и били единъ видъ дисциплинирани повоенному, макаръ че тѣ се считали за *доброволци* (гюмуянъ). А въ замѣна на тѣхната обязаность, тѣ сѫ се ползували съ слѣднитѣ права: били свободни граждани (сербесиетъ ютере олюбъ); били освободени и опростени съ царски фермани отъ всѣкакви тежки, извънредни и военни данъци, налози, берии и ресуми; лично ангария, мекяре и каква да е безплатна работа никога не сѫ били заставени да работятъ нѣкому; квартира въ тѣхнитѣ домове не се полагало; безплатни богати ястия и пития не сѫ давали на никого, даже и най-високо-стоещи началници, забити и войници. Земи държавата имъ е давала даромъ; тѣ сѫ могли, като собственость, да се прѣхвърлятъ въ наслѣдство на чедата имъ.

Организацията на „пандуритѣ“ води началото си, споредъ историческитѣ лѣтописи отъ Джевдедъ-паша *„Тарих-и-Джевдетъ“*, както и споредъ други, — още отъ врѣмето и царуването на султанитѣ Мурадъ I и синъ му Баязидъ-Илдъръмъ (1361—1402 г. р. Хр.), когато послѣдниятъ, съ помощьта на влашкия воевода Мирчо, който ималъ 5000 души *пандури-войници*, събрани изъ Влашко и Кара-влашко, съсипалъ окончателно българския царь Шишмана (или Зицмана) при крѣпостьта „Никополъ“, гдѣто и падналъ въ плѣнъ съ сѣмейството си и се потурчилъ. Така щото *пандуритѣ* оттогава добили името си и въ Турската империя, която, въ знакъ на тѣхната доказана храбрость и по желанието на султанъ Баязида, била организирала дружини отъ християнскитѣ народи, съ названието *„пандури“*.

Както се каза вече, въ 1721 год. р. Хр. (1134 г.) службата и правата на пандуритѣ и мартолозатѣ сѫ били прѣустановени, защото тѣ почнали да злоупотрѣбяватъ съ властьта, да правятъ разбойничества, грабежи, насилия, убийства на жителитѣ отъ империята — безъ разлика на вѣра и народность — да не се покоряватъ даже на властьта, и тѣхната служба се прѣдала въ рѫцѣтѣ на раята „дербенджии“, като на тайфа по-благонадеждна въ очитѣ на правителството. Отсетнѣ, обаче, въ края на XVIII в. и въ началото на XIX в. се споменува за тѣхъ, макаръ и нарѣдко, че тѣ тайно подпомагали и взимали участие съ разбунтувалитѣ се тогазъ кърджалии, *дагли-ешкияси, дели-башии*, съ шкодралията Кара-Махмудъ паша, съ видинския Пазвант-оглу Османъ паша, съ янинския Тепеделенли Али Паша и въ *сръбското* възстание. Подобни факти за пандуритѣ се твърдятъ отъ нѣкои царски фермани, издадени отъ султанъ Селима II прѣзъ 1792—1806 год. р. Хр. По настоящемъ дали има нѣгдѣ останки отъ тая християнска тайфа — не ми е извѣстно. Пандуритѣ, както и мартолозитѣ, сѫ живѣли почти въ цѣла Европейска Турция (Рум-илия), както това се потвърждава отъ горѣприведенияферманъ на султанъ Ахмеда III (1721 г.), въ който изрично се говори за тѣхъ и за мартолозитѣ, че сѫ живѣли въ 34 кази.

18. „Левент-аскер-тайфаси“ — пѣхотни нерегулярни войски, сбирщина повечето отъ раята, които сѫ били задължени да изпълняватъ слѣдната военно-граничарска служба: пазѣли пограничнитѣ османски крѣпости, влизали въ сражение,

биели се съ неприятелитѣ на дин-исляма; прѣвзимали съ пристжпъ крѣпости и позиции; подпомагали турскитѣ редовни и нередовни войски, правѣли изкусни и ловки рекогницировки, като авангвардъ, а заедно съ *кундакчи-тайфаси* (подпалвачи) успѣвали да подпалватъ хранитѣ, крѣпоститѣ и паланкитѣ на неприятеля. Часть отъ тая иррегулярна войска служела въ турската военна флота. Сбора на тая войнишка тайфа — морска и сухопжтна, въ мирно врѣме билъ отъ 2000—3000 души, а въ военно — се възкачвалъ на 6000 души, обаче разпрѣдѣлени по разни части и служещи между османски военни отреди. Въ мирно врѣме живота си прѣкарвали въ крѣпоститѣ, по корабитѣ и въ обиколка на тѣхния воененъ районъ само съ една дневна прѣхрана — таинатъ, и въ военна униформа. А въ военно врѣме, като истинскитѣ османски войници, взимали живо участие въ войнитѣ и получавали двойна порция храна, както и часть отъ плячкитѣ, които успѣвали да плѣнятъ. Въ замѣна на тая длъжность, тѣ се ползували съ слѣднитѣ права: признавали се за свободни граждани на империята (сербез-рая-ехалиси), освобождавали се отъ лична ангария, отъ мекярета, отъ всѣкакви тежки, извънредни, военни и др. данъци. Квартири отъ тѣхъ не се изисквали; живѣели въ свободни и подарени отъ правителството земи, които сж можели да се наслѣдватъ отъ тѣхнитѣ чеда. Съ една рѣчь, тѣ се ползували наравно, както и самитѣ турци, съ всички политико-икономически права, защото никой не е смѣялъ да ги закачи и прѣслѣдва. Имали сж свои началници, наживаеми *„баш-боглари"*. До царуването на султанъ Селима III (1790—1808) г. тѣ се считали за най-вѣрни и прѣдани на властьта и държавата, тъй като въ това разбъркано врѣме на тѣхъ се е повѣрявало пазенето на най-важнитѣ стратегически пунктове отъ кърджалиитѣ, дели-башиитѣ, албанцитѣ, Пазвантъ-оглу, сръбскитѣ възстанници и отъ др. външни и вжтрѣшни врагове на империята. Въ царуването на султанъ Махмудъ ханъ II, тѣ, заедно съ еничеритѣ, били унищожени, правата имъ отнети, а службата е била повѣрена въ ржцѣтѣ на новообразуваната турска армия, подъ название *„каранизамъ"* (1808—1839 г.).

Кога е била образувана тая нередовна войска, състояща се изпърво отъ покорна християнска рая, а сетнѣ и отъ мухамедани — юруци, татари и турци, — точно не можахъ да

намѣря. Но въ биткитѣ на султанъ Сюлейманъ Великолѣпни (1521—1568 г.) съ австро-маджаритѣ, чехитѣ, поляцитѣ и др. често се говори за подвизитѣ и храбростьта на тоя родъ войници.

Тукъ привеждаме за тѣхъ единъ документъ изъ сиджилъ-тефтеритѣ.

Ферманъ, издаденъ за сформируване на 1,000 души левентъ аскери отъ казитѣ Пловдивска и Софийска и отъ подчиненитѣ тѣмъ шесть кази: Татаръ-Пазарджишка, Ихтиманска, Самоковска Пиротска, Разлошка и Неврокопска, както и за тѣхната заплата и храна.

(Тефт. № 165, стр. № 39 и 42, дата 1682 г. егира, или 1769—70 г. р. Хр.).

Отъ съдържанието на настоящия ми съставенъ, написанъ и украсенъ съ царскитѣ ми свещени знакове императорски актъ, който ще ви пристигне, вие ще се освѣдомите върху обстоятелството, че побѣдоносната войска, която се намира въ широката ми Османска империя и която отъ врѣме на врѣме, периодически, полага всевъзможни усилия, грижи и трудове, за да запази живота, имота и благоденствието на всичкитѣ мои вѣрни подданици, живѣещи вѫтрѣ въ прѣдѣлитѣ на обширната ми славна държава, както и навънъ отъ империята ми, трѣбва въ настояще врѣме да се усили въ нѣкои погранични мѣста и пунктове за пълното спокойствие, тишина и благоденствие на всичкитѣ ми подданици и за охраняването на империята ми отъ вънщни и вѫтрѣшни врагове. Понеже взимането на своеврѣменни и прѣдпазителни мѣрки е дългъ господарственъ и се слѣдва, съобразно съ славата и достойнството на държавата ми, да дамъ по тоя въпросъ нѣкои бързи разпореждания, — то засега необходимо нуждно е да приготвимъ и изпроводимъ на пограничната ни islямска крѣпость „Узи“ една спомагателна войскова сила отъ достатъчно число *левентъ-аскери*, която да е въ състояние да пази и охранява доблестно крѣпостьта „*Узи каляси*“, както и живѣещето тамъ вѣрноподданно на империята ни население.

Вие, господа кадии, знаете по опитъ и отъ по-старо врѣме начина и реда за сформируването, свикването и въорѫжаването за походъ на нуждното число войници отъ рода на „*левентъ-аскери*“, въ редоветѣ на които могатъ да влизатъ младежи способни за орѫжие отъ *всичкитѣ ми подданици на империята*, съ изключение само на циганитѣ

(къпти милети) и на болнитѣ, слабитѣ, слѣпитѣ, глухо-нѣмитѣ и физически недоразвититѣ. Възъ основа на едно издадено за тая цѣль мое царско височайше ираде, изисквамъ, щото отъ казитѣ Пловдивска, Татаръ-Пазарджишка, Ихтиманска, Самоковска, Пиротска, Разлошка, Софийска и Неврокопска да се свикатъ и сформируватъ по описъ (тефтеръ) хилядо души войници *„левентъ аскери“*, разпрѣдѣлени на отдѣления (бюлюци), въ всѣко едно отъ които да има не по-малко отъ петдесеть души прости войници съ единъ офицеръ-забитъ и съ единъ знаменосецъ (алемдаръ). По тоя начинъ вие ще сформирувате двадесеть отдѣления по 50 души, и всѣко едно отдѣление ще си има по едно знаме (байракъ), сирѣчь ще тръгнатъ за походъ двадесеть байрака съ войска отъ (1000) хилядо души пѣхота *левентъ-аскери* — Че солдати хилядо души пѣхота може свободно да се извадятъ отъ вашитѣ кази, е установено отъ счетоводната главна книга, прѣписъ отъ която, завѣренъ и подпечатанъ съ подписа и печата на главния счетоводитель (башъ-мухасабеджинънъ), ви се изпраща за свѣдѣние и ржководство.

На всѣки единъ простъ войникъ (неферъ), като подаръкъ (бакшишъ), ще дадете най-напрѣдъ по (12) дванадесеть гроша — всичко 12,000 гроша. А на всѣки мѣсецъ на всѣки войникъ ще се плаща плата по два гроша и половина, а всичко за 6 мѣсеца, като се плати и часть отъ общия сборъ за офицеритѣ — 16,500 гроша. На всѣки единъ войникъ ще се дава ежедневно по три акчета за чистъ хлѣбъ и по три други акчета за месо. А всичко за прѣхрана на тази войска, въ разстояние на единъ срокъ отъ шесть мѣсеца, ще се изразходватъ 8850 гроша. Така и стойностьта на ечмика, (за 6 мѣсеца), който ще се дава на 20-тѣ байрака, възлиза на 442½ гроша. Сжщо на реченитѣ войници „левентъ“ ще се дадатъ 410 оки бакърни сждове, на които стойностьта е 615 гроша. За чадъри, черги и за други нуждни снаряжения ще броите една сума отъ 1611½ гроша и 20 акчета. А стойностьта на конетѣ, които ще трѣбва да дадете за *сайсани* (за яздене) и за носене на вода (сака), възлиза на сума 1800 гроша. И така, общата сума, която е необходима за снабдяването на хилядото души „левентъ аскери“, възлиза на общата цифра отъ 41819 гроша и 20 акчета — сума, която въ прѣдплата и въ готови монети се брои отъ държавната

ми славна хазна въ ржцѣтѣ на мубашира, речения ми капуджи баши Ибрахимъ ага. Прочее, щомъ послѣдниятъ пристигне по вашитѣ страни, постарайте се, прѣди всичко (ибдитаи емирде), да изберете и сформирувате добри, юначни, самоотвържни борци за войници. (И мали аскере кадъръ, ве шеджаи, ве бихадеръ кимеснелери интихабъ иттирдерекъ), както и опитни, юначни и неустрашими бюлюкбашии, заедно съ нуждното число офицери (забити) измежду тѣхната срѣда. Въ момента, когато се развиятъ военнитѣ походни знамена (сефер-байракларини кюшаде иттирдиктен сонра), войницитѣ „левенти" трѣбва непрѣмѣнно да се явятъ на сборния опрѣдѣленъ пунктъ, да се опишатъ въ списъкъ поименно и да се регистриратъ въ официялнитѣ правителствени регистри. Войницитѣ ще бждатъ внимателно прѣгледвани: да нѣма въ тѣхъ нито малолѣтенъ, (саби) нито старецъ (ихтиярь), нито слѣпъ (алилъ), нито глухонѣмъ (сагъръ) нито тѣлесно болнавъ (маразъ), нито пъкъ циганинъ (къпти тайфасъндан). Напротивъ, тѣ, войницитѣ, обязателно трѣбва да бждатъ тѣлесно здрави, избрани, високи, млади, пъргави, способни да владѣятъ оржжия, да сж борци и воинствени, да сж обвързани подъ гаранция — поржчителство, да сж мѣстни жители и да сж герои. Отъ тебе, речени мубаширю, изисквамъ да дѣйствувашъ съвършено честно, вѣрноподданно и толерантно, споредъ както го изискватъ самитѣ обстоятелства и важностьта на дѣлото; избери и нагласи добри и отлични войницн, сформирувай подъ списъкъ отъ реченитѣ кази хилядо души войници „левенти", построй ги на военни отдѣления, като всѣко отдѣление подъ особенъ байракъ се състои отъ 50 души войници, единъ офицеръ и единъ знаменосецъ; а слѣдъ туй раздай, като подаръкъ, на всѣки единъ войникъ по 12 гроша отъ сумата, която се намира въ твоитѣ ржцѣ и която ти се брои въ готови монети отъ правителствената ми хазна. Раздай при това *ондельѫка* (десета часть) отъ общата мѣсечна плата на войницитѣ, който припада като право за възнаграждение на офицеритѣ (забити). Потрѣбнитѣ нѣща за тази сформираща се войска „левентъ": чадъри, черги, бакърни сждове и други потрѣби да се купятъ оттамъ по текущата имъ стойность, да се прѣдадатъ на войсковия назначенъ интендантъ, и да се заплати стойностьта имъ отъ правителственитѣ суми, които се намиратъ у речения мубаширъ. Покупката да се из-

върши по сѫдебно-шериятски редъ и съ съдѣйствието на поменатия мубаширъ. Всичко напълно да се извърши, и да не остане никаква липса отъ провизия, припаси и въоръжения. Слѣдъ като записанитѣ и изпратенитѣ за походъ войници *„левенти“* се въоржжатъ и нагласятъ добрѣ, като истински царски войници, и слѣдъ като тѣ, всички до единъ, се събератъ на сборния опрѣдѣленъ пунктъ, отгдѣто трѣбва да тръгнатъ, — трѣбва всички, безъ да остане надирѣ нито единъ отъ тѣхъ, по военenъ начинъ, единъ часъ напрѣдъ да тръгнатъ на пѫть за походъ. Дневната храна и порционниятъ таинъ, който се слѣдва да имъ се дава по станциитѣ и по мѣстата, гдѣто трѣбва да почиватъ, ще се купува съ готови монети отъ правителственитѣ акчета и ще се раздава по редъ и по списъкъ на войницитѣ. По такъвъ начинъ тѣ трѣбва да се докаратъ и завлѣкатъ (суруpъ) до речената крѣпость *„Узи каляси“* и да се прѣдадатъ подъ брой въ рѫцѣтѣ и въ присѫтствието на великия ми везиръ Мустафа паша, който сега е командантъ-пазитель (мухафъзъ) на казаната крѣпость.

Споредъ стария установенъ обичай и редъ, порционната дневна храна и жалването на мѣсецъ ще започне да се счита и уважава отъ деня, когато тѣ сѫ тръгнали на пѫть за походъ, и ще трае дотогава, докогато не излѣзе заповѣдь отъ командантина-паша на тази крѣпость за окончателното имъ разпущане. Възъ основа на нуждата, която има слѣдъ туй да се появява, потрѣбната сума, която трѣбва да се дава за дневната порционна храна и за мѣсечното жалване на реченитѣ войници *„левенти“* въ казания срокъ, ще се изплаща отъ онѣзи мѣста, които височайшиятъ ми царски ферманъ, споредъ както се стекатъ обстоятелствата, ще опрѣдѣли допълнително.

Деньтъ за тръгване на пѫть на войницитѣ *„левентъ“* ще се опрѣдѣли и забѣлѣжи точно въ едно сѫдебно-шериятско рѣшение (илямъ, хюджетъ). Въ тоя шериятски хюджетъ ще се записва и количеството на левентитѣ за всѣка една каза поотдѣлно. Количеството на войницитѣ „левентъ“ ще се провѣрява и обстоятелствено записва. Всички тѣзи подробни списъци (тефтери) на войницитѣ „левентъ“ отъ горѣобозначенитѣ кази ще ми се изпращатъ съ рапортъ и илямъ въ прѣстолния ми славенъ Цариградъ, слѣдъ тръгването на походъ и на пѫть на реченитѣ войници.

Раздаванитѣ на войницитѣ „левентъ“ подаръчни суми, жалването, дневния порционенъ таинатъ и всички други потрѣби и припаси ще се констатирватъ и доказватъ само съ записъ (темесукъ) и съ сѫдебно-шериятски хюджетъ (актъ), подпечатанъ отъ булюкъ-башиитѣ. А прѣдаването на самитѣ войници-левенти въ крѣпостьта Узи ще се удостовѣрява само съ получаването на единъ рапортъ и на рѣшение, които слѣдъ като се протоколиратъ и регистриратъ въ мѣстнитѣ сѫдебни регистри, ще ми се изпращатъ незабавно въ Цариградъ.

Ако, Боже съхрани, описанитѣ по списъкъ хилядо души войници *левенти* биха били принудени да се запишатъ отъ належаща нужда нагледъ за такива войници и се покажатъ слѣпи, хроми, недѫгави, физически изнемощѣли, болни и цигани; или же, ако тѣзи *„левенти“* пѫтемъ, дори до влизанието вѫтрѣ въ горѣобозначената крѣпость Узи, би избѣгали нанѣкѫдѣ, — то трѣбва да знаете, че не само подаренитѣ парични суми, мѣсечното жалване и пр. ще се вземе, като обезщетение, отъ тѣхнитѣ булюкбашии, съгласно съ шериятския хюджетъ, защото това е недостатъчно, но и още върху твоята глава ще се струпа тежка отговорность и наказание, загдѣто си прѣнебрѣгналъ заповѣдьта ми и загдѣто си далъ причина на нехайство и невнимателность по службата си.

Затуй ти се явява за прѣдупрѣждение, че ти си длъженъ да бѫдешъ буденъ, да си отворишъ добрѣ очитѣ и да не допускашъ да изискватъ тѣ по пѫтя безплатно ястия и храни и да вършатъ противозаконни дѣйствия.

Старай се всѣчески да избѣгвашъ и да не вършишъ, нито да допускашъ да вършатъ войницитѣ *„левенти“* дѣйствия прѣстѫпни, нито насилия и притѣснения на бѣднитѣ жители-рая отъ империята ми и отъ княжествата Влашко и Богданско. Труди се да изпълнишъ точно и акуратно възложената ти служебна мисия, като за това нарочно издавамъ настоящия си царски ферманъ.

Прочее, щомъ пристигне при васъ настоящата ми царска заповѣдь, повелявамъ ви да дѣйствувате и се разпореждате тъй, както ви се явява по-горѣ, споредъ духа и текста на фермана ми, изложенъ по-горѣ и на който ферманъ вие сте длъжни да отдадете всички почести, уважения и увѣрения. Старайте се винаги да не вършите противозаконни дѣйствия

и да не злоупотрѣбявате съ властьта си. Тъй да знаете! Отдайте, споредъ както ви диктува служебния дългъ, пълна вѣра, честь и почитание на височайшитѣ императорски знакове, туграта и монограма, положени на чело на настоящия ми царски ферманъ, издаденъ въ славния и честитий ми прѣстоленъ градъ *„Ислямболъ"* днесъ, на 2-и день отъ мѣсецъ реби-юл-евелъ 1182 год. отъ егира — 1769-70 г. р. Хр.

Пристигналъ въ София на 26-и день отъ мѣсецъ реби-юл-евелъ, 1182 г. (1769-70 г. р. Хр.). Издаденъ отъ султанъ Мустафа ханъ III.

19. Мюселими, или *„тайфаси мюселемиянъ"*. Тѣ били войници-кавалеристи, на брой повече отъ 3000 души — сбирщина отъ християни и мюсюлмани; установявали се въ новопрѣвзиманитѣ крѣпости и градове, гдѣто, като гарнизонъ, извършвали заедно съ *„левент-тайфаси"* военно-полицейска служба за пазене мира, тишината и спокойствието на покореното население. Конетѣ, оржжията и облѣклата, които тѣ носѣли, били тѣхна собственость; давало имъ се въ мирно врѣме воененъ таинатъ: хлѣбъ, месо, оризъ, продукти, дърва, ечмикъ, слама и пр. и пр. Тѣ събирали за себе-си и нѣкои берии отъ покореното население. Въ военно врѣме, като чисти войници, ползували се съ по-голѣми права, почти на равно съ правото на тимаритѣ-спахии, и съ богати плячки, които взимали въ войната. Тайнатътъ (дневна храна) понѣкога се давалъ въ пари за всѣки войникъ и конь по едно акче на день въ мирно врѣме, а въ военно — по двѣ акчета.

Въ замѣна на това, тѣ се ползували съ слѣднитѣ права: имали пълна свобода въ империята; освободени били отъ тежки, извънредни и военни данъци, както и отъ налозитѣ: испенже, джизие, авариз-хане, мензилджилъкъ, агнамъ, харачъ, касабие и всички други права и ресуми. Десетъкъ „аширъ" давали, по едно на десетъ ($^1/_{10}$), само на хлѣбнитѣ зърнени произведения. Жилищата и земитѣ, въ които тѣ живѣели и които обработвали, по закона и шерията, се считали за тѣхна собственость съ право, да могатъ да ги продаватъ, отчуждаватъ, подаряватъ, залагатъ, наслѣдватъ и заематъ на трети лица. Тѣ не били длъжни да даватъ никому даромъ ястия, пития, квартира и гостоприемство. Началницитѣ имъ бивали пенсионирвани съ нѣкои доходи отъ землянитѣ произведения.

Тѣхната служба била съставена и наредена въ царуването на султанитѣ Орханъ и Мурадъ I (1325—99 г. р. Хр.) —

тъкмо въ врѣмето, когато, като пѣхотна войска, се организиралъ военния корпусъ на еничаритѣ, съставенъ изключително отъ млади заробени и взети въ плѣнъ християнчета, които се възпитавали въ духа на мюсюлманското вѣроучение и бивали потурчвани.

Доказателства за мюселимитѣ имаме само въ нѣкои исторически свѣдѣния, намѣрени въ лѣтописитѣ на турскитѣ историци Ходжа-Сеад-Едина, Гюлшини и Брусеви Челеби-заде, както и въ историко-географическия рѣчникъ на Ахмедъ Рифаатъ ефенди (печатанъ въ Ц-градъ въ 1882 г. р. Хр.) Като живи паметници стоятъ и до день-днешенъ нѣкои имена на села и махали въ градове и паланки въ паметь на мюселимитѣ, като, напр, Мюселимска махала въ гр. София, която лежала между махалата „Мала-Чешма“ и градината „Нова-Америка“ къмъ юго-западната страна на гр. София, т. е. тъкмо на тая страна, която по-прѣди е влизала въ района на квартала „Стари-Варушъ“; населението на тая Мюселимска махала е било изключително рая съ извѣстни права и привилегии. Село Мюселемово въ Пиротската каза, което тогава било населено само съ рая-християни.

Въ сиджилъ-тефтеритѣ, които се съхраняватъ въ Н. библиотека, се говори, че въ нѣкои села отъ Соф. и др. кази сѫ живѣли и мюселими, и войнигани, а въ нѣкои — мюселими и доганджии. Село Миселимъ, или *Мюселемъ*, Пловдивска каза; село *Мусалиево*, въ Свищовска каза; село *Миселимитѣ*, Старо-Загорска каза; село *Мюселимъ*, Т.-Пазарджикска каза, (5 километра разстояние отъ града); село *Мюслимъ*, Хасковска каза и др. села сѫ остатъци все отъ мюселимитѣ.

Но кога и въ чие царуване е била прѣмахната и унищожена тази служба — азъ не можахъ да намѣря.

20. Казакъ-тайфаси, или *казак-алай*. Тѣ били сбирщина отъ християнски поробени народи, образували нѣколко казашки кавалерийски полкове, подъ началството на полския поетъ-ренегатъ Чайковски, или „Садъкъ-Паша“. Казацитѣ изпълнявали чисто военна служба въ вѫтрѣшностьта на империята. Въ нѣкои мѣста тѣ прѣслѣдвали, гонѣли и усмирявали разбойници и непокорни елементи. Централно тѣхно сѣдалище е билъ градъ Сливенъ. Носили сѫ военна униформа (сетре, панталони и чизми), а на главата си — шапки цилиндрообразни. Орѫжието имъ се състояло отъ саби и кѫси

пушки. Тѣ се управлявали отъ особени военни началници които повечето били потурчени поляци и маджари. Тѣ сѫ най-послѣдната привилегирована класа, защото организацията е станала въ втората половина на XIX в. (ако се не лъжа въ 1863—64 г. р. Хр.), слѣдъ послѣдното възстание на поляцитѣ отъ руска Полща срѣщуруситѣ.

Въ замѣна на това, тѣ се считали за свободна рая: освободени били отъ всѣкакви правителствени и обществени данъци, налози и берии; ангария не отивали, мекере — кола и коне, не давали. А когато турското правителство проявявало желание за реформи въ Османската империя, то назначавало за полицейски, санитарни и др. агенти („афие меемури“), тахсилдари и др. маловажни обществени и държавни служби повечето тѣзи, които сѫ служили въ казашкитѣ полкове. Животътъ на казацитѣ, като военно организирано тѣло, бѣ кратъкъ, защото отъ много страни на държавата мюсюлманското население се оплака на султана противъ тѣхъ и настояваше за прѣмахването имъ, което и стана на 1870—71 г.; а на мѣстото на казацитѣ се състави друга военна кавалерийска организация, съставена изключително отъ мухамедани черкези, подъ название *„черкезъ-алай“*, която сѫществува до днесъ.

21. Рая-кюфре, прѣселници отъ ромънското крайбрѣжие на Дунава. Тѣ, щомъ встѫпвали съ сѣмейства си въ турска територия, въ казитѣ Видинска, Никополска, Раховска и въ махалата *Кула,* не плащали никакви тежки, извънредни и военни данъци, както и налозитѣ *испендже и джизие.* Давали имъ се даромъ мѣста и земи за живѣние и обработване и въ разстояние на три години никакъвъ налогъ, нито десетъкъ не имъ се взимало. Властьта е показвала тази милость към раята, съ цѣль да се засели отново тоя запустѣлъ отъ население край, да се обработватъ земитѣ, и слѣдъ врѣме държавната хазна да се ползува отъ трудолюбието на раята. За това има издаденъ ферманъ отъ султанъ Ахмедъ ханъ III, съ дада 5-и день отъ мѣсецъ реби-юл-ахъръ 1135 год. (1722 г. р. Хр.), който се намира въ седжилъ-тефтера № 43, стр. 47.

22. Духовно-черковната автономия на християнитѣ въ Турция въ общи черти е позната. Подробности за нея се намиратъ въ много фермани, издадени на софийски и видински

митрополити, които (фермани) се пазятъ въ Народната библиотека въ София. При удобенъ случай ние ще издадемъ нѣкои отъ тѣхъ. Единъ вече издадохме въ I-вата книжка на тия „Извѣстия“ на Историческото дружество.

Статията бѣ почти напечатана, когато намѣрихме свѣдения и за друга една привилегирована класа рая въ Европейска Турция, именно за тайфата **„джамбазиянъ“**. Тъй сѫ се наричали лицата-рая, които сѫ служили въ турската войска като кавалеристи и гимнастици. Свѣденията си за тѣхъ извличаме отъ краткото историческо турско съчинение *„Фезликей-тарихи-османи“* (стр. 128) отъ Ахмедъ Вефикъ паша, както и отъ нѣкои рѫкописни документи отъ турскитѣ сиджилати.

23. Джамбазиянитѣ сѫ били единъ видъ турски нередовни войници, събирани повечето отъ раята-християни въ Европейска Турция — *„Румилия“*. Провинциалнитѣ бейлербегове, възъ основа на единъ султански ферманъ, издаденъ въ царуването на султанъ Мурадъ ханъ II (1440 г. или 844 г. егира), образували и сформирували въ своитѣ области отъ раята-християни особенъ родъ нередовни войници-кавалеристи, подъ название *„джамбазиянъ булюкъ аскери“*, или гимнастици леки кавалеристи, които съ рискъ на живота се впускали, като авангвардъ, въ редоветѣ на неприятеля. Изборътъ на тоя родъ войници е ставалъ по единъ доста своеобразенъ и оригиналенъ начинъ. Такъвъ е можалъ да бѫде всѣки рая-християнинъ, който е ималъ прѣдставителность, ако е билъ на възрасть не повече отъ 20—25 години; той трѣбвало да бѫде тънкъ-високъ, съ мускули здрави и силни, да е опитенъ яздачъ, добъръ гимнастикъ, нежененъ, да е бързоходъ и да може да прѣскача високи стѣни, бродове, трапов', ями (дупки) и всѣкакви възвишености. Освѣнъ туй, раята-християни, които щѣли да се числятъ къмъ редоветѣ на „джамбазиянъ тайфаси“, трѣбвало да сѫ изкусни ловци на диви животни, да владѣятъ добрѣ хладно и огнестрѣлно орѫжие, да иматъ понятие за изборъ на здрави и яки коне, които трѣбвало да служатъ въ царската войска, да сѫ честни и да не сѫ опетнени съ нѣкои безчестни дѣла.

Въ мирно врѣме „джамбазитѣ войници“ се намирали по домоветѣ си и били подъ разположението на тѣхния прѣкъ началникъ, нареченъ *„вилаетъ агай джамбазиянъ аскери“*; броя на единъ кавалерийски отредъ — джамбази въ единъ вилаетъ възлизалъ на 200—300. Такива „джамбази-гимнастици“ въ XV столѣтие е имало въ Османското цар-

ство 12 отдѣления, или всичко отъ 3000—4000 души. Нѣкои части отъ тѣзи „джамбазъ-тайфаси“ изпълнявали и пѣхотна войскова служба, като „стрѣлци“ съ леко облѣкло и съ жълто-бѣлѣзникави шапки на главата (беязъ ве сари ренгъ иле карашъкъ такелери башларжнда). Стрѣлцитѣ-джамбази се казвали „*авджи булюги*“.

Въ врѣме на голѣмъ воененъ походъ, тѣ стоели наблизо и се числѣли като придворна гвардия на пашата-бейлеръ-бей; взимали сж живо участие въ прѣвземането на крѣпости, градове, редути и обкопи. Плѣненитѣ и заробенитѣ отъ неприятеля мжже, жени, дѣца и всѣкакви имущества и живи стоки били повѣрявани да се конвоиратъ повечето пжти отъ джамбазитѣ. Независимо отъ това, на тайфата джамбазияни често пжти се е възлагала специялна мисия за купуване отъ чуждитѣ държави голѣми количества коне за султанската армия; такивато военно-държавни мисии джамбазитѣ отлично изпълнявали, защото били опитни и изкусни майстори-яздачи на коне отъ всѣкаква порода.

На чело на всички тѣзи дванадесеть отреди „*джамбазиянъ*“ е стоялъ единъ мир-миранъ, нареченъ „умуми джамбазиянъ ордуларън сердар-агаси“ (главнокомандующъ на всичкитѣ джамбазиянски войскови отреди).

Въ врѣме на воененъ походъ, на тѣзи войници се давалъ обикновенъ дневенъ таинатъ — за човѣцитѣ, както и за конетѣ имъ. Тѣ сж имали право да взиматъ участие и въ дѣлбата на ограбенитѣ имущества, които били присвоявани отъ турската армия. Правата и привилегиитѣ на тѣзи рая-войници съ царски ферманъ, по докладъ отъ тѣхния върховенъ вождъ и отъ бейлер-бея, били опрѣдѣлени и се равнявали почти на онѣзи права, съ които се ползували и другитѣ раятски войници: войниганитѣ, соколаритѣ, дербенджиитѣ, мюселимитѣ, мартолозитѣ и пандуритѣ. Джамбазиянитѣ, като неженени, не сж плащали никакви тежки, обикновени и леки данъци нито на царското съкровище, нито на бейлербеговетѣ, нито на спахиитѣ или аянитѣ; тѣ били съвършено опростени отъ всѣкакъвъ налогъ.